

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI MIASTA LUBLIN DO ROKU 2025 CZĘŚĆ I ANALITYCZNA

landbrand
wyróżniamy miejsca

ROZWÓJ
POLSKI WSCHODNIEJ
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego
Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013

Spis treści

1. Metodyka prac.....	4
2. Polski i światowy rynek turystyczny – charakterystyka sytuacji i trendów	5
2.1. Światowy ruch turystyczny – sytuacja, prognozy, trendy	5
2.2. Polski rynek turystyczny – sytuacja, trendy, prognozy.....	6
2.3. Rola sektora turystyki w gospodarce Polski i Europy	9
3. Analiza atrakcyjności turystycznej miasta Lublin.....	11
3.1. Analiza dostępności komunikacyjnej miasta Lublin	12
3.1.1. Transport drogowy	12
3.1.2. Transport lotniczy	14
3.1.3. Transport kolejowy	15
3.2. Analiza głównych walorów przyrodniczych miasta Lublin	16
3.2.1. Położenie fizycznogeograficzne i rzeźba terenu	17
3.2.2. Klimat	18
3.2.3. Wody powierzchniowe.....	18
3.2.4. Lasy	19
3.2.5. Ogrody i parki.....	20
3.2.6. Punkty widokowe.....	22
3.3. Analiza głównych walorów kulturowych miasta Lublin	23
3.3.1. Uwarunkowania historyczne	23
3.3.2. Najważniejsze obiekty zabytkowe istotne dla rozwoju turystyki	27
3.3.3. Obiekty muzealne o istotnym potencjale turystycznym	35
3.3.4. Elementy dziedzictwa żydowskiego istotne dla rozwoju turystyki.....	38
3.3.5. Instytucje kultury o znaczącym potencjale dla rozwoju turystyki	41
3.3.6. Sztuka w przestrzeni miejskiej Lublina	46
3.3.7. Oferta wydarzeń o największym potencjale generowania ruchu turystycznego-	48
3.3.8. Galerie handlowe istotne dla rozwoju turystyki miejskiej.....	62
3.4. Analiza zagospodarowania turystycznego miasta Lublin.....	64
3.4.1. Baza noclegowa	65
3.4.2. Baza gastronomiczna i potencjał rozwoju turystyki kulinarnej	68
3.4.3. Szlaki turystyczne.....	71
3.4.4. Baza kongresowa i konferencyjna	83

3.4.5.	Baza sportowo-rekreacyjna	86
3.4.6.	Turystyka osób niepełnosprawnych	91
3.4.7.	System informacji turystycznej	92
3.5.	Działania marketingowe Miasta Lublin	95
3.6.	Syntetyczna ocena ekspercka atrakcyjności turystycznej miasta Lublin	96
3.7.	Analiza obecnego produktu turystycznego miasta Lublin	99
4.	Pozycjonowanie oferty turystycznej Lublina na tle miast konkurencyjnych	104
4.1.	Pozycja konkurencyjna Lublina pod względem liczby uczestników wydarzeń kulturalnych oraz turystów biznesowych	104
4.2.	Pozycja konkurencyjna Lublina w aspekcie oferty bazy noclegowej i dostępności komunikacji lotniczej	107
4.3.	Pozycja Lublina pod względem turystycznej konkurencyjności cenowej	109
4.4.	Pozycja konkurencyjna Lublina pod względem wizerunku wśród turystów zagranicznych	111
4.5.	Pozycjonowanie ze względu na realizowane wizje rozwoju wyróżnikowej funkcji turystycznej	112
4.6.	Podsumowanie pozycjonowania	114
5.	Analiza zaplecza instytucjonalno-organizacyjnego o istotnym znaczeniu dla rozwoju turystyki	116
6.	Wyniki przeprowadzonych analiz	120
6.1.	Analiza wiodących form turystyki w mieście	120
6.2.	Możliwości rozwoju wiodących form turystyki w mieście, w obszarach tematycznych	125
6.3.	Możliwości kreacji wspólnej oferty turystycznej miasta i regionu	130
6.4.	Analiza SWOT	136
7.	Analiza istniejących dokumentów strategicznych, istotnych dla rozwoju turystyki miasta	145
	Słowniczek pojęć	153
	Spis tabel, wykresów i ilustracji	158

1. Metodyka prac

Przeprowadzona analiza wskazuje na istotne możliwości rozwoju funkcji turystycznej miasta. Turystyka w rozumieniu autorów Strategii może stać się istotną gałęzią lokalnej gospodarki, jeśli jej rozwój zostanie oparty na długofalowej strategii wykorzystania zdiagnozowanych w analizie atrakcji turystycznych miasta.

Celem analizy było dogłębne poznanie nie tylko stanu obecnego rozwoju turystyki w mieście, ale także wartości związanych z dziedzictwem Lublina oraz z wizjami jego rozwoju w przyszłości. Analiza jest bowiem dokumentem, który stanowi niezbędną podstawę wiedzy pod ambitne wizje i kreacje, które pojawiają się w części strategicznej dokumentu.

W ramach prac nad częścią analityczną strategii, konsultanci firmy Landbrand przeprowadzili w mieście dwie wizje lokalne. W sumie spędzili 5 dni na terenie miasta, przyjmując optykę turysty, poznając je przez pryzmat jego oczekiwań i potrzeb.¹ Dostarczyło to zespołowi autorskiemu niezbędnej wiedzy na temat rzeczywistego produktu turystycznego miasta. Jak pokazała wizja lokalna, różnił się on znacznie od elementów oferty, które widoczne są w zasobach sieci internetowej, czy wydawnictwach przewodnikowych.

Część analityczna dokumentu opracowana została metodą partycypacyjno-eksperycką. W jej ramach odbyły się dwie konsultacje z udziałem branży turystycznej oraz szereg spotkań z Zespołem do Spraw Strategii Rozwoju Turystyki, powołanym przez Urząd Miasta Lublin. W skład zespołu weszli przedstawiciele wielu wydziałów urzędu: Wydziału Sportu i Turystyki, Wydziału Kultury, Wydziału Strategii i Obsługi Inwestorów, Wydziału Projektów Nieinwestycyjnych, Kancelarii Prezydenta oraz przedstawiciel Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, Koordynatorem merytorycznym prac zespołu był Wydział Sportu i Turystyki Urzędu Miasta Lublin.

W pracach nad częścią analityczną położono istotny nacisk na akwizycję najaktualniejszych informacji i danych. Podczas prac zespół autorski Landbrand pozostawał w bezpośrednim kontakcie z przedstawicielami branży turystycznej i okółoturystycznej, co umożliwiło weryfikację informacji o cenne dane źródłowe, pochodzące bezpośrednio od operatorów atrakcji turystycznych. Dzięki temu uwzględniono między innymi: dane liczbowe o frekwencji w obiektach muzealnych miasta Lublina, zebrane w 2012 roku przez Lubelski Ośrodek Informacji Turystycznej i Kulturowej, dane z badania Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej – Jak Smakuje Lubelskie?, dane dotyczące uczestników imprez targowych i wydarzeń, gromadzone przez Targi Lublin S.A, dane dotyczące użytkowania wybranych elementów infrastruktury turystyki aktywnej, dostarczone przez Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, dane dotyczące uczestników imprez przekazane przez Warsztaty Kultury oraz Ośrodek Międzykulturowych Inicjatyw Twórczych „Rozdroża”, dane dotyczące frekwencji w atrakcjach, których operatorem jest Brama Grodzka - Teatr NN. Cennym uzupełnieniem prowadzonych analiz były również ogólnodostępne dane udostępniane przez Instytut Turystyki w Warszawie, Bank Danych Lokalnych GUS, Polską Organizację Turystyczną, Convention Bureau Poland, Światową Organizację Turystyki i inne.

¹ Wizje lokalne miały miejsce w dniach 30-31 października, 21-23 listopada 2012 r. oraz 14-15 lutego 2013 r.

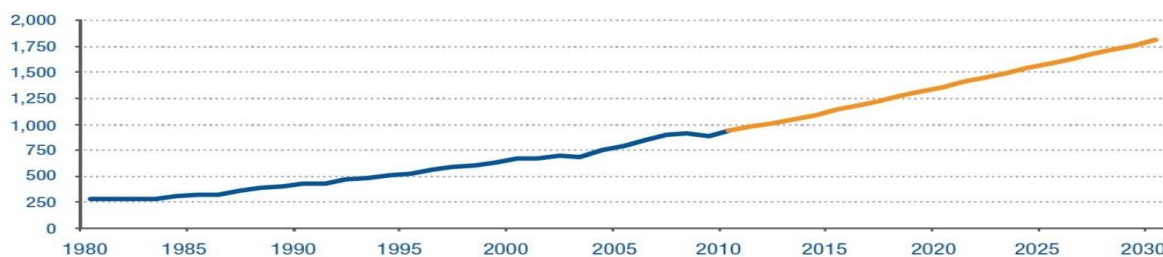
2. Polski i światowy rynek turystyczny – charakterystyka sytuacji i trendów

Warto uzmysłowić sobie rolę przemysłu turystycznego w strukturze współczesnej gospodarki. Pod tym pojęciem kryje się działalność w takich sektorach i branżach jak: hotelarstwo, gastronomia, transport, pośrednictwo turystyczne (biura podróży), atrakcje turystyczne, czy też promocja i informacja. Poniższy podrozdział zawiera zarówno dane ilościowe obrazujące wielkość ruchu turystycznego w Polsce i na świecie, jak i prognozy zmian w tym zakresie w najbliższych latach. Istotną informacją jest obecny udział przemysłu turystycznego w całości Produktu Krajowego Brutto na świecie, w Europie i w Polsce. Zarówno wkład turystyki w PKB jak i procent zatrudnionych w turystyce w gospodarkach narodowych, podkreśla rosnącą rolę tego sektora w zmieniającej się dynamicznie strukturze gospodarki. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż prognozy wskazują, że gospodarka turystyczna będzie należała do najdynamiczniej rozwijających się sektorów gospodarki w Europie. Potencjał wzrostu Polski w tym zakresie jest ponadprzeciętny, gdyż obecnie ten sektor gospodarki w kraju, posiada znacząco niższy wkład w PKB i w zatrudnieniu, niż średnia w Europie w tym zakresie.

2.1. Światowy ruch turystyczny – sytuacja, prognozy, trendy

W ciągu ostatnich trzech dekad sektor turystyki odnotowywał stały wzrost, zarówno w zakresie odbywanych podróży, jak również w obrotach i wartościowym udziale w gospodarce światowej. Było to efektem m.in. rosnącej popularności i spadku cen połączeń lotniczych, rozwoju międzynarodowej współpracy gospodarczej oraz szerszego otwarcia nowych, wcześniej niedostępnych rynków turystycznych, takich jak kraje Afryki, Azji czy Ameryki Południowej.

Wykres 1 Międzynarodowe podróże turystyczne (mln) – prognoza do roku 2030

Źródło: „TourismTowards 2030. Global Overview”, UNWTO, 2011.

W latach 1995-2010 liczba międzynarodowych podróży turystycznych wzrastała w średniorocznym tempie 3,9%, by w 2010 roku osiągnąć liczbę 940 milionów. W następnym okresie średnioroczne tempo wzrostu międzynarodowych podróży szacowane jest na 3,3%. Jeśli prognozy się sprawdzą, to w 2030 roku turyści odbędą 1,8 miliarda międzynarodowych podróży.

Oprócz dalszego wzrostu szacowana jest również zmiana w zakresie kierunków międzynarodowych podróży – na sile dalej przybierać będzie region Azji i Pacyfiku. Już dziś turyści z Chin są, obok

Niemców, jednym z najliczniej podróżujących narodów, a prognozy na przyszłość zakładają jeszcze intensywniejszy udział turystów z Dalekiego Wschodu, przy malejącym udziale Europejczyków.²

Ilustracja 1 Znaczenie sektora turystyki w światowej gospodarce

Źródło: UNWTO, www.media.unwto.org

Według Światowej Organizacji Turystyki, działającej przy ONZ, około 9% produktu światowego gospodarki generuje turystyka. Daje ona zatrudnienie co dwunastemu mieszkańcowi planety, stanowi 6% w całości światowego handlu i 8% w światowym eksporcie.

2.2. Polski rynek turystyczny – sytuacja, trendy, prognozy

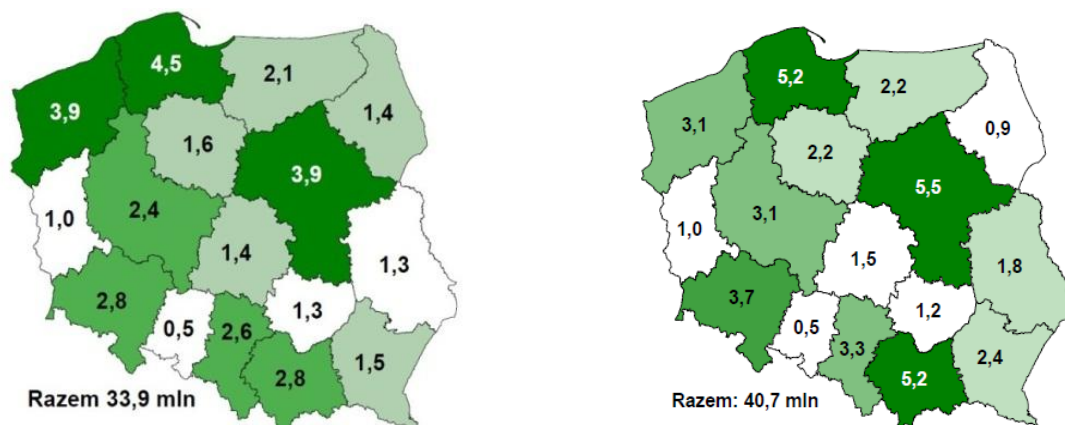
Przygotowywane przez Instytut Turystyki zestawienia specyfikują ruch turystyczny w województwach. Najczęściej odwiedzanym województwem w 2010 roku było pomorskie (4,5 mln wizyt), a dalej mazowieckie i zachodniopomorskie (oba po 3,9 mln). W 2012 roku rozłożenie ruchu turystycznego wyglądało inaczej – najwięcej turystów odwiedziło województwo mazowieckie (5,5 mln), a na drugim miejscu uplasowały się województwa pomorskie i małopolskie (po 5,2 mln) – widoczny jest tutaj wpływ organizacji EURO 2012. Zgodnie z szacunkami Instytutu, Lubelszczyzna należy do regionów rzadziej odwiedzanych. Z wynikiem 1,3 mln wizyt w 2010 roku mogła się równać z województwem świętokrzyskim, łódzkim, podlaskim czy podkarpackim, i zajęła 10 miejsce wśród wszystkich województwa. W 2012 roku lubelskie odwiedziło o 0,5 mln turystów więcej, co przesunęło region na wyższą 8 pozycję.

W badaniach Instytut Turystyki dzieli podróże ze względu na ich główny cel, według następujących typów: turystyczno-wypoczynkowy (typowo turystyczny), odwiedziny u krewnych/znajomych, służbowy, religijny, zdrowotny oraz inny. Biorąc pod uwagę jedynie podróże w celach turystycznych, województwo lubelskie znacząco traci, podobnie zresztą jak inne regiony.

² Za: „Tourism Towards 2030. Global Overview”, UNWTO, 2011.

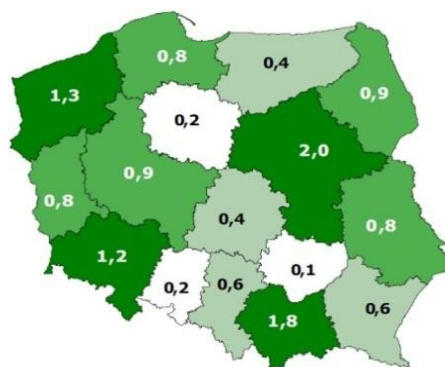
Ilustracja 2 Natężenie krajowego ruchu turystycznego w 2010 r. (mapka lewa) i 2012 r. (mapka prawa) według województw i liczby krajowych podróży turystycznych, ogółem w mln.

Źródło: Badania Instytutu Turystyki w 2010 i 2012 r.

Oprócz rezydentów, znaczącą część wizyt generują turyści pochodzenia zagranicznego. Do ich głównych celów przyjazdu do Polski należą: biznes (25% - 2010, 26% - 2012), wypoczynek turystyczny (23% - 2010, 20% - 2012), odwiedziny u krewnych/znajomych (18% dla 2010 i 2012), a także zakupy (10% - 2010, 12% - 2012) i tranzyt (10% - 2010, 8% - 2012).

Ilustracja 3 Liczby wizyt (w mln) turystów zagranicznych według województw w 2010 r.

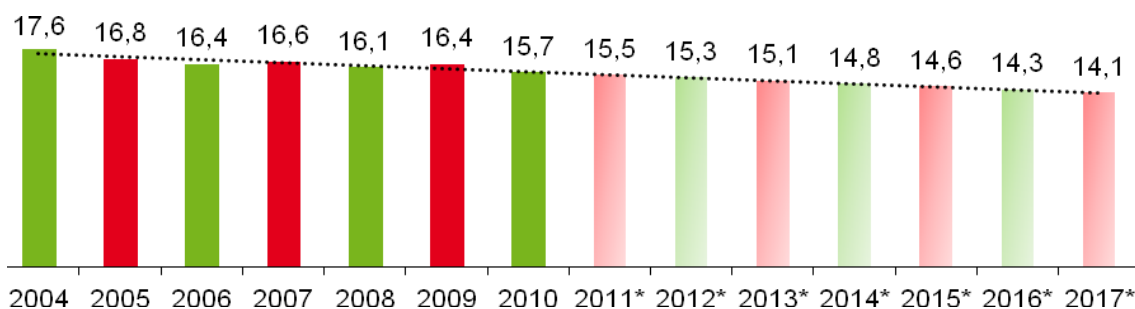
Źródło: badania Instytutu Turystyki w 2010

Województwo lubelskie w 2010 roku odwiedziło około 870 tys. turystów zagranicznych – porównywalnie z województwem podlaskim i o 25% więcej niż w sąsiednim podkarpackim. W 2011 roku przyjazdów turystów zagranicznych było więcej – 1 mln, trend wzrostowy utrzymał się również w 2012 roku – 1 130 tys.

Stosunkowo wysoki wynik województwa lubelskiego w dużej mierze może być efektem ruchu tranzytowego i przygranicznego.

Poniżej zaprezentowano prognozy, wyznaczone za pomocą liniowej funkcji trendu, na podstawie dostępnych danych z lat ubiegłych. Na wstępie należy zaznaczyć, że są one oparte wyłącznie o dane historyczne i nie uwzględniają innych, bardzo istotnych zmiennych, chociażby takich jak rosnące zarobki polskiego społeczeństwa, czy systematycznie poprawiający się standard komunikacji i transportu.

Wykres 2 Uczestnictwo Polaków w krajowych podróżach tur. (w mln) – prognoza do 2017 roku

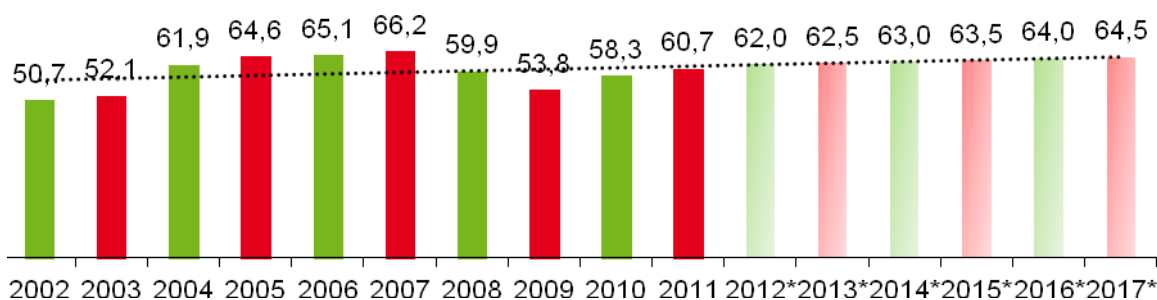

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań Instytutu Turystyki.

* prognoza do roku 2017 wyznaczona w oparciu o liniową funkcję trendu.

Liczba Polaków w krajowych podróżach turystycznych maleje z roku na rok – od 2004 do 2011 spadła o ponad 2 mln. Taki stan rzeczy może zaskakiwać, gdyż przy rosnącej zamożności społeczeństwa, lepszej dostępności komunikacyjnej oraz atrakcyjnym cenowo ofertom wydawać by się mogło, że będzie wręcz odwrotnie. Uzasadniać to może kilka dodatkowych faktów. Pierwszym jest malejąca liczba ludności oraz silna emigracja zarobkowa po 2004 roku. Ponadto można przypuszczać, iż metodologia badań Instytutu Turystyki nie uwzględniania coraz to nowszych form turystyki indywidualnej oraz rosnącej bazy obiektów indywidualnego zakwaterowania. Niemniej jednak na podstawie dostępnych danych i liniowej funkcji trendu prognoza na najbliższe lata sugeruje, iż liczba Polaków uczestniczących w krajowym ruchu turystycznym będzie się zmniejszała średniorocznie o 250 tys. osób.

Wykres 3 Przyjazdy cudzoziemców do Polski (w mln) – prognoza do 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań Instytutu Turystyki.

* prognoza do roku 2017 wyznaczona w oparciu o liniową funkcję trendu.

Linia trendu dla liczby obcokrajowców przyjeżdżających do Polski, wyznaczona na podstawie danych od 2002 do 2011 roku jest wznosząca, więc w oparciu o nią można prognozować przyrost zagranicznych odwiedzających o około 0,5 mln rocznie. Po latach dynamicznego rozwoju 2004-2007, na wykresie wyraźnie widać spadek ilości zagranicznych podróży w latach 2008-2009, kiedy to świat borykał się z najsilniejszą falą ekonomicznego kryzysu. W kolejnym okresie zaobserwować można stopniowe odbicie i wzrost liczby przyjazdów, który zgodnie z przypuszczeniami był znacznie

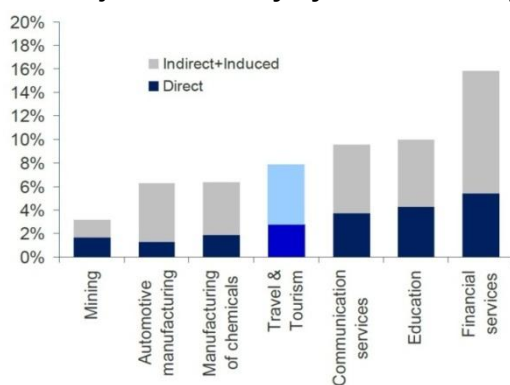

większy w 2012 roku, z uwagi na rozgrywany w Polsce turniej EURO 2012. Prawdopodobne jest, iż w następnych latach Polska będzie odnosić znaczące korzyści z tytułu większej popularności, spowodowanej korzystnymi komentarzami na temat organizacji EURO oraz polskiej gościnności, którą zaskoczeni byli zagraniczni goście. Może to być istotny czynnik powodujący, iż prognozowany trend wzrostowy okaże się jak najbardziej rzeczywisty.

2.3. Rola sektora turystyki w gospodarce Polski i Europy

Generując 7,9% PKB w ujęciu całościowym (kwotowo: 1,7 biliona dolarów), turystyka odgrywa bardzo ważną rolę w gospodarce Europy. Mniejszy udział mają m.in. takie sektory jak motoryzacyjny czy chemiczny.

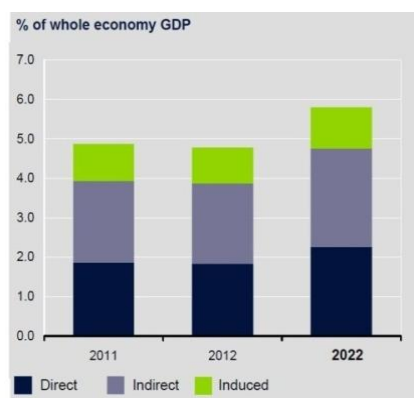
Ilustracja 4 Udział turystyki w PKB Europy (%)

Z wynikiem prawie 16% na czele plasują się usługi finansowe, czyli szeroko rozumiany sektor bankowy. Turystykę wyprzedza również branża edukacyjna oraz usług komunikacyjnych.

Źródło: „Benchmarking Travel & Tourism. Europe Summary”, WTTC, 2012.

Ilustracja 5 Sektor turystyki w gospodarce narodowej Polski (% udział w PKB)

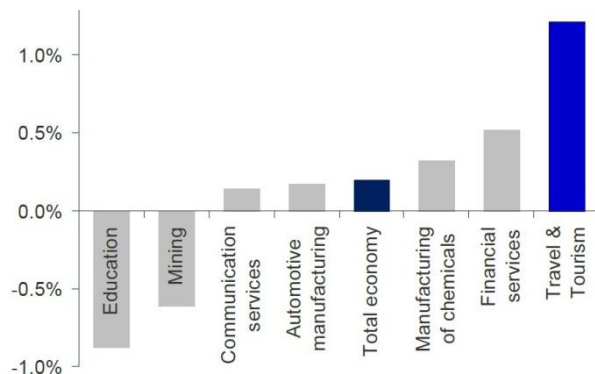

W gospodarce narodowej Polski turystyka odgrywa obecnie niewiele mniejszą rolę, niż w przypadku całej Europy, generując około 74 miliardów PLN rocznie (4,8% PKB). W 2022 roku szacowana wartość przemysłu turystycznego wzrośnie do 125 miliardów PLN (5,8% PKB).

Znaczenie dla gospodarki można również zmierzyć, sprawdzając ilość tworzonych miejsc pracy. Pod tym względem turystyka zajmuje już 3. miejsce w Europie. W przemyśle turystycznym zatrudnienie znalazło w 2011 roku 28 milionów ludzi, co stanowi 7,7% – oznacza to, że w turystyce pracuje co 13 Europejczyk. Najwięcej miejsc pracy generuje branża edukacyjna, a niewiele więcej niż turystyka sektor finansowy.

Źródło: „Travel and tourism economic impact 2012. Poland”, WTTC, 2012.

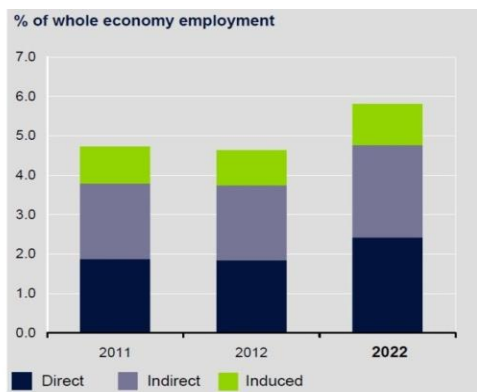
Ilustracja 6 Prognoza zmian zatrudnienia w sektorach gospodarki w Europie na lata 2012-2022 (% wzrostu w stosunku do roku poprzedniego)

Według szacunków WTTC turystyka będzie najszybciej rozwijającym się sektorem gospodarki europejskiej, w zakresie zatrudnionych osób. W latach 2012-2022 średniorocznie tempo wzrostu w tym sektorze ma wynosić 1,2% - to dwukrotnie więcej niż w kolejnym sektorze finansowym. WTTC szacuje, że w kolejnej dekadzie coraz mniej ludzi będzie znajdowało zatrudnienie w branży edukacyjnej i górnictwie.

Źródło: „Benchmarking Travel & Tourism. Europe Summary”, WTTC, 2012.

Ilustracja 7 Procent zatrudnienia w sektorze turystyki w Polsce w całości osób zatrudnionych

Turystyka obecnie generuje w Polsce około 750 tys. miejsc pracy, co stanowi 4,6% wszystkich zatrudnionych w gospodarce. WTTC prognozuje średnioroczny wzrost na poziomie 2,4% i udział w wysokości 5,8% w 2022 roku (948 tys. miejsc pracy).

Źródło: „Travel and tourism economic impact 2012. Poland”, WTTC, 2012.

3. Analiza atrakcyjności turystycznej miasta Lublin

Atrakcyjność turystyczna³ – właściwości destynacji turystycznej, które decydują o zainteresowaniu ze strony turystów. O stopniu atrakcyjności turystycznej danej miejscowości czy regionu, stanowią w szczególności:

- Dostępność turystyczna,
- Walory turystyczne,
- Zagospodarowanie turystyczne.

Dostępność turystyczna (lub komunikacyjna)⁴ – określa możliwość dotarcia turysty do celu podjętej podróży, za pomocą środków komunikacji np. samochodowej, lotniczej, kolejowej, rowerowej czy pieszej. Dostępność jest warunkiem koniecznym dla wykorzystania walorów turystycznych miejsca recepcji przez turystów.

Walory turystyczne⁵ – zespół elementów środowiska naturalnego oraz pozaprzyrodniczego (pochodzenia antropogenicznego), które wspólnie lub każde z osobna, są obiektem zainteresowania ze strony turystów. Decydują więc o atrakcyjności turystycznej miejsca recepcji.

Do walorów naturalnych (przyrodniczych) zaliczyć można przede wszystkim: klimat, wody powierzchniowe, rzeźbę terenu oraz elementy fauny i flory. Jednakże w przypadku miast to nie walory przyrodnicze, lecz w głównej mierze antropogeniczne (zwane też kulturowymi), stanowią o poziomie atrakcyjności turystycznej. Wśród najważniejszych elementów w tym zakresie wymienić należy: zabytki architektoniczne, obiekty muzealne, miejsca historyczne, czy też wydarzenia kulturalne.

W literaturze przedmiotu podkreślany jest fakt, że walor turystyczny to kategoria subiektywna, zależna od postrzegania i preferencji każdego z turystów. Wynika z tego, iż nie wszystkie elementy turystycznej oferty miasta będą stanowiły dla wszystkich tak samo istotne walory. Atrakcyjność destynacji jest w takim razie także względna i uzależniona od oceny turystów.

Pojęcie walorów turystycznych jest często utożsamiane z pojęciem atrakcji turystycznych. Równie często przyjmowane jest, że walory stanowią jeden z zasadniczych elementów, wchodzących w skład atrakcji. Ponadto część autorów poświęcających swe publikacje zagadnieniu turystyki uznaje, iż walory turystyczne to elementy, które mogą stać się atrakcjami turystycznymi po odpowiednim zagospodarowaniu przez człowieka i udostępnieniu ich do dyspozycji turystów.

Aby nie komplikować odbiorcom lektury niniejszego dokumentu i nie mnożyć znaczeń stosowanych pojęć przyjęto rozwiązanie najprostsze, iż walory turystyczne są terminem bliskoznacznym dla atrakcji turystycznych.

Zagospodarowanie turystyczne⁶ – składają się na nie te wszystkie elementy, które umożliwiają lub ułatwiają turystom poznawanie walorów turystycznych. Są to przede wszystkim obiekty bazy

³ W. Kurek, „Turystyka”, PWN, Warszawa 2007.

⁴ A. Kowalczyk, „Geografia turystyki”, PWN, Warszawa 2002.

⁵ Tamże.

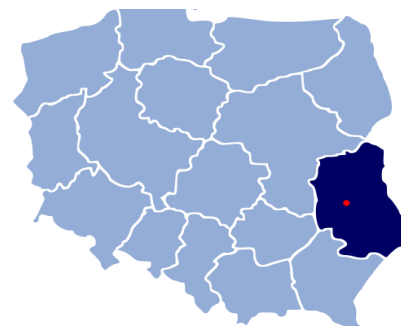
⁶ Tamże.

noclegowej i gastronomicznej, a także sportowo-rekreacyjnej, specjalistycznej lub też oznakowanie turystyczne (np. na szlakach).

3.1. Analiza dostępności komunikacyjnej miasta Lublin

Lublin jest stolicą województwa lubelskiego, a także największym miastem Polski, położonym na wschód od rzeki Wisły. To blisko 350-tysięczne miasto pełni rolę motoru napędowego Polski Wschodniej. Zgodnie z dokumentem „Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030”, to jedyna metropolia zlokalizowana na terenie 5 wschodnich województw kraju.⁷

Ilustracja 8 Położenie Lublina na mapie Polski.

Źródło: www.commonswikimedia.org

3.1.1. Transport drogowy

Lublin stereotypowo postrzegany jest jako miasto położone peryferyjnie. Mimo że od stolicy dzieli je tylko 170 km, w powszechnej świadomości warszawiaków panuje przekonanie o dużo większym dystansie dzielącym oba miasta.⁸

W rzeczywistości bowiem o „bliskości” nie decydują kilometry, a czas potrzebny do pokonania danej odległości. W przypadku Lublina należy przyjąć, że aż 3 godziny podróżować będziemy samochodem osobowym z Warszawy. Relatywnie zatem czas dotarcia z Warszawy do Lublina jest równy czasowi potrzebnemu by dojechać do Poznania, gdzie odcinek 300 km można spokojnie pokonać w czasie 2,5-3 godzin, podróżując nowo oddaną autostradą A-2. Poniżej przedstawiono przybliżoną długość trwania podróży samochodem osobowym pomiędzy Lublinem, a największymi miastami w Polsce i w krajach ościennych.

Tabela 1 Dostępność komunikacyjna Lublina

MIASTO	LICZBA LUDNOŚCI MIASTA	ODLEGŁOŚĆ	ŚREDNI CZAS DOJAZDU
POLSKA			
Radom	220 tys.	115 km	2 h
Rzeszów	182 tys.	170 km	2,5 h
Kielce	201 tys.	180 km	3 h
Warszawa	1 708 tys.	170 km	3 h
Białystok	294 tys.	255 km	4 h
Łódź	729 tys.	255 km	4 h
Kraków	759 tys.	280 km	4,5 h
Katowice	310 tys.	350 km	5 h
Poznań	553 tys.	480 km	6 h

⁷ www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_przestrzenna/KPZK/Aktualnosci/Documents/KPZK2030.pdf

⁸ Źródło: Dokument „Diagnoza Sytuacji Marki Lublin”, Lublin 2007.

MIASTO	LICZBA LUDNOŚCI MIASTA	ODLEGŁOŚĆ	ŚREDNI CZAS DOJAZDU
Wrocław	631 tys.	435 km	6,5 h
Trójmiasto	748 tys.	530 km	7,5 h
LITWA			
Wilno	523 tys.	555 km	6 h
SŁOWACJA			
Koszyce	241 tys.	365 km	5,5 h
UKRAINA*			
Lwów	756 tys.	220 km	3 h*
Łuck	213 tys.	230 km	3,5 h*
Równe	248 tys.	310 km	4,5 h*
Tarnopol	217 tys.	345 km	5 h*
Iwano-Frankowsk	224 tys.	360 km	5,5 h*
Kijów	2 822 tys.	650 km	9 h*
BIAŁORUŚ*			
Brześć	310 tys.	165 km	2,5 h*
Baranowicze	168 tys.	370 km	4,5 h*
Grodno	327 tys.	340 km	5,5 h*
Pińsk	130 tys.	330 km	5,5 h*
Mińsk	1 880 tys.	510 km	6 h*

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.maps.google.pl.

* W przypadku Białorusi i Ukrainy czas dojazdu nie uwzględnia czasu oczekiwania na przejściu granicznym, który zależy od wielu czynników i jest zmienny. Czas ten istotnie wydłuża podróż, zwłaszcza w kierunku do Polski. Dla samochodów osobowych może wynosić kilka, a w skrajnych przypadkach nawet kilkanaście godzin.⁹

Powyższa analiza pokazuje, iż położenie miasta daje możliwość około dwóm milionom potencjalnych turystów zamieszkujących duże ośrodki miejskie, na dotarcie do Lublina w przeciągu około 3 godzin – to czas podróży w jedną stronę, który uważany jest za nieuciążliwy, podczas turystycznego wyjazdu weekendowego. Zdecydowaną większość tego rynku stanowią Warszawiacy, a uzupełniają go mieszkańcy regionu lubelskiego. Turyści z ośrodków miejskich położonych dalej (3,5 - 5 h podróży), aby odwiedzić Lublin na weekend, będą potrzebowali silniejszej motywacji, w postaci bardziej atrakcyjnych wydarzeń lub wysoce jakościowej oferty produktowej. Osoby mieszkające w odległości wymagającej dojazdu dłuższego niż 5 godzin najczęściej odwiedzą Lublin podczas wyjazdu dłuższego niż 2-3 dni, a miasto będzie dla nich jednym z kilku punktów docelowych na Lubelszczyźnie.

W latach 2013-2015 dostępność komunikacja Lublina ulegnie znacznej poprawie, dzięki budowie drogi ekspresowej S17, która połączy stolicę Lubelszczyzny z Aglomeracją Warszawską. Droga S17, oznaczona jako E372, jest włączona w sieć dróg międzynarodowych oraz w transeuropejską sieć transportową (TEN-T) na trasie z Trójmiasta przez Warszawę, Lublin i Lwów do Odessy i Bukaresztu.¹⁰ Jej budowa to jedna z priorytetowych inwestycji w infrastrukturę drogową w Polsce,

⁹ Źródło: Raport „Granica do naprawy. Problemy pogranicza Polski i Ukrainy”, Fundacja im. Stefana Batorego, www.batory.org.pl, Warszawa 2012.

¹⁰ www.lubelskie.pl/index.php?pid=1930

która wpłynie korzystnie na rozwój całej Lubelszczyzny i nie tylko. Fragment S17 o długości 66,8 km z Sielc do Piask (wraz z obwodnicą Lublina) ma być w całości gotowy na początku 2014 roku.¹¹ Część odcinków S17 już jest przejezdna (np. Lublin-obwodnica Piask) lub w trakcie budowy (np. estakada nad doliną Bystrzycy), jednak znaczna część powstanie w ramach projektów unijnych, realizowanych w kolejnej perspektywie finansowania 2014-2020.¹² W przygotowaniu jest także projekt drogi S19, która w przyszłości połączy Lublin z Białymstokiem i Rzeszowem. Po zakończeniu planowanych inwestycji (w perspektywie czasowej niniejszego dokumentu) dostępność komunikacyjna Lublina dla transportu drogowego będzie dużo lepsza niż obecnie, co z pewnością wpłynie na rozwój gospodarczy miasta, a także wielkość strumienia turystów podróżujących samochodami osobowymi i autokarami.

3.1.2. Transport lotniczy

Dzięki ukończonej budowie Portu Lotniczego Lublin w podlubelskim Świdniku, dostępność komunikacyjna miasta z Europą znacznie się poprawiła. Najwięksi operatorzy nisko-kosztowi (Wizzair, Ryanair) uruchomili połączenia lotnicze do takich portów lotniczych jak:

- Londyn Luton,
- Londyn Stansted,
- Liverpool,
- Dublin,
- Oslo.

Dzięki tym połączeniom czas podróży z Lublina do wymienionych miast europejskich skrócił się kilkukrotnie (brak konieczności podróży do portów lotniczych m.in. w Warszawie, Rzeszowie, Krakowie czy Wrocławiu), a dzięki tanim liniom lotniczym, oferującym swe połączenia na trasach do/z Lublina, istnieje szansa zainteresowania ofertą miasta turystów na rynkach zagranicznych. Dodatkowo, w dniu 21 czerwca 2013 roku z Portu Lotniczego Lublin na sezon letni uruchomione zostało połączenie lotnicze do Gdańska, które obsługiwane jest przez EuroLOT. Z uwagi na duże zainteresowanie (z połączenia do 31 lipca skorzystało 1501 pasażerów, a obłożenie do końca lipca wynosiło 97,7%,) przewoźnik zdecydował o jego przedłużeniu do 6 października oraz planuje jego ponowne uruchomienie w kolejnym sezonie.

Ponadto szansę rozwoju na nowym rynku dostrzegli tour-operatorzy, wybierając Lublin na miejsce startu wakacyjnych lotów czarterowych. W sezonie letnim 2013 wakacje z wylotem z Lublina (do Bułgarii i Turcji) miały w swojej ofercie biura podróży: Itaka, Alfa Star, Exim Tours, Rainbow Tours, Neckermann i TUI.

Statystyki Portu Lotniczego Lublin za okres 17 grudnia 2012 – 31 lipca 2013 są bardzo dobre. Wykonano 581 operacji lotniczych i obsłużono 111 652 pasażerów, przy czym z miesiąca na miesiąc widać było tendencję wzrostową.¹³

¹¹ <http://www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20121228/NEWS01/121229667>

¹² http://lublin.gazeta.pl/lublin/1,48724,13068537,Minister_Nowak_Beda_pieniadze_na_dalsza_budowe_S17.html

¹³ Informacja na temat Portu Lotniczego na podstawie: www.portlotniczylublin.pl

Ilustracja 9 Port Lotniczy Lublin

Źródło: www.portlotniczy.lublin.pl

3.1.3. Transport kolejowy

Wybierając tę formę transportu turysta ma szansę dotrzeć do Lublina z Warszawy Centralnej w czasie około 2 godzin i 15 minut, pokonując odległość 175 km. Biorąc pod uwagę krótszy czas, a także niższy koszt podróży, kolej wydaje się być atrakcyjną alternatywą dla transportu samochodowego ze stolicy. Również z innych dużych miast Polski można dostać się do miasta bez uciążliwych przesiadek, w czasie krótszym niż jadąc samochodem. Poniżej przedstawiono przykładowe czasy podróży:¹⁴

- Radom – 1 h 20 min (najszybsze połączenie bezpośrednie),
- Warszawa – 2 h 15 min,
- Kielce – 2 h 28 min,
- Kraków – 4 h 22 min,
- Katowice – 4 h 41 min,
- Poznań – 5 h 42 min.

Lublin leży na trasie linii kolejowej nr 7, łączącej Warszawę Wschodnią z Dorohuskim (przejście graniczne z Ukrainą) i prowadzącej dalej do Lwowa i Kijowa. W latach 2014-2019 planowana jest modernizacja tej trasy na odcinku Otwock-Lublin, której koszt szacuje się na 4 mld zł. Po przebudowie przepustowość linii ma ulec zwiększeniu, a czas podróży znacznemu skróceniu, dzięki dostosowaniu trakcji do większych prędkości. Na przełomie 2012 i 2013 roku spółka PKP Polskie Linie Kolejowe prowadziła przetarg na opracowanie dokumentacji projektowej i materiałów przetargowych w ramach projektu. Na ten cel przeznaczono ok. 210 mln zł.¹⁵ Modernizacja tej linii istotnie wpłynie na dostępność komunikacyjną Lublina nie tylko ze stolicy, lecz także z innych miast Polski, z których jedzie się przez Warszawę, takich jak Łódź, Poznań czy Trójmiasto. Biorąc pod uwagę planowane inwestycje w krajową kolej (zarówno w infrastrukturę, jak i w tabor), można się spodziewać, że w przyszłości transport kolejowy będzie częściej niż obecnie wybierany przez turystów, udających się na wypoczynek do Lublina.

¹⁴ Za: www.rozklad-pkp.pl

¹⁵ www.rynekinfrastruktury.pl/arttykul/72/1/wojna-cenowa-w-przetargu-na-projekt-linii-warszawa-lublin.html

3.2. Analiza głównych walorów przyrodniczych miasta Lublin

Według najczęściej stosowanego podziału walory turystyczne dzielone są na przyrodnicze (naturalne) oraz pozaprzyrodnicze (pochodzenia antropogenicznego). W literaturze przedmiotu, w ramach walorów przyrodniczych wymieniane są przede wszystkim: **klimat, ukształtowanie powierzchni oraz bogactwo naturalne**. W szczególności do czynników zaspokajających potrzeby turystów zaliczane są elementy wchodzące w skład:¹⁶

- litosfery (rzeźba terenu, osobliwości geologiczne),
- atmosfery (czystość powietrza, liczba dni słonecznych, temperatura, wielkość opadów, długość zalegania pokrywy śnieżnej),
- hydrosfery (wody powierzchniowe i podziemne: morza, jeziora, rzeki, źródła mineralne),
- pokrywy glebowej (pustynie),
- szaty roślinnej (las, osobliwości flory),
- świata zwierzęcego,
- krajobrazu naturalnego (zbiory ww. elementów o wysokich wartościach estetycznych).

Składniki wymienionych elementów występują wszędzie, jednakże z różnym natężeniem i, co ważniejsze, o różnym poziomie atrakcyjności dla turystów. Warto w tym miejscu przytoczyć także najczęściej stosowany w odniesieniu do Polski podział walorów przyrodniczych:¹⁷

- ukształtowane bez ingerencji człowieka:
  - osobliwości flory i fauny,
  - skałki i grupy skał,
  - wąwozy, doliny i przełomy rzeczne,
  - wodospady, źródła i wywierzyiska,
  - jaskinie i groty,
  - głazy narzutowe i głazowiska,
  - inne obiekty geologiczne;
- ukształtowane przez człowieka:
  - parki zabytkowe,
  - muzea i zbiory przyrodnicze,
  - ogrody botaniczne,
  - ogrody zoologiczne;
- inne:
  - punkty widokowe,
  - parki narodowe,
  - parki krajobrazowe.

¹⁶ W.W. Gaworecki, „Turystyka”, PWE, Warszawa 2003.

¹⁷ T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, „Geografia turystyki Polski”, PWE, Warszawa 1985 [w:] A. Kowalczyk, „Geografia turystyki”, PWN, Warszawa 2002.

Oprócz powyższych składników dla turystów istotne są także takie czynniki jak: cisza, niski poziom zanieczyszczenia środowiska oraz walory lecznicze.¹⁸

Przywołane definicje akademickie zostały przyjęte za punkt wyjścia do analizy walorów naturalnych Lublina. W rzeczywistości bowiem nie wszystkie wymienione powyżej składniki atrakcyjności przyrodniczej będą występowały w każdej destynacji turystycznej. Poniżej przedstawiono te walory przyrodnicze, które w przypadku Lublina mogą wpływać na zainteresowanie ze strony turystów. Są to w szczególności:

- położenie fizycznogeograficzne i rzeźba terenu (wraz z pokrywą glebową),
- klimat,
- wody powierzchniowe (płynące i stojące),
- lasy,
- parki i ogrody (uksztaltowane przez człowieka),
- punkty widokowe.
-

3.2.1. Położenie fizycznogeograficzne i rzeźba terenu

Zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym Polski Lublin położony jest w makroregionie Wyżyny Lubelskiej, na styku dwóch mezoregionów – Płaskowyżu Nałęczowskiego i Płaskowyżu Świdnickiego. Oba płaskowyzę są rozdzielone doliną rzeki Bystrzycy, która przepływając przez Lublin dzieli go na dwie zróżnicowane geograficznie części: lewobrzeżną i prawobrzeżną.

Ilustracja 10 Położenie Lublina na Wyżynie Lubelskiej.

Źródło: www.lubelskie.pl.

Ta pierwsza należy do obszaru Płaskowyżu Nałęczowskiego i cechuje się bardziej urozmaiconym krajobrazem z wieloma wąwozami lessowymi i głębokimi dolinami. Prawobrzeżna część miasta, położona na Płaskowyżu Świdnickim, charakteryzuje się mniej urozmaiconą i bardziej płaską rzeźbą terenu.

Wyżyna Lubelska pokryta jest prawie w całości grubą warstwą lessu, miękkiej skały osadowej, ukształtowanej przez materiał nanoszony przez wiatr. Podlegające silnej erozji wodnej lessy, wpływają na charakterystyczne ukształtowanie terenu wyżyny, dla której wyróżnikiem są liczne wąwozy i doliny rzeczne. Taki krajobraz jest bardzo

charakterystyczny także dla Lublina. Wąwozy występują tu w wielu dzielnicach, zarówno centralnej części miasta jak i na jego obrzeżach. Inwentaryzacja przeprowadzona przez Urząd Miasta w 2012 roku wykazała, iż w Lublinie znajdują się 84 wąwozy.¹⁹

¹⁸ Tamże.

¹⁹ www.kurierlubelski.pl/artykul/675753,wawozy-i-doliny-w-lublinie-beda-chronione,id,t.html

Na lessach wykształciły się bardzo żyzne gleby brunatne, czarnoziemy, mady i rędziny, co w połączeniu z dogodnymi warunkami klimatycznymi powoduje, że obszar Wyżyny Lubelskiej jest jednym z najistotniejszych w kraju w zakresie rolnictwa. Do najważniejszych upraw należą: pszenica, tytoń, chmiel, czy burak cukrowy, a także owoce miękkie – maliny, porzeczki i truskawki.

3.2.2. Klimat

Podstawowe dane klimatyczne²⁰

Średnia temperatura w Lublinie wynosi 8,4°C rocznie. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec, kiedy średnia temperatura wynosi 19,7°C, a najzimniejszym styczeń z wartością -3°C.

Roczna średnia liczba słonecznych godzin w ciągu doby (uśłonecznienie) wynosi w Lublinie 5,8. Najwięcej słonecznych godzin notuje się średnio w czerwcu (8,9 h dziennie), a najmniej w grudniu (1,8 h). Z kolei suma słonecznych godzin notowanych w ciągu miesiąca, utrzymuje się na podobnym wysokim poziomie, we wszystkich 3 miesiącach letnich – czerwiec (250,1 h), lipiec (248,8 h), sierpień (253,3 h).

Łączna suma opadów w Lublinie wynosi 598.5 mm rocznie. Najobfitsze opady notowane są w lipcu (89,2 mm), a najsłabsze w lutym (25,6 mm). Największa liczba dni z opadami występuje w grudniu (17,6 dnia) oraz styczniu (17,5), a najmniejsza w sierpniu (10,6) i kwietniu (10,8).

Długość zalegania pokrywy śnieżnej wynosi od 70 do 90 dni, które przypadają zwykle na okres od grudnia do lutego. Ma to związek z liczbą dni mroźnych, która jest największa w styczniu (16,3 dnia), a stosunkowo wysoka także w grudniu (13,3) i lutym (13,8).

Czystość powietrza

W 2011 roku Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) opublikowała raport, dotyczący zanieczyszczeń powietrza w krajach i miastach. Raport podaje m.in. wyniki badań zawartości pyłu, zawieszonego w powietrzu, w skali rocznej (wskaźnik PM10).²¹ Na 37 sklasyfikowanych miast Polski, Lublin zajął 11 pozycję z wartością 27 ug/m³ (mikrogram na metr sześcienny).²² To nieznaczne przekroczenie dopuszczalnej przez WHO normy, która wynosi 20 ug/m³. W Polsce spełniło ją jedynie 6 miast na czele z Gdańskiem, który okazał się mieć najczystsze powietrze (18 ug/m³). Najgorzej sytuacja prezentuje się w Krakowie, gdzie dopuszczalna norma została przekroczona ponad trzykrotnie (64 ug/m³).

3.2.3. Wody powierzchniowe

Wody płynące

- Rzeka Bystrzyca

²⁰ Dane obejmują okres 5-letni (od stycznia 2008 do grudnia 2012) dla stacji meteorologicznej Lublin Radawiec. Źródło: www.weatheronline.pl

²¹ Pył o wymiarach ziaren poniżej 10 mikrometrów.

²² www.twojapogoda.pl/wiadomosci/109524,najbardziej-skazone-miasta-w-polsce

Przepływająca przez Lublin rzeka ma długość 70,3 km, jest lewym dopływem Wieprza. Jej źródła znajdują się w położonym ok. 50 km na południe od Lublina Sulowie, a ujście ok. 20 km na północny wschód od miasta, we wsi Spiczyn. Rzeka przepływa przez Lublin dzieląc miasto na dwie zróżnicowane pod względem ukształtowania terenu części. W granicach miasta, na Bystrzycy, znajduje się Zalew Zemborzycki oraz uchodzą do niej 3 niewielkie cieki: Czechówka, Czerniejówka i Krężniczanka. Rzeka stwarza w znacznej większości swojego biegu doskonałe warunki do organizacji spływów kajakowych.

- Czechówka

Struga o długości 18,5 km, z czego ponad połowa znajduje się w granicach terytorialnych miasta. Ciek uchodzi do Bystrzycy z lewej strony, na terenie dzielnicy Tatary. Czechówka ma bardzo istotne znaczenie historyczne dla Lublina, to nad nią założono pierwotny gród, dla którego dolina strugi pełniła istotną rolę obronną.

- Czerniejówka

Prawy dopływ Bystrzycy o długości ok. 26 km. Uchodzi do niej w Lublinie, na terenie dzielnicy Bronowice.

- Krężniczanka (zwana także Nędznicą)

Rzeka ma długość ok. 19 km. Uchodzi do Bystrzycy z lewej strony. na granicy miasta w dzielnicy Zemborzyce.

Wody stojące

- Zalew Zemborzycki

Jest sztucznym zbiornikiem retencyjnym, utworzonym na rzece Bystrzycy w latach 70. XX wieku. Leży na terenie miasta Lublin, jego linia brzegowa wynosi 12 km, a powierzchnia około 280 ha. Pełni przede wszystkim funkcję rekreacyjną dla mieszkańców Lublina i okolic. Nad jego brzegami zlokalizowane są 3 ośrodki utworzone do obsługi ruchu turystycznego: Marina, Dąbrowa i Słoneczny Wrotków (boiska do siatkówki plażowej, zjeżdżalnie wodne, basen pływacki i 3 baseny rekreacyjne, brodzik dla dzieci, plac zabaw oraz wypożyczalnia sprzętu sportowego i wodnego).

3.2.4. Lasy

W granicach terytorialnych Lublina znajdują się trzy lasy:

- Las Dąbrowa

Wraz z Zalewem Zemborzyckim stanowi teren o bogatych walorach rekreacyjno-wypoczynkowych. Jest największym lasem na terenie miasta – zajmuje powierzchnię ok. 12 km². Przebiega przez niego trasa pieszego Szlaku Lasów Podlubelskich (o całkowitej długości 43 kilometrów)²³ oraz szlak rowerowy Po Lesie Dąbrowa w Lublinie (o długości 11km)²⁴.

²³ www.lublin.turystyka.pl/szlaki-turystyczne/szlaki-piesze.html

²⁴ www.loitik.eu/szlaki/terenowe.htm

- Las Stary Gaj

Zajmuje powierzchnię ok. 4,6 km². Jest często odwiedzany i stanowi miejsce wypoczynku dla mieszkańców pobliskich osiedli. Latem w lesie napotkać można harcerzy, którzy organizują tam gry strategiczne. Częścią Starego Gaju jest rezerwat brzozy czarnej w podlubelskim Stasinie Polnym.

- Las Rudki

Zwany również Lasem Prawiedniki. Najdalej wysunięty na południe las w Lublinie. Przebiega przez niego trasa pieszo Szlaku Lasów Podlubelskich (o całkowitej długości 43 kilometrów)²⁵.

3.2.5. Ogrody i parki

Na terenie Lublina znajduje się wiele obszarów zielonych, które stanowią lub mogą w przyszłości stanowić o atrakcyjności turystycznej Lublina. W szczególności są to:

- Ogród Botaniczny UMCS²⁶

W założonym w 1965 roku Ogródzie, na powierzchni ponad 21 ha, zgromadzono kilka tysięcy gatunków roślin – drzew i krzewów, roślin szklarniowych i zielnych. Zgromadzone są one w kilkunastu kolekcjach, m.in. w rosarium, arboretum, alpinarium (dział roślin górskich) i dziale roślin chronionych. W parku rośnie 106 okazów ponad stuletnich drzew. Ogród położony jest w dolinie Czechówki, na zróżnicowanym krajobrazowo terenie z przewyższeniami oraz trzema wąwozami. Na jego terenie znajduje się także kawiarenka U Baby Jagi. Zwiedzanie ogrodu jest możliwe od kwietnia do października.

Ilustracja 11 Amfiteatr w Ogródzie Saskim

- Ogród Saski

Najstarszy park miejski Lublina, założony w 1837 roku. Znajdujący się w centrum miasta park, zajmuje powierzchnię około 12 ha, a na jego terenie znajduje się m.in. amfiteatr. W Ogródzie właśnie prowadzone są prace modernizacyjne – wymieniane alejki, powstało nowe ogrodzenie, poprawiany jest ciek wodny i dolny staw. Pojawiają się też nowe drzewa, a kilkaset starych zostało wyciętych. Po modernizacji park będzie istotnym punktem, wydłużającym ciąg spacerowy prowadzący od Zamku Lubelskiego, przez Stare Miasto i Plac Litewski, aż do Ogródu Saskiego. Wartość inwestycji współfinansowanej z funduszy unijnych to prawie 11 mln zł. Jej zakończenie planowane jest na połowę 2013 roku.

Źródło: www.lublin.eu.

- Park Ludowy²⁷

Położony w centrum miasta, blisko dworca PKP park, założony został w latach 50. XX wieku. Leży w dolinie rzeki Bystrzycy, która wyznacza północną granicę parku, przez co część jego obszaru jest

²⁵ www.lublin.turystyka.pl/szlaki-turystyczne/szlaki-piesze.html

²⁶ www.garden.umcs.lublin.pl

²⁷ www.parki.lublin.pl/park-ludowy

podmokła. Na terenie Parku Ludowego znajdują się hale Targów Lublin. Wraz z nimi cały park ma powierzchnię około 30 ha, a jego obszar jest zróżnicowany – występują zarówno tereny otwarte jak i mocno zadrzewione. Oprócz funkcji rekreacyjnej dla mieszkańców, pełni on bardzo istotną rolę filtrowania miejskiego powietrza i produkcji tlenu. Jest także ostoją dla wielu gatunków ptaków. Po latach zaniedbań i degradacji, w 2012 roku został częściowo odnowiony, w celu przyjęcia gości Europejskiej Konwencji Żonglerskiej, podczas której Lublin odwiedziły tysiące turystów. W parku mieściło się duże pole namiotowe oraz sceny i hangary, w których odbywały się liczne wydarzenia.

W 2012 roku, w ramach konsultacji społecznych, zakończono pracę nad koncepcją zagospodarowania Parku Ludowego, którą przekazano na ręce prezydenta miasta. Koncepcja ta przewiduje, iż park w przyszłości stanie się jednym z głównych miejsc rekreacji dla mieszkańców Lublina i będzie pełnił różnorodne funkcje. Wizytówką miasta stać się może diabelski młyn oraz kładki widokowe zlokalizowane w koronach drzew. Przewidziano niezwykle przyjazną przestrzeń, poprzez stworzenie m.in. bulwarów spacerowych nad Bystrzycą, zielonego labiryntu, fontanny, zbiornika wodnego połączonego z rzeką oraz stref cichego wypoczynku. Dedykowane miejsca znajdą także rowerzyści, rolkarze oraz właściciele psów. Zachęcać do odwiedzenia parku mają także atrakcyjne meble miejskie, nowoczesne siedziska, zadaszenia, stoliki do gier oraz punkty gastronomiczne. Dla celów sportowych ma powstać kompleks boisk wielofunkcyjnych, m.in. z placem do gry w bike polo. Funkcje kulturalne park będzie pełnił dzięki wydzielonej strefie koncertowej oraz miejscom wystaw plenerowych. Opracowana koncepcja zakłada także poprawę dostępu do parku poprzez utworzenie nowych ścieżek pieszych i rowerowych w jego okolicy, oraz stworzenie placów wejściowych przy każdej z bram. Rola Parku Ludowego oraz tej części miasta wzrośnie, poprzez budowę w sąsiedztwie nowego stadionu miejskiego.

- Park Rusalka²⁸

Zlokalizowany zaledwie 5 minut spacerem od Krakowskiego Przedmieścia park jest aktualnie zaniedbanym terenem, na którym znajdują się głównie trawiaste boiska. Wejście do niego od północnej strony, idąc z centrum, jest praktycznie uniemożliwione, przez oddzielającą skarpe. Obszar ten jest niezwykle istotny nie tylko ze względu na atrakcyjną lokalizację, ale także z powodu widoku na zabytkową część miasta, jaką można z niego podziwiać. Obecnie jest niedostatecznie wykorzystywany na potrzeby mieszkańców czy turystów.

Podobnie jak w przypadku Parku Ludowego, Parkowi Rusalka poświęcono konsultacje społeczne, których efektem było opracowanie w 2011 roku koncepcji jego zagospodarowania. Projekt przewiduje pozostawienie wielkiej łąki, jako centralnego punktu Rusalki. Będzie można na niej organizować pikniki, grille, lekcje na świeżym powietrzu lub zajęcia sportowe. Ciekawym pomysłem dla tej strefy jest zastosowanie różnej wysokości koszenia trawy, co będzie dawało odpoczywającym przyjemne poczucie odosobnienia. Planowane jest także utworzenie wybiegu dla psów, kompleksu boisk sportowych oraz strefy aktywnej rekreacji, z placem zabaw, siłownią na świeżym powietrzu, ścianką wspinaczkową oraz skate parkiem. Powstać ma także punkt usługowo-gastronomiczny, w pobliżu którego znajdować się będzie górka saneczkowa oraz parking dla rowerów. Na usypanym kopcu zamontowana zostanie tablica informacyjna informująca o widzianych na panoramie miasta obiektach. Dostępność parku ma ulec poprawie dzięki utworzeniu nowych ścieżek pieszo-rowerowych,

²⁸ www.parki.lublin.pl/park-rusalka

wybudowaniu kładki przez Bystrzycę od strony południowej oraz schodów umożliwiających pokonanie skarpy od strony północnej.

- Błonia pod Zamkiem Lubelskim

To liczący około 2,5 hektara teren zieleni miejskiej zlokalizowany na południe od Zamku wzdłuż Alei Unii Lubelskiej. Jest miejscem, w którym odbywa się wiele wydarzeń np. podczas juwenaliów, Jarmarku Jagiellońskiego czy Carnawalu Sztuk-Mistrzów.

- Dolina Czechówki²⁹

To podłużny teren zieleni miejskiej zlokalizowany w dzielnicy Wieniawa, przebiegający wzdłuż Al. Solidarności. Obecnie obszar ten, który stanowi ważne dla miasta pasmo zieleni, jest mocno zaniedbany i zanieczyszczony. Planowane jest jego lepsze wykorzystanie jako płuc miasta oraz przystosowanie do potrzeb mieszkańców. W tym celu prowadzone są konsultacje społeczne oraz ogłoszony został otwarty konkurs na odnowę Doliny Czechówki, których efektem ma być koncepcja zagospodarowania przestrzennego. Zakończenie tych prac nastąpi w IV kwartale 2013 roku.

- Park Rury

Zajmuje suchą dolinę lessową między dzielnicą Czuby a LSM. Atrakcją parku jest bardzo urozmaicona rzeźba terenu. Znajdują się tu kamienie z nazwami miast partnerskich Lublina oraz pomnik więźniów Zamku Lubelskiego zamordowanych w czasie okupacji hitlerowskiej.

- Park im. Jana Pawła II

Park założony w suchej dolinie lessowej w dzielnicy Czuby. Zlokalizowano w nim place zabaw dla dzieci, amfiteatr i boiska sportowe oraz drogę dla rowerów.

3.2.6. Punkty widokowe

Lublin zwany jest czasem miastem 7 wzgórz ze względu na wzniesienia, na których historycznie powstawała zabudowa miejska. Oprócz Wzgórza Zamkowego i Staromiejskiego, miasto przed wiekami lokowane było na wzniesieniach zwanych: Czwartek, Górka Dominikańska, Grodzisko, Białkowska Góra i Żmigród.

Dzięki zróżnicowanemu ukształtowaniu terenu (wąwozy lessowe i doliny, szczególnie w części lewobrzeżnej) możliwe jest podziwianie panoramy Starego Miasta z licznych naturalnych punktów widokowych. Warunki topograficzne sprzyjają w szczególności widokom od strony północnej – Kalinowszczyzna, Wzgórze Czwartek – oraz z ciągu spacerowego wzdłuż Bystrzycy³⁰.

Naturalne punkty widokowe na terenie Lublina znajdują się w poniższych miejscach:

- Wzgórze Czwartek i Kalinowszczyzna
  - Kościół pw. św. Agnieszki, ul. Kalinowszczyzna

²⁹ www.parki.lublin.pl/czechowka+wieniawa

³⁰ K. Czyńska, W. Marzęcki, P. Rubinowicz. „Studium wartości widokowych miasta Lublin”, Szczecin, Lublin 2011.

- Dworek Wincentego Pola, ul. Kalinowszczyzna
- Cmentarz Żydowski, ul. Kalinowszczyzna
- Ulica Lwowska
- Kościół pw. św. Mikołaja, ul. Ks. Słowikowskiego
- Plac Po Farze
- Park Rusałka
- Teren Dawnego Stawu Królewskiego

Powyższe punkty, wynikające z naturalnych warunków topograficznych, w połączeniu z punktami antropogenicznymi (np. Wieża Trynitarzka, wieża zamkowa, wieża kościoła pobrygidzkiego) pozwalają na zaplanowanie interesującej trasy wycieczkowej, która może stać się przedmiotem szczególnego zainteresowania ze strony turystów.

3.3. Analiza głównych walorów kulturowych miasta Lublin

Miasto Lublin jest niezwykle mieszkanką ponad 700-letniej aktywności ludzkiej, zachodzącej na styku dwóch największych kultur euroazjatyckich: wschodniej i zachodniej. Odgrywało spajającą rolę w królestwie Jagiellonów, które to połączyło na ponad 400 lat państwowość polską i litewską. Miasto pośredniczyło w wymianie handlowej i kulturalnej, bogacąc się i nieustannie podnosząc kompetencje rozumienia wschodu i zachodu Europy. Dla europejskich Żydów pełniło rolę wiodącego ośrodka myśli religijnej, zarówno tej ortodoksyjnej, jak i awangardowej. W czasach zimnej wojny dało schronienie jednemu niezależnemu od komunistycznej władzy uniwersytetowi za żelazną kurtyną. Dziś ta mieszkanka jest ponownie odkrywana i reinterpretowana przez mieszkańców i może stanowić podstawę trwałej atrakcyjności dla turystów zarówno ze wschodu, jak i zachodu Europy.

3.3.1. Uwarunkowania historyczne

Obecność człowieka na terenie dzisiejszego Lublina datuje się na koniec III tys. p.n.e., zaś Lublin uważa się za jedno z najstarszych miejsc osadnictwa w Polsce. Najstarszy gród z zabudowaną osadą istniał zapewne na lubelskim wzgórzu Czwartek już na przełomie VI i VII wieku n.e. Osada stała się miastem w XIII wieku. Z tamtego okresu pochodzi jeden z najważniejszych zabytków Lublina – donżon, będący reliktem po grodzie kasztelańskim.

Jako datę lokacji Lublina uznaje się 15 sierpnia 1317 roku. Data ta została potwierdzona na pergaminowym akcie lokacyjnym Władysława Łokietka. Po nadaniu królewskiego przywileju w mieście nastąpiła fala inwestycji. Powstały zabudowania Wzgórza Staromiejskiego, w tym domy mieszkalne i zespół klasztoru dominikanów. Nastąpiło ożywienie w gospodarce i handlu.

Siedemsetna rocznica nadania praw miejskich

Rok 2017 to data o ogromnej wadze dla miasta Lublin. W świetle sytuacji związanej ze staraniami o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury, to właśnie 700-lecie nadania praw miejskich może stać się momentem przełomowym, w którym zrealizowane zostaną działania rozwojowe, prowadzące docelowo do „ponownej lokacji” Lublina jako miasta nowoczesnego, ambitnego, atrakcyjnego, o międzynarodowym charakterze.

O potencjale wydarzenia takiego kalibru świadczyć mogą działania podjęte przez inne miasta z Polski i zagranicy. W ramach obchodów 750-lecia Krakowa odbyła się gama eventów, uczt, koncertów (m.in. parada smoków, imprezy balonowe, koncerty Tomasza Stańko czy Piotra Rubika). Uroczystość otwarto również nowe (Pawilon Wyspiański 2000) lub poddane renowacji (Dwór Czerwony, Mały Rynek) obiekty. Również sztuka współczesna odegrała sporą rolę w obchodach – odbyły się m.in. mistrzostwa polski DJ-ów czy odsłonięcie największego w Europie muralu³¹.

Spośród powstających w Lublinie inicjatyw związanych z obchodami 700-lecia na wspomnienie zasługują m.in. trójwymiarowe makiety dawnego Lublina, tworzone przez ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, czy plany wydania ośmiotomowej Encyklopedii Lublina i Dźwiękowego Atlasu Lubelszczyzny.

Stały rozwój potencjału kultury, jej silna obecność w życiu miasta oraz unikatowe połączenie Wschodu i Zachodu, nowoczesności i historii, mogą stać się ważnymi narzędziami promocyjnymi i magnesami dla turystów, zarówno z Polski, jak i zagranicy.

Lublin Jagiellonów

Rycerstwo lubelskie powitało przyszłego króla rekomendacją do starania się o koronę Polski. Władysław Jagiełło odwdzieczył się mieszkańcom Lublina nadając im szereg przywilejów, co ułatwiło miastu zdobycie pozycji najważniejszego ośrodka wymiany handlowej między Polską i Litwą. To również z inicjatywy Jagiełły w 1418 roku w Kaplicy Trójcy Świętej powstały freski rusko-bizantyjskie, do dziś jedna z największych atrakcji miasta. Od czasu wyboru Władysława Jagiełły na króla Polski, pozycja geopolityczna Lublina zmienia się z peryferyjnej na centralną. Stał się on ważnym ośrodkiem politycznym i kulturalnym leżącym na szlaku z Krakowa do Wilna. To tutaj odbywały się ogólnokrajowe zjazdy i sejmy. W 1569 roku podpisano dokument unii polsko-litewskiej, znanej jako unia lubelska. W latach 1578-1793 w Lublinie mieścił się Trybunał Koronny dla Małopolski – najwyższa instytucja sądowa ówczesnej Polski. Z historią lubelskiego Trybunału wiąże się bodaj najbardziej znana lubelska legenda o Czarnej Łapie. Lublin pełnił istotną rolę łączącą stołeczne Kraków i Wilno, aż do 1611 roku, kiedy to przeniesiono stolicę Polski do Warszawy.

Ilustracja 12 Freski z kaplicy Trójcy Świętej, Herb Władysława Jagiełły, króla Polski, Kaplica Trójcy Świętej.

Źródło: www.lublin.eu

Źródło: www.commonswikimedia.org

Źródło: www.lublin.eu

³¹ www.biurofestiwalowe.pl/projekty/jubileusz-750-lecia-lokacji-miasta-krakowa_21.html

Podpisanie w Lublinie unii polsko-litewskiej zwanej także unią lubelską – dokumentu formalizującego federację dwóch europejskich państw Polski i Litwy było wydarzeniem, które do czasów współczesnych inspirowało i podkreśla europejską istotność dorobku tego miasta. Symbolicznym uhonorowaniem zasług Lublina dla kultury i jedności europejskiej było nadanie miastu Znak Dziedzictwa Europejskiego. Jest to wyróżnienie przyznawane od 2006 roku na terenie 18 europejskich państw. Otrzymują je miejsca i obiekty istotne dla tożsamości europejskiej, które posiadają zasadnicze znaczenie dla historii i dziedzictwa kulturowego Europy.

Lublin na szlakach handlowych i politycznych

Wschodnie położenie Lublina w Rzeczypospolitej doświadczało jego mieszkańców najazdami Tatarów, Mongołów, Jadźwingów i Litwinów. Jednak położony u bram cywilizacji wielkiego stepu ośrodek miejski, potrafił bogacić się, korzystając z renty położenia. Już od XII wieku można mówić o istotnym miejscu Lublina na ważnych szlakach handlowych, które prowadziły z Morza Czarnego na zachód Europy oraz nad Bałtyk. Pamiątką po funkcji turystycznej XVI-wiecznego miasta Lublin jest Karczma Budzyń, od 1545 roku obsługująca ruch kupiecki, który w dzisiejszym języku można by określić mianem turystyki biznesowej. Karczma znajduje się na ulicy Turystycznej, na tak zwanym Trakcie Litewskim.

Obecnie w naszym kraju i Europie reaktywuje się dawne szlaki handlowe, które były osiami wymiany nie tylko towarów, ale także myśli i szeroko pojętej kultury w średniowiecznej Europie.

Lublin znajduje się na dwóch szlakach, które obecnie rozwijane są w kierunku uczynienia z nich produktów turystycznych. Po pierwsze jest to „Szlak Jagielloński” Kraków – Lublin – Wilno oraz „Szlak Kupiecki” Wrocław – Lublin – Lwów.

Pierwszy z nich nazywany także Via Jagiellonica, zaczął funkcjonować w 1386 roku, wraz z objęciem władzy przez Władysława Jagiełłę. Szlak przemierzały regularnie orszaki królewskie, dyplomaci, kupcy, urzędnicy, a także ludzie nauki i handlu. Od 1569 roku, kiedy to Sejm w Lublinie ogłosił Rzeczpospolitą Obojga Narodów, szlak ten stał się najważniejszą drogą połączonego państwa. Szlak połączył łańcuch zachód z bizantyńskim wschodem, Lublin zaś był świadkiem wymiany kulturowej, naukowej i handlowej, jaka zachodziła w nim przez wieki. Drugi był szlakiem typowo kupieckim, który usprawnił wymianę handlową między Zachodem i Wschodem Europy.

Ilustracja 13 Logo Szlaku Jagiellońskiego i Szlaku Kupieckiego.

Źródło: www.zachod-wschod.pl

Lublin żydowski

Kolejna unikatowa karta tożsamości miasta została zapisana przez jego żydowskich mieszkańców. Zamieszkiwali oni Lublin, nawet zanim stał się on miastem. W Lublinie Żydzi otrzymali od Kazimierza Jagiellończyka, następcy Władysława Jagiełły, przywilej swobodnego handlu. Dzięki przywilejom, tolerancji i dobremu klimatowi dla handlu w Lublinie, w istotny sposób rozwinęła się kultura i religia żydowska.

Z czasem powstały murowane synagogi, szpitale oraz jesziwa – czyli wyższa szkoła talmudyczna. Stała się ona jednym z **ważniejszych** ośrodków naukowych Żydów w Europie. Od 1523 roku Żydzi w Lublinie byli traktowani na równi z mieszczanami. Spowodowało to niezwykle dynamiczne bogacenie się żydowskich kupców. Fundusze zdobyte na handlu inwestowane były w kulturę – tak powstała w 1547 roku drukarnia hebrajska, jedna z pierwszych w Polsce.

W latach 1580-1764 w mieście funkcjonował najwyższy organ samorządu żydowskiego w Rzeczypospolitej – Sejm Czterech Ziem. W 1930 roku w mieście powstała Jesziwa Chachmej Lublin – Lubelska Szkoła Mędrców, największa uczelnia talmudyczna na świecie. Większość rabinów w tamtych latach ukończyło właśnie tę uczelnię.

O istotnym znaczeniu Żydów dla rozwoju Lublina przed II wojną światową świadczą też liczby. Około 30% mieszkańców miasta, czyli ponad 42 tys. osób, było wyznania mojżeszowego. Gmina żydowska posiadała trzy cmentarze, jedenaście synagog, szpital, dwie mykwy, kilkanaście szkół, w tym Talmud-Torę, Jawne, Tarbut, największą wówczas wyższą szkołę talmudyczną – Jeszywas Chachmej Lublin oraz wiele innych instytucji. Oprócz nich istniało jeszcze około 100 prywatnych domów modlitwy. W czasie okupacji Niemcy utworzyli w Lublinie getto – dzielnicę zamkniętą, która została zlikwidowana w 1942 roku. Większość Żydów lubelskich (ok. 26 tys.) została deportowana do Bełżca, gdzie zginęli w komorach gazowych obozu śmierci, a ok. 8 tys. zostało zamordowanych w powstałym na obrzeżach miasta obozie koncentracyjnym na Majdanku.

Lublin Miasto Renesansu

Lubelskie Stare Miasto jest dość rzadkim przypadkiem zabudowy o spójnym charakterze architektonicznym. Dominujący rys nadają mu renesansowe budowle powstałe w II połowie XVI wieku. W kamienicach występujących na starym rynku i w jego okolicy rozpoznać można cechy wspólne, takie jak bogato zdobione, dekoracyjne elewacje, zwieńczone attykami. W mieście zachowało się bardzo wiele obiektów sakralnych, w których odnajdziemy cechy renesansu lubelskiego. Charakteryzują się one wysmukłością i lekkością bryły, węższym od nawy prezbiterium, dostawianymi do korpusu głównego kaplicami fundatorów. Dodatkowym znakiem rozpoznawczym renesansu lubelskiego jest bogate zdobienie detalami architektonicznymi fasad i użyciem ozdobnego stiuku na sklepieniach.

Lublin Miasto Nauki

Obecnie przyjmuje się, że w Lublinie zamieszkuje około 100 tys. studentów, którzy kształcą się na miejskich uczelniach – Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL), Uniwersytecie Przyrodniczym, Uniwersytecie Medycznym, Politechnice Lubelskiej i innych. Ta liczba czyni Lublin jednym z najpopularniejszych ośrodków akademickich w kraju. Warto wspomnieć, że KUL był jedyną uczelnią w bloku wschodnim, niezależną od Państwa. Na uczelni tej od 1954 roku zatrudniony był Karol Wojtyła, który kierował tutejszą katedrą etyki aż do wyboru na papieża. KUL powstał w 1918 roku z inicjatywy ks. Idziego

Radziszewskiego, który zbierał fundusze na organizację katolickiej uczelni w Polsce, wśród Polonii w Petersburgu.

W roku 1926 obok Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego powstała druga wyższa uczelnia o charakterze teologicznym – jezuickie „Bobolanum”.

W 1930 roku w mieście powstała Jesziwa Chachmej Lublin – Lubelska Szkoła Mędrców, największa uczelnia talmudyczna na świecie.

Po zakończeniu II wojny światowej w mieście utworzony został Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Podobno bezpośrednią motywacją do utworzenia państwowej uczelni publicznej była chęć wytworzenia przeciwwagi dla KUL.

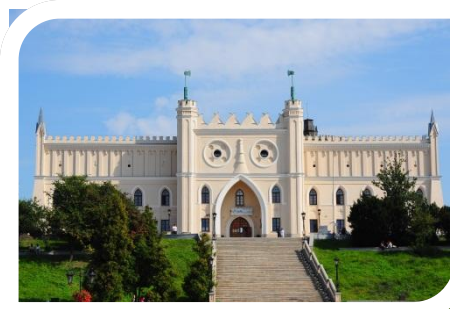
3.3.2. Najważniejsze obiekty zabytkowe istotne dla rozwoju turystyki

Lista zabytków nieruchomych, znajdujących się w Lublinie, obejmuje kilkaset pozycji.³² W poniższym zestawieniu uwzględniono te zabytki architektury oraz kultury materialnej, które stanowią obecnie o turystycznej sile Lublina lub mogą w przyszłości zadecydować o przewadze miasta nad innymi ośrodkami miejskimi w konkurencyjnych regionach.

• Zamek Lubelski

Pierwszy zamek w miejscu obecnego powstał już w XII wieku, jako gród umocniony drewniano-ziemnym wałem. Murowaną budowlę zbudowano tu w XIV wieku za panowania Kazimierza Wielkiego. Zamek rozbudowywano i cieszył się on świetnością – to właśnie tu podpisano akt Unii Polsko-Litewskiej. W czasie potopu szwedzkiego budowla została prawie doszczętnie zniszczona – ocalały jedynie najstarsze jego części: wieża i kaplica. Obecny zamek został wzniesiony jako więzienie w latach 1824-1826 w stylu neogotyku angielskiego. Funkcję tę pełnił przez 128 lat, a od 1957 roku po dziś dzień, jest główną siedzibą Muzeum Lubelskiego. Na zamku znajdują się także:

Ilustracja 14 Zamek Lubelski.

Źródło: www.lublin.eu.

○ Kaplica pw. św. Trójcy

Zwana jest Kaplicą Zamkową. Wzniesiona została w XIV wieku, a w późniejszym okresie była kilkakrotnie przebudowywana. Za czasów panowania Władysława Jagiełły ściany i sklepienie Kaplicy zostały pokryte polichromią w stylu rusko-bizantyjskim. W I połowie XIX wieku Kościół stał się kaplicą więzienną, a 400-letnie malowidła zostały otynkowane. Po wielu latach prac renowacyjnych i konserwatorskich unikatowe polichromie można znów oglądać.

Ilustracja 15 Freski w Kaplicy Trójcy Św.

Źródło: www.lublin.eu.

³² Zgodnie z Wojewódzkim Rejestrem Zabytków, 20.03.2012 r. było to 278 obiektów.

Jest to miejsce przenikania się dwóch porządków w sztuce sakralnej – zachodniego (gotycka bryła) i wschodniego (polichromie zdobiące wnętrze). Kaplica jest obiektem bezpośrednio związanym z zawarciem Unii Polsko-Litewskiej w 1569 roku. Z tego też powodu obiekt ten wskazano jako jeden z 3 w Lublinie, które zdecydowały o przyznaniu miastu tytułu Znak Dziedzictwa Europejskiego.

○ Donżon

Obrotna wieża zamkowa, wzniesiona na przełomie XIII i XIV wieku w stylu romańskim. Obok Kaplicy Zamkowej jest to jedna z najstarszych budowli we wschodniej Polsce.

● **Stare Miasto**

To najstarsza część miasta zajmująca obszar pomiędzy Bramą Grodzką, a Bramą Krakowską. W jego obrębie znajduje się większość najcenniejszych zabytków miasta. Jest to strefa tworząca obecnie podstawowy walor antropogeniczny Lublina. Wśród najważniejszych zabytków Starego Miasta wymienić należy takie miejsca jak:

○ Rynek Starego Miasta

Powstał na obrzeżu starego grodu i niegdyś stanowił centrum miasta, a obecnie jest najbardziej znanym placem Lublina. W jego centralnym punkcie znajduje się Trybunał Koronny, który otoczony jest zabytkowymi kamienicami. Część z nich przeszła renowację, inne niszczyły od czasów II wojny światowej. Najbardziej znane z nich to kamienice Klonowica, Konopiców i Lubomelskich (mieści się w niej m.in. Piwnica pod Fortuną).

○ Trybunał Koronny

Pierwotnie drewniany, a później murowany w stylu gotyckim budynek, pełnił funkcję ratusza miejskiego.

Miejsce na jego budowę wyznaczono w 1317 roku po nadaniu praw miejskich Lublinowi. Jego funkcja zmieniła się po pożarze, który strawił dużą część Lublina w 1575 roku. Budynek odbudowano w stylu renesansowym, po czym umieszczono w nim siedzibę najwyższej instancji sądowej – Trybunału Koronnego, ustanowionego przez króla Stefana Batorego. Jednym z prezydentów lubelskiego Trybunału był biskup Ignacy Krasicki, który objął swoją funkcję w 1765 roku. Klasycystyczny kształt budynek zyskał pod koniec XVIII wieku. Obecnie Trybunał pełni rolę pałacu ślubów, użytkowany jest także podczas miejskich konferencji i spotkań. W jego piwnicach rozpoczyna się zwiedzanie Lubelskiej Podziemnej Trasy Turystycznej.

○ Teatr Stary

Po krakowskim Teatrze Starym jest to najstarszy budynek teatralny w Polsce. Powstał on w 1822 roku. Początkowo mieściła się w nim scena dramatyczna i operowa, a w XX wieku otwarto także kino. W latach 90. niedoinwestowany zabytek popadał w ruinę, a po przejęciu przez Miasto w 2007 roku, doczekał się niezbędnej renowacji. Remont o wartości 26 mln zł zakończono w 2012 roku.

W nowym otwarciu Teatru Starego uczestniczył m.in. prezydent RP Bronisław Komorowski.

Ilustracja 16 Trybunał Koronny.

Źródło: www.commons.wikimedia.org.
Fot. Marcin Białek.

○ Kościół oo. Dominikanów

Właściwie Bazylika pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika, zwana także Bazyliką Relikwii Krzyża Świętego. To jedna z najstarszych świątyń w Lublinie i jednocześnie najdłużej istniejąca instytucja tego miasta (za datę założenia klasztoru przyjmuje się 1253 rok). Bazylika wraz z klasztorem stanowią jeden z najcenniejszych zabytków sakralnych na Lubelszczyźnie. W bogato wyposażonej świątyni, w której znajduje się aż 11 kaplic, możliwe jest zwiedzanie ekspozycji muzealnej oraz skarbcza. Za kwotę ponad 9 mln złotych prowadzone są prace renowacyjne Bazyliki i Klasztoru – projekt Klasztor w sercu miasta realizowany jest przy udziale środków unijnych, a jego głównym celem jest zachowanie bezcennych zabytków dominikańskich oraz wzrost atrakcyjności turystycznej regionu lubelskiego. Klasztor oo. Dominikanów oraz Kościół pw. św. Stanisława są obiektami, które zdecydowały o przyznaniu Lublinowi Znak Dziedzictwa Europejskiego.

Ilustracja 17 Brama Grodzka.

○ Plac po Farze

Znajdował się na nim niegdyś kościół pw. św. Michała Archaniola. Była to najstarsza lubelska świątynia, wybudowana w XII wieku. Po wielu zniszczeniach i przebudowach, kościół ostatecznie rozebrano w połowie XIX wieku. Obecnie Plac po Farze jest miejscem spotkań i wydarzeń artystycznych, a najstarszy kościół przypominają wyeksponowane i podświetlone fundamenty oraz makieta odlana z brązu.

○ Brama Grodzka

Została wybudowana za czasów króla Kazimierza Wielkiego, po najeździe Tatarów i pełniła funkcje obronne. Tak surowo strzeżono przepisów wjazdu do miasta, że przejazd przez bramę w nocy był niemożliwy nawet dla samego króla. Po okresach wojennych w XVII i XVIII wieku Brama Grodzka została przebudowana, podobnie jak wiele innych zabytkowych obiektów w Lublinie, na styl klasycystyczny i zmieniła funkcję na mieszkalną. Stała się miejscem oddzielającym polską część miasta od części żydowskiej. Obecnie swą siedzibę ma tu Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN.

Źródło: www.commonswikimedia.org.
Fot. Szater.

Ilustracja 18 Brama Krakowska.

● Brama Krakowska

XIV-wieczna brama jest pozostałością muru obronnego oraz historycznym symbolem grodu. Do miasta prowadził wówczas most zwodzony nad głęboką fosą, a Brama wyposażona była w żelazną kratę, która strzegła bezpieczeństwa mieszkańców. Dla lublinian była tym ważniejsza, gdyż od XVI wieku znajdował się na niej zegar miejski. Zbudowana w stylu gotyckim, przebudowana w XVIII wieku na styl barokowy. Gdy funkcja obronna straciła na znaczeniu, Wieża była wykorzystywana do celów mieszkalnych. Obecnie mieści się tu Muzeum Historii Miasta Lublina.

● Archikatedra pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty

Największy lubelski obiekt sakralny, pełniący funkcję kościoła archikatedralnego Archidiecezji Lubelskiej. Świątynia powstała na przełomie XVI i XVII wieku jako

Źródło: www.commonswikimedia.org.

siedziba dla zakonu jezuitów. Przez lata była wielokrotnie przebudowywana w różnych stylach architektonicznych. Sklepienia i ściany świątyni są bogato zdobione iluzjonistycznymi freskami, które wykonano w 1757 roku. W jej wnętrzach znajdują się również zabytkowe elementy wyposażenia, przeniesione z rozebranego kościoła farnego, m.in. czternastowieczna chrzcielnica.

• Wieża Trynitarzka

Była elementem dawnego kolegium jezuickiego. Jej nazwa wzięła się od zakonu trynitarzy, którzy przez krótki okres, w XIX wieku, zamieszkiwali wieżę. Wybudowana początkowo jako furta klasztorna, w 1627 roku została podniesiona i nadano jej funkcję dzwonnicy. Znajduje się na niej największy lubelski dzwon – Maria, który odzywa się tylko podczas wyjątkowych uroczystości. Obecnie w pomieszczeniach wieży ma miejsce wystawa Muzeum Archidiecezjalnego, a z tarasu widokowego, który jest najwyższym punktem widokowym miasta, można podziwiać panoramę Lublina.

Ilustracja 19 Pomnik Unii Lubelskiej na Placu Litewskim.

• Plac Litewski

Znajdują się na nim: pomnik Unii Lubelskiej z 1826 roku, pomnik marszałka Piłsudskiego, grób nieznanego żołnierza oraz czarna topola potocznie zwana przez Lublinian Baobabem. Drzewo jest pomnikiem przyrody, a jego wiek szacuje się na 130-160 lat. Obecnie znajduje się w stanie obumierania i prawdopodobne jest zastąpienie go w niedalekiej przyszłości innym drzewem. Przy Placu znajdują się m.in. pałace Czartoryskich i Lubomirskich (Poradziwiłłowski). Pomnik Unii Lubelskiej jest jednym z 3 obiektów, które zdecydowały o przyznaniu Lublinowi Znak Dziejstwa Europejskiego.

Źródło: www.commonswikimedia.org.
Fot. Szater.

W planach miejskiego Ratusza jest gruntowna przebudowa Placu Litewskiego. Spowoduje ona przedłużenie deptaka od Krakowskiego Przedmieścia, aż do ul. 3 Maja. Na placu powstanie także plac zabaw, miejsce rekreacji czynnej, element wodny, obiekty małej architektury oraz nowe oświetlenie i toalety. Przeprowadzone mają zostać także prace nad uporządkowaniem istniejącej zieleni. Przebudowa Placu Litewskiego ma potrwać do 2014 roku. Szacunkowy koszt inwestycji to ok. 60 mln zł, dokładne wyliczenia będą znane po zatwierdzeniu projektu renowacji.

• Osiedle im. Juliusza Słowackiego projektu Oskara Hansena

Osiedle im. Juliusza Słowackiego, pomimo iż zabytkiem nie jest, nie może zostać pominięte w zestawieniu wyjątkowych elementów architektury Lublina. Zaprojektowane zostało przez Oskara i Zofię Hansenów na początku lat 60. Realizacja trwała od 1964 do 1972 roku i uznawana jest za pierwsze i najbardziej udane urzeczywistnienie idei Formy Otwartej.³³

Ta autorska teoria Hansena, uważana za jedną z najważniejszych nowoczesnych myśli polskiej architektury, zakładała realizację obiektów architektonicznych z myślą o odbiorcy, wpływając

³³ www.obieg.pl/teksty/1988

pozytywnie na jego jakość życia. Hansen chciał tworzyć przestrzenie uporządkowane, przyjazne, w których każda funkcja ma swoje miejsce. Osiedle im. Juliusza Słowackiego zostało więc podzielone na trzy strefy: centralną – obsługiwaną oraz dwie obsługujące. W części obsługiwanej usytuowano budynki mieszkalne i ogród osiedlowy. Strefa ta, dostępna jedynie dla ruchu pieszego, spełnia również funkcje wypoczynkowe i zaspokajania potrzeb kulturalnych. Części obsługujące to natomiast swoiste zaplecze z dostępem dla komunikacji kołowej. To tutaj znajdują się dojazdy do bloków, parkingi, pawilony handlowo-usługowe czy przedszkole.³⁴

Oprócz różnic funkcjonalnych wyraźnie widoczne jest również zróżnicowanie konstrukcyjne. Bloki strefy obsługiwanej zaprojektowane przez Hansena wykorzystują formę prostopadłościanów. Z zewnątrz budynki wydają się być płaskie, nieurozmaicone. Strona wewnętrzna jawi się jednak zupełnie inaczej. Obfitość barw, ozdobne mozaiki (niestety dzisiaj w większości pomazane lub zniszczone) i nieregularnie rozmieszczone balkony stają się teatrem formy otwartej i nadają budowlom indywidualizmu.

Pawilony stref obsługujących charakteryzują się dachami zbudowanymi na planie wykresu funkcji hiperbolicznej, nadającymi formie ekspresji i energii. We wnętrzach wybranych budynków (np. w akademiku) znajdują się charakterystyczne dla estetyki Hansena belki, ukazujące architektonicznym laikom napięcia rządzące strukturą.³⁵

Osiedle im. Juliusza Słowackiego uznać można za dzieło na skalę architektury światowej, wybitną realizację idei Formy Otwartej, potrafiącą zachwycić zarówno znawców architektury, jak i przeciętnych turystów.

Pałace Magnackie

Przedstawiciele rodów magnackich odgrywali znaczącą rolę w rozwoju i historii miasta oraz regionu. Ich rezydencje pełniły funkcję ośrodków sztuki i nauki. Lublin, jako jeden z największych centrów politycznych, gospodarczych i kulturowych w okresie I RP, przyciągał szlachciców i magnatów z całego kraju. Niemalże wpływ na rozwój miasta miało również utworzenie Trybunału Koronnego. Niemal sto lat po tym wydarzeniu w Lublinie istniało aż dziewięćdziesiąt pałaców i dworów. Rezydencje magnackie i szlacheckie są interesującym przykładem architektury i sztuki wieków od XVI do nawet XIX, kiedy wiele z nich poddanych zostało przebudowom. Opisane poniżej zabytki zostały ujęte w ramach lubelskiego Szlaku Rezydencji Magnackich³⁶, co może potwierdzać ich wysoką atrakcyjność turystyczną.

• Pałac Sobieskich

Zespół pałacowy znajduje się przy ul. Bernardyńskiej 13, sąsiaduje z zabudowaniami Browaru Vettera. Pierwotnie pełnił prawdopodobnie rolę obronną. W I połowie XVI wieku wojewoda lubelski Marek Sobieski przebudował go na najokazalszą rezydencję pałacową w mieście³⁷. W roku 1661 właścicielem został Jan III Sobieski, a budynek przekształcono w pałac barokowy. W XVIII wieku pałac użytkowany był przez Radziwiłłów, następnie podlegał licznym przebudowom oraz zmianom

³⁴ www.teatrnn.pl/leksykon/node/1570/oskar_hansen_osiedle_im_juliusza_s%C5%82owackiego_w_lublinie

³⁵ www.powojennymodernizm.com/Os-Slowackiego-Lublin

³⁶ www.lubelskie.pl/index.php?pid=484

³⁷ Tamże.

właścicieli – mieścił się tu m.in. młyn czy żeńskie gimnazjum. Obecnie zespół pałacowy użytkowany jest przez Politechnikę Lubelską. Bryła budynku, pierwotnie późnogotycka, następnie barokowa, swój obecny eklektyczny styl i kształt zawdzięcza licznym przebudowom z XIX wieku i składa się z siedmiopiętrowej wieży oraz skrzydeł bocznych. Niestety wnętrza zespołu nie zachowały śladów dawnej świetności – na próżno szukać tu malowideł, posadzek, pieców kaflowych, etc.

- **Pałac Lubomirskich (zwany również Radziwiłłowskim)**

Budynek znajdujący się na Placu Litewskim, pomiędzy pałacami Czartoryskich i Gubernialnym, swą historią sięga XVI wieku, kiedy to został wzniesiony w stylu renesansowym przez wojewodę Mikołaja Firleja. Z rąk rodu Firlejów przeszedł do Ostrogskich, a następnie Lubomirskich. Pod koniec XVII wieku pałac przebudowany został na styl barokowy, wg projektu Tylmana z Gameren. W XVIII wieku pałac zaczął popadać w ruinę. Po pożarze w 1829 roku pałac odbudowano nadając mu neorenesansowy charakter z elementami empire (odmiana późnego klasycyzmu), w którym budynek pozostaje do dnia dzisiejszego. We wnętrzu zachowały się elementy architektonicznego wystroju sali balowej.³⁸ Obecnie w pałacu mieści się Wydział Politologii UMCS.

- **Pałac Rafała Leszczyńskiego³⁹**

Budowę mieszczącego się przy ul. Świętoduskiej obiektu rozpoczął w roku 1722 wojewoda bełcki, R. Leszczyński. Pierwotnie budynek przeznaczony miał być na zbór kalwiński, jednak zbrojne wystąpienia mieszkańców Lublina przeciwko innowiercom zmusiły Leszczyńskiego do jego sprzedaży. Zabudowania kupiła Katarzyna Sanguszkowa i przekazała karmelitankom bosym. Budynek reprezentuje architekturę renesansu lubelskiego – zachowały się m.in. ozdobne szczyty, czy charakterystyczne dekoracyjne listwy na sklepieniach. Obecnie w obiekcie znajduje się klasztor karmelitów bosych.

- **Pałac Lubienieckich (obecnie Seminarium Duchowne)**

Wzniesiony z początkiem XVII wieku przez Jana Lubienieckiego. Pod koniec stulecia obiekt przejęła Anna Zbąska (podkomorzyna lubelska, zwana też „pierwszą polską poetką”) i podarowała go zakonowi misjonarzy. Budynek należy do najciekawszych realizacji sakralnych początku XVIII wieku w Polsce; jest najwybitniejszym dziełem tego okresu zachowanym w Lublinie⁴⁰. Na co dzień niedostępny dla osób spoza seminarium, jest jednak kilka razy w roku otwierany dla zwiedzających. Elementem charakterystycznym dla pałacu są wyjątkowe medaliony, przedstawiające poczet królów i książąt polskich, wraz z towarzyszącymi emblematami odwołującymi się do ich dziejów.

- **Pałac Czartoryskich**

Znajdujący się przy Placu Litewskim obiekt wybudowano w II połowie XVII wieku w stylu barokowym wg projektu Tylmana z Gameren. Początkowo w rękach Lubomirskich, w 1731 roku przejęty przez Czartoryskich, którzy jednak nie mieszkali w Lublinie i pałac traktowali jako jedną z wielu posiadłości. W roku 1812 obiekt sprzedano Kobylińskim na fabrykę tytoniu. Od tego czasu pałac często zmieniał właścicieli (mieścił się tu m.in. kinematograf Oaza i Kino Corso). Zniszczony

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ www.teatrnn.pl/leksykon/node/133/ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_pw_przemienienia_pa%C5%84skiego_seminaryjny_w_lublinie

w czasie II wojny światowej, został odbudowany i przekazany PTTK. Od roku 1973 w pałacu swą siedzibę ma Lubelskie Towarzystwo Naukowe, a przeprowadzony remont generalny zwrócił budynkowi jego reprezentacyjny charakter.

Oprócz opisanych powyżej, w Lublinie znajdują się również inne interesujące przykłady zabudowań pałacowych:

- Pałac Krebsa,
- Pałac Suchodolskich/Konsystorski,
- Pałac Tarłów/Olizarza,
- Pałac Parysów,
- Pałac Potockich,
- Pałac Pawęczkowskiego,
- Pałac Morskich,
- Pałac Gubernialny.

Zabytki renesansu lubelskiego

Renesans lubelski to oryginalny nurt w architekturze, widoczny zwłaszcza w budynkach sakralnych. Kościoły budowane w tym stylu charakteryzują się wysmukłością i lekkością bryły, węższym od nawy prezbiterium i dostawianymi do korpusu głównego kaplicami fundatorów. Dodatkowym znakiem rozpoznawczym renesansu lubelskiego jest bogate zdobienie detalami architektonicznymi fasad i użycie ozdobnego stiuku na sklepieniach. Świątynie powstające w tym stylu lub czerpiące z jego założeń zlokalizowane są w Lublinie głównie na Starym Mieście, a także przy ulicach Krakowskie Przedmieście i Kalinowszczyzna. Są to przede wszystkim:⁴¹.

- **Kościół Nawrócenia pw. św. Pawła Apostoła, ul. Bernardyńska**

To prawdopodobnie pierwszy obiekt wzniesiony w stylu renesansu lubelskiego – powstał już na przełomie XV i XVI wieku. Obecny kształt zyskał podczas przebudowy z lat 1601-1607, kiedy to Jakub Balin i Rudolf Negroni przystosowali kościół do stylu renesansowego. Na szczególną uwagę zasługują charakterystyczne sztukaterie o układzie geometryczno-sieciowym na sklepieniu.

- **Kościół Matki Boskiej Zwycięskiej, ul. G. Narutowicza**

Wzniesiony w latach 1412-1426, w celu upamiętnienia zwycięstwa Władysława Jagiełły nad Krzyżakami. Główna bryła kościoła, pierwotnie w stylu gotyckim, przebudowana została w XVII wieku i jest interesującym przykładem syntezy gotyku i renesansu, z charakterystycznymi sklepieniami i sztukateriami. Atrakcją jednej z najstarszych lubelskich świątyń są XV-wieczne freski oraz odkryte niedawno krypty. Dla zwiedzających udostępniona jest także wieża, z której podziwiać można panoramę Lublina.

- **Kościół pw. św. Ducha, ul. Krakowskie Przedmieście**

Nosi charakterystyczne cechy renesansu lubelskiego w postaci dekoracji stiukowej. Wnętrze kościoła ozdobił murator lubelski Jan Cangerle, podczas przebudowy, na początku XVII wieku.

⁴¹ www.tnn.pl/Szlak_renesansu_lubelskiego.513.html

- **Kościół Karmelitów Bosych pw. św. Józefa, ul. Świętoduska**

Wzniesiony w XVII wieku, mimo licznych przebudów, do dziś zachował wiele cech renesansu lubelskiego, przede wszystkim sztukaterie pokrywające kolebkowe sklepienia oraz fryz. Również fasada kościoła posiada wyraźne wpływy renesansowe.

- **Kościół Ojców Dominikanów pw. św. Stanisława, ul. Złota**

Powstał w XIV wieku. Po wielkim pożarze w roku 1575 odbudowany został w stylu renesansu lubelskiego. Na szczególną uwagę zasługuje m.in. sklepienie kolebkowe z lunetami, fasada ozdobiona gzymsami i sterczynami oraz widoczne w niektórych kaplicach sztukaterie.

- **Kościół pw. św. Wojciecha, ul. Podwale**

Murowany kościół z I połowy XVII wieku jest kolejnym przykładem renesansu lubelskiego – jest budowlą jednonawową, z półkolistą absydą obwiedzioną gzymsem konsolowym i siecią sztukaterii na kolebkowych sklepieniach.

- **Kościół pw. św. Mikołaja, ul. ks. Michała Słowikowskiego**

Kościół nieco oddalony od Centrum, uznawany jest za siedzibę najstarszej parafii lubelskiej. Pierwotną świątynię założył prawdopodobnie Mieszko I w 986 roku. Obecna budowla pochodzi z końca XVI wieku, a przebudowana została w wieku XVII, kiedy to uzyskała cechy renesansu lubelskiego – nawę i prezbiterium przesklepiono kolebką, ozdobiono je sztukateriami (prostokątne pola w prezbiterium, profilowane ramy z dekoracją z rozet oraz motywami kwiatów i liści w nawie).

Ilustracja 20 Kościół pw. św. Agnieszki

- **Kościół pw. św. Agnieszki, ul. Kalinowszczyzna**

Siedemnastowieczny kościół nosi cechy różnych stylów, w tym renesansu lubelskiego, widocznego szczególnie w prezbiterium, nakrytym sklepieniem kolebkowym i siecią sztukaterii. Zaprezentowane powyżej obiekty ujęte zostały w ramach szlaku renesansu lubelskiego, opracowanego przez Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN.

Źródło: www.commons.wikimedia.org.

Fot. Tomasz Zugaj.

Część z nich znalazła się także na wojewódzkim Szlaku Renesansu Lubelskiego, który przygotowała Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna.

Zabytkowe cmentarze

- Zespół cmentarza miejskiego przy ul. Lipowej, w całości wpisany do rejestru zabytków, należy do najstarszych i najcenniejszych polskich nekropolii. Obejmuje cmentarze: rzymskokatolicki, prawosławny, ewangelicko-augsburski oraz wojskowo-komunalny. Stanowi miejsce pamięci, ale też plenerową galerię nagrobnej rzeźby o wysokich walorach artystycznych.
- Cmentarz parafialny rzymskokatolicki parafii pw. św. Agnieszki przy ul. Kleeberga
- Cmentarz parafialny rzymskokatolicki parafii pw. św. Jakuba Apostoła (dawna parafia Abramowice Kościelne) przy ul. Głuskiej
- Część cmentarza parafialnego rzymskokatolickiego parafii pw. św. Marcina (dawniej Zemborzyce Kościelne) przy ul. Pszczelej

- Cmentarz parafialny rzymskokatolicki parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Konopnicy przy ul. Belżyckiej
- Stary cmentarz żydowski przy ul. Kalinowszczyzna, tzw. Grodzisko (jeden z najstarszych kirkutów w Polsce)
- Cmentarz żydowski przy ul. Walecznych

3.3.3. Obiekty muzealne o istotnym potencjale turystycznym

Obiekty muzealne dzięki gromadzonym przez siebie zbiorom oraz prezentacji elementów dziedzictwa kulturowego, mają ogromną siłę przyciągania turystów i nierzadko stanowią o intensywności ruchu turystycznego w danym mieście czy regionie. Ich znaczenie przy tworzeniu oferty turystycznej jest obecnie jeszcze większe poprzez nowoczesne formy prezentacji, które bardziej angażują odbiorcę w poznawany temat, dając mu wpływ na prezentowane treści lub zapraszając do uczestnictwa w doświadczeniach. Różnego rodzaju multimedia, czy interaktywne elementy ekspozycji, oddziałujące na wszystkie zmysły, są coraz częściej stosowane i pozwalają zwiedzającym na głębsze przeżycia i lepsze zapamiętywanie poznawanych zagadnień.

Tabela 2 Frekwencja obiektów muzealnych w Lublinie w 2012 roku

LP.	MUZEUM	LICZBA ODWIEDZIN W 2012 r.
1.	Muzeum Lubelskie na Zamku	128 698
2.	Państwowe Muzeum na Majdanku	101 320
3.	Muzeum Wsi Lubelskiej (Skansen)	66 103
4.	Ogród Botaniczny UMCS	47 327
5.	Lubelska Trasa Podziemna	21 926
6.	Muzeum Archidiecezjalne (Brama Trynitarzka)	11 888
7.	Muzeum Literackie im. Józefa Czechowicza	6 785
8.	Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN*	6 510
9.	Muzeum Martyrologii „Pod Zegarem”	3 021
10.	Muzeum Dworek Wincentego Pola	2 417
11.	Apteka – Muzeum	1 587
12.	Brama Krakowska	127 (dane za I kwartał)

Źródło: LOITiK.

*Opis Ośrodka „Brama Grodzka-Teatr NN” znajduje się w podrozdziale 3.3.5. Instytucje kultury o znaczącym potencjale dla rozwoju turystyki, a Ogródu Botanicznego UMCS w podrozdziale 3.2.5. Ogrody i parki.

Ofertę lubelskich muzeów można ocenić jako bogatą i urozmaiconą. Obiekty tego typu niewątpliwie stanowią jeden z filarów atrakcyjności turystycznej miasta, o czym świadczą statystyki odwiedzin – w 2012 roku w muzeach w Lublinie łącznie odnotowano około 400 tys. odwiedzin. Poniżej przedstawiono opis najistotniejszych obiektów w kolejności według frekwencji (obiekty, dla których informacje o ilości odwiedzin są niedostępne, opisane zostały na końcu zestawienia).

• Muzeum Lubelskie

Jedno z najstarszych i największych muzeów we wschodniej Polsce. Od 1957 roku główna siedziba muzeum mieści się na Zamku w Lublinie, a pozostałe oddziały miejscowe i zamiejscowe również mają siedziby w wysokiej klasy zabytkach. W Muzeum na Zamku można podziwiać wiele stałych wystaw, m.in. archeologiczną, monet i medali, a także galerię malarstwa, której elementem jest obraz Unia Lubelska autorstwa Jana Matejki.

Poza zamkiem, na terenie Lublina znajdują się jeszcze cztery oddziały Muzeum:

○ Muzeum Historii Miasta Lublina (Brama Krakowska)

Wystawa ukazuje historię miasta od czasów osadniczych aż po II wojnę światową i zawiera liczne eksponaty archeologiczne, rzemieślnicze i pisane.

○ Muzeum Martyrologii „Pod Zegarem”

Mieści się w byłym areszcie gestapo przy ulicy Uniwersyteckiej. Odtworzono tam celę więzienną oraz karczer-ciemnię, zgromadzono także liczne korespondencje więzienne. Znajdują się tam również dwie wystawy stałe: Historia więzienia na Zamku i domu „Pod Zegarem” oraz Martyrologia młodzieży Lublina i harcerstwa Lubelszczyzny 1939-1945.

○ Dworek Wincentego Pola

Muzeum biograficzne słynnego poety i geografę, znajdujące się w niewielkim dworku przy ulicy Kalinowszczyzna.

○ Muzeum Literackie im. Józefa Czechowicza

Głównym celem mieszczącego się na Rynku Starego Miasta muzeum, jest gromadzenie i udostępnianie materiałów związanych z życiem i twórczością poety Józefa Czechowicza oraz innych pisarzy związanych z Lubelszczyzną.

Ilustracja 21 Muzeum na Majdanku.

• Państwowe Muzeum na Majdanku

Powstało w miejscu nazistowskiego obozu koncentracyjnego i jenieckiego KL Lublin (potocznie zwanego Majdankiem). Przez obóz przeszło ok. 150 tys. ludzi, z czego ponad połowa straciła życie w komorach gazowych bądź przez rozstrzelanie w pobliskim lesie krępieckim. Muzeum powstało już w 1944 roku i była to pierwsza tego typu placówka na świecie. Jego powierzchnia to około 90 ha (3 razy mniej niż zajmował niegdyś obóz), na których zlokalizowane jest około 70 obiektów (w obozie było ich około 280). Znajduje się tutaj również pomnik, upamiętniający ofiary

Źródło: www.majdanek.eu.

Holokaustu, którego częścią jest mauzoleum zawierające prochy ludzkie, zebrane na terenach obozowych. W zmodernizowanym baraku numer 62 powstała nowoczesna sala wystawiennicza, wyposażona w projektory, ekrany holograficzne, a także specjalne gabloty, umożliwiające bezpieczną prezentację najdelikatniejszych eksponatów. Pierwszą wystawą zaprezentowaną w zmodernizowanej Sali w lipcu 2013 roku była multimedialna wystawa pt. „Wysiedleńcy z Zamojszczyzny”. Projekt był realizowany z dofinansowaniem środkami unijnymi pochodzącymi z RPO województwa lubelskiego na lata 2007-2013.

- **Skansen – Muzeum Wsi Lubelskiej**

Ilustracja 22 Muzeum Wsi Lubelskiej.

W Muzeum podziwiać można zbiory architektury drewnianej, murowanej i zbiory etnograficzne, podzielone według regionu pochodzenia na 7 kategorii: Wyżynę Lubelską, Roztocze, Powiśle Lubelskie, Podlasie, Nadbuże oraz sektor dworski i miasteczkowy. Na terenie kilkudziesięciu hektarów wpisanego do rejestru zabytków Muzeum, zobaczyć można m.in. wiejskie zagrody, wiatrak, studnię, kurnik, kuźnię, spichlerz, kościół czy cerkiew greckokatolicką.

Źródło: www.lublin.eu.

- **Lubelska Trasa Podziemna**

To trasa edukacyjno-turystyczna zlokalizowana w ciągu XVI i XVII-wiecznych piwnic, o długości prawie 300 m, prowadzących od Trybunału Koronnego do Placu po Farze. W 14 salach znajdują się makiety, obrazujące rozwój miasta na przestrzeni stuleci. Kulminacyjnym punktem jest ruchoma makietka ze światłem i dźwiękiem, inscenizująca Wielki Pożar Lublina, który miał miejsce w 1719 roku. Dużą atrakcją stanowi wieczorne zwiedzanie podziemnej trasy przy pochodniach oraz odbywające się co poniedziałek inscenizacje – jedną z odgrywanych opowieści jest słynna legenda o Czarnej Łapie.

- **Muzeum Archidiecezjalne Sztuki Religijnej (Wieża Trynitarzka)**

W swoich zbiorach muzeum posiada ponad 1000 eksponatów, zgromadzonych w trzech działach: malarstwo, rzeźba i rzemiosło artystyczne (m.in. tkaniny i sprzęty liturgiczne). Jednak najcenniejszym obiektem, pozostającym pod opieką placówki, jest jej siedziba – zabytkowa Wieża Trynitarzka, będąca najwyższym punktem widokowym miasta. Z tarasu zlokalizowanego na wysokości 40 m zwiedzający mogą podziwiać rozległą panoramę Lublina.

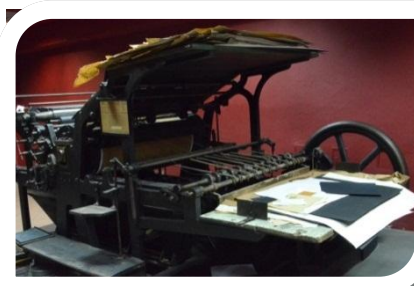
- **Apteka Muzeum**

Mieszczące się przy ulicy Grodzkiej na Starym Mieście muzeum gromadzi zbiory związane z przemysłem farmaceutycznym, pochodzące z XVIII, XIX i XX wieku. Najliczniejszą grupę stanowią naczynia do przechowywania i wydawania substancji leczniczych, wykonane z fajansu, szkła, metalu, drewna czy tektury. Ponadto podziwiać można liczną kolekcję wag aptecznych, sita, miary i inne eksponaty.

- **Izba Drukarstwa**

Jest małym muzeum druku, w którym poznać można dawne techniki drukarskie oraz historię podziemnego drukarstwa lubelskiego. Zgromadzone przez Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN zabytkowe maszyny i czcionki, zostały doprowadzone do stanu używalności i za ich pomocą drukowane są komiksy, ulotki oraz utwory literackie np. Poemat o mieście Lublinie Józefa

Ilustracja 23 Izba Drukarstwa.

Źródło: landbrand.

Czechowicza. W przyszłości planowana jest rozbudowa Izby Drukarstwa i stworzenie na jej podstawie Domu Wolnego Słowa, w którym ukazane byłoby znaczenie wolności słowa oraz siła języka mówionego i pisanego.

- **Piwnica pod Fortuną**

Ilustracja 24 Piwnica pod Fortuną.

Nowoczesne muzeum zlokalizowane w zabytkowej kamienicy Lubomelskich przy Rynku Starego Miasta. Na ekspozycję składa się 10 sal tematycznych, w których przy wykorzystaniu multimedialnych i hologramów, zaprezentowano m.in. historię przemysłową, mieszczańską czy wielokulturową i wieloreligijną Lublina. W jednym z pomieszczeń na ścianach podziwiać można renesansowe polichromie o tematyce świeckiej, datowane na XVI wiek.

Źródło: www.lublin.eu.

3.3.4. Elementy dziedzictwa żydowskiego istotne dla rozwoju turystyki

Ilustracja 25 Zabytkowa studnia – pozostałość dzielnicy żydowskiej.

Historia Lublina od wieków związana była z narodem żydowskim. W połowie XIX wieku żyło ich tu prawie 9 tysięcy, co wówczas stanowiło ponad połowę ludności miasta. Przed II wojną światową, w latach 20. XX wieku Żydzi stanowili prawie 40% mieszkańców Lublina, a na północny-wschód od Starego Miasta rozciągała się ich dzielnica.⁴² Obecnie miasto żydowskie nie istnieje, gdyż zostało doszczętnie wyburzone przez Niemców w czasie II wojny światowej. Jedną z nielicznych pozostałości po tej dzielnicy jest stara studnia, która znajduje się obecnie na parkingu przy dworcu PKS. Jednakże liczne ślady

uchroniono od zniszczeń i dziś stanowią świadectwo przedwojennych czasów. Poniżej opisano wybrane elementy dziedzictwa żydowskiego, które w Lublinie stanowią wyróżnikowy walor kulturowy.

- **Widzący z Lublina – Jakub Icchak Horowitz (właściwie: Jaakow Icchak ha-Lewi Horowic)**

Ilustracja 26 Macewa Widzącego z Lublina na starym cmentarzu żydowskim.

Jakub Icchak Horowitz był chasydzkim rabinem, obdarzonym darem jasnowidzenia, który mieszkał w Lublinie na przełomie XVIII i XIX wieku. Jego kamienica mieściła się na nieistniejącej już ulicy Szerokiej, w rejonie obecnego Placu Zamkowego. Ohel (niewielki grobowiec) Widzącego z Lublina znajduje się na starym cmentarzu żydowskim i stanowi miejsce pielgrzymek chasydów z całego świata.

Źródło: www.loitik.eu.

⁴² www.polin.org.pl/cities/54/info

Zgodnie z legendą Widzący osiadł właśnie w Lublinie, gdyż z Kabały wyliczył, iż to właśnie tu znajduje się pępek świata – miejsce, z którego najłatwiej skontaktować się z Bogiem. Kontakt ten był mu potrzebny, gdyż starał się wyprosić od Boga szybsze nadejście Mesjasza. Podczas jednej z mistycznych modlitw Jakub pokłócił się z Bogiem, który rozzłoszczony śmiałością rabina sprawił, iż ten zaczął lewitować. Pograżony w głębokich modlitwach Jakub nie zauważył, kiedy znalazł się za oknem swego domu wysoko nad ziemią. Wtedy Bóg odebrał mu dar lewitacji. Horowicz zmarł po kilku dniach na skutek poniesionych obrażeń.

- **Stary Cmentarz Żydowski (Kirkut) przy ul. Kalinowszczyzna.**

Mieści się na wzniesieniu, co zgodne jest z judaistyczną tradycją. W średniowieczu w jego miejscu znajdowało się grodzisko. Nagrobek Jakuba Kopelmana z 1541 roku jest najstarszym żydowskim pomnikiem nagrobnym na ziemiach polskich, istniejącym w swym pierwotnym miejscu. Sam cmentarz należy do najstarszych nekropolii żydowskich w kraju. Miejsce pochówku znaleźli na nim między innymi: prezes Sejmu Czterech Ziem Abraham ben Chaima zmarły w 1762 roku, rabin Israel ha-Lewi Horowicz, zwany Eisenkopf, zmarły w 1819 roku oraz wielu innych zasłużonych na przestrzeni wieków Żydów. Cmentarz czynny był oficjalnie do roku 1830. Dziś jego zwiedzanie może odbywać się po wcześniejszym umówieniu.

- **Nowy cmentarz żydowski przy ul. Walecznych 5**

Kirkut ten otwarto w 1831 roku ze względu na brak miejsc do pochówków na starym cmentarzu. Zostało tu pochowanych wielu zasłużonych przedstawicieli Gminy Żydowskiej, w tym m.in. rabin Majer Szapiro, założyciel lubelskiej Jesziwy. Cmentarz został doszczętnie zniszczony przez nazistów w 1942 roku, którzy użyli macew z cmentarza do utwardzenia drogi do obozu na Majdanku. Obecnie na uporządkowanym cmentarzu znajduje się Izba Pamięci oraz nagrobki upamiętniające pochowanych tu Żydów.

- **Jesziwa Chachmej Lublin (Lubelska Szkoła Mędrców)**

Założona w 1930 roku największa na świecie uczelnia talmudyczna. Jesziwa kontynuowała tradycję XVI-wiecznej akademii talmudycznej, która była znakiem świetności ludności żydowskiej w tamtych czasach. Uczelnia została zamknięta po wybuchu II wojny światowej, a po wojnie budynek został przejęty przez Akademię Medyczną. W 2003 roku zwrócono go Warszawskiej Gminie Żydowskiej, której podlega lubelska filia. Po remoncie oddano do użytku synagogę, a także odrestaurowano zabytkową mykwę – zbiornik do rytualnego obmywania. Obecnie można zwiedzać wystawę poświęconą historii uczelni, planowane jest także otwarcie pierwszego w Europie Muzeum Chasydyzmu. Jesienią 2013 roku w budynku dawnej Jesziwy otwarty zostanie hotel Ilan dysponujący 44 pokojami w standardzie 4-gwiazdkowym. Obiekt będzie przystosowany do potrzeb ortodoksyjnych Żydów, a kuchnia i restauracja przejdą certyfikację koszerności.

Ilustracja 27 Okładka „Sztukmistrza z Lublina”.

- **Synagoga Chewra Nosim**

Jedyna zachowana lubelska bożnica. Mieści się ona na I piętrze kamienicy przy ul. Lubartowskiej 10. Od 1987 roku w budynku znajduje się Izba Pamięci Żydów Lubelskich. Do 1984 roku w synagodze odbywały się regularne nabożeństwa. Od 2008 roku można oglądać tu wystawę „Jesteśmy”. Zdjęcia zebrane na niej pokazują powojenne losy lubelskich Żydów.

- **Isaac Bashevis Singer**

Osoba noblisty narodowości żydowskiej związana jest z Lublinem przez tytuł jednej z jego powieści – Sztukmistrz z Lublina. Choć pisarz urodził się w Leoncinie, a jego matka pochodziła z Biłgoraja, właśnie Lublin, poprzez tytułowego Sztukmistrza, najsilniej kojarzony jest z jego twórczością. Wspomniana powieść należy bowiem wciąż do najbardziej poczytnych pozycji tego autora, w wielu krajach świata. Poruszana w niej problematyka w połączeniu z wartką i angażującą akcją, czynią z niej pozycję trafiającą w gusta współczesnego czytelnika.

- **Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”**

Ilustracja 28 Ulica Grodzka, wejście do siedziby Teatru NN.

Miejska instytucja kultury, jaką jest Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, na podstawie historycznych zdjęć, podań i materiałów dba między innymi o to, by istotna część historii miasta związana z dziedzictwem żydowskim, nie została zapomniana. Poniżej opisano wybrane przedsięwzięcia, jakie zostały podjęte by pamięć o przedwojennym Lublinie przetrwała wśród kolejnych pokoleń.⁴³

- Wystawa Lublin. Pamięć Miejsca⁴⁴

Źródło: landbrand.

Brama Grodzka była niegdyś przejściem z dzielnicy chrześcijańskiej do nieistniejącego dziś miasta żydowskiego. Obecnie można w niej podziwiać efekt bezprecedensowych prac, mających na celu przywrócenie i zachowanie pamięci o przedwojennej historii Lublina, jego wielokulturowości oraz spuściznie żydowskiej. Obok metalowych półek z segregatorami, symbolizującymi archiwum, ustawione zostały stanowiska komputerowe, w których można przeglądać zawartości obszernych baz danych.

- Wirtualna makieta dzielnicy żydowskiej

Pozwala przenieść się do nieistniejącej dzielnicy miasta. Fotorealistyczne bryły kamienic i budynków stwarzają wrażenie obcowania z magiczną, zamkniętą w pamięci komputera, historyczną prawdą o Lublinie. Projekt powstał w oparciu o platformę Google Earth i zbiory archiwalnych fotografii miasta. Dostępny poprzez stronę teatrnn.pl, w ramach projektu Lublin 2.0.

- Henio Żytomirski na Facebooku

Akcja prowadzona na portalu społecznościowym Facebook, podczas której informowano o historiach lubelskich dzieci żydowskich, które zginęły podczas wojny. Profil Henia Żytomirskiego (chłopiec urodził się w 1933 roku) w krótkim czasie polubiło kilka tysięcy użytkowników. Akcja dokładnie realizuje założenia prezentacji dziedzictwa miasta i jego historii, przy użyciu najnowszych środków przekazu. Pozwala to obecnie żyjącym ludziom na pełniejsze zrozumienie historii.

Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN opracował także Bibliotekę Multimedialną, która stanowi niewyczerpana skarbnicę wiedzy na temat Lublina. W jej ramach nieodpłatnie udostępniono online blisko 29 000 publikacji. W cyfrowej formie można zapoznać się z czasopismami, zapisami audio

⁴³ Szerszy opis Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” znajduje się w podrozdziale dot. instytucji kultury o znaczącym potencjale dla rozwoju turystyki.

⁴⁴ www.teatrnn.pl/kalendarium/node/1366/wystawa_lublin_pami%C4%99%C4%87_miejsca

i wideo i wieloma innymi historycznymi materiałami, które m.in. opowiadają historię lubelskiej Gminy Żydowskiej.

3.3.5. Instytucje kultury o znaczącym potencjale dla rozwoju turystyki

Lublin jest miastem o niezwykle bogatej ofercie wydarzeń kulturalnych. Ponad 0,5 mln osób rocznie korzysta z oferty wydarzeń kulturalnych. Tak zróżnicowana oferta mogła powstać tylko dzięki działalności ludzi kultury reprezentujących różnorodne instytucje i środowiska.

W mieście funkcjonują różnego typu instytucje kultury, które mają istotny wpływ na ofertę turystyczną miasta. Przez uczestnictwo Lublina w konkursie na Europejską Stolicę Kultury 2016, kultura zyskała tu szczególne miejsce, co przekłada się zarówno na liczbę miejsc zajmujących się tworzeniem oferty kulturalnej Lublina, a także na bogactwo oferowanych przez nie wydarzeń. Poniżej wskazano najważniejsze z instytucji kultury mieszczących się w Lublinie, których efekty działalności mogą stanowić przedmiot szczególnego zainteresowania ze strony turystów. Pominięte zostały podmioty takie jak spółdzielcze, dzielnicowe i młodzieżowe domy kultury, osiedlowe kluby oraz biblioteki publiczne, gdyż ich działalność skupia się przede wszystkim na aktywizacji kulturalnej miejscowej społeczności, a nie zaspokajaniu potrzeb turystów. Specjalną uwagę zwrócono na teatry w tym teatry alternatywne, które mogą stanowić o unikatowej ofercie kulturalnej a także turystycznej Lublina.

- **Centrum Kultury w Lublinie**⁴⁵ – jedna z największych samorządowych instytucji kulturalno-edukacyjnych w mieście, która angażuje się w bardzo szerokie spektrum projektów artystycznych – ogrom działań podejmowanych przez tę instytucję rozdzielony jest na wiele jednostek organizacyjnych. Centrum pełni też misję edukacyjną i organizuje liczne warsztaty, jednocześnie wspierając młodych animatorów kultury. Wśród realizowanych projektów oprócz głównego nurtu nie brakuje także przedsięwzięć alternatywnych. Instytucja jest organizatorem wielu festiwali teatralnych, filmowych, muzycznych i edukacyjnych, m.in. Lublin Jazz Festiwal, Konfrontacje Teatralne czy Festiwal Teatrów Europy Środkowej „Sąsiedzi”.
- **Warsztaty Kultury w Lublinie**⁴⁶ – instytucja rozpoczęła działalność w 2009 roku jako filia lubelskiego Centrum Kultury, a obecnie jest samodzielną jednostką. W swoich projektach pracownicy Warsztatów podkreślają m.in. chęć propagowania kultury czynnej oraz używania nowych technologii dla edukacji kulturalnej i promocji dziedzictwa kulturowego. Instytucja jest głównym organizatorem lub współorganizatorem najbardziej popularnych wśród mieszkańców i turystów wydarzeń w Lublinie, takich jak: Carnaval Sztuk-Mistrzów, Noc Kultury czy Jarmark Jagielloński. Istotną część działalności Warsztatów Kultury stanowią także projekty związane z Partnerstwem Wschodnim np. „Connected by the Border” czy „Kongres Kultury Partnerstwa Wschodniego”. W ramach tych projektów kładziony jest nacisk na kulturę jako element budowania dobrych relacji z krajami Partnerstwa

⁴⁵ www.ck.lublin.pl

⁴⁶ www.warsztatykultury.pl

Wschodniego. Dzięki przedsięwzięciom takim jak te, Lublin może budować swoją pozycję jako Centrum Kompetencji Wschodnich w Polsce i w Unii Europejskiej.

- **Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN⁴⁷** – samorządowa instytucja kultury, założona w 1990 roku przez Tomasza Pietrasiewicza. Teatr NN realizuje odważne projekty z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego Lublina, znaczną część swoich prac poświęcając tematyce żydowskiej oraz pamięci o Holocauście. Brama Grodzka to dawne przejście z miasta chrześcijańskiego do żydowskiego – miejsce połączenia różnych kultur i religii, co obecnie symbolizuje idee przyświecające działaniom pracowników Ośrodka. Poza zbiorami zgromadzonymi w Bramie Grodzkiej, Teatr NN zarządza również istotnymi atrakcjami turystycznymi – Podziemna Trasa Turystyczną oraz Izbą Drukarstwa, która w przyszłości ma zmienić się w „Dom Wolnego Słowa”.
- **Ośrodek Międzykulturowych Inicjatyw Twórczych „Rozdroża”⁴⁸** – to miejska instytucja kultury, działająca w Lublinie od 2008 roku, będąca spadkobiercą działalności Fundacji „Muzyka Kresów”. „Rozdroża” organizują wiele oryginalnych wydarzeń muzycznych, takich jak np. Festiwal Tradycji i Awangardy Muzycznej „Kody” czy Międzynarodowy Festiwal „Najstarsze Pieśni Europy”. Z kolei Festiwal Sztuki w Przestrzeni Publicznej OPEN CITY, jest jedną z najważniejszych w Polsce prezentacji sztuki współczesnej. Różnorodne elementy sztuki wizualnej prezentowane podczas Festiwalu (np. instalacje czy murale) zostają na stałe w Lublinie ubogacając przestrzeń miasta.
- **Akademickie Centrum Kultury UMCS „Chatka Żaka”⁴⁹** – jest instytucją, która integruje akademickie środowiska, a jej działalność obejmuje niemal wszystkie dziedziny sztuki: muzykę, teatr, film, sztuki plastyczne, literaturę. W ramach Centrum działa wiele pracowni i zespołów artystycznych m.in. Orkiestra św. Mikołaja. „Chatka Żaka” jest także organizatorem wielu wydarzeń, które mogą stanowić element zainteresowania ze strony turystów. Najistotniejszym z nich jest Międzynarodowy Festiwal Muzyki Ludowej „Mikołajki Folkowe”, który jest najstarszym i jednym z najważniejszych festiwali folkowych w kraju.
- **Galeria Labirynt⁵⁰** – realizuje ambitny program wystawienniczy, prezentując dzieła artystów młodych oraz o uznanej marce. Upowszechnia malarstwo, film, rzeźbę czy instalacje, a także sztukę performance. Galeria jest otwarta na nowe formy sztuki i eksperymenty artystyczne, realizuje także bogaty program edukacyjny oraz prowadzi działalność wydawniczą. Do 2012 roku działała jako Biuro Wystaw Artystycznych, której tradycje sięgały 1956 roku. Z początkiem 2013 roku Labirynt przeniósł się do dotychczasowej siedziby Warsztatów Kultury, która jest znacznie większa. Zamiana pozwoli instytucji realizować założony program wystawienniczy jednocześnie z innymi przedsięwzięciami. W przyszłości planowane jest przekształcenie Galerii Labirynt w Centrum Sztuki Współczesnej.

⁴⁷ www.tnn.pl

⁴⁸ www.rozdroza.com

⁴⁹ www.ack.lublin.pl

⁵⁰ www.labirynt.com

- **Galeria Biała**⁵¹ – działająca nieprzerwanie od 1985 roku w Centrum Kultury, stara się ukazywać nowe zjawiska i tendencje sztuki najnowszej w rozmaitych przejawach i formach. W galerii odbyło się ponad 350 wystaw artystów z Polski i zagranicy – m.in. z Niemiec, Izraela, Czech czy Holandii. Prowadzący galerię – Anna Nawrot i Jan Gryka – zwracają się szczególnie w stronę sztuki młodej, współczesnej. Sprawia to, że Galeria Biała posiada duży potencjał generowania nowych, interesujących zjawisk na krajowej scenie artystycznej. Otwarte przy Galerii „Podwórko sztuki” jest jednym z tych miejsc w Lublinie, w których mieszkaniowiec czy turysta może obcować ze sztuką wizualną w przestrzeni miasta, prezentowaną m.in. za pomocą graffiti, murali, instalacji czy nadruków na banery.
- Oferta teatrów repertuarowych i instytucji muzycznych w Lublinie jest bogata i zróżnicowana. Zawiera ona zarówno propozycje z zakresu muzyki poważnej, opery i operetki, klasycznego repertuaru teatralnego, teatru lalki. Jest to spektrum tematyczne, które powinno zaspokoić gusta wielu potencjalnych turystów.
- **Filharmonia im. H. Wieniawskiego w Lublinie**⁵² – instytucja założona w grudniu 1944 roku to najstarszy zespół filharmoniczny działający w Polsce po II wojnie światowej. Orkiestra symfoniczna Filharmonii liczy 83 muzyków i wykonuje zróżnicowany repertuar, poczynając od muzyki baroku, przez klasycyzm, romantyzm, aż po muzykę współczesną. Ma w swoim dorobku także 9 nagrań płytowych. Muzycy z powodzeniem koncertują także w Polsce i za granicą w ramach mniejszych zespołów. Na scenie filharmonii wystąpiło wielu światowej sławy twórców. Instytucja będzie miała swoją siedzibę w Centrum Spotkania Kultur, powstającym na miejscu Teatru w Budowie.
- **Teatr im. Juliusza Osterwy**⁵³ – jego początki sięgają 1886 roku, kiedy to przy ulicy Namiestnikowskiej (obecnie Narutowicza) otwarto gmach Teatru Zimowego. W latach 20. XX wieku przeszedł we władanie miasta. Imię patrona, aktora i reżysera teatralnego Juliusza Osterwy nadano teatrowi w 1949 roku. Współcześnie instytucja pełni misję szerokiej popularyzacji sztuki teatralnej, grając wiele popularnych przedstawień (np. „Balladyna”, „Zbrodnia i Kara”, „Sen Nocy Letniej”), nie stroniąc jednocześnie od odważnych wyzwań.
- **Teatr Lalki i Aktora im. Hansa Christiana Andersena**⁵⁴ – działający w wynajmowanej od Dominikanów części kompleksu klasztornej na Starym Mieście teatr dziecięcy, utworzony został w 1954 roku. Na dwóch scenach wystawia sztuki inscenizowane, z grą aktorską oraz przy użyciu klasycznych lalek. W przyszłości (prawdopodobnie w 2014 roku) teatr ma zostać przeniesiony do wyremontowanego gmachu dawnego Domu Kultury Kolejarza, gdzie powstanie nowoczesna sala teatralna oraz niezbędne do pracy zaplecze.
- **Teatr Muzyczny w Lublinie**⁵⁵ – założony w 1956 roku jako Operetka Lubelska (wcześniej, od 1947 roku Prywatny Teatr Muzyczny) współdzieli gmach tzw. Teatru w Budowie z Filharmonią Lubelską. Instytucja jest renomowaną sceną operetkowo-operową, oraz do

⁵¹ www.biala.art.pl

⁵² www.filharmonialubelska.pl

⁵³ www.teatr.lublin.pl

⁵⁴ www.teatrandersena.pl

⁵⁵ www.teatrmuzyczny.eu

niedawna jedyną placówką tego typu po prawej stronie Wisły (niedawno powstała Opera Podlaska w Białymstoku). W repertuarze Teatru znajduje się wiele uznanych dzieł światowej sławy twórców (np. „Cyrulik Sewilski” G. Rossiniego czy „Carmen” G. Bizeta), a także operetki i przedstawienia dla młodszych widzów (m.in. „Calineczka” i „Królowna Śnieżka”).

Teatr Muzyczny wystawiał także efektowne widowiska operowe w hali sportowo-widowiskowej „Globus”, która doskonale nadaje się do organizacji tego typu przedstawień. Były to m.in. 2 opery sławnego kompozytora Giuseppe Verdiego, „Nabucco” i „La Traviata”, na które każdorazowo przybywały tłumy, szczególnie wypełniając czterotysięczną halę. Wśród publiczności z pewnością nie zabrakło odwiedzających spoza Lublina. Wyprzedane bilety świadczą o dużej popularności i sukcesie tego typu przedsięwzięć. Tradycyjne przedstawienia operowe przygotowane na dużej scenie i w efektownej oprawie mogą zainteresować szerokie grono odbiorców, a także nieść duży potencjał generowania ruchu turystycznego.

- **Teatr Stary w Lublinie**⁵⁶ – jego początki sięgają 1822 roku, kiedy to powstał Teatr Zimowy. Obok krakowskiego Teatru Starego to najstarsza tego typu instytucja w Polsce. Od początku był teatrem impresaryjnym, stąd też na jego deskach przez dziesięciolecia prezentowały się najróżniejsze trupy aktorskie i grane było bardzo szerokie spektrum przedstawień. Po wielu latach zaniedbań oraz finansowych braków, Teatr wznowił swoją działalność w wyremontowanym gmachu, w 2012 roku. Obecnie, poza bogatym programem teatralnym, na widzów czekają koncerty muzyki jazzowej i klasycznej, projekcje filmowe czy też rozmowy i dyskusje na tematy współczesne.
- **Zespół Pieśni i Tańca „Lublin” im. Wandy Kaniorowej**⁵⁷ – zespół ludowy, którego historia sięga 1948 roku, kiedy to Wanda Kaniorowa założyła Teatr Młodego Widza przekształcony 5 lat później w Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Lubelskiej. Od tego czasu zespół wystąpił w kilkudziesięciu krajach i był wielokrotnie nagradzany na międzynarodowych festiwalach folklorystycznych. Grupa jest organizatorem Międzynarodowych Spotkań Folklorystycznych im. Ignacego Wachowiaka.

W Lublinie działa ponadto wiele teatrów alternatywnych, offowych, funkcjonujących obok teatru instytucjonalnego, których twórczość może nieść ze sobą duży potencjał generowania ruchu turystycznego. Do najważniejszych z nich można zaliczyć:

- Scenę Prapremier In Vitro,
- Scenę Plastyczną KUL,
- Teatr Provisorium,
- Kompanię „Teatr”,
- neTTTheatre,
- MAAT Projekt,
- Lubelski Teatr Tańca,
- Ośrodek Praktyk Teatralnych Gardzienice.

⁵⁶ www.teatrstary.eu

⁵⁷ www.zpit.lublin.pl

Działalność niektórych z wyżej wymienionych została zebrana w ramach inicjatywy Centrum Kultury, jaką jest Teatr Centralny.⁵⁸ Teatr Centralny ma na celu skupienie oferty różnorodnych twórców teatralnych, w ramach jednego repertuaru.

NAJISTOTNIEJSZE INWESTYCJE W INFRASTRUKTURĘ KULTURALNĄ

W mieście właśnie zakończono / jest obecnie prowadzony szereg inwestycji, które w przyszłości umożliwią lubelskim twórcom i animatorom kultury pracę w komfortowych warunkach oraz organizację wydarzeń na znacznie większą niż do tej pory skalę. Poniżej wskazano najważniejsze z nich.

Centrum Spotkania Kultur

Ilustracja 29 Projekt Centrum Spotkania Kultur.

Źródło: www.lubelskie.pl.

Obecnie CSK jest priorytetową inwestycją kulturalną w Lublinie, a jej założenia programowe opracowuje związany z Teatrem NN Tomasz Pietrasiewicz. Powstaje w miejscu tak zwanego Teatru w Budowie – nieukończonego

od 1974 roku budynku, w którym siedzibę mają Teatr Muzyczny i Filharmonia Lubelska. Jest to inwestycja realizowana przez samorząd województwa lubelskiego, a jej wartość to ponad 130 mln zł, z czego większość stanowią środki europejskie. W CSK oprócz wydarzeń z zakresu tzw. kultury wysokiej będą odbywały się również różnego rodzaju warsztaty oraz nowoczesne programy edukacyjne, dotyczące m.in. technologii, ekologii i energii. Spotkają się tam uczniowie, nauczyciele i pasjonaci, np. muzyki folkowej, fantastyki, nowego cyrku, kina niezależnego czy sztuki ulicznej. Lubelskie centrum będzie otwarte także na zewnętrzne spektakle, wystawy czy festiwale. W CSK powstanie nowoczesna sala teatralna na 1000 miejsc, a także sale seminaryjne, konferencyjne, galeria sztuki, multimedialna biblioteka, sale klubowe i restauracja. Na dachu mają znaleźć się zielone ogrody. Ponadto zmodernizowane zostaną pomieszczenia Teatru Muzycznego i Filharmonii – to wydatek kolejnych 45 mln zł (21 mln pochodzi z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Oddanie obiektu do użytku planowane jest na 2015 rok.

Renowacja klasztoru powiżytkowskiego, siedziby trzech instytucji kultury

Ilustracja 30 Klasztor powiżytkowski po renowacji.

Zabytkowy klasztor powiżytkowski jest siedzibą trzech instytucji miejskich: Centrum Kultury w Lublinie, Miejskiej Biblioteki Publicznej i Ośrodka Między-

Źródło: www.um.lublin.pl.

⁵⁸ www.teatrcentralny.com

kulturowych Inicjatyw Twórczych „Rozdroża”. Jego niedawno zakończona renowacja realizowana była przez Urząd Miasta Lublin przy wsparciu z funduszy unijnych. Po zakończeniu wartę 38,4 mln złotych inwestycji powierzchnia użytkowa wzrosła z 3,3 tys. m² do 7,7 tys. m². Na czterech kondygnacjach obiektu znajdują się obecnie m.in. pokoje gościnne przeznaczone dla występujących w Centrum Kultury artystów oraz zaplecze i pomieszczenie na spektakle teatralne.

3.3.6. Sztuka w przestrzeni miejskiej Lublina

Dla coraz szerszego grona turystów sztuka w przestrzeni miejskiej staje się istotnym składnikiem oferty turystycznej miasta. Nie sposób odmówić przejawom sztuki współczesnej, takim jak performance, graffiti czy instalacje potencjału w generowaniu ruchu turystycznego. W szczególności dotyczy to osób wykształconych, profesjonalistów o wysokiej kompetencji kulturowej, poszukujących awangardowych rozwiązań i niszowych form spędzania czasu wolnego. Różnego rodzaju wydarzenia, performance czy utrwalone na ścianach murale mogą być dla nich pretekstem do odwiedzenia miasta i skorzystania z jego oferty turystycznej.

W ostatnich latach sztuka w przestrzeni miejskiej nabiera coraz większego znaczenia w Lublinie. Wyjście na ulice miasta pozwala artystom na dotarcie do masowego odbiorcy i nierzadko zwrócenie uwagi na aktualne problemy społeczeństwa. To wyjście z „uwięzienia” w tradycyjnych galeriach jest przejawem dążenia do modelu zachodnioeuropejskiego, gdzie sztuka swobodnie rozwija się w wielu przestrzeniach miasta.⁵⁹ Z punktu widzenia rozwoju turystyki w Lublinie jest to czynnik nieoceniony, gdyż nowoczesne przejawy sztuki tworzą przestrzeń miejską bardziej przyjazną oraz atrakcyjną wizualnie i emocjonalnie, budując tym samym korzystną relację na linii turysta-miasto.

Obecnie do najważniejszych przejawów sztuki w przestrzeni miejskiej Lublina zaliczyć można:

Graffiti, murale – powstają w Lublinie podczas Lubelskiego Festiwalu Graffiti, a także przy okazji innych wydarzeń np. Open City czy w ramach działalności Pracowni Sztuki Zaangażowanej Społecznie „Rewiry”. Obecnie w mieście jest ich wystarczająco dużo, aby móc wytyczyć atrakcyjny Szlak Lubelskich Murali. Poniżej wylistowano najatrakcyjniejsze murale w Lublinie wraz z podaniem ich lokalizacji:⁶⁰

- ul. Dolna 3 Maja – mural „Kto pije i pali ten nie ma robali” grupy Monstfur zrealizowany przez Pracownię Sztuki Zaangażowanej Społecznie „Rewiry”;
- ul. Farbiarska – mural „The Graffiti God” autorstwa Kaosa i Fitsa nawiązujący do Lubelskiego Festiwalu Graffiti: All My City zrealizowany przez Europejską Fundację Kultury Miejskiej i Brain Damage Gallery;
- ul. Jasna – mural autorstwa Waone / Interesni Kazki nawiązujący do Nocy Kultury zrealizowany przez Europejską Fundację Kultury Miejskiej przy współpracy z Miastem Lublin;
- ul. Jasna – mural „Piosenka” autorstwa Mariusza Tarkawiana powstały w ramach festiwalu Open City;

⁵⁹ J. Bielecka-Prus, P. Celiński, C. Hunkiewicz, M. Kawa; „Kultura (w) dialogu. Instytucjonalne ramy kultury w Lublinie”, Lublin 2012, str. 46

⁶⁰ Informacje przekazane przez Pana Cezarego Hunkiewicza.

- ul. Junoszy – mural „Ściana Wschodnia” autorstwa Tomasza Bielaka;
- ul. Lipowa – mural autorstwa Cekasa i Lumpa (Elo Melo) nawiązujący do Carnavału Sztuk-Mistrzów, zrealizowany przez Europejską Fundację Kultury Miejskiej przy współpracy z Miastem Lublin;
- ul. Mełgiewska – mural „Lubelski Lipiec” z okazji 30. rocznicy strajków lipcowych autorstwa Kamila Kuzko, zrealizowany przez Europejską Fundację Kultury Miejskiej;
- ul. Narutowicza – mural nawiązujący do festiwalu Inne Brzmienia autorstwa Roberta TONE Procha, zrealizowany przez Europejską Fundację Kultury Miejskiej przy współpracy z Miastem Lublin;
- ul. Peowiaków / Skwer Lecha Kaczyńskiego - mural autorstwa Kamila Kuzko na otwarcie Centrum Kultury, zrealizowany przez Europejską Fundację Kultury Miejskiej;
- ul. Szkolna – mural autorstwa Nawera powstały w ramach festiwalu Open City;
- ul. Targowa – mural „Jest Super” autorstwa The Krasnals, zrealizowany przez Pracownię Sztuki Zaangażowanej Społecznie „Rewiry”;
- ul. Wrońska – mural „Chleba! Pracy! Igrzysk!” autorstwa Pawła Hancela, zrealizowany przez Pracownię Sztuki Zaangażowanej Społecznie „Rewiry”.

Wiersze – tradycją stało się „tatuowanie” chodników Lublina tekstami wierszy podczas festiwalu „Miasto Poezji”. Część z wierszy została też namalowana na ścianach lubelskich szkół, w ramach projektu realizowanego przez Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, przy okazji festiwalu. Przykładowe z tych miejsc to:⁶¹

- Zespół Szkół nr 1, ul. Podwale, wiersz „Niektórzy lubią poezję” Wisławy Szymborskiej,
- II Liceum Ogólnokształcące im. Hetmana Jana Zamoyskiego, ul. Ogrodowa, wiersz „Spalone mapy” Tomasza Różyckiego,
- III Liceum Ogólnokształcące im. Unii Lubelskiej, Plac Wolności, wiersz „Choćbyście Unicestwili” Ryszarda Krynickiego,
- V Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie, ul. Lipowa, wiersz „Nie idźmy” Julii Hartwig,
- VII Liceum Ogólnokształcące im. im. M. Konopnickiej, wiersz Piotra Matywieckiego.

Instalacje, obiekty i inne elementy sztuki wizualnej powstające w ramach Festiwalu sztuki w Przestrzeni Publicznej Open City. Sama idea festiwalu skłania do refleksji nad znaczeniami i funkcjami przestrzeni miejskiej. W jego ramach w przestrzeni publicznej tworzą wybitni artyści polscy i zagraniczni. Część z powstających instalacji pozostaje w Lublinie na stałe, m.in.:⁶²

- „Źródło. Strumień. Woda.” Teresy Murak – to nasadzenie z hyzopu w kształcie rzeki płynącej spod Zamku na wschód,
- Obiekt „Przejście” Bohdana Rucińskiego znajdujący się na Krakowskim Przedmieściu.

⁶¹ www.biblioteka.teatrnn.pl

⁶² Dane organizatora Festiwalu Sztuki w Przestrzeni Publicznej Open City.

3.3.7. Oferta wydarzeń o największym potencjale generowania ruchu turystycznego

Wydarzenia stanowią niezwykle istotny składnik turystycznych walorów antropogenicznych, gdyż mają moc generowania niezwykle silnego strumienia przyjazdowego ruchu turystycznego, który regularnie nie jest notowany. Organizacja różnego rodzaju dużych eventów w znacznej mierze jest domeną miast. Jest to wypadkowa chociażby dostępności obiektów, które w mniejszych miejscowościach nie występują. Takich jak stadiony, teatry, sale widowiskowe, obiekty wystawienniczo-targowe czy sale koncertowe. Ponadto miasta, zwłaszcza wojewódzkie, są naturalnym miejscem realizacji wielu funkcji, wśród mieszkańców całego regionu. Jest to również konsekwencja działalności instytucji kultury, wyższych uczelni czy innych podmiotów, które jedynie w dużych ośrodkach miejskich mają możliwość efektywnego funkcjonowania.

Lublin jako największe miasto we wschodniej części Polski oraz stolica regionu, w której kumuluje się aktywność wielu podmiotów, oferuje bardzo bogaty kalendarz wydarzeń. Jego analiza pozwoliła na stworzenie zestawienia tych eventów, które odbywają się cyklicznie i mają szansę w największym stopniu generować ruch turystyczny do miasta.

Z uwagi na różnorodny charakter i tematykę odbywających się w mieście wydarzeń wprowadzono podział na cztery podstawowe kategorie. Wyodrębniono wydarzenia:

- kulturalne,
- targowe i biznesowe,
- sportowe,
- turystyczne.

Wydarzenia Kulturalne. W pierwszej kategorii znalazł się opis różnorodnych eventów, których motywem przewodnim jest szeroko rozumiana kultura i sztuka. Począwszy od sztuki współczesnej, przez folklor, muzykę różnych gatunków, teatr, kulturę studencką, street art, nowy cyrk, poezję na festiwale i jarmarki na kulinariach skończywszy. Jest to niezwykle szeroka kategoria, która może przyciągać turystów z obszaru całego kraju i nie tylko. Analiza aktywności Lublina w tym zakresie wskazuje na niezwykle bogaty i różnorodny kalendarz wydarzeń, który może stać się podstawą do kreacji konkurencyjnego produktu turystycznego.

Poniżej przedstawiono selekcję tych wydarzeń kulturalnych, które już obecnie generują ruch turystyczny lub w niedalekiej przyszłości mogą zwiększyć strumień turystów odwiedzający Lublin. Poza skrótowym opisem każdego wydarzenia wskazano również organizatora, a także termin ostatniej edycji (2012).⁶³ Wszystkie przedstawione wydarzenia oceniono także pod kątem potencjału generowania ruchu turystycznego.

W zestawieniu ujęto następujące cykliczne wydarzenia:

- Lublin Jazz Festival,
- Lubelski Kiermasz Turystyczny,
- „Sezon Lublin”,

⁶³ Konkretnie terminy kolejnych edycji ujętych wydarzeń mogą ulegać zmianom. Jednakże przywołana dzienna data wydarzenia w 2012 roku ma na celu wskazanie długości trwania każdego eventu.

- „Kozienalia” – Lubelskie Dni Kultury Studenckiej,
- Festiwal Tradycji i Awangardy Muzycznej „Kody”,
- „Sąsiedzi” – Festiwal Teatrów Europy Środkowej,
- Noc Kultury,
- Miasto Poezji,
- Lubelski Festiwal Graffiti: All My City,
- Meeting of Styles Polska,
- Otwarte Miasto – Open City, Festiwal Sztuki w Przestrzeni Publicznej,
- Inne Brzmienia Art&MusicFestival,
- Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne im. Ignacego Wachowiaka,
- Carnival Sztuk-Mistrzów,
- Przegląd Hejnałów,
- Jarmark Jagielloński,
- Solo życia,
- Europejski Festiwal Smaku,
- „Najstarsze Pieśni Europy”,
- Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niewielkich,
- Konfrontacje Teatralne,
- Międzynarodowe Spotkania Teatrów Tańca,
- Ogólnopolski festiwal fantastyki „Falkon”,
- Międzynarodowy Festiwal Muzyki Ludowej „Mikołajki Folkowe”,
- Międzynarodowy Festiwal Organowy Lublin-Czuby,
- Międzynarodowe Spotkania Artystów Nieprzetartego Szlaku (SANS).

Analiza kalendarza wydarzeń odbywających się cyklicznie w Lublinie wskazuje na braki w pierwszym kwartale. Jest to o tyle zrozumiałe, że większość eventów ma charakter plenerowy, więc ich powodzenie jest w dużej mierze uzależnione od pogody. W dodatku organizacja imprez na początku roku jest często utrudniona ze względu na kwestie formalne, związane z finansowaniem oraz organizacją. Warto się jednak zastanowić nad możliwościami wzbogacenia kalendarza wydarzeń Lublina w pierwszej połowie kwietnia. Należy jednak podkreślić po raz kolejny, że oferta miasta w tym zakresie jest niezwykle bogata i ma istotny potencjał generowania ruchu turystycznego.

Tabela 3 Oferta cyklicznych wydarzeń w Lublinie, o największym potencjale generowania ruchu turystycznego

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
1.	Przegląd Szekspirowski Ogólnopolski Przegląd Inscenizacji Fragmentów Dzieł William Shakespeare’a w j. angielskim Marzec www.sobieski.lublin.pl	Organizator: Jerzy Wrzós Szkola Języków Obcych Sobieski w Lublinie oraz Lubelskie Stowarzyszenie Oświatowo-Wychowawcze Podczas 2 dni przeglądu będzie miało miejsce 50 inscenizacji fragmentów dzieł dramaturga ze Stanford. Wystawa plakatów, pokazy filmów na podstawie dramatów Szekspira.	Młodzież z całej Polski.	Krajowy
2.	Lublin Jazz Festival kwiecień (5 dni) www.lublinjazz.pl	Organizator: Centrum Kultury w Lublinie Impreza nawiązuje do historii Lubelskich Spotkań Jazzowych. Podczas festiwalu występują muzycy znani ze scen międzynarodowych, jak i polscy muzycy, odnoszący liczne sukcesy. Koncerty jazzowe odbywają się w Lublinie kilka razy w roku.	Osoby starsze i w średnim wieku zazwyczaj z wyższym wykształceniem, poszukujące rozrywek w formie kultury wyższej.	Regionalny
3.	„Kozienalia” – Lubelskie Dni Kultury Studenckiej maj (13 dni) www.kozienalia.lublin.pl www.kulturalia.lublin.pl www.feliniada.pl	Organizator: Samorządy Studenckie lubelskich uczelni. Na kilkanaście majowych dni studenci opanowują Lublin, bawiąc się podczas wspólnych imprez organizowanych przez samorządy studenckie na Błoniach pod Zamkiem oraz na uczelnianych placach i dziedzińcach. „Kozienalia”, „KULTuralia” czy „Feliniada” to liczne koncerty plenerowe z udziałem gwiazd polskich i zagranicznych, przeglądy kabaretowe oraz różne atrakcje sportowe zapewniające rozrywkę i szczerze wypełniające program imprez.	Studenci lubelskich uczelni.	Regionalny
4.	Festiwal Tradycji i Awangardy Muzycznej „Kody” maj (8 dni) www.kody-festiwal.pl	Organizator: Ośrodek Międzykulturowych Inicjatyw Twórczych „Rozdroża” Lublin po raz kolejny poprzez festiwal „Kody” udowadnia, że z powodzeniem można wskrzesić coś, co odchodzi w zapomnienie dodając mu współczesnych elementów. Tym razem mowa o muzyce. Kompozytorzy w swoich dziełach łączą tradycje muzyki archaicznej z nowoczesnymi dźwiękami, co staje się pomostem kulturowym pomiędzy przeszłością, a wyrafinowaną współczesną sztuką.	Profesjoniści zajmujący się komponowaniem – festiwal jest dla nich źródłem inspiracji. Młodzież szukająca awangardowych rozwiązań i takich też opcji spędzania wolnego czasu. Osoby wykształcone, szukające ambitnej kultury w swoim mieście.	Międzynarodowy

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
5.	„Sąsiedzi” – Festiwal Teatrów Europy Środkowej maj (3 dni) www.festiwal-sasiedzi.pl	Organizator: Centrum Kultury w Lublinie Idea festiwalu jest promowanie sztuki teatralnej państw Europy Środkowej. Wszystkie pokazy odbywają się w plenerze – na Placu Łokietka lub w namiocie ustawianym na Placu Litewskim. Ponadto w programie każdego dnia przewidziano m.in. spektakle skierowane do najmłodszego widza, a także paradę i koncerty. Bezpłatne wejściówki na przedstawienia cieszą się ogromnym zainteresowaniem.	Miłośnicy teatru, rodziny z dziećmi, studenci.	Lokalny
6.	Miasto Poezji przełom maja i czerwca (9 dni) www.teatrnn.pl/miastopoezji/node/407	Organizator: Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN Podczas wydarzenia odbywają się rozmowy o poezji, spotkania z poetami, prowadzone są akcje popularyzujące poezję. Duchowym patronem festiwalu jest Józef Czechowicz. Tradycją „Miasta Poezji” stało się „tatuowanie” chodników Lublina dziesiątkami wierszy.	Inicjatywa jest skierowana w dużej mierze do mieszkańców miasta.	Lokalny
7.	Noc Kultury czerwiec (2 dni) www.nockultury.pl	Organizator: Warsztaty Kultury – filia Centrum Kultury w Lublinie. Jest to jedyne w swoim rodzaju wydarzenie kulturalne na skalę krajową. Swoją różnorodnością i bogatą ofertą przyciąga osoby w każdym wieku, pragnące doświadczyć kulturalnego katharsis. Podążając uliczkami miasta można natrafić na szereg koncertów szerokiego wachlarza gatunków muzycznych, performance, spektakle kuglarskie i kabaretowe, wystawy, projekcje filmowe, spotkania literackie, czy przedstawienia, a wszystko odbywa się niejednokrotnie w zaskakujących miejscach przestrzeni miejskiej. Co roku w Nocy Kultury biorą udział dziesiątki tysięcy osób, a ich liczba za każdym razem się zwiększa.	Mieszkańcy miasta, którzy oczekują i chcą poznawać „kulturę wyższą”, nie chcą spędzać kolejnego wieczoru przed telewizorem w domu, chcą poznać coś nowego, odkryć miasto z innej, kulturalnej strony. Turyści, którzy odwiedzają miasto w tym terminie. Festiwal może stać się pretekstem do odwiedzenia miasta.	Krajowy

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
8.	Lubelski Festiwal Graffiti: All My City ostatni weekend czerwca lub ostatni weekend sierpnia www.allmycity.org	Organizator: Europejska Fundacja Kultury Miejskiej Realizowana od 2008 roku największa w Polsce (i Europie Środkowo - Wschodniej) cykliczna impreza sztuki ulicznej (graffiti, street art). Wydarzenie gromadzi najwybitniejszych twórców graffiti z Europy dzięki czemu Lublin został okrzyknięty stolicą graffiti w Polsce. W środowisku artystów street art impreza pod tą nazwą jest najważniejszym wydarzeniem w tej kategorii sztuki. Jest to wydarzenie, podczas którego każdy może doświadczyć powstawania sztuki na własne oczy. Imprezie towarzyszą wystawy w Brain Damage Gallery, premiery filmów o graffiti, spotkania z artystami, warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz dyskusje.	Młodzież (w tym studenci) z zacięciem obserwującą powstające graffiti. Mieszkańcy miasta odkrywający dotychczas nieznane części Lublina. Turyści napotykający dzieła sztuki powstałe podczas festiwalu. Międzynarodowe środowisko sztuki ulicznej (i miłośników sztuki w przestrzeni) przyjeżdżający do Lublina lub śledzący wydarzenia i dokumentację festiwalu (filmy, publikacje i inne).	Międzynarodowy
9.	Otwarte Miasto – Open City. Festiwal Sztuki w Przestrzeni Publicznej czerwiec, lipiec (32 dni) www.opencity.pl	Organizator: Ośrodek Międzykulturowych Inicjatyw Twórczych „Rozdroża”. Wydarzenie odbywa się w przestrzeni miejskiej, w której organizowane są różne działania artystyczne m.in. wystawy i koncerty. Skłania to do refleksji nad różnymi znaczeniami i funkcjami przestrzeni miejskiej. W jego ramach instalacje w mieście tworzą najwybitniejsi artyści polscy: Jarosław Kozakiewicz czy Paweł Althamer. W ramach festiwalu pojawiają się kreacje takie jak instalacje, aranżacje architektoniczne, prace multimedialne, street art, sfera dźwięków i zastosowań światła.	Odbiorcami są osoby o wysokiej kompetencji kulturowej, które mogą specjalnie przybyć do Lublina z terenów całej Polski i Europy. Dodatkowo każdy mieszkaniec Lublina, czy przypadkowy przechodzień zainteresuje się prezentowanymi instalacjami.	Międzynarodowy
10.	Inne Brzmienia Art&MusicFestival lipiec (6 dni) www.innebrzmienia.pl	Organizator: Fundacja „Inne Brzmienia” Festiwal Inne Brzmienia z pewnością spełni oczekiwania osób, które szukają odskoczni od codzienności, w postaci kultury, a szczególnie muzyki. Składa się na niego kilka dni wypełnionych muzyką, filmem i fotografią. Wszystko razem – koncerty, warsztaty, spotkania – tworzy swoistą mieszankę wybuchową. Wydarzeniom towarzyszy cykl debat pod tytułem „Granice Europy” nawiązujący do pytania o europejską tożsamość.	Ludzie młodzi, szukający odskoczni i poszukujący nowego, oryginalnego brzmienia.	Krajowy

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
11.	Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne im. Ignacego Wachowiaka lipiec (5 dni) www.zpit.lublin.pl	Organizator: Zespół Pieśni i Tańca „LUBLIN” im. Wandy Kaniorowej Wydarzenie organizowane od lat 80. jest jednym z najstarszych lubelskich festiwali, w którym każdorazowo bierze udział około 10 zespołów z różnych krajów świata. W imprezie co roku naprzemiennie uczestniczą grupy dziecięce lub dorosłe, prezentujące ludowe i narodowe tańce, pieśni i stroje. Występy odbywają się w różnych miejscach miasta – na Starym Mieście, w Ogrodzie Saskim lub na stadionie Lublinianki, a także w Nałęczowie i innych miastach regionu.	Miłośnicy tańca, rodziny z dziećmi.	Regionalny
12.	Carnaval Sztuk-Mistrzów przełom lipca i sierpnia (9 dni) www.sztukmistrze.eu	Organizator: Wydział Strategii i Obsługi Inwestorów UM Lublin, Fundacja Sztukmistrze, Warsztaty Kultury Karnawał to czas świętowania, podczas którego codzienne obowiązki zastępuje śmiech i zabawa. A Carnaval Sztuk-Mistrzów jest świętem wyjątkowym, gdyż tworzą go artyści-odmieńcy. Ulice Lublina są opanowane przez przedstawicieli nowego cyrku, kuglarzy i buskerów – muzyków, kłownów czy mimów, zaś nad głowami przechodniów wędrują highlinerzy (linoskoczkowie). Przestrzeń miejska wypełniona jest żonglerami i różnymi cudakami, którzy współtworzą performance wraz z publicznością i gwarantują niezapomniane wrażenia. Wszystkiemu towarzyszy muzyka, taniec i kolorowe stroje. Tematyka wydarzenia, które wyróżniono Certyfikatem POT, daje szerokie możliwości wykreowania wyróżnikowego, całorocznego produktu turystycznego.	Osoby młode o wysokiej świadomości kulturowej, unikające mainstreamu, szukające autentycznych doznań i chętnie sięgające po nowoczesne rozwiązania technologiczne. Ponadto rodziny z dziećmi – jako widzowie tego kolorowego widowiska.	Międzynarodowy
13.	Przegląd Hejnałów sierpień (1 dzień)	Organizator: Ogólnopolskie Stowarzyszenie Miłośników Hejnałów Miejskich Jest to ogólnopolski przegląd hejnałów miejskich, w którym obok trębaczy lubelskich biorą także udział muzycy m.in. z Rzeszowa, Krakowa, Łodzi, Białegostoku, Malborka, czy Torunia. Głównym motywem organizowania przeglądu jest popularyzacja średniowiecznej tradycji grania hejnałów.	Rodziny z dziećmi Osoby starsze Pasjonaci Hejnałów	Regionalny

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
14.	Jarmark Jagielloński sierpień (3 dni) www.jarmarkjagiellonski.pl	Organizator: Warsztaty Kultury Jarmark Jagielloński jest połączeniem tradycji historycznych jarmarków ze współczesną wymianą kulturalną i gospodarczą. W XV i XVI wieku spotykali się na nich kupcy z całego świata, by handlować zbożem, winem, skórą, materiałami, czy bydłem. Obecnie kilkuset wystawców prezentuje wyroby rzemieślnicze i artystyczne, a firmy i NGO-sy z Polski i sąsiedzkich krajów wschodnich, przedstawiają swoją działalność, dotyczącą rozwoju regionu transgranicznego. Liczne wydarzenia kulturalne, artystyczne, czy inscenizacje rycerskie powodują, że Jarmark jest wydarzeniem pełnym energii. Corocznie odwiedza go kilkadziesiąt (według niektórych szacunków nawet kilkaset) tysięcy turystów, co czyni z niego jedno z najpopularniejszych wydarzeń we wschodniej Polsce.	Szerokie spektrum odbiorców – od miłośników rekonstrukcji historycznych, przez osoby wrażliwe na piękno sztuki, aż po rodziny z dziećmi i turystę masowego.	Krajowy
15.	Solo życia przełom sierpnia i września (2 dni) www.jurecki.art.pl	Organizator: Stowarzyszenie Solo Życia, UM Lublin, Woj. Lubelskie Jest to konkurs gitarowy dla solistów, podczas którego wykonawca występuje tylko raz i gra do improwizowanej muzyki. Jury ocenia spontaniczność oraz umiejętne wykorzystanie posiadanego warsztatu. Zwycięzcy mogą liczyć na atrakcyjne nagrody oraz duży wzrost popularności. Konkursowi towarzyszą koncerty znanych artystów, a także ciekawe inicjatywy, jak np. koncert publiczności.	Szerokie grono odbiorców, a w szczególności: osoby interesujące się muzyką gitarową.	Regionalny
16.	Europejski Festiwal Smaku wrzesień (3 dni) www.europejskifestiwal-smaku.pl	Organizator: Województwo Lubelskie Europejski Festiwal Smaku jest to miejsce, w którym można poczuć smak tradycyjnych potraw, zarówno z różnych regionów Polski, jak i rozmaitych krajów europejskich. Tutaj tradycja przeplata się z ekologią, nalewki konkurują z winami, a wszystko owiane jest zapachem ziół i kwiatów. Podczas festiwalu znajdą coś dla siebie osoby, które fascynują się tradycyjnymi smakami, które chcą wnieść nutkę odmiany do swojej kuchni. A także ci, którzy z gotowaniem mają mało wspólnego za to wolą posmakować regionalnych specjałów i trunków. Jednak podczas festiwalu nie uraczymy tylko swojego ciała, zaspokoimy także potrzeby duchowe. Wieczorem odbywają się liczne koncerty, warsztaty literackie, przedstawienia i wystawy.	Festiwal skierowany jest do kilku grup odbiorców: - osób, które zajmują się kulinariami profesjonalnie- przyjeżdżają w poszukiwaniu nowych smaków; - hobbystów, którzy pasjonują się gotowaniem i korzystają z warsztatów; - rodzin z dziećmi – program dostosowany jest także do najmłodszych; - młodzieży ze znajomymi – głównie korzystają z oferty koncertów	Krajowy

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
17.	„Najstarsze Pieśni Europy” przełom września i października (8 dni) www.npe-festiwal.pl	Organizator: Ośrodek Międzykulturowych Inicjatyw Twórczych „Rozdroża” Festiwal, podczas którego muzycy z różnych krajów Europy prezentują najstarsze kompozycje kultury muzycznej Starego Kontynentu, nierzadko wywodzące się z czasów przedchrześcijańskich. Każda edycja „Najstarszych Pieśni Europy” poprzedzona jest badaniami etnomuzykologicznymi. W programie tygodniowego festiwalu, oprócz koncertów, znajduje się m.in. nauka tradycyjnych tańców z różnych regionów kontynentu, podczas Nocy Tańca, a także wystawy, dyskusje i wykłady.	Melomani. Osoby o wyższym wykształceniu.	Regionalny
18.	Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niewielkich październik (3 dni) www.wok.lublin.pl www.schulz.org.pl	Organizator: Wojewódzki Ośrodek Kultury, Fundacja Sztuki im. Brunona Schulza W zamyśle pomysłodawców Festiwal ten stwarza wszystkim zainteresowanym możliwość budowania teatru na własną rękę, teatru bez inscenizatorów, reżyserów, scenografów, administratorów, dramaturgów. Tak może się dokonywać naturalny powrót do natury teatru, do jego istoty, do aktora i słowa, do wzorów pierwotnych, prawd podstawowych i prostych, do układu człowiek – człowiek. Jury festiwalowe przyznaje nagrody dla najlepszych z zaprezentowanych teatrów jednego aktora.	Miłośnicy teatru. Osoby z wyższym wykształceniem – poszukujące kultury wyższej i odskoczni od życia codziennego.	Regionalny
19.	Konfrontacje Teatralne październik (8 dni) www.konfrontacje.pl	Organizator: Centrum Kultury w Lublinie Odbývające się od 1996 roku Konfrontacje Teatralne to najważniejszy lubelski festiwal teatralny. Prezentują się na nim teatry poruszające w swoich przedstawieniach tematy współczesne, prezentujące je w nowatorski sposób. Spektakle odbiegają w swojej formie od tradycyjnych przedstawień, łączą różne formy takie jak taniec, fotografia, dokument, performance, wizualizacje komputerowe lub film. Bilety na większość przedstawień sprzedają się w kilka dni, co niewątpliwie świadczy o popularności tego wydarzenia oraz zapotrzebowaniu na tego rodzaju rozrywkę.	Festiwal skierowany jest do grupy osób wykształconych, którym kultura wysoka, często bardzo abstrakcyjna, nie jest obca.	Krajowy
20.	Międzynarodowe Spotkania Teatrów Tańca	Organizator: Centrum Kultury w Lublinie - Lubelski Teatr Tańca Podczas kilkudniowego festiwalu widzowie mają możliwość	Miłośnicy tańca, teatrofile.	Międzynarodowy

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
	listopad (6 dni) www.dancefestival.lublin.pl	podziwiania spektakli przygotowanych przez teatry tańca z całego świata, prezentujących się m.in. w „Chatce Żaka” czy na deskach Teatru Starego. Licznym przedstawieniom towarzyszą także wystawy, projekcje filmów oraz warsztaty taneczne prowadzone przez zagranicznych nauczycieli.		
21.	Ogólnopolski festiwal fantastyki „Falkon” listopad (3 dni) www.falkon.co/falkon	Organizator: Lubelskie Stowarzyszenie Fantastyki „Cytadela Syriusza” Organizowany od 2007 roku festiwal, to jeden z największych konwentów fantastycznych w Polsce, co roku gromadzący ponad 1000 uczestników. Jest to impreza kulturalna, o profilu związanym z tym wszystkim, co mieści się w pojęciu „fantastyka”.	Miłośnicy tematyki fantasy, młodzież.	Krajowy
22.	Międzynarodowy Festiwal Muzyki Ludowej Mikołajki Folkowe grudzień (4 dni) www.mikolajki.folk.pl	Organizator: Akademickie Centrum Kultury UMCS „Chatka Żaka” Najstarszy i jeden z największych w Polsce festiwali, prezentujących muzykę inspirowaną folklorem. Zainicjowanemu przez lubelską Orkiestrę św. Mikołaja festiwalowi często towarzyszy muzyka wysoce alternatywna, gdyż usłyszeć można zespoły grające np. folk metal. Festiwal odbywa się od 1991 roku. Odbywają się koncerty grup z Polski i zagranicy, warsztaty śpiewania, warsztaty taneczne oraz różnego rodzaju pokazy i wystawy.	Rodziny z dziećmi – Festiwal odbywa się częściowo w weekend więc daje to okazję do spędzenia czasu w rodzinnym gronie. Warsztaty są także przeznaczone dla młodszych dzieci Grupy szkolne – może być to forma uczestniczenia w dodatkowych zajęciach poza murami szkoły. Studenci – pod kątem studentów i przez studentów wiele z tych inicjatyw jest organizowanych.	Regionalny
23.	Międzynarodowy Festiwal Organowy Lublin-Czuby 2012 27czerwca - 29 września (finał festiwalu)	Organizator: Parafia Świętej Rodziny w Lublinie, Fundacja im. Mikołaja w Radomiu Podczas festiwalu silnie zaznaczone są elementy kultury chrześcijańskiej, wiele analogii tekstów i źródeł odnosi się do postaci Jana Pawła II. Oprócz organów usłyszeć można także inne instrumenty (np. fortepian, akordeon). Występują również śpiewacy-soliści oraz chóry.	Osoby starsze Osoby zainteresowane muzyką religijną. Głównymi odbiorcami będą katolicy, gdyż impreza jest przede wszystkim promowana w mediach związanych z Kościołem katolickim.	Regionalny

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
24.	Międzynarodowe Spotkania Artystów Nieprzetartego Szlaku (SANS) kwiecień (3 dni) www.nieprzetartyszlaklublin.pl	Organizator: Fundacja Nieprzetartego Szlaku Na festiwalu teatrów osób niepełnosprawnych można zobaczyć spektakle zespołów, m. in. z Polski, Białorusi, Ukrainy i Rosji, a także uczestniczyć w imprezach towarzyszących, np. paradzie ulicami Lublina, wystawach plastycznych, konkursach fotograficznych, Wielkim Finale. Każdego roku impreza przyciąga ok. 600 uczestników.	Impreza skierowana jest do szerokiego grona odbiorców. Wysoki poziom prezentowanych spektakli oraz różnorodność ich tematyki przyciąga zarówno osoby dorosłe i dzieci, pełnosprawnych i niepełnosprawnych członków społeczeństwa. Każdy znajdzie coś dla siebie.	Międzynarodowy

Źródło: opracowanie własne

Ponadto w mieście odbywa się także szereg innych inicjatyw kulturalnych, których potencjał generowania ruchu turystycznego w przyszłości może być znaczący⁶⁴:

- Harmonie Starego Miasta – odbywające się w marcu i listopadzie wydarzenie muzyczne promuje utalentowanych muzyków młodego pochodzenia. Organizatorem jest Towarzystwo Muzyczne im. Henryka Wieniawskiego w Lublinie oraz Urząd Miasta Lublin.
- Wielokulturowy Lublin – wydarzenie odbywa się w maju i ma charakter festiwalu różnorodności kulturowej współczesnego Lublina. Promuje tolerancję i dialog międzykulturowy poprzez działania o charakterze edukacyjnym i kulturotwórczym o wysokiej wartości artystycznej. Organizator: Centrum Kultury w Lublinie (we współpracy z organizacjami reprezentującymi mniejszości etniczne i wyznaniowe Lublina).
- Letnie Forum Tańca Współczesnego – odbywający się w czerwcu cykl prezentacji spektakli i warsztatów tańca uzupełnionych wykładami i pokazami filmowymi, adresowanych do szerokiego grona odbiorców, głównie z Lublina i regionu. Organizator: Lubelski Teatr Tańca - Centrum Kultury.

⁶⁴ Selekcja wydarzeń i ich opis za <http://kultura.lublin.eu/wydarzenia>

- Died Moroz Convention – odbywający się na przełomie stycznia i lutego (edycje minusowe) oraz czerwca i lipca (edycje plusowe) projekt spotkania muzyków z publicznością. Prezentowane spektrum muzyczne jest bardzo szerokie: od tradycyjnych, pierwotnych brzmień po nowoczesną muzykę alternatywną.
- Performance Platform Lublin – Międzynarodowy Festiwal Sztuki Performance – wydarzenie ma miejsce w październiku i prócz pokazów sztuki performance odbywają się tu także warsztaty, wykłady, dyskusje, wystawy, prezentacje multimedialne i projekcje filmów. Organizator: Galeria Labirynt.
- Ukraina w centrum Lublina – odbywający się w listopadzie festiwal prezentujący przegląd współczesnej kultury ukraińskiej w przeróżnych odsłonach. Podczas koncertów muzycznych prezentowane są różnorodne style i interpretację muzyczne, nowe i ciekawe projekty znanych na Ukrainie formacji. Przedstawienia teatralne i przegląd filmów, wystawy, warsztaty artystyczne. Organizator: Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza.
- Międzynarodowy Festiwal Młodego Kina „Pełny Metraż” – odbywający się w listopadzie, jedyny w Polsce Festiwal poświęcony wyłącznie pełnometrażowym filmom kina niezależnego. Organizator: Kinoteatr Projekt, Centrum Kultury w Lublinie.
- Międzynarodowy Festiwal Jazzowy - Jazz Bez – przedsięwzięcie angażujące muzyków jazzowych z Polski i Ukrainy. Odbywa się co roku w grudniu.

Wydarzenia targowe i biznesowe. Kolejną kategorią są wydarzenia o charakterze targowym i biznesowym. Pod tym pojęciem kryją się imprezy targowe, a także kongresy, konferencje, wystawy, konferencje. Generują one istotny strumień ruchu turystycznego. Turysta uczestniczący w opisanych wydarzeniach korzysta często z infrastruktury hotelowej i gastronomicznej o wysokim standardzie.

W ramach tej kategorii wydarzeń można mówić o istotnym potencjale imprez targowych i biznesowych generowanych przez lidera tego rynku w mieście jakim są Targi Lublin S.A. Spółka ta w 2012 roku zorganizowała 23 imprezy targowe, 45 imprez typu: konferencje, kongresy, wykłady, seminaria, szkolenia oraz 44 imprezy typu prezentacje, pokazy, wystawy. W ramach wydarzeń i imprez zorganizowanych przez targi obsługowanych zostało niemal 120 000 osób. W tej grupie znalazło się blisko 1200 wystawców i ponad 83 000 zwiedzających. Z braku konkretnych statystyk, trudno jednoznacznie wykazać ile z nich pochodziło z miasta, a ile z poza. Można jednak założyć, że istotny odsetek gości targowych stanowili turyści.

Do najważniejszych imprez targowych organizowanych przez Targi Lublin S.A. w 2012 roku należały Lubelskie Targi Energetyczne - Energetics, Targi Rolnicze Agro-Park, Targi Budowlane Lubdom. Do najważniejszych kongresów zorganizowanych w oparciu o infrastrukturę targową zaliczyć można Kongres Inicjatyw Europy Wschodniej, który miał miejsce we wrześniu 2012 roku.

Zgodnie ze zgromadzonymi danymi w Lublinie dostępnych jest ponad 90 sal konferencyjnych i szkoleniowych, które jednocześnie mogą przyjąć około 10 tysięcy gości (nie wliczając lubelskich targów oraz hali GLOBUS). Jest to baza do organizacji licznych kongresów, konferencji i szkoleń. Do większych wydarzeń kongresowych, które odbyły się w Lublinie w oparciu o tą infrastrukturę w 2012 roku zaliczyć można:

- IV Kongres Urbanistyki Polskiej we wrześniu 2012 roku odbywający się w Centrum Kongresowym Uniwersytetu Przyrodniczego.
- IV Ogólnopolski Kongres Inżynierii Środowiska odbywający się na Wydziale Inżynierii Środowiska Politechniki Lubelskiej, w Filharmonii oraz w Hotelu Victoria.
- IV Kongres Kultury Chrześcijańskiej odbywający się na Auli im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

W mieście odbywa się także szereg mniejszych imprez biznesowych o charakterze konferencji, szkoleń, prezentacji czy pokazów. Generują one niewątpliwie ruch turystyczny do Lublina. Nie można stwierdzić powtarzalności konkretnych wydarzeń, ale można mówić o występowaniu w ofercie Lublina tych form turystyki biznesowej.

Wydarzenia sportowe. Tego typu wydarzenia mogą generować istotny ruch turystyczny, w szczególności kiedy odbywają się one na poziomie krajowym, europejskim lub światowym. Mowa tutaj zarówno o zawodach profesjonalistów o randze mistrzostw Polski, Europy lub świata, jak i o imprezach, w których uczestnikami są amatorzy.

W Lublinie w roku 2012 odbyły się m. in. następujące wydarzenia sportowe, które mogły stanowić cel podróży turystów (uczestników i widzów) z Polski:

- Scandia Maraton Lang Team – jeden z najpopularniejszych w Polsce cykl maratonów rowerowych organizowany przez znanego popularyzatora kolarstwa Czesława Langa
- Merida Mazovia MTB Marathon – zawody tego popularnego cyklu przyciągają setki miłośników kolarstwa górskiego (MTB).
- Cztery Dychy do Maratonu - cykl imprez biegowych poprzedzających I Maraton Lubelski,
- Open Jibb DŻEM – w lutym na stoku narciarskim Globus SKI odbyły się zawody Jibbingu (snowboardowej jazdy po poręczach, schodach etc.)
- Mistrzostwa Polski w BMX Racingu – zorganizowane we wrześniu 2012 roku w Bike Park Lublin - jedynym torze w kraju przystosowanym specjalnie do tej dziedziny
- Cykl imprez motocrossowych - w tym VII Runda Mistrzostw Polski w Motocrossie.

Wydarzenia sportowe w 2013 roku to m. in.:

- Piłkarska Gala – mecze drużyn klubowych oraz mecze z udziałem reprezentacji artystów polskich i znanych piłkarzy.
- XIII Mistrzostwa Polski Kobiet w Boksie
- I Maraton Lubelski

- Puchar Świata w Karate Tradycyjnym oraz Puchar Polski Dzieci w Karate Tradycyjnym,
- Lublin MTB Maraton
- Międzynarodowy Turniej w Koszykówce Mężczyzn z udziałem reprezentacji narodowych przed EuroBasket 2013,
- Mistrzostwa Polski w BMX
- Żużlowy test-mecz reprezentacji Polski z zespołem złożonym z mistrzów świata

Poza typowymi obiektami sportowymi wydarzenia sportowe odbywają się także w innych lokalizacjach w Lublinie.

- Cavaliada Sport – zawody jeździeckie w Centrum Targowo-Wystawienniczym,
- Open Baltic Beachsoccer Champions League 2012 – turniej plażowej piłki nożnej na Placu Zamkowym w Lublinie (mecze klubów z krajów nadbałtyckich oraz zmagania gwiazd sportu i artystów).

Z uwagi na tradycje lubelskiego sportu, posiadaną i planowaną bazę sportową oraz obecny poziom sportowy, Lublin może gościć imprezy sportowe najwyższej rangi.

Wydarzenia Turystyczne – pod tym pojęciem kryją się imprezy przygotowywane specjalnie z myślą o zainteresowaniu różnorodną ofertą turystyczną mieszkańców regionu, miasta a także w późniejszej fazie rozwoju mieszkańców Polski. Są to wydarzenia organizowane przez Lubelską Regionalną Organizację Turystyczną, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego i Urząd Miejski w Lublinie. Sądząc po sukcesie zbliżonych inicjatyw z innych miast takich jak: Poznań za Pół Ceny, Gdańsk za Pół Ceny, wydarzenia początkowo skierowane do mieszkańców miasta z czasem stają się hitami turystycznymi.

Tabela 4 Oferta wydarzeń turystycznych w Lublinie.

LP	WYDARZENIE	KRÓTKI OPIS – IDEA WYDARZENIA	PROFIL ODBIORCY	POTENCJAŁ GENEROWANIA RUCHU TURYSTYCZNEGO
1.	Lubelski Kiermasz Turystyczny kwiecień (2 dni) www.lrot.pl	Organizator: Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna oraz Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego. Podczas Kiermaszu, odbywającego się na Placu Zamkowym, na zwiedzających czeka szereg różnorodnych atrakcji oraz korzystnych ofert turystycznych, przede wszystkim z regionu Lubelskiego. Kilkadziesiąt podmiotów z branży turystycznej oferuje swoje usługi w promocyjnych cenach. Okazyjnie można	Różnorodna oferta wystawców oraz bogaty program atrakcji towarzyszących zachęcają bardzo szerokie grono odbiorców, od osób młodych przez rodziny z dziećmi aż po osoby dojrzałe. Weekendowy termin pod koniec kwietnia sprzyja odwiedzeniu miasta podczas wyjazdu „majówkowego”.	Lokalny / Regionalny

		nabyć na przykład pobyty w obiektach noclegowych, spływy kajakowe, czy wyjazdy krajowe i zagraniczne. Kiermaszowi towarzyszy szereg atrakcji takich jak: występy artystyczne, lekcje tańca, darmowe zwiedzanie Lublina z przewodnikiem oraz konkursy z nagrodami.		
2.	„Sezon Lublin” przełom kwietnia i maja (9 dni) www.turystyka.lublin.eu	Organizator: Wydział Turystyki UM Lublin. „Sezon Lublin” to wydarzenie skierowane przede wszystkim do mieszkańców Lublina, podczas którego mogą oni bezpłatnie odwiedzić atrakcje turystyczne miasta lub wziąć udział w wycieczce z przewodnikiem. I edycję „Sezonu” w 2012 r. realizowało 14 partnerów, odbyło się 79 wydarzeń, a w poszczególnych imprezach wzięło udział ok. 2 300 osób. Kolejna edycja w 2013 r. zaangażowała 17 partnerów, oferowała 124 różnorodne propozycje, z których skorzystało ok. 3 500 uczestników. Zainteresowanie znacznie przekroczyło limit miejsc dostępnych na podstawie rezerwacji.	Ze względu na bardzo urozmaicony program (m.in. wycieczki piesze, koncerty, gry, konkursy, spływ kajakowy) każdy z mieszkańców odnajdzie coś interesującego dla siebie. Wydarzenia ma także duży potencjał generowania ruchu turystycznego wśród mieszkańców regionu i nie tylko. Jego termin – długi weekend majowy – jest popularnym wśród Polaków czasem urlopowym, więc istnieje możliwość zachęcenia ich do kilkudniowych odwiedzin w Lublinie i wzięcia udziału w akcji „Sezon Lublin”.	Lokalny / Regionalny
3.	Lubelskie Święto Chleba od 2014 r. - czerwiec	Organizatorzy: Stowarzyszenie Rzemieślników Piekarstwa RP, koło „Region Lubelszczyzna”, Cech Rzemiosł Spożywczych przy Izbie Rzemiosła i Przedsiębiorczości w Lublinie, Stowarzyszenie „Partnerstwo Producentów Cebularza Lubelskiego” Lubelskie Święto Chleba organizowane jest od 15 lat, w 2012 roku uzyskało rangę IV Ogólnopolskiego Święta Chleba. Gromadzi co roku ok. 25 tys. zwiedzających oraz kilkudziesięciu wystawców, również z zagranicy. Impreza stanowi z jednej strony szansę prezentacji dla producentów, głównie piekarzy i cukierników, a z drugiej – poprzez swój wymiar kulturalny i rozrywkowy – jest doskonałą atrakcją dla szerokiego grona odbiorców.	Ciekawa oferta wystawców, tradycja „chleba” zakorzeniona w polskiej historii, a także ciekawy i ciągle rozwijany program powoduje, iż Lubelskie Święto Chleba przyciąga turystów w praktycznie każdym wieku. Istotnym odbiorcą oferty są dzieci i młodzież, dla których przygotowywane są specjalne programy.	Regionalny / ogólnopolski

Źródło: opracowanie własne

3.3.8. Galerie handlowe istotne dla rozwoju turystyki miejskiej

W ofercie turystycznej współczesnych miast istotnym potencjałem generowania ruchu turystycznego odznaczają się galerie handlowe, które stały się alternatywnymi dla tradycyjnych centrów miast miejscami recepcji turystycznej. Powodem odwiedzania tych obiektów jest zarówno chęć dokonania zakupów, jak i skorzystania z oferty restauracji czy kawiarni. Wiele z nich posiada wielosalone kina, centra rozrywki, gabinety kosmetyczne i salony fryzjerskie. Organizowane przez tego typu obiekty tematyczne weekendy, czy akcje wyprzedażowe, stanowią dodatkowy magnes dla ruchu turystycznego. Poniżej opisano największe galerie handlowe w Lublinie, skupiając się na wystawianiu elementów, które mogą stanowić o ich atrakcyjności dla odwiedzających spoza miasta.

Największe istniejące galerie handlowe

- Galeria Olimp⁶⁵ (Al. Spółdzielczości Pracy 32-34)
  - największy obiekt handlowy w Lublinie i województwie lubelskim – powierzchnia całkowita – ponad 90 000 m², powierzchnia handlowa – 55 000 m²
  - kompleks składający się z 4 budynków
  - ponad 300 sklepów i punktów usługowych
  - parkingi podziemne i naziemne na 1500 samochodów
  - szacuje się, że Galerię Olimp miesięcznie odwiedza ponad 500 000 klientów⁶⁶
  - na IV kwartał roku 2013 zaplanowano ukończenie rozbudowy galerii, po zakończeniu prac całkowita powierzchnia przekroczy 110 000 m²
  - liczne punkty gastronomiczne – 8 restauracji, 4 kawiarnie, 2 cukiernie
  - dodatkowe użyteczności: Centrum Rozrywki „Radość”, tor katingowy CARTMAX, multikino z 8 salami kinowymi (powstanie wraz z zakończeniem prac nad rozbudową w galerii).
- Lublin Plaza⁶⁷ (ul. Lipowa 13)
  - powierzchnia – 68 000 m²
  - ponad 100 sklepów i punktów usługowych
  - podziemny, dwupoziomowy parking na 700 samochodów
  - liczne punkty gastronomiczne – 5 restauracji, 3 kawiarnie, lodziarnia
  - dodatkowe użyteczności: multiplex Cinema City – 8 sal kinowych, centrum rozrywki Fantasy Park – na ponad 2 000 m² znajduje się 10 torów do bowlingu, 7 stołów białardowych, dyskoteka, plac zabaw dla dzieci.
- Galeria Lubelska⁶⁸ (ul. Witosa 6)
  - powierzchnia – 12 500 m²
  - 36 sklepów i punktów usługowych
  - jeden punkt gastronomiczny
  - bezpłatne linie autobusowe (CA1 i CA2) dowożące klientów z całego Lublina
  - naziemny parking
  - brak dodatkowych użyteczności, takich jak kino czy bowling

⁶⁵ <http://www.galeriaolimp.com.pl>

⁶⁶ <http://www.galeriehandlowe.pl/go.live.php/PL-H1013/prezentacja-centrum-handlowego/SMTIw/galeria-olimp.html?title=Galeria%20Olimp>

⁶⁷ <http://www.lublinplaza.pl>

⁶⁸ <http://www.galeria-lubelska.pl>

- Galeria Orkana⁶⁹ (ul. Orkana 6)
  - powierzchnia - ponad 11 000 m²
  - 47 sklepów z wielu branż, m.in. odzież, zdrowie i uroda, biżuteria, wyposażenie wnętrz
  - tylko jeden punkt gastronomiczny
  - podziemny parking na 260 samochodów
  - brak dodatkowych użyteczności, takich jak kino czy bowling
- Pasaż Tesco Extra Lublin⁷⁰ (ul. Orkana 4)
  - powierzchnia - 10 000 m²
  - część parku handlowego, który tworzy m.in. z Galerią Orkana i marketem OBI
  - głównym sklepem pasażu jest hipermarket Tesco Extra
  - inne, kluczowe marki spośród 40 dostępnych w pasażu to m.in. RTV Euro AGD, 4F, Monnari, Deichmann, Apart, Triumph
  - punkty gastronomiczne: Restauracja Cleopatra oraz Tesco Bistro
  - parking naziemny na 600 samochodów

Galerie handlowe w budowie

- Centrum IKEA

Duży kompleks handlowy obejmujący sklep IKEA oraz ok. 150 lokali usługowych, budowany przy drodze wyjazdowej w kierunku Lubartowa. Centrum będzie najdalej wysuniętym na wschód sklepem IKEA w Polsce i będzie miało znaczenie ponadregionalne. Znacząco wpłynie na rozwój turystyki miejskiej w Lublinie. Zakończenie inwestycji planowane jest na pierwszą połowę 2014 roku.

- Tarasy Zamkowe

Duże centrum handlowe budowane w centrum miasta, tuż przy Zamku Lubelskim. Na pokrytym roślinnością dachu centrum mają się znaleźć tarasy widokowe. Wnętrze centrum ma odtwarzać atmosferę dwupoziomowej uliczki handlowej. Powierzchnia pod wynajem będzie wynosić 37 000 m kw. Zmieści się na niej ok. 150 sklepów. Planowany termin zakończenia prac nad inwestycją to druga połowa roku 2014.

- Centrum Handlowe Atrium Felicity

Kompleks handlowy przy al. Witosa obejmujący m.in. 130 sklepów, hipermarket spożywczy, market budowlany z centrum ogrodniczym i fitness klub. Do dyspozycji klientów oddane zostanie 3100 miejsc parkingowych. Powierzchnia najmu ma wynosić 75 000 m kw. Zakończenie wartej 128 milionów euro inwestycji planowane jest na koniec 2013 roku.

⁶⁹ www.orkana.pl/index.php/page/show/1

⁷⁰ www.galeriehandlowe.pl/go.live.php/PL-H1013/prezentacja-centrum-handlowego/SMTIy/pasaz-tesco-extra-lublin.html?title=Pasa%C5%BC%20Tesco%20Extra%20Lublin

- Ilumina Park

Pierwotne plany zakładały budowę obiektu o powierzchni ponad 220 000 m² na peryferiach miasta, przy zbiegu ulic Kraśnickiej i Jana Pawła II. W związku ze zbyt wysoką wartością tzw. współczynnika intensywności zabudowy, inwestorzy (Segece oraz Interbud) zaproponowali zmniejszenie galerii⁷¹.

- Alchemia Lublin

Centrum usługowo-handlowe z parkingiem podziemnym będzie składało się z dwóch części – staromiejskiej i śródmiejskiej – połączonych przejściem podziemnym pod ul. Lubartowską. Do końca roku 2014 kompleks ma być w stanie surowym zamkniętym. Planowana powierzchnia całkowita inwestycji to 70 000 m², z czego 24 000 stanowić ma powierzchnia handlowa⁷². Integralną częścią projektu jest również rozbudowa Ratusza o skrzydło północne oraz stworzenie ogólnodostępnego skweru, na którym odbywać się będą imprezy plenerowe, koncerty, spektakle⁷³.

3.4. Analiza zagospodarowania turystycznego miasta Lublin

Zagospodarowanie turystyczne jest, oprócz walorów turystycznych i dostępności, jednym z głównych kryteriów, decydujących o wielkości ruchu turystycznego na danym obszarze. Aby ten ruch mógł istnieć oraz się rozwijać niezbędna jest odpowiednia infrastruktura turystyczna, która umożliwi odwiedzającym pobyt oraz poznanie miasta. Rozumiemy przez nią zbiór wszystkich obiektów i urządzeń, które służą zaspokajaniu potrzeb osób odwiedzających dany teren. Do jej głównych składników zaliczamy:

- Bazę noclegową – zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc noclegowych o zróżnicowanym standardzie jest warunkiem koniecznym dla rozwoju ruchu turystycznego w mieście.
- Bazę gastronomiczną – konieczne jest przedstawienie dostatecznej oferty lokali gastronomicznych, które zaspokoją jedną z podstawowych potrzeb każdego człowieka, jaką jest jedzenie. Ponadto restauracje o wysokiej jakości i uznanej marce mogą stać się motywem przyjazdu turystów do miasta.
- Bazę sportowo-rekreacyjną – umożliwia turystom wykorzystanie naturalnych walorów odwiedzanego miejsca (np. wyciągi narciarskie), może także być atrakcją samą w sobie (np. aquapark lub SPA).
- Bazę uzupełniającą (towarzyszącą) oraz specjalistyczną – są to wszelkiego rodzaju elementy infrastruktury, dedykowane dla turystów, które ułatwiają im lepsze poznanie atrakcyjności odwiedzanego miejsca albo służą specjalistycznym formom turystyki, np. turystyce biznesowej. Przykładem mogą być ośrodki informacji turystycznej lub oznakowane szlaki, a także sale konferencyjne i kongresowe.

⁷¹ www.strefabiznesu.dziennikwschodni.pl/artykul/ilumina-park-w-lublinie-szykuja-teren-pod-galerie

⁷² www.urbanity.pl/lubelskie/lublin/alchemia.b2905

⁷³ www.arkady.info.pl/index.html

3.4.1. Baza noclegowa

Miasto posiadające tak bogaty i zróżnicowany potencjał turystyczny jak Lublin, aby dać się odkryć, musi zagwarantować turystom ofertę świadczeń, które zaspokoją ich podstawowe potrzeby. Podstawowym elementem tej oferty jest usługa noclegu, której dostępność w dużym stopniu warunkuje możliwości rozwoju turystyki w mieście. Jako że ruch turystyczny angażuje bardzo różne grupy ludzi, niezbędne jest udostępnienie im zróżnicowanej oferty obiektów noclegowych. Powinny się wśród niej znaleźć zarówno hotele klasy premium, które przyciągną najzamożniejszą klientelę, jak i obiekty ekonomiczne typu motel, hostel czy pensjonat. Poniższa analiza wskazuje z jakiego typu obiektów noclegowych turyści przyjeżdżający do Lublina będą mogli skorzystać.

Analiza bazy noclegowej miasta Lublin

Według sprawozdawczości GUS obiekty noclegowe dzielą się na dwa rodzaje: zbiorowego oraz indywidualnego zakwaterowania. W skład pierwszej grupy wchodzi przede wszystkim obiekty hotelowe (głównie hotele, motele i pensjonaty), a także pozostałe obiekty (np. hostele, ośrodki wczasowe, domy wycieczkowe, schroniska turystyczne, kempingi czy pola biwakowe). Z kolei do obiektów noclegowych indywidualnego zakwaterowania zaliczają się przede wszystkim pokoje gościnne oraz kwatery agroturystyczne. Obiekty zbiorowego zakwaterowania stanowią zdecydowaną większość w miastach, stąd też tylko one zostały uwzględnione w porównaniu.

Tabela 5 Turystyczne obiekty zbiorowego zakwaterowania w Lublinie wg rodzajów (2012)

rodzaje obiektów zbiorowego zakwaterowania	obiekty ogółem	miejsca noclegowe ogółem	udzielone noclegi ogółem	udzielone noclegi turystom zagranicznym
hotele	15	1 552	219 618	69 813
motele	1	97	13 853	2 438
inne obiekty hotelowe	5	385	43 319	6 415
inne obiekty zbiorowego zakw. – zespoły domków tur.	1	24	1 440	0
inne obiekty noclegowe – pozostałe	5	262	14 970	1 333
ogółem	27	2 320	293 200	79 999

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Według danych GUS na koniec 2012 roku zdecydowanie najsilniej reprezentowaną grupą obiektów w Lublinie są hotele. Jest ich 15, dysponują większością miejsc noclegowych (około 67%), a co za tym idzie obsługują gros ruchu turystycznego w mieście – zarówno z Polski, jak i zagranicy. Powyższe dane wskazują, iż turystom do użytku w Lublinie oddanych zostało 2 320 miejsc noclegowych, z których w 2012 roku skorzystano ponad 293 tysiące razy. Około 27% noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania udzielono obcokrajowcom.

Co ciekawe, według danych Głównego Urzędu Statystycznego Lublin nie dysponuje żadnymi hostelami lub pensjonatami, czego nie potwierdza analiza od strony popytowej – w wyszukiwarce internetowej znaleźć można cztery czynne hostele: Królewska, Folk, CENT i Hostel Lublin⁷⁴. Obiekty te najprawdopodobniej zakwalifikowane są do grupy innych obiektów hotelowych, obiektów niesklasyfikowanych lub też powstały później niż koniec 2012 roku.

Ze względu na dające się łatwo wychwycić różnice pomiędzy stanem rzeczywistym, a najnowszymi dostępnymi danymi GUS, w ramach analizy bazy noclegowej w Lublinie wsparto się więc innym źródłem. Był to Centralny Wykaz Obiektów Hotelarskich, publikowany przez Ministerstwo Sportu i Turystyki, który uwzględnia wszystkie aktualnie prowadzące działalność obiekty hotelowe. Jako że wykaz ten powstaje w ramach urzędów marszałkowskich poszczególnych województw, podczas prac nad ewidencją i kategoryzacją bazy noclegowej, obiekty podane są w nim w podziale na kategorie.

Tabela 6 Obiekty hotelarskie w Lublinie w podziale na kategorie (sierpień 2013)

Obiekty hotelarskie w podziale na kategorie						
Hotele 5*	Hotele 4*	Hotele 3*	Hotele 2*	Hotele 1*	Motele	Łącznie
0	3	12	2	2	2	21

Źródło: Centralny Wykaz Obiektów Hotelarskich Ministerstwa Sportu i Turystyki, stan z sierpnia 2013.

W porównaniu z danymi Głównego Urzędu Statystycznego powyższy wykaz informuje nie o 15, a o 19 hotelach, które działają na terenie Lublina. Ponadto do 2 wzrosła liczba moteli w mieście.

Ważniejsze jednak od bezwzględnych wartości wydają się być wskaźniki informujące o kondycji oraz roli turystyki w badanym miejscu. Do najistotniejszych wskaźników zaliczyć można przede wszystkim:

- Wskaźnik funkcji turystycznej – mówiący ile turystycznych miejsc noclegowych przypada na 1000 mieszkańców danego miasta.⁷⁵
- Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego – wskazujący ilu jest korzystających z noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.
- Wskaźnik wykorzystania miejsc noclegowych – informuje, w jakim stopniu wykorzystywane są przez turystów miejsca noclegowe dostępne w badanej lokalizacji.

Samo wyliczenie tych wskaźników może niewiele mówić, a dopiero porównanie ich z innymi miejscami docelowymi daje ciekawy materiał do analizy. W tym celu zdecydowano się na zestawienie wyników Lublina z województwem lubelskim oraz Polską. Taki dobór daje szerszy kontekst porównawczy dla miasta. Aby wyliczyć wymienione powyżej wskaźniki, zebrano szereg danych do tego niezbędnych, które zamieszczone zostały w poniższej tabeli.

⁷⁴ www.booking.com

⁷⁵ Taki przelicznik przyjmowany jest najczęściej przez GUS oraz Eurostat, z kolei w źródłach z dziedziny ekonomii turystyki zwykle podawany jest tzw. wskaźnik Baretje'a i Deferta, w którym liczba turystycznych miejsc noclegowych przeliczana jest nie na 1000, a na 100 mieszkańców.

Tabela 7 Dane wskaźnikowe dla Lublina, województwa lubelskiego i Polski (2012)

Jednostka terytorialna	Ludność	Miejsca noclegowe w obiektach zbiorowego zakwaterowania	Korzystający z miejsc	Udzielone noclegi
Lublin	347 678	2 320	190 685	293 200
Woj. Lubelskie	2 165 651	19 561	691 298	1 531 607
Polska	38 533 299	675 433	22 635 388	62 014 890

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 8 Wskaźniki turystyczne dla Lublina, województwa lubelskiego i Polski (2012)

Jednostka terytorialna	Wskaźnik funkcji turystycznej	Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego	Wskaźnik wykorzystania miejsc noclegowych
Lublin	6,7	548	34,6
Woj. lubelskie	9,0	319	21,5
Polska	17,5	587	25,2

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

- Wskaźnik funkcji turystycznej

Na 1000 mieszkańców Lublina przypada średnio 6,7 miejsca noclegowego (w obiektach zbiorowego zakwaterowania), podczas gdy dla województwa lubelskiego wartość ta wynosi 9,0, a dla Polski 17,5.

- Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego

Na 1000 mieszkańców Lublina przypada rocznie 548 turystów odwiedzających miasto (i korzystających z noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania). W województwie lubelskim wskaźnik ten jest niższy i wynosi 319, natomiast dla Polski jest wyższy i ma wartość 587.

- Wskaźnik wykorzystania miejsc noclegowych

Miejsca noclegowe w obiektach zbiorowego zakwaterowania w Lublinie były w 2012 roku wykorzystywane w 34,6%. W regionie wskaźnik ten wyniósł zaledwie 21,5%, a w kraju 25,2%.

Możliwości rozwoju rynku tanich usług hotelowych w Lublinie

Ekonomiczne obiekty noclegowe takie jak hostele i apartamenty, w przyszłości mogą stanowić istotną część oferty noclegowej Lublina. Na dzień dzisiejszy oferta ta jest na etapie wczesnej fazy rozwoju. Z uwagi na charakter atrakcyjności turystycznej miasta, w której szczególnie silną pozycję stanowią festiwale oraz duże uczelnie wyższe, hostele są preferowaną formą bazy noclegowej. Dodatkowymi katalizatorami sprzyjającymi wzrostowi ilości taniej bazy noclegowej w nadchodzących latach w Lublinie, jest otwarcie międzynarodowego portu lotniczego i silnie rozwijany trend turystyki backpackerskiej w Europie i na świecie.

Przykłady takich miast jak Wrocław, Poznań czy Katowice pokazują, że rozwinięta siatka połączeń lotniczych z lokalnego portu może mieć korzystny wpływ na rozwój obiektów typu hostel. W każdym z tych miast wybór tego typu miejsc noclegowych jest bardzo szeroki. W ofercie znajdują się obiekty z tematem przewodnim np. muzyczne, podróżnicze czy stylizowane na styl retro, które nie tylko zachęcają turystów atrakcyjną ceną, ale wiążą się również z ciekawym przeżyciem. Przyjemny element zaskoczenia unikatową nazwą oraz wystrojem i kolorem pokoju, stanowi dla turysty powód

do powrotu w takie miejsce w przyszłości. Jako, że w porównaniu z hotelami, koszt przygotowania i otwarcia hostelu jest wielokrotnie niższy, spodziewać się można, iż prywatni przedsiębiorcy w najbliższych latach zauważą na tym rynku swoją biznesową szansę.

Program „Kwatery Kultury”

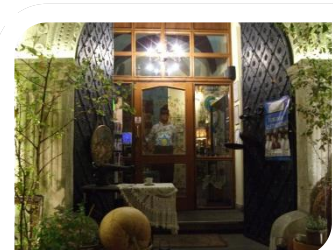
Kwatery Kultury to program zaproponowany w aplikacji finałowej Lublina do ESK 2016, który miał na celu powiększenie dostępnej bazy noclegowej miasta o nieruchomości do wynajęcia, znajdujące się w obrocie. Program zakładał powstanie do 2012 roku jednostki o nazwie Centrum Wynajmu Kwater, które miało koordynować wynajem prywatnych nieruchomości na potrzeby turystów. Centrum miało funkcjonować przy Lubelskim Ośrodku Informacji Turystycznej i Kulturalnej oraz w Internecie. Obecnie w wyszukiwarce internetowej nie sposób znaleźć informacji na temat projektu.

3.4.2. Baza gastronomiczna i potencjał rozwoju turystyki kulinarnej

Oferta lubelskich restauracji zlokalizowanych w centrum miasta

W obrębie lubelskiego Starego Miasta, Krakowskiego Przedmieścia i Placu Litewskiego funkcjonuje kilkadziesiąt restauracji. Przeprowadzony w październiku 2012 roku przez Wydział Turystyki UM Lublin audyt turystyczny wskazuje na 45 lokali gastronomicznych różnego typu, zlokalizowanych w centrum miasta (restauracje, puby, bary, pizzerie, kawiarnie itp.). Jednak w całym Lublinie liczba miejsc tego typu jest wielokrotnie większa. Popularne portale internetowe, gastronauki.pl oraz restauracje.pl, podają odpowiednio 586 i 156 lokali, a miejska strona internetowa lublin.eu wskazuje na 275 miejsc w zakładce Gastronomia/Rozrywka.⁷⁶

Ilustracja 31 Restauracja Mandragora.

Źródło: landbrand

W szczególności ciekawą ofertę a la carte można znaleźć po przekroczeniu Bramy Krakowskiej, wzdłuż ulicy Grodzkiej i na Rynku. Ogólnie wystrój i serwowane menu w lokalach można określić jako poprawne i dostosowane do oczekiwań przeciętnego turysty. Niewiele jest jednak miejsc o wyjątkowym charakterze, serwujących kuchnię zasługującą na uwagę turysty wymagającego.

Do najbardziej oryginalnych i dopracowanych lokali zawierających pierwiastek lubelskości, zarówno jeśli chodzi o atmosferę, jak i o serwowane menu, można zaliczyć:

- **Mandragora.** Wyspecjalizowany w kuchni żydowskiej lokal aż kipi od akcentów kultury żydowskiej. Odbývają się w nim koncerty klezmerskie, organizowane są święta żydowskie oraz spotkania z poetami i innymi artystami. Miejsce dla ciekawych żydowskiego oblicza Lublina sprzed II Wojny Światowej.

⁷⁶ Z kolei w aplikacji finałowej do konkursu ESK 2016, wydanej w 2011 roku można znaleźć informacje, iż w Lublinie funkcjonuje „180 restauracji o zróżnicowanej ofercie i przystępnych cenach posiłków”.

- **Restaurację Czarcia Łapa.** Nazwa nawiązująca do lubelskiej legendy o diable poprawiającym niesprawiedliwe wyroki Trybunału Koronnego. Lokal z wystrojem opartym na kontrastowych freskach, akcenty i wyposażenie zdradzają restaurację nastawioną na obsługę eleganckiego klienta zagranicznego i krajowego.
- **Przedwojenne Smaki Lublina.** Miejsce kultywujące tradycyjną, lubelską kuchnię. W menu znaleźć można potrawy zaczerpnięte wprost z Lublina lat 30tych, takie jak: lin w śmietanie, tatar po lubelsku, pierogi lubelskie z kaszą i serem, schabowy po lubelsku. Przy restauracji działają mini delikatesy – manufaktura 14.

Ilustracja 32 Restauracja Sielsko Anielsko.

Źródło: www.sielskoanielsko.pl.

- **Sielsko-Anielsko.** Restauracja zarówno w wystroju, jak i w menu nawiązuje do lubelskiej wsi. Wnętrze zdobią wyroby rękodzieła ludowego, goście siadają na ławach, jedzą z glinianych naczyń i drewnianych mis. W karcie kapuśniak, żur, barszcz czerwony, świeżonka, żeberko, pierogi i karczycho.

- **Grodzka 15. Pierwszy Browar Restauracyjny w Lublinie.**

Ilustracja 33 W restauracji Grodzka 15.

Źródło: landbrand.

- Lokal oferuje zróżnicowany wystrój i może ugościć 400 osób. Jego największym wyróżnikiem jest browar, w którym prowadzony jest pełen proces produkcji piwa w 3 gatunkach: Pils, Pszeniczne i Dunkel. Sezonowo obecne są także inne piwa, takie jak marcowe czy miodowe. Obecność kadzi piwnych oraz możliwość skosztowania piwa ważonego na miejscu bezpośrednio przepompowanego do Nalewajków, czyni z Grodzkiej miejsce typu „must try” dla każdego briofila. Dodatkowego smaku lokalnym piwom nadaje fakt, iż ważone są one z regionalnego słodu i chmielu.

- Pozostałe lokale serwujące kuchnię regionalną: Ulice Miasta, Hades, Szeroka, Czarny Tulipan, Domowa Micha.

Lublin jest stolicą regionu o bogatych tradycjach rolniczych i przetwórstwa spożywczego. Z tego powodu miasto posiada bogate zaplecze do rozwoju oferty kulinarnej i spożywczej. Sam fakt, że największe zakłady produkcyjne reprezentują przemysł przetwórstwa spożywczego, świadczy o możliwościach rozwoju oferty turystycznej wokół tematyki gastronomii. W Lublinie istotna dla rozwoju oferty turystycznej jest możliwość skorzystania z rozpoznawalności, a w przyszłości także budżetów marketingowych takich marek jak:

- **Lubella** – to lider rynku makaronów w Polsce działający od przeszło 130 lat. Zakład działa na bazie założenia młyńskiego rodziny Krausse. Obecnie, po modernizacji z roku 2007, młyn Krausego jest jednym z najnowocześniejszych w Europie. To dzięki wysokiej jakości mąkom, mielonym w młynie Krausego, w Lubelli powstają najwyższej klasy makarony z pszenicy durum. Zakład produkuje także płatki, paluszki i mąki. Lubelski producent makaronów posiada także znaczące udziały na rynku rumuńskim.
- **Apis** – spółdzielnia pszczelarska, która od 1932 roku działa na Lubelszczyźnie. Obecnie produkuje miody pitne i pszczele. Oferta miódów pszczelich jest bardzo szeroka i obejmuje krajowe gatunki, takie jak: miód gryczany, miód wrzosowy, lipowy, akacjowy, wielokwiatowy, spadziowy, a także miody świata, w tym: kasztanowy, pomarańczowy, pueblo, piniowy, koniczynowy, lawendowy, manuka. Każdy z nich dostępny w różnej wielkości opakowaniach. Miody pitne z Apisa osiągalne są w gatunkach: półtorak, dwójniak i trójniak. Różnorodna forma opakowania sprawia, że są one idealne zarówno na niezobowiązujący czy elegancki prezent, jak również pamiątkę z Lublina. Na świecie znane są produkty turystyczne budowane wokół procesu wytwarzania alkoholi (zwiedzania winiarni w Jeres, browary w Żywcu, whisky tours w Szkocji).
- **Perla – Browary Lubelskie S.A.** – to jeden z największych w kraju producentów regionalnych piwa. Asortyment browaru jest szeroki i obejmuje zarówno piwa popularne, jak i dedykowane bardziej wymagającemu klientowi. Mowa tutaj o takich markach jak browar parowy Vetter, Lubelskie Koźlak, Trybunalskie Miodowe czy Zwierzyniec. W produkcji lubelskiego browaru wykorzystuje się surowce pochodzenia regionalnego, co czyni z piw Perły produkt poszukiwany i wpisujący się w aktualne trendy rynkowe.
- **Solidarność** – Firma Cukiernicza Solidarność od lat 50. dostarcza na rynek krajowy rozpoznawalne i cenione wyroby czekoladowe. Produktem od lat podbijającym podniebienia konsumentów jest Śliwka Nałęczowska w czekoladzie, na rynku obecna od lat 60. W 1994 roku firma wprowadziła „Złotego Orzecha” – laskowy orzech w kremie obłany mleczną czekoladą. Ten wyrób zdobył największą ilość nagród i wyróżnień w historii firmy.
- **Herbapol Lublin S.A.** – to lider rynku syropów spożywczych i herbat ziołowych w Polsce oraz wicelider rynku herbat owocowych. Hasło promocyjne – „Herbapol – masz to w naturze” – trafnie ukazuje przywiązanie Polaków do marki Herbapol. Marce tej ufa aż 60% konsumentów w kraju, co jest najwyższym wskaźnikiem dla marek spożywczych w Polsce. Firma kultywuje tradycje zielarskie i w swoim asortymencie posiada produkty i leki na niemal każdą dolegliwość: od biegunki i trawienia, przez kaszel i przeziębienie, na koncentracji i rozwoju kończąc. Wśród syropów smakowych znaleźć możemy takie kompozycje jak: imbir z cynamonem i goździkami, malinę z lipą i witaminą C, poziomkę, żurawinę, aronię, czarną porzeczkę, dziką różę, cytrynę, pigwę, grejpfruta, wiśnię. Herbapol opracował także specjalną herbatę smakową o nazwie Herbata Inspiracji, która promuje markę Lublina jako miasta inspiracji. Jest to interesujący krok ukazujący możliwości powiązania marek komercyjnych z samorządową.
- **Polmos Lublin** (obecnie funkcjonujący pod nazwą Stock Polska) – to producent rozpoznawalnej w całym kraju Żołądkowej Gorzkiej. Na bazie jej sukcesu opracował kolejne hity rynkowe, w tym Żołądkową Gorzką de Luxe, która kilka lat z rzędu zaliczana jest to marek odnotowujących najbardziej dynamiczne wzrosty. Portfolio lubelskiego Polmosu jest obszerne i obejmuje tak ciekawe pozycje jak: Orkisz - wódka produkowana jest z pierwotnej odmiany pszenicy i zdobyła szereg wyróżnień na rynku krajowym i zagranicznym,

Jęczmienna Żołądkowa Gorzka, Lubelska Trzy Zboża oraz seria wódek smakowych o największym udziale w krajowym rynku funkcjonujących pod marką „Lubelska”.

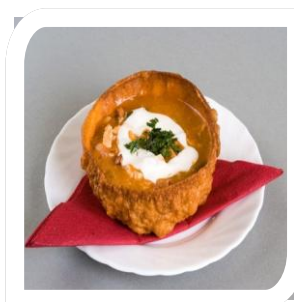
Spożywcze produkty regionalne i kulinarne charakterystyczne dla Lublina

- **Cebularz lubelski** – tradycyjny drożdżowy placek z cebulą i makiem. Wypiekany przez lubelskich Żydów. Jego niepowtarzalny smak zapewnił mu popularność w całym regionie. Obecnie nadal dostępny w każdej piekarni w mieście. Ta sama tradycyjna receptura lecz nieco inne umiejętności, piece i praca rąk piekarzy sprawiają, że tyle smaków cebularzy, ile różnych zakładów piekarskich.
- **Forszmał lubelski** – ciekawe danie o niemieckich korzeniach, które przyjęło się z powodzeniem na Lubelszczyźnie. Jest to rodzaj gulaszu z mięsem i ogórkami kiszonymi podawany w wydrążonym bochenku chleba lub w koszyczku wypieczonym z ciasta naleśnikowego. Jego popularność przechodziła różne koleje. Jej apogeum przypada na okres stanu wojennego, kiedy to głęboki kryzys ekonomiczny przywrócił go do łask gości stołówek i restauracji.

Ilustracja 34 Tradycyjny lubelski cebularz i Forszmał lubelski.

Źródło: landbrand.

Źródło: www.lubelskie.pl.

Opisany powyżej potencjał firm spożywczych i produktów tradycyjnych, może być wyeksponowany i użyty w celu wzbogacenia oferty turystycznej miasta. Stworzenie koszyka produktów lokalnych oraz jego sprzedaż w miejscu o łatwej dostępności i wysokiej atrakcyjności turystycznej. Może on stanowić magnes dla odwiedzających i wzmocnienie produktu turystycznego miasta.

3.4.3. Szlaki turystyczne

Szlaki turystyczne stanowią niezwykle istotny składnik infrastruktury turystycznej, gdyż ich główną funkcją jest umożliwienie turyście lepszego poznania odwiedzanego miejsca. Dlatego też wytyczane są w miejscach potencjalnie atrakcyjnych z punktu widzenia turysty, a dzięki połączeniu pojedynczych punktów tworzą pewną zwartą sieć, kierującą ruch turystyczny. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji szlaku turystycznego, a na potrzeby niniejszego opracowania warto przywołać termin słownikowy:

Szlak turystyczny to trasa naturalna lub specjalnie wytyczona, najczęściej oznakowana, służąca celom turystycznym.

Gwoli uzupełnienia warto wskazać najważniejsze cechy, jakimi powinien charakteryzować się szlak turystyczny:

- oznakowany,
- linearny,
- zagospodarowany dla potrzeb turystyki,
- wyodrębniony w ramach przestrzeni turystycznej,
- przypisane kryterium tematyczne.

Ponadto, ze względu na rodzaj ruchu turystycznego, jakiemu dedykowany jest szlak, wyodrębnić możemy m.in. szlaki piesze, rowerowe, wodne, narciarskie czy też konne. Z punktu widzenia turystyki miejskiej istotniejsze jest jednak kryterium tematyczne przypisane danej trasie. Dlatego też szczególną uwagę należy poświęcić szlakom kulturowym, które w ostatnich latach zaczynają stanowić coraz silniejsze elementy atrakcyjności miast czy regionów. Głównym motywem ich wytyczania jest chęć wyeksponowania miejsc ciekawych pod względem historycznym, architektonicznym czy kulturowym. Do najistotniejszych w tym zakresie zaliczamy szlaki:

- historyczne,
- dawne szlaki handlowe,
- architektoniczne i budowlane,
- etnograficzne, techniki i przemysłu,
- dawnych rzemiosł,
- inne, odpowiadające swoją tematyką poszczególnym typom wypraw turystyki kulturowej.⁷⁷

Tematyczne szlaki turystyczne mogą pełnić obecnie jeszcze jedną istotną funkcję – miejsca gry, rozrywki czy edukacji. Wyposażone nie tylko w podstawowe oznakowanie kierunkowe, lecz także w nowoczesne tablice informacyjne, interaktywne urządzenia multimedialne czy nawet elementy rozszerzonej rzeczywistości, stają się atrakcją samą w sobie i stanowią podstawę oferty turystycznej miasta.

Diagnoza szlaków, które zostały wytyczone na terenie Lublina lub tych o większym zasięgu, na których miasto jest tylko jednym z przystanków wykazała następujące rodzaje szlaków:

- I. Miejskie szlaki kulturowe,
- II. Regionalne szlaki kulturowe,
- III. Ponadregionalne szlaki kulturowe,
- IV. Szlaki rowerowe,
- V. Szlaki piesze,
- VI. Szlaki kajakowe,
- VII. Szlaki narciarstwa biegowego.

I. Miejskie szlaki kulturowe

Liczba miejskich szlaków kulturowych Lublina jest zaskakująco długa. W ramach tej kategorii opisane zostały następujące inicjatywy skupiające szlaki na terenie miasta:

- Sieć pięciu szlaków miejskich,

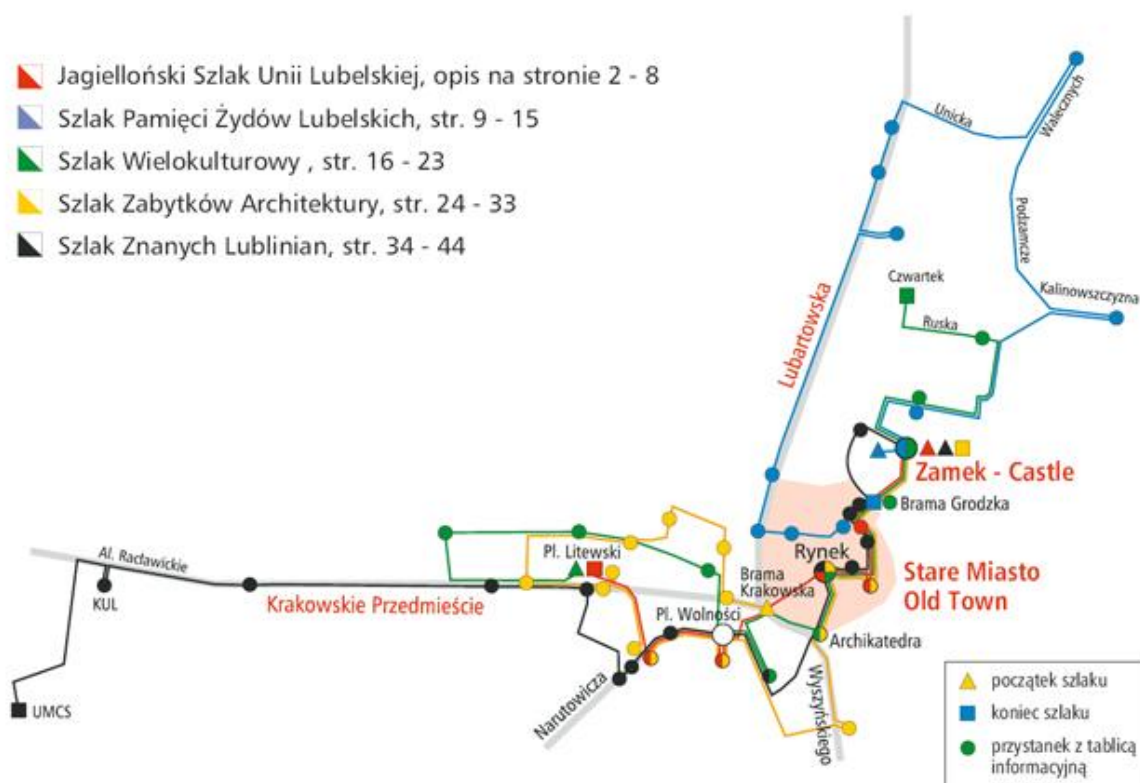
⁷⁷ Mikos von Rohrscheidt A., „Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy”, Gniezno, 2008.

- Szlak „Lublin Szeptany”,
- Lubelska Trasa Podziemna,
- Lubelskie szlaki edukacyjne (Ośrodka Brama Grodzka-Teatr NN).
-

Sieć pięciu szlaków miejskich⁷⁸

Na terenie Lublina została wytyczona sieć składająca się z pięciu tematycznych szlaków o charakterze kulturowym. Każdy ze szlaków ma temat przewodni, który nawiązuje do różnych czasów i wydarzeń z historii Lublina. Punkty znajdujące się na szlakach zostały oznakowane, a schemat ich przebiegu dostępny jest w Internecie, na stronach Urzędu Miasta oraz LOITIK-u. Niestety turysta, który przyjechał do Lublina bez wcześniejszego rozpoznania może napotkać na istotne trudności związane z poznawaniem miasta z wykorzystaniem tych szlaków. Spowodowane będą one niedostatecznym oznakowaniem kierunkowym w przestrzeni miejskiej oraz brakiem poświęconych im wydawnictw lub mapek dostępnych np. w punkcie informacji turystycznej.

Ilustracja 35 Schemat pięciu miejskich szlaków kulturowych

Źródło: www.lublin.eu.

⁷⁸ www.lublintravel.pl

W skład sieci miejskich szlaków kulturowych w Lublinie wchodzi:

- **JAGIELLOŃSKI SZLAK UNII LUBELSKIEJ (szlak czerwony)**

Obejmuje 8 przystanków, przejście zajmuje ok. 2-3 h. Trasa związana jest z historią jednego z najważniejszych dokonań Jagiellonów, jakim było zawarcie w 1569 roku. Unii Polsko-Litewskiej w Lublinie. Samo zdarzenie miało miejsce 1 lipca 1569 roku, a związanych z nim jest kilka miejsc, w których zapadały kluczowe decyzje dotyczące historii państwa polskiego. Jednym z ważniejszych punktów na trasie jest Zamek Lubelski, w którym dokonano podpisania aktu Unii. Wydarzenie jest uwiecznione na płótnie autorstwa Jana Matejki, które znajduje się w tym budynku.

- **SZLAK PAMIĘCI ŻYDÓW LUBELSKICH (szlak niebieski)**

Obejmuje 13 przystanków, przejście zajmuje ok. 3-4 h. W XVI wieku Lublin był ośrodkiem, w którym swobodnie rozwijała się kultura hebrajska i aż do II wojny światowej Żydzi stanowili znaczący odsetek wśród mieszkańców miasta. Szlak ma na celu podkreślenie, jak istotną rolę pełnili oni w rozwoju Lublina. Na szlaku oznaczone są zabytki istniejące do dziś oraz miejsca pamięci, w których przed wojną istniały synagogi, domy i kirkuty żydowskie, które przypominają o tragedii, jaka spotkała naród żydowski. Na terenie Starego Kirkutu znajduje się najstarszy na ziemiach polskich nagrobek żydowski Jakuba Kopelmana z 1504 roku.

- **SZLAK WIELOKULTUROWY (szlak zielony)**

Obejmuje 12 przystanków, przejście zajmuje 2-4 h. Wielokulturowość Lublina to wypadkowa umiejscowienia na pograniczu kulturowym wschodniego i zachodniego chrześcijaństwa, przechodzących przez miasto szlaków handlowych oraz stykających się tu religii i języków. Szlak Wielokulturowy umożliwia poznanie najważniejszych miejsc i obiektów, które świadczą o tradycyjnej otwartości i tolerancji Lublinian wobec różnych religii oraz odmiennych idei społecznych, wywodzących się ze wspólnego dziedzictwa europejskiego, a także pozaeuropejskiego. Na Szlaku spotkamy obiekty reprezentujące katolicyzm, judaizm, prawosławie, ewangelicyzm, a także miejsca, w których owe kultury i religie łączą się, tworząc jednolitą, pełną tolerancji całość.

- **SZLAK ZABYTKÓW ARCHITEKTURY (szlak żółty)**

Obejmuje 16 przystanków, przejście zajmuje 2,5-3 h. Na Szlaku znajdują się najważniejsze obiekty architektury, od romańskiej po współczesną. Najstarszym zabytkiem w Lublinie jest wieża obronna na wzgórzu zamkowym - stanowi ona jeden z punktów szlaku Zabytków Architektury. Trasa podkreśla zarówno różnorodność, jak i zwraca uwagę na estetykę zabytków m.in. zamek, kościoły, budynki użyteczności publicznej, bramy.

- **SZLAK ZNANYCH LUBLINIAN (szlak czarny)**

Obejmuje 16 przystanków, przejście zajmuje ok. 2,5 – 3,5 h. Trasa związana jest z życiem i twórczością znanych mieszkańców Lublina, ale jednocześnie wielu ważnych dla historii kraju Polaków. Poszczególne miejsca opisują i podkreślają zasługi, jakie miały te osoby dla rozwoju miasta. Tabliczki umieszczone przy budynkach informują, z jaką postacią jest on związany. Na trasie można znaleźć ślady m.in. Czechowicza, Wyszyńskiego, Jana Pawła II, Wieniawskiego. Punktami na trasie są np. zamek czy Muzeum Literackie.

Szlaki „Lublin Szeptany”⁷⁹

Opracowane w ramach projektu realizowanego przez lubelskie stowarzyszenie Homo Faber. Na stronie projektu do ściągnięcia jest kilkanaście multimedialnych przewodników w formacie mp3, które zabiorą odbiorcę na intrygujący tematyczny spacer, opowiadając historię mijanych miejsc. Do wyboru są między innymi tematy: Lublin Kryminalny, Szemrany, Żydowski, Historyczny, Anarchistów czy Drukarzy lub kilka tzw. Ścieżek Lubelskiej Opozycji, które opowiadają o genezie oraz wydarzeniach roku 1989.

Szlakom Szeptanego Lublina przyświeca idea: „Nie chcemy oprowadzać wszystkich. Oprowadzimy każdego z osobna!”. Tak też czuje się turysta zwiedzający Lublin szeptanymi szlakami – jakby tuż obok miał swojego indywidualnego przewodnika, który prowadzi go po mniej przetartych ścieżkach i uchyla rąbka niejednej tajemnicy. W każdym z plików znajdziemy innego związanego z Lublinem narratora, który opowiada swoją historię, wskazując jednocześnie miejsca autentycznych wydarzeń. Pisarz kryminałów Marcin Wroński, aktor Dariusz Jeż, poeta Kazik Malinowski, a także architekci, historycy czy lubelscy działacze niepodległościowi zadbają o to, aby czas na zwiedzaniu Lublina upłynął zaskakująco szybko.

W ramach projektu opracowano również szlak pt. „Lublin dla początkujących”, który dostępny jest również w 5 wersjach obcojęzycznych – angielskiej, francuskiej, ukraińskiej, białoruskiej i rosyjskiej.

Lubelska Trasa Podziemna⁸⁰

Czas zwiedzania: ok. 45 minut, temperatura na trasie: 7-12 C. Istnieje możliwość wejść wieczornych (zwiedzanie przy pochodniach).

Nie jest typowym szlakiem turystycznym, lecz oryginalną atrakcją, która ma niektóre cechy wspólne ze szlakami, jak chociażby zagospodarowanie i linearność. Lubelskie Podziemia to ok. 280-metrowa trasa turystyczna, biegnąca pod Rynkiem i kamienicami Starego Miasta. W XVI wieku zaczęły powstawać miejskie piwnice, które połączone korytarzami stworzyły podziemną trasę turystyczną. Wędrówka lubelskimi podziemiami jest niezapomnianą lekcją historii. To, jak wyglądało miasto od XIII do XVI wieku pomagają sobie wyobrazić modele, dodatkowo znajduje się tu żywa makieta, wzbogacona światłem i dźwiękiem, która obrazuje pożar z 1719 roku. Podziemna trasa prowadzi od Trybunału Koronnego do ruin kościoła farnego.

Co poniedziałek, w podziemiach, odgrywana jest najsłynniejsza lubelska legenda – o Czarcię Łapie. Lubelska Trasa Podziemna organizuje również występy plenerowe, takie jak „Pożar Miasta”, „Misterium Dzwonu”, „Anioły i Diabły – Zaczarowany Lublin. Festiwal legend Lubelszczyzny”, a także warsztaty edukacyjne i gry terenowe w przestrzeni miasta.

Lubelskie szlaki edukacyjne (Ośrodek Brama Grodzka-Teatr NN)

Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, oprócz zarządzania jedną z największych atrakcji Starego Miasta jaką jest Lubelska Trasa Podziemna, podjął się również próby usieciowienia innych tematów

⁷⁹ www.szeptany.lublin.pl

⁸⁰ www.teatrnn.pl/podziemna/node/1

atrakcyjności kulturowej Lublina w ramach „szlaków edukacyjnych”. Szlaki te nie zostały oznaczone w przestrzeni miejskiej, a jedynie skatalogowane i opisane w Internecie, na stronie instytucji. Po wcześniejszej weryfikacji i odpowiednim doborze najatrakcyjniejszych tematów, szlaki te stanowią silną podstawę dla uatrakcyjnienia oferty kulturowych szlaków Lublina w przyszłości. Poniżej opisane wybrane szlaki edukacyjne opracowane przez Ośrodek Brama Grodzka-Teatr NN.

- Spacer trasą Poematu o mieście Lublinie Czechowicza⁸¹

Spacer obejmuje 17 przystanków z 29 wyznaczonych miejsc związanych z Poematem. Odbywa się od 2003 roku w lipcową noc, przy pełni księżyca. Jest to przechadzka ulicami Lublina śladem wędrowca opisanego w utworze Czechowicza, który odwiedza zaledwie kilka miejsc, ale wspomina także inne, które znajdują się na trasie spaceru. Przejście szlakiem daje możliwość poznania Lublina w innej atmosferze, podróż w czasie do miasta zapamiętanego oczami Czechowicza.

- Szlak Renesansu Lubelskiego⁸²

Styl Renesansu Lubelskiego najbardziej widoczny jest w budownictwie sakralnym, stąd też w Lublinie objęte są nim tylko kościoły. Na przełomie XVI/XVII wieku w Lublinie powstały liczne obiekty w stylu renesansowym. Wiele budynków noszących na sobie ślady pozostałych epok także zostało uzupełnionych elementami charakterystycznymi dla sztuki renesansu. Szlak obejmuje 9 zabytków architektury.

- Spacer po Lublinie Śladami Architektów⁸³

Jest to szlak przedstawiający obiekty tworzone na przełomie kilku epok, które reprezentują rozmaite style architektoniczne. Trasa ma na celu przybliżenie twórczości i życia artystów i twórców, mających wpływ na rozwój architektury Lublina.

- Szlak Kupiecki Dawnego Lublina⁸⁴

Szlak obejmuje pięć punktów, które przypominają o istnieniu niegdyś miejsc, związanych z kupieckim dorobkiem historycznym Lublina.

- Lubelski Szlak Historii Najnowszej⁸⁵

Szlak przebiega przez miejsca i obiekty związane z historią najnowszą. Głównym celem trasy jest pokazanie, co znajdowało się w tych miejscach wcześniej, co było w danym budynku, jakie miał przeznaczenie.

- Szlak Lubelskiego Lipca⁸⁶

Szlak obejmuje osiem obiektów związanych z wydarzeniami lipca 1980 roku, które zapoczątkowały zmiany polityczne w Polsce. Na szlaku znalazły się między innymi Lubelskie Zakłady Napraw Samochodów, Fabryka Samochodów Ciężarowych oraz Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego w Świdniku.

⁸¹ www.tnn.pl/pm,3204.html

⁸² www.tnn.pl/Szlak_renesansu_lubelskiego,513.html

⁸³ www.tnn.pl/Spacer_po_Lublinie_%C5%9Bladami_architekt%C3%B3w,706.html

⁸⁴ www.tnn.pl/Szlak_kupiecki_dawnego_Lublina,589.html

⁸⁵ www.tnn.pl/Lubelski_Szlak_Historii_Najnowszej,413.htm

⁸⁶ www.tnn.pl/Szlak_Lubelskiego_Lipca,521.html

- Lubelski Szlak Edwarda Stachury⁸⁷

Jest to szlak śladami Edwarda Stachury. Poeta studiował w Lublinie, tutaj miał swoje pierwsze wieczorki literackie i wydał swoje pierwsze utwory w druku. W skład szlaku wchodzi miejsca, które często odwiedzał. Szlak opisany jest cytatami z książek Edwarda Perlickiego, który opisał dwa lata z życia Stachury w Lublinie.

- Szlak Kultury i Tradycji Żydowskiej w Lublinie⁸⁸

Szlak w dużej mierze pokrywa się z miejskim szlakiem Pamięci Żydów Lubelskich.

- Szlak architektury Barokowej w Lublinie⁸⁹

Szlak Architektury Barokowej przedstawia obiekty sakralne, które powstały pierwotnie w stylu barokowym lub budynki powstałe wcześniej, ale przebudowane w stylu barokowym. Na jego trasie znajduje się 6 obiektów.

Pozostałe propozycje szlaków edukacyjnych opracowane przez Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN⁹⁰

- Szlak stylów w architekturze Lublina
- Szlak lubelskiej secesji
- Szlak lubelskiego modernizmu
- Szlak gotyku lubelskiego
- Szlak architektury neostylowej w Lublinie
- Szlak wielokulturowy - Lublin
- Szlak stanu wojennego na Lubelszczyźnie
- Szlak wodociągów lubelskich
- Szlak lubelskiej kolei do młyna braci Krauze
- Lubelski szlak przemysłowy
- Przewodnik Władysława Panasa po magicznym Lublinie⁹¹

II. Regionalne szlaki kulturowe

Na terenie regionu Lubelszczyzny wytyczono szereg szlaków sieciujących atrakcje kulturowe w ramach jednego tematu przewodniego. Informacje o miejscach leżących na opisanych poniżej szlakach znaleźć można na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego. Opisano tam poszczególne punkty, prezentowane są także mapy z przebiegiem szlaku. Jednakże brak informacji o jakichkolwiek działaniach promocyjnych lub mających na celu ich oznakowanie w przestrzeni.

⁸⁷ www.tnn.pl/Lubelski_szlak_Edwarda_Stachury,2919.html

⁸⁸ www.tnn.pl/Szlak_kultury_i_tradycji_%C5%BCydowskiej_w_Lublinie,1081.html

⁸⁹ www.tnn.pl/Szlak_architektury_barokowej_w_Lublinie,702.html

⁹⁰ www.tnn.pl/pamiej.php?kat=512

⁹¹ www.tnn.pl/Przewodnik_W%C5%82adys%C5%82awa_Panasa_po_magicznym_Lublinie,2934.html

- Szlak Przenikania Kultur⁹²

Jego motywem przewodnim jest wielokulturowość Lubelszczyzny. Prowadzi on po zabytkach sakralnych różnych wspólnot wyznaniowych, które zamieszkują, bądź kiedyś zamieszkiwały region. Na trasie szlaku podziwiać można m.in. kościoły, żydowskie synagogi i kirkuty, tatarskie mizary czy prawosławne i unickie cerkwie. Szlak prowadzi od Lublina wpierw na północ do Białej Podlaskiej, a dalej na południe przez Chełm i Włodawę, aż po Zamość, po drodze wskazując wiele innych wielokulturowych miejscowości, takich jak Ortel Królewski, Studzianka czy Kostomłoty.

- Szlak Rezydencji Magnackich⁹³

Szlak prowadzi po najcenniejszych obiektach pałacowych na Lubelszczyźnie, które są pozostałością po licznych rodach magnackich rządzących niegdyś na tych terenach. Na szlaku znajdują się tak znamienite zabytki jak: Pałac Zamoyskich w Kozłowie, Pałac Czartoryskich w Puławach czy Pałac Potockich w Radzynie Podlaskim. Z kolei na obszarze Lublina na trasie szlaku rezydencji magnackich znalazły się pałace: Sobieskich, Lubomirskich, Lublinieckich, Czartoryskich oraz Pałac Rafała Leszczyńskiego.

- Szlak Zabytkowych Kościołów⁹⁴

Obejmuje dużą część województwa i prowadzi po kościołach wybudowanych m.in. w stylu renesansowym, barokowym czy gotyckim. W Lublinie została nim objęta Archikatedra, Kaplica św. Trójcy, Bazylika Dominikanów oraz Kościół Bernardynów. W regionie, na szlaku zabytkowych kościołów, znajdują się m.in. miejscowości takie jak: Kazimierz Dolny, Puławy, Lubartów, Radzyń Podlaski, Włodawa, Chełm czy Zamość.

- Szlak Renesansu Lubelskiego⁹⁵

Styl architektoniczny, jakim był renesans lubelski jest zauważalny w architekturze sakralnej także w mniejszych miejscowościach regionu, chociażby w: Bełżycach, Bobrownikach, Bychawie, Czemiernikach, Czerniejowie, Dąbrownicy, Dysie, Gardzienicach, Gołębiu, Janowcu, Kazimierzu Dolnym, Końskowoli, Łęcznej, Zamościu i Uchaniach. W planach Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej jest oznakowanie oraz wypromowanie tego szlaku.

- Szlak Chasydzki⁹⁶

Projekt Szlaku Chasydzkiego został opracowany przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, a swym zasięgiem obejmuje miejscowości na terenie województw lubelskiego i podlaskiego, które związane są z tym religijno-mistycznym ruchem. Oprócz Zamościa, który jest centralnym, głównym punktem na szlaku, ujęte są także 22 miejscowości, m.in. Biłgoraj, Kraśnik, Leżajsk, Tarnobrzeg, Ustrzyki Dolne i Włodawa. W Lublinie wskazane są na szlaku 3 miejsca związane z chasydyzmem: Jesziwa Chachmej oraz stary i nowy kirkut.

⁹² www.lubelskie.pl/index.php?pid=482

⁹³ www.lubelskie.pl/index.php?pid=484

⁹⁴ www.lubelskie.pl/index.php?pid=523

⁹⁵ www.turystyka-pojezierze.pl/region/szlaki-turystyczne/szlak-renesansu-lubelskiego.html?p=1

⁹⁶ www.fodz.pl/?d=5&id=32&l=pl

III. Ponadregionalne szlaki kulturowe

Lublin leży na trasie kilku kulturowych szlaków o zasięgu ponadregionalnym – krajowym lub międzynarodowym. Związane są one z historycznymi drogami, które w zamierzonych czasach były często uczęszczane przez kupców, pielgrzymów czy władców, podróżujących między podległymi im ziemiami. Obecnie podejmowane są próby przywrócenia ich dawnej świetności poprzez rozwój ruchu turystycznego.⁹⁷

- Lubelska Droga Świętego Jakuba⁹⁸

Szlak o długości 135 km łączy Lublin z Sandomierzem, jednocześnie z Małopolską i całą trasą Camino de Santiago de Compostella. Jest to część ogólnoeuropejskiego szlaku, który ma na celu zjednoczenie starego kontynentu jedną trasą, podkreślającą dorobek kulturowy i religijny. Obecnie każdego roku do Santiago dochodzi ok. 200 tys. pielgrzymów, w tym ok. 2 tys. Polaków. W Polsce oznakowanych jest 2700 km szlaku. Krajowym podmiotem odpowiedzialnym za szlak jest Stowarzyszenie „Przyjaciele Dróg Świętego Jakuba w Polsce”.

- Via Regia - Europejska Droga Kultury⁹⁹

Via Regia to dawna droga królewska (bezpośrednio podlegająca królowi), na której obowiązywały specjalne prawa. Pierwsze wzmianki o niej pochodzą z 1252 roku. Via Regia oznacza również historyczny trakt handlowy, prowadzący z Hiszpanii do Rosji i pokrywa się po części z Drogą św. Jakuba. Jest to międzynarodowa inicjatywa, mająca na celu podniesienie drogi do rangi symbolu jedności europejskiej, na poziomie kulturowym, turystycznym i gospodarczym.

- Szlak Jagielloński¹⁰⁰

Przebiega na trasie Kraków – Lublin – Wilno. Po zawarciu Unii Lubelskiej szlak był bardzo często uczęszczany przez orszak królewski. Był to także szlak kupiecki, podążali nim uczeni, urzędnicy, dyplomaci, duchowni, artyści. Trakt odegrał wielką rolę w integracji Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Szlak Jagielloński łączy dwa miasta wpisane na listę UNESCO i sam aspiruje do znalezienia się na niej.

- Szlak Kupiecki¹⁰¹

Szlak Kupiecki przebiega z Wrocławia przez Lublin do Wilna. Rozwinął się po 1450 roku, w którym to Kazimierz Jagiellończyk zezwolił kupcom jeździć z Rusi do Wrocławia. Trakt w latach 70. XV wieku odgrywał międzynarodową rolę. Do dnia dzisiejszego jego wygląd znacznie się zmienił. Pozostały tylko miejsca, przypominające o kupieckich korzeniach miast, które znajdowały się na szlaku: rynki, kościoły, zamki. Kupiecką atmosferę możemy poczuć na jarmarkach, które odbywają

⁹⁷ Miasto jest również zaangażowane w projekt dotyczący międzynarodowego szlaku kulturowego „Szlak Giedyminowiczów”. Stosowne porozumienie w tej sprawie zostało podpisane w dniu 28 sierpnia 2013 roku pomiędzy Miastem Lublin a ukraińskim Stowarzyszeniem Władz Lokalnych „Szlak Giedyminowiczów”.

⁹⁸ www.camino.net.pl/droga-lubelska-oznakowana

⁹⁹ www.via-regia.org, www.viaregia.info/pliki/2.pdf

¹⁰⁰ Podmiot odpowiedzialny: LOT „Szlak Jagielloński”, www.szlakjagiellonski.pl

¹⁰¹ Podmiot odpowiedzialny: Organizacja Turystyczna „Szlak Kupiecki”, www.szlakkupiecki.pl

się w większości z miast objętych szlakiem m.in. na Jarmarku Jagiellońskim w Lublinie czy Jarmarku Świętojańskim we Wrocławiu.

IV. Szlaki rowerowe

Atrakcyjne okolice Lublina stwarzają możliwości do rozwoju kwalifikowanej turystyki rowerowej. Nawet dla amatora pokonanie na rowerze kilkudziesięciu kilometrów w ciągu jednego dnia, nie stanowi większego problemu. Za pomocą sieci szlaków rowerowych można zwiedzić region Lubelszczyzny i dotrzeć do Lublina, który leży na trasie kilku rowerowych dróg lokalnych i wojewódzkich.

Szlaki na terenie miasta

Na terenie Lublina istnieje obecnie około 32 km ścieżek rowerowych. Drogi te zlokalizowane są praktycznie na obszarze całego miasta. Obecnie nie tworzą jeszcze zamkniętej, powiązanej sieci, ale z roku na rok przybywa kolejnych kilometrów. Idealnym miejscem do uprawiania rekreacji na rowerze jest biegnąca dookoła Zalewu Zemborzyckiego ścieżka o długości 12 km, która została częściowo wybrukowana.¹⁰²

Szlaki rowerowe rozpoczynające się w Lublinie lub na jego obrzeżach i prowadzące po terenach nieodległych od miasta:¹⁰³

- Szlak po Gminie Konopnica (czarny, 30 km)

Szlak zaczyna się przy ul. Raszyńskiej, a kończy przy ul. Cienistej w Lublinie. Wśród ciekawych miejsc na szlaku można zobaczyć średniowieczne grodzisko i rezerwat przyrody Stasin, a także lotnisko sportowe w Radawcu.

- Szlak Doliną Nędznicy (zielony – 18 km, niebieski – 12 km)

Rozpoczynający się przy południowym skraju Zalewu Zemborzyckiego szlak, biegnie przez teren sąsiedniej gminy Niedrzwica Duża. Na trasie warto zobaczyć m.in. ruiny Dworu Dłuskich, który istniał tu od XVI wieku.

Szlaki rowerowe, na których Lublin jest jednym z punktów na dłuższej trasie, na obszarze województwa:¹⁰⁴

- Szlak wyżynny Lublin – Nałęczów – Kazimierz Dolny (szlak czerwony, długość 62 km)

Szlak wiedzie przez najciekawsze miejsca zachodniej Lubelszczyzny. Jest to popularna trasa, łatwa, poprowadzona głównie drogami asfaltowymi, atrakcyjna krajobrazowo. Na trasie: Nałęczów – lubelskie uzdrowisko, Wąwolnica – słynna z kultu Matki Bożej Kębelskiej, Kazimierz Dolny – nadwiślańska perła renesansu, ostatni odcinek szlaku przebiega przez Kazimierski Park Krajobrazowy.

- Szlak Lublin – Zawieprzyce – J. Rogóźno – J. Piaseczno – Załucze Stare – Urszulin – Wereszczyn - Wojciechów (PPN) – Hańsk – Wola Uhruska (czerwony, ok. 110 km)

¹⁰² www.mosir.lublin.pl

¹⁰³ www.lublin.turystyka.pl/szlaki-turystyczne/szlaki-rowerowe.html

¹⁰⁴ www.lubelskie.pl/index.php?pid=182

Szlak przebiega przez teren pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Trasa nie jest trudna, w większości prowadzi przez równiny i obszar Poleskiego Parku Narodowego, Parku Krajobrazowego Pojezierze Łęczyńskie i Poleskiego Parku Krajobrazowego, które stanowią Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”. Czerwony szlak tworzy wokół Lublina niedomkniętą pętlę. Opisane powyżej odcinki są bezpośrednio połączone z Lublinem.

Szlaki europejskie

Lublin nie jest uwzględniony na trasie europejskiej sieci szlaków rowerowych Eurovelo. Najbliżej Lublina przebiega trasa EV11 z Warszawy do Krakowa, kolejną bliską trasą jest EV4, której odcinek w okolicach Lublina przebiega z Krakowa do Lwowa i Kijowa.¹⁰⁵ Warto by poczynić starania, aby włączyć Lublin w sieć tych europejskich „autostrad rowerowych”, które przyciągają coraz liczniejszą grupę podróżujących cyklistów. Położenie miasta skłania do wytyczenia i oznakowania nowej, krótszej drogi z Warszawy do Lwowa i Kijowa.

Również na mapie zielonych szlaków „Greenways” nie znajdziemy Lublina. Na terenie województwa lubelskiego oznakowano ponad 500 km szlaków i utworzono 31 miejsc wypoczynkowych w ramach projektu Bursztynowy Szlak Greenways, jednak szlaki te przebiegają na zachód od Lublina, głównie przez tereny Lokalnej Grupy Działania „Zielony Pierścień”.¹⁰⁶

V. Szlaki Piesze

Szlaki piesze na terenie województwa lubelskiego, które przechodzą przez Lublin, można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą stanowią szlaki, na których Lublin jest tylko jednym z wielu punktów na dłuższej trasie, na większym obszarze Lubelszczyzny. W drugiej znajdują się szlaki, które wytyczone zostały w Lublinie i jego pobliżu i sprzyjają poznawaniu terenów w okolicy miasta.

W skład pierwszej grupy szlaków wchodzi:

- Szlak Wyżynny Zachodni (czerwony, dystans 60,8 km)¹⁰⁷

Przebiega od Kazimierza Dolnego, przez Nałęczów, do Lublina. Jest to bardzo malowniczy i urozmaicony szlak, który wiedzie przez lessowy krajobraz, między innymi na terenie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego. Na trasie znajdują się liczne historyczne miejsca i zabytki architektury.

- Szlak Wyżynny Wschodni (czerwony, ok. 90 km)¹⁰⁸

To dalsza część czerwonego szlaku wyżynnego, która przebiega od Lublina, przez Piaski, na wschód do Chełma. Na trasie szlaku leży m.in. Chełmski Park Krajobrazowy z licznymi torfowiskami węglanowymi.

- Szlak Szastarka – Lublin – Kaniwola (żółty, ok. 101 km)

Przebiega z krańców Roztocza Zachodniego (Szastarka) na Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie (Kaniwola).¹⁰⁹

¹⁰⁵ www.ecf.com/projects/eurovelo-2

¹⁰⁶ www.szlakbursztynowy.pl

¹⁰⁷ www.kraina.org.pl/szlaki_piesze_id_1194.html

¹⁰⁸ www.lubelskie.pl/index.php?pid=181

Z kolei w bliższej okolicy Lublina znajdują się poniższe trzy szlaki piesze:¹¹⁰

- Szlak Doliny Ciemięgi (niebieski, 31 km)

Mający swój początek w Lublinie w okolicach Muzeum Wsi Lubelskiej szlak prowadzi na północ od miasta. Znaczna jego część wiedzie przez Obszar Chronionego Krajobrazu "Dolina Ciemięgi". Na trasie znajduje się kilka zabytków architektonicznych z okresu XVI-XVIII wieku.

- Szlak Lasów Podlubelskich (zielony, 43 km)

Prowadzi z okolic Zalewu Zemborzyckiego na wschód m.in. przez Las Dąbrowa, Las Mętowski i Las Krępiecki.

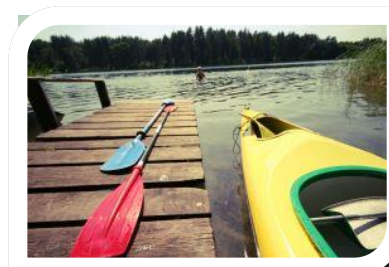
- Szlak im. Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (zielony, ok. 1 km)

Krótki szlak wytyczony na terenie Muzeum Wsi Lubelskiej umożliwia poznanie ciekawych obiektów architektury drewnianej.

Ilustracja 36 Kajak przy pomoście.

VI. Szlaki kajakowe

Zaplecze Lublina daje też możliwość uprawiania sportów, do których nie jest niezbędna kosztowna infrastruktura lub specjalistyczne przygotowanie. Przykładem mogą być spływy kajakowe organizowane na rzece Bystrzycy, która przepływa przez Lublin. Możliwe są zarówno spływy jedno, jak i kilkudniowe, prowadzone przez firmę prywatną lub Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji. Podczas tych krótszych możemy rozpocząć spływ np. w okolicach Prawiednik (długość trasy 7 km) lub Osmolic (14 km) docierając na Zalew Zemborzycki, którego przepłynięcie również stanowi nie lada atrakcję. Kajakowy wypad można także rozpocząć

Źródło: www.sxc.hu.

na Zalewie w okolicach tamy, co daje możliwość podziwiania Lublina z perspektywy rzeki. Przy tej opcji spływ skończyć można w okolicach stadniny Lubelskiego Klubu Jeździeckiego lub przy Dworku Grafa, czyli prawie po drugiej stronie miasta. Jako że nurt Bystrzycy jest na tych odcinkach stosunkowo łagodny, a poza dwoma przenoskami nie występują większe trudności, w spływie z powodzeniem uczestniczyć mogą osoby niedoświadczone. Kolejny odcinek rzeki – od Lublina do Spiczyna (ok. 24 km), gdzie Bystrzyca uchodzi do Wieprza, może sprawiać już nieco trudności ze względu na liczniejsze przeszkody oraz silne meandry i jest polecany dla osób o wyższym stopniu zaawansowania. Z kolei rozpoczynając spływ w okolicach Strzyżewic (ok. 25 km od Lublina w górę rzeki) i kończąc w Spiczynie możemy spędzić cały weekend w kajaku, mijając na trasie Lublin, wiele malowniczych krajobrazów oraz podziwiając dziką przyrodę porastającą brzegi Bystrzycy.¹¹¹

¹⁰⁹ www.lublin.turystyka.pl/szlaki-turystyczne/szlaki-piesze.html

¹¹⁰ www.lublin.turystyka.pl/szlaki-turystyczne/szlaki-piesze.html

¹¹¹ Źródło: www.mosir.lublin.pl oraz www.kajaki.lublin.pl

VII. Szlaki narciarstwa biegowego

Dzięki położeniu na wschodnich krańcach Polski, stosunkowo daleko od Bałtyku, śnieg w Lublinie i jego okolicach obecny jest przez większość okresu zimowego. Długość zalegania pokrywy śnieżnej wynosi od 70 do 90 dni w roku, co sprzyja rozwojowi coraz popularniejszego w Polsce narciarstwa biegowego.¹¹² Obecnie jako trasy biegowe wykorzystywane są okolice Zalewu Zemborzyckiego – ścieżki rowerowe, trasy spacerowe w Starym Gaju lub ewentualnie zamrznięta tafla jeziora.¹¹³ Jednak są to miejsca nieprzygotowane specjalnie do tego sportu, a jedynie prowizorycznie wybierane przez miłośników „biegówek”. Przygotowanie tras z prawdziwego zdarzenia oraz zapewnienie wypożyczalni sprzętu, może dać silny impuls do rozwoju narciarstwa biegowego w Lublinie, tak jak to miało miejsce w przypadku Warszawy, gdzie w krótkim czasie powstało kilka miejsc zapewniających niezbędne usługi w tym zakresie.¹¹⁴

3.4.4. Baza kongresowa i konferencyjna

Ilustracja 37 Sala konferencyjna.

Dzięki odpowiednio rozwiniętej ofercie sal kongresowych, konferencyjnych i innych obiektów, mogących stać się miejscem wystaw, szkoleń, prelekcji czy spotkań, rozwijać się może turystyka biznesowa, która odgrywa obecnie bardzo istotną rolę na światowym rynku. Ten rodzaj turystyki jest także bardzo korzystny dla branży hotelarskiej, ze względu na wysoką dochodowość oraz bardzo niewielką sezonowość. Wyróżnić można kilka form turystyki biznesowej:

Źródło: www.sxc.hu.

- kongresy,
- turystyka targowa lub targowo- wystawowa,
- turystyka korporacyjna,
- turystyka konferencyjna zwana turystyką spotkań,
- turystyka motywacyjna lub integracyjna.

Od najpopularniejszych form turystyki utworzono często stosowany do określenia rynku turystyki biznesowej skrót MICE – akronim od angielskich słów: Meetings, Incentives, Conferencing, Exhibitions.

Poniżej przedstawiono wyniki audytu obiektów dysponujących salami konferencyjnymi i szkoleniowymi w Lublinie.

¹¹² Źródło: M. Nowosad, K. Bartoszek, „Wieloletnia zmienność grubości pokrywy śnieżnej w okolicy Lublina”, Kraków 2007, oraz www.film.lublin.eu/33.klimat

¹¹³ Za: www.lubelskieski.pl/viewtopic.php?f=1&t=702 oraz www.ave.net.pl/narty/biegowe.htm

¹¹⁴ Zobacz: www.biegowkiwarszawa.pl, www.moczydloalpina.pl, www.tnbiegowki.pl

Tabela 9 Obiekty szkoleniowe, konferencyjne i wystawiennicze w Lublinie

LP	NAZWA I ADRES	LICZBA SAL	NAJWIĘKSZA SALA (MAKSYMALNA LICZBA OSÓB)*	ŁĄCZNA LICZBA MIEJSC*
1	Targi Lublin	-	-	4000
2	Hala Globus	-	-	-
3	Centrum Konferencyjno-Wystawiennicze Restauracja Etiuda	5	700	1800
4	Aula Collegium Maius Uniwersytetu Medycznego	2	554	790
5	Hotel Mercure Lublin Centrum	9	220	780
6	Hotel Focus Centrum Konferencyjne	3	450	745
7	Centrum Kongresowe Uniwersytetu Przyrodniczego	1	600	600
8	Hotel Trzy Róże	3	400	480
9	Hotel Luxor	4	300	470
10	Hotel Korona	5	180	450
11	Hotel Kmicic	2	250	450
12	Hotel Huzar	7	133	370
13	Hotel Lwów	4	200	350
14	Hotel Pod Kasztanami	3	250	300
15	Kino Bajka	1	292	292
16	Kompleks Restauracyjno-Noclegowy Rubikon	6	200	250
17	Hotel Europa	3	150	230
18	Sala konferencyjna Caritas Archidiecezji Lubelskiej	1	225	225
19	IBB Grand Hotel Lublinianka	3	150	200
20	Motel PZM	3		200
21	Pałac Akropol	2	170	190
22	Centrum Budownictwa OMEGA	4	100	190
23	Hotel Restauracja Focus	2	150	180
24	Centrum Restauracyjno-Konferencyjne Nowy Graf	2	100	150
25	Dom Małego Księcia	1	90	90
26	Hotel Logos (Dom Nauczyciela)	2	60	85
27	Inkubator Technologiczny	2	54	65
28	Hotel Victoria	6	450	b/d
29	Dom na Podwalu	4	35	b/d
30	Hotel Campanille Lublin	b/d	b/d	b/d
31	Locomotiva Hotel	1	b/d	b/d

Źródło: Opracowanie własne.

* Podana liczba miejsc dotyczy tak zwanego układu teatralnego (kinowego).

Zgodnie ze zgromadzonymi danymi w Lublinie dostępnych jest ponad 90 sal konferencyjnych i szkoleniowych, które jednocześnie mogą przyjąć około 10 tysięcy gości (nie wliczając lubelskich targów oraz hali GLOBUS). Zdecydowana większość sal jest bardzo nowoczesna, posiada wszelkie niezbędne udogodnienia, sprzęt oraz zaplecze, które umożliwia zorganizowanie cateringu. Należy

więc ocenić, iż oferta Lublina skierowana do turystów biznesowych jest bardzo atrakcyjna i urozmaicona.

Dzięki otwarciu Portu Lotniczego Lublin oraz w związku z budową Lubelskiego Centrum Konferencyjnego u zbiegu al. Racławickich i ul. Grottgera (planowane oddanie do użytku w 2014 roku), miasto powinno starać się o organizację międzynarodowych wydarzeń, na przykład kongresów.

Targi Lublin

Targi Lublin po modernizacji mogą pełnić rolę wiodącego ośrodka targowo-wystawienniczego Polski Wschodniej (obok Targów Kielce).

Targi Lublin są liderem w zakresie budowania produktu turystyki biznesowej w mieście. Wiąże się to w szczególności z posiadanym zapleczem pozwalającym na organizację: kongresów, konferencji, szkoleń, warsztatów, seminariów, prezentacji produktów, uroczystych gali, bankietów i eventów, koncertów i wszelkich imprez masowych.

Na potencjał infrastrukturalny Targów składają się między innymi¹¹⁵:

- dwie klimatyzowane hale jednonawowe bez podpór o łącznej powierzchni 10 000 m² (Hala A przystosowana do organizacji konferencji na 1500 osób oraz Hala C o wymiarach 60mx120m umożliwiającą organizację imprezy masowej na 5000 osób),
- hol recepcyjny z nowoczesnymi punktami obsługi klienta, boksami kasowymi i akredytacyjnymi,
- antresola części recepcyjnej umożliwiającą organizację szkolenia lub bankietu dla 500 osób.
- sala konferencyjna B1 na 150 osób,
- sala konferencyjną B2 na 150 osób,
- zewnętrzny plac wystawienniczy o powierzchni 5 tys.m² wraz z monitoringiem oraz elektrycznymi punktami przyłączeniowymi,
- 550 miejsc parkingowych.

W 2012 roku Targi Lublin S.A. obsłużyły ponad 119 tys. odwiedzających z tego ponad 1,1 wystawców i ponad 83 tys. gości targowych. Pozostała liczba to uczestnicy innego rodzaju spotkań biznesowych i kulturalnych. W 2012 roku na terenie targów odbyło się 23 imprezy targowe, 45 spotkań biznesowych (konferencji, kongresów, wykładów, seminariów i szkoleń) oraz 44 prezentacje i wystawy.

Convention Bureau

Niestety w mieście brakuje platformy integrującej całość wysiłków podejmowanych w kierunku obsługi gościa biznesowego. Taką rolę powinno pełnić Convention Bureau (CB). Jest to wyspecjalizowana komórka, która często wpisywana jest w ramy Urzędu Miasta. Jej głównym celem jest integracja oferty turystyki biznesowej w destynacji oraz pozyskiwanie imprez sektora MICE dla

¹¹⁵ Źródło informacja przekazana przez dyrekcję Targów Lublin na potrzeby Strategii Rozwoju Turystyki

miasta. W Polsce istnieje obecnie 9 regionalnych (miejskich) CB w następujących lokalizacjach: Bydgoszcz, Toruń, Trójmiasto, Katowice, Kielce, Poznań, Warszawa i Wrocław. Na szczeblu krajowym działania branży MICE wspiera Poland Convention Bureau w Warszawie.¹¹⁶ Mając na uwadze specyfikę branży i realia czasowe działania profesjonalnych planerów konferencji, istnienie lokalnego CB jest koniecznym warunkiem rozwoju sektora MICE w Lublinie.

NAJISTOTNIEJSZE INWESTYCJE W INFRASTRUKTURĘ

Lubelskie Centrum Konferencyjne

Ilustracja 38 Wizualizacja Lubelskiego Centrum Konferencyjnego.

Źródło: www.lubelskie.pl.

Zlokalizowane w centrum miasta Lubelskie Centrum Konferencyjne pomieści m.in. halę wystawienniczą (2500 m²) oraz sale konferencyjną (2200 m²) i będzie mogło stanowić zaplecze dla największych wydarzeń z zakresu turystyki biznesowej. Ponadto 200 m² powierzchni przeznaczone zostanie na pomieszczenia biurowe dla osób zajmujących się bieżącą obsługą Centrum. W otoczeniu budynku powstaną edukacyjne place zabaw odwołujące się do sześciu tematów takich, jak: piaskownice archeologiczne, osada słowiańska, siły natury, karuzele astronomiczne, zagroda zwierząt domowych, sławne budowle.¹¹⁷ Lubelskie Centrum Konferencyjne to inwestycja realizowana przez

Samorząd województwa lubelskiego, w ramach Programu Rozwój Polski Wschodniej. Jej koszt ma wynieść ok. 118 mln zł, a zakończenie budowy i oddanie Centrum do użytku planowane jest na 2015 rok.

3.4.5. Baza sportowo-rekreacyjna

Obiekty sportowe i rekreacyjne pełnią istotną funkcję dla rozwoju turystyki w miastach, gdyż z jednej strony są miejscami, gdzie turysta może spędzić czas w aktywny sposób, a z drugiej organizowane na nich zawody czy wydarzenia często są motywem przyjazdu do miasta. Lublin dysponuje stosunkowo dobrze rozwiniętą bazą sportową, nie brakuje przyszkolnych boisk (tzw. Orlików), hal sportowych czy basenów. Baza jest w tym zakresie stale rozbudowywana – obecnie trwają lub są planowane inwestycje, które wzbogacą ofertę Lublina. Poniżej wymieniono najistotniejsze dla generowania ruchu turystycznego obiekty sportowo-rekreacyjne w Lublinie:

¹¹⁶ www.poland-convention.pl

¹¹⁷ www.polskawschodnia.gov.pl/projekty/strony/lubelskie_centrum_konferencyjne.aspx

Ilustracja 39 Hala sportowo-widowiskowa Globus.

Źródło: www.mosir.lublin.pl

Hala sportowo-widowiskowa Globus – największa i najnowocześniejsza wielofunkcyjna hala sportowo-widowiskowa w regionie lubelskim, „miejsce największych imprez sportowych i artystycznych na wschodzie Polski.”¹¹⁸ Na imprezach estradowych może pomieścić 4500 widzów, z czego około 3900 na trybunach. Obiekt liczy 18 000 metrów kwadratowych powierzchni, którą można skonfigurować w celu organizacji różnorodnych imprez i widowisk o charakterze gali sportu, widowiska kulturalnego czy koncertu.

W Globusie odbyły się różnorodne imprezy sportowe i artystyczne zaliczane do największych na wschód od Wisły. W hali miały miejsce koncerty takich gwiazd jak: Ewa Farna, Maryla Rodowicz, Piotr Rubik (Tu Es Petrus, Psalterz Wrześniowy), Kombi, Boney M, Doda, Lady Pank, Golec Orkiestra, Stachursky, GaelForce Dance, Zespół Pieśni i Tańca Mazowsze. W hali zagościły również gwiazdy Musicalu Metro, programu Mam Talent, odbył się Festiwal Reggae, rewie na lodzie: Czarnoksiężnik z krainy Oz, Champions on Ice oraz wystawiono operę La Traviata i Baron Cygański. Globus był gospodarzem wielu dużych imprez sportowych m.in. Meczu Gwiazd PLK 2010, Turnieju Finałowego Pucharu Polski w koszykówce mężczyzn, Spalding Super Cup PLKK, Gal Boks Zawodowego, Mistrzostw Polski w Kick-Boxingu, 2008 European Snooker Championships Ladies/Masters/Men EBSA International Polish Open Lublin-Poland.¹¹⁹

- **Stadion MOSiR Bystrzyca** (Stadion Motoru Lublin) – wybudowany w 1961 roku piłkarsko-żużlowy stadion o pojemności 13 tys. miejsc.
- **Stok narciarski – GLOBUS Ski** – nowoczesny stok narciarski zlokalizowany przy hali sportowo-widowiskowej GLOBUS w centrum Lublina. Wyposażony jest w wyciąg talerzykowy, system sztucznego naśnieżania oraz oświetlenie, pozwalające zjeżdżać do późnych godzin wieczornych. Przy stoku miłośnicy białego szaleństwa mają również do dyspozycji wypożyczalnię sprzętu.
- **Zalew Zemborzycki** – jest sztucznym zbiornikiem retencyjnym utworzonym na rzece Bystrzycy w latach 70. XX wieku. Leży na terenie miasta Lublin, jego linia brzegowa wynosi 12 km, a powierzchnia około 280 ha. Pełni przede wszystkim funkcję rekreacyjną dla mieszkańców Lublina i okolic. Nad jego brzegami zlokalizowane są 3 ośrodki utworzone do obsługi ruchu turystycznego: Marina, Dąbrowa i Słoneczny Wrotków (boiska do siatkówki plażowej, zjeżdżalnie wodne, basen pływacki i 3 baseny rekreacyjne, brodzik dla dzieci, plac zabaw oraz wypożyczalnia sprzętu sportowego i wodnego).
  - „Słoneczny Wrotków” – kompleks sportowo-rekreacyjny nad Zalewem Zemborzyckim, na którego atrakcyjność składa się kompleks otwartych basenów i zjeżdżalni, boiska do

¹¹⁸ www.mosir.lublin.pl/halaglobus

¹¹⁹ <http://www.teatrmuzyczny.eu/front/page/get/66/id:6>

siatkówki plażowej oraz wypożyczalnia sprzętu wodnego i sportowego. W pobliżu znajduje się także park linowy.

- Wyciąg nart wodnych „Reland”¹²⁰ – zlokalizowany nad Zalewem Zemborzyckim, składający się z 4 masztów wyciąg o długości 760 m, stanowi zaplecze do uprawiania coraz popularniejszych w Polsce sportów – nart wodnych i wakeboardingu. Różnego typu przeszkody, bramki czy wyskocznie ustawione na trasie wyciągu mogą tworzyć arenę rozgrywania niezwykle widowiskowych zawodów.
- Planowana koncepcja zagospodarowania Zalewu przewiduje utworzenie markowego produktu turystyczno-rekreacyjnego, w formie kompleksu obejmującego zbiornik Zemborzycki oraz przyległe tereny. Na zlecenie MOSIR-u opracowano kompleksowy plan dla tych terenów.¹²¹
- Akademia Golfa – powstająca nad Zalewem Zemborzyckim akademia z 6-dołkowym polem może stanowić miejsce rozrywki dla turystów biznesowych odwiedzających Lublin.
- **BikePark Lublin** – składają się na niego przede wszystkim 3 tory rowerowe, rozciągające się na powierzchni ponad 12 ha. Tor BMX Racing to jedyny w Polsce tor do zawodów rowerowych najwyższej rangi, spełniający normy Międzynarodowej Unii Kolarskiej. Ponadto do dyspozycji miłośników ekstremalnej jazdy na rowerach oddane są tory Dirt i Slopestyle o zróżnicowanej trudności przeszkód ziemnych, drewnianych i różnej wysokości hop.
- **Lodowisko „Icemanía”** – położone przy al. Zygmuntowskich lodowisko jest najnowocześniejszym obiektem tego typu w regionie. Zadaszenie oraz wymiary pozwalają na rozgrywanie zawodów hokejowych.

W Lublinie dostępne są również inne obiekty sportowe, jak mniejsze stadiony i boiska, 25-metrowe baseny czy lodowiska, jednak pełnią one głównie funkcję rekreacyjną dla mieszkańców i ich potencjał dla rozwoju ruchu turystycznego jest niewielki.

Jako że sporty drużynowe mają największy potencjał przyciągania publiczności, gdyż wydarzenia odbywają się na dużych obiektach, poniżej wylistowano kluby sportowe uczestniczące w rozgrywkach najwyższych klas rozgrywkowych lub w najpopularniejszych sportach:

- MKS Lublin – piłka ręczna (żeńską),
- Motor Lublin S.A. – piłka nożna,
- Stowarzyszenie Klub Motorowo-Żużlowy Lublin – żużel,
- MKS Start S.A. Lublin – koszykówka mężczyzn,
- Klub Sportowy Optima – tenis stołowy,
- Klub Sportowy Budowlani Lublin – rugby.”

Wydarzenia sportowe mają duży potencjał w kreowaniu ruchu turystycznego, jednak przede wszystkim, gdy odbywają się na międzynarodowym poziomie. Na zawody ligowe w większości

¹²⁰ www.nartywodne.pl

¹²¹ www.mosir.lublin.pl/zalew/index.php?s=addcontent&id=47

sportów drużynowych rzadko przyjeżdżają kibice drużyny przeciwnej, którzy przyczyniliby się do rozwoju ruchu turystycznego. Najczęściej, gdy takie wyjazdy mają już miejsce, to nie są związane z dłuższym pobytem w odwiedzanym mieście, a jedynie ograniczają się do kilku godzin potrzebnych na obejrzenie zawodów. Rozgrywki europejskie (typu Liga Mistrzów czy Euroliga), a przede wszystkim międzypaństwowe zawody o randze mistrzowskiej, to wydarzenia, które mogą przyciągnąć do Lublina strumień turystów. Organizacji tego typu imprez sprzyjać będzie zakończenie trwających i planowanych inwestycji – basenu olimpijskiego czy stadionu piłkarskiego.

NAJISTONIEJSZE INWESTYCJE W INFRASTRUKTURĘ

Ilustracja 40 Projekt nowego stadionu miejskiego.

Stadion Miejski - Pod koniec 2012 roku rozpoczęła się budowa nowego Stadionu Miejskiego, który będzie się mieścił przy ulicy Krochmalnej, na terenach po byłej cukrowni. Wartość inwestycji realizowanej przez miasto to około 155 mln złotych, z czego prawie połowa pochodzi z funduszy unijnych. Nowoczesny stadion piłkarski będzie miał pojemność 15,5 tysiąca miejsc. Obiekt będzie przystosowany do organizacji nie tylko sportowych wydarzeń, ale także np. dużych koncertów. Na ten cel przewidziano na nim m.in. specjalny system ochrony murawy oraz demontowane krzeselka za jedną z bramek. Na stadionie znajdzie się także 18 luksusowych łóż, tzw. skyboxów. Planowane oddanie do użytku ma nastąpić w II połowie 2014 roku.

Źródło: www.um.lublin.pl.

Basen Olimpijski - Planowana budowa 50-metrowego basenu ma zakończyć się pod koniec 2015 roku. Po oddaniu obiektu do użytku Lublin będzie jednym z nielicznych miast Polski, dysponującym basenem o rozmiarze olimpijskim. Basen ma spełniać kryteria i być najnowocześniejszym obiektem pływackim w Polsce. Jego projekt był opiniowany przez Polski Związek Pływacki, tak by wypełniał wszystkie niezbędne warunki stawiane przez centrum przygotowań olimpijskich. Obiekt zlokalizowany przy Al. Zygmunta, mogący pomieścić na trybunach 2100 widzów, ma kosztować ok. 100 mln zł, a umowa na jego budowę została podpisana w połowie 2013 roku. Koszt inwestycji szacowany jest na 30 mln złotych, Miasto otrzymało dofinansowanie na ten cel z Ministerstwa Sportu i Turystyki. Realizacja inwestycji umożliwi prowadzenie w mieście silnego klubu pływackiego, a także goszczenie obozów sportowych (na przykład dla kadry narodowej) i przede wszystkim organizację międzynarodowych zawodów pływackich o randze mistrzowskiej. Przy basenie ma także powstać kompleks basenów rekreacyjnych, który zostanie sfinansowany przez MOSiR.

Hala Lodowa - Budowa lodowiska w nowoczesnej hali pozwoli zastąpić namiot, w którym obecnie znajduje się lodowisko „Iceman”. Hala Lodowa w przyszłości będzie tworzyć duży sportowy kompleks przy Al. Zygmunta, wraz z basenem olimpijskim i aquaparkiem. Inwestycja realizowana przez Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji pochłonie ok. 10 mln zł i ma zakończyć się pod koniec 2013 roku.

Projekt „Europejska Stolica Turystyki Rowerowej” - W ramach inwestycji realizowanej przez Miasto Lublin ma powstać nowoczesna sieć wypożyczalni rowerów miejskich. W projekcie przewidziano: zakup 400 rowerów miejskich, budowę 40 stacji wraz z oprogramowaniem

informatycznym obsługującym wypożyczalnie, stanowisko Biura Obsługi Klienta, system zarządzający monitoringiem, kamery, audio-przewodnik, portal internetowy, stojaki na rowery prywatne, ok. 30 km tras rowerowych w ruchu miejskim oraz wybudowanie ścieżki rowerowej między Zalewem Zemborzyckim a Bike Parkiem. Koszt inwestycji to około 4 mln zł, a zakończenie jej realizacji przewidziano w pierwszej połowie 2014 roku.

OBIEKTY SPA W LUBLINIE

Obiekty typu SPA&Wellness odgrywają coraz to większe znaczenie w kreowaniu ruchu turystycznego, gdyż nierzadko są motywem odwiedzin danego miasta, stając się atrakcją samą w sobie. Osoby o ponadprzeciętnych zarobkach coraz częściej decydują się spędzić w hotelach SPA kilka dni, poddając się w tym czasie różnego rodzaju zabiegom relaksacyjnym, leczniczym, czy kosmetycznym. Wielokrotnie nagradzane obiekty, takie jak HOT_elarnia (SPA_larnia) w Puszczykowie czy Hotele SPA dr Ireny Eris, są obecnie znane w całym kraju właśnie ze względu na bogatą ofertę z zakresu SPA i Wellness. Oprócz licznych zabiegów kosmetycznych i masaży oferują także dostęp do basenów z hydromasażami, różnego rodzaju saun (suchych, parowych, fińskich, infrared), siłowni i sal fitness, a także pokoi relaksacyjnych i wielu innych.

- Ofertę obiektów SPA w Lublinie można określić jako przeciętną. Większość tego typu miejsc oferuje różnego rodzaju zabiegi kosmetyczne, realizując ideę SPA (łac. „Sanus Per Aquam”, czyli „Zdrowie przez Wodę”) jedynie przez saunę. Jakościowych miejsc z bogatszą ofertą można wskazać zaledwie kilka. Na szczególną uwagę zasługują:
- Hotel Korona SPA¹²² – m.in. basen z hydromasażami, jacuzzi, 2 sauny.
- SPA Orkana Lublin¹²³ – oferuje m.in. strefę basenów z hydromasażami, 3 różne sauny i grocie solną.
- SPA Naturalis¹²⁴ – udostępnia m.in. 3 różne sauny, deszczownicę oraz hydromasaże.
- Shirin SPA (IBB Grand Hotel Lublinianka)¹²⁵ – sauna fińska i łaźnia parowa.

Powyższe obiekty dysponują potencjałem generowania ruchu turystycznego, zwłaszcza hotele Korona i Lublinianka, ze względu na możliwość oferowania pakietów z noclegami. Ponadto wskazać można też inne tzw. salony urody, które w swojej ofercie mają sauny i używają nazwy SPA:

- Księżycowe SPA,¹²⁶
- SPA Hikari,¹²⁷
- Bonsai SPA,¹²⁸
- Centrum kosmetyki profesjonalnej i SPA Galatea.¹²⁹

¹²² www.spa.zlublina.pl

¹²³ www.spaorkana.lublin.pl

¹²⁴ www.n-spa.pl

¹²⁵ www.shirinspa.pl

¹²⁶ www.ksiezycowespa.pl

¹²⁷ www.spahikari.pl

¹²⁸ www.bonsai-spa.pl

¹²⁹ www.centrumkosmetyki.com

Miejsca tego typu jednak, ze względu na brak możliwości oferowania noclegów oraz niezbyt szeroką ofertę z wykorzystaniem wody, mają znikomy potencjał rozwojowy dla turystyki, ich oferta jest raczej skierowana do mieszkańców miasta.

3.4.6. Turystyka osób niepełnosprawnych

Ważnym zagadnieniem, któremu próbuje sprostać rozwój turystyki w ostatnich latach jest zaangażowanie do ruchu turystycznego osób z dysfunkcjami. W chwili obecnej trudno w Lublinie wskazać jakiegokolwiek przykłady rozwiązań dedykowanych tej grupie odbiorców. W celu zaprzestania wykluczania z ruchu turystycznego osób niepełnosprawnych, można zastosować wiele różnych udogodnień. Poniżej przedstawiono wybrane z nich. Należy mieć jednak świadomość, że dostosowanie przestrzeni turystycznej do potrzeb osób niepełnosprawnych jest złożonym zagadnieniem i powinno być traktowane kompleksowo. Koniecznym jest również przeprowadzenie konsultacji społecznych ze środowiskiem osób niepełnosprawnych.

Dostosowanie tablic informacji turystycznej prezentowanej na tablicach informacyjnych do potrzeb osób poruszających się na wózku inwalidzkim

Planując rozwój turystyki należy wziąć pod uwagę także osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich. W tym celu Wykonawca proponuje dostosować system tablic informacyjnych do możliwości percepcyjnych osób poruszających się na wózkach. Proponuje się dostosowanie wysokości oraz kąta nachylenia tablic, które umożliwią odczytanie wszystkich informacji. W praktyce oznacza to stworzenie możliwości odczytania treści zawieszonych około 125 cm od ziemi (zasięg wzroku osoby na wózku), oraz umieszczenie dolnej krawędzi tablicy na wysokości około 80 cm (możliwość podjechania pod tablicę wózkiem).

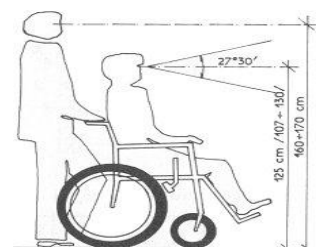
Ilustracja 41 Tabliczka w alfabecie Braille'a na dole tablicy informacyjnej na Szlaku Esperanto i Wielu Kultur w Białymstoku i Szlaku Modernizmu w Gdyni.

Źródło: landbrand.

Źródło: landbrand.

Źródło: www.aura.nda.nl.

Opisy podstawowych informacji dotyczących atrakcji turystycznych w alfabecie Braille'a

W celu umożliwienia korzystania osobom niewidomym z atrakcji położonych w ramach szlaku turystycznego warto jest zapisać choć część informacji dotyczących atrakcji zlokalizowanych na

tablicach informacyjnych i kierunkowych alfabetem Braille’a. Takie rozwiązania zastosowano między innymi na Szlaku Esperanto i Wielu Kultur w Białymstoku oraz na Szlaku Modernizmu w Gdyni.

Makiety obszarów atrakcyjnych turystycznie

Tego typu udogodnienia dla osób niewidomych i słabo widzących spotkać można między innymi w Krakowie czy Poznaniu. W Poznaniu znajdują się trzy makiety odlane z brązu, przedstawiające Stary Rynek, Stadion piłkarski przy ulicy Bułgarskiej, zabytkową dzielnicę na wyspie Ostrów Tumski. Każda z nich obrazuje zabudowania i układ urbanistyczny, dodatkowo z czterech boków makiety umieszczono opis w alfabecie Braille’a.

Ilustracja 42 Makieta na Ostrowie Tumskim w Poznaniu, Plan katedry na Ostrowie Tumskim w Poznaniu

Źródło: www.poznan.pl.

Źródło: www.poznan.pl.

Audiodeskrypcja

Jest to technika, umożliwiająca osobom niewidzącym, zapoznanie się z dorobkiem kultury obrazu. Dzięki dodatkowej warstwie słownej, opisującej rzeczywistość, osoba niewidząca może podążać nawet za dynamiczną akcją teatralnej sztuki czy filmu. Dzięki tej technice osoba niewidoma może także obcować ze sztukami plastycznymi, architekturą, ekspozycjami muzealnymi. Nagrania audio deskrypcji mogą znakomicie ułatwić odbiór ekspozycji prezentowanych w przyjaznych i bezpiecznych dla osób niewidomych środowiskach, takich jak muzea czy galerie. Mogą one również służyć poznaniu dzieł architektury, czy instalacji w przestrzeni miejskiej. Wtedy jednak osobie niewidomej konieczna jest asysta w postaci przewodnika.

3.4.7. System informacji turystycznej

System Informacji Turystycznej (SIT) powinien pełnić rolę spoiwa łączącego atrakcje turystyczne miasta i turystę, który przybywa do Lublina w celach wypoczynkowych. Ma on także działać niczym

„niewidoczny” przewodnik, który prowadzi turystę w pożądanym kierunku, jak za rękę. W ramach systemu informacji turystycznej wyróżnić możemy przynajmniej 3 klasyczne poziomy¹³⁰:

- centrum / punkt informacji turystycznej,
- informacja internetowa realizowana przez miejski serwis turystyczny,
- system oznakowania dróg i ciągów pieszych znakami informującymi o atrakcjach i szlakach turystycznych.

Jako dodatkowe poziomy do szkieletu SIT można wskazać nie wymienione powyżej:

- serie wydawnicze zawierające konkretne informacje dotyczące szlaków i produktów turystycznych w mieście,
- aplikacje mobilne oparte o mapy online, wskazujące drogę dojścia do atrakcji turystycznych.

W momencie tworzenia strategii w mieście Lublinie nie funkcjonował spójny i w pełni zintegrowany SIT. Można jednak było stwierdzić, że na pewnych poziomach system istnieje i funkcjonuje dobrze lub bardzo dobrze, na innych nie istnieje jednak w ogóle lub funkcjonuje słabo.

Lubelski Ośrodek Informacji Turystycznej i Kulturalnej to w pełni profesjonalna placówka, pełniąca funkcje informacji turystycznej i kulturowej dla regionu lubelskiego i miasta Lublin. Wyposażenie, wystrój, dostępność materiałów i profesjonalne wsparcie informatorów zatrudnionych na miejscu, pozwala wysoko ocenić pracę ośrodka. Posiadające standard 4 gwiazdek Centrum otwarte jest codziennie do godziny 19:00. Swoją pracę rozpoczyna w dni tygodnia od 09:00, a w weekendy od 10:00. Jest niezbędnym i dla wielu turystów wciąż najważniejszym elementem SIT. Szczególnie istotną rolę pełni dla turystów zagranicznych, którzy mają w nawyku korzystanie z tego typu informacji.

Informacja internetowa dotycząca atrakcji i ofert turystycznych miasta Lublina w okresie przygotowania analizy była fragmentarycznie i w sposób niepełny realizowana przez kilka portali o charakterze turystycznym (np. www.lublin.eu/Turystyka, www.lublin.turystyka.pl, www.loitik.eu, www.magiczny-lublin.pl, www.teatrnn.pl). Brak było jednak serwisu całościowo i w sposób uporządkowany prezentującego informacje turystyczne. Nadzieję na powstanie serwisu, w pełni profesjonalnie prezentującego informacje turystyczne, można wiązać z pracami nad stworzeniem nowego portalu, prowadzonymi przez LROT.

W mieście widoczne są znaki kierunkujące turystów podróżujących samochodem do największych atrakcji turystycznych miasta. Oznakowanie dedykowane pieszym występuje sporadycznie na terenie śródmieścia. Jego stan i estetyka projektu nie pozwalają na pozytywną ocenę. W ramach tego oznakowania na uwagę zasługuje niegdyś spójny system oznakowania 5 miejskich szlaków turystycznych. Obecnie także i ten system wymaga gruntownego odświeżenia.

Podczas przeprowadzania wizji lokalnej w mieście, autorzy analizy nie byli w stanie odnaleźć wydawnictw turystycznych o charakterze informacyjnym, poświęconych produktom i szlakom turystycznym Lublina (poza opisem głównych atrakcji turystycznych miasta w ramach wydawnictw

¹³⁰ Za Polską Organizacją Turystyczną www.pot.gov.pl/system-informacji-turystycznej.

dostępnych pod szyldem „Miejsc Inspiracji”). Oferta miejska została zawarta za to w kartach produktowych, wydawanych przez LROT.

Audyтуюc system informacji turystycznej miasta natrafiono na istotny zasób przewodników opartych o aplikacje mobilne opracowanych przez Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN. Przewodniki te wykorzystują aplikacje Layar oraz system GPS. Prowadzą do celu w 12 trasach tematycznych wykorzystując elementy poszerzonej rzeczywistości.

W trakcie prac analitycznych zapoznano się także z propozycją projektu Systemu Informacji Miejskiej autorstwa Pawła Furmana i Adama Stępniaka. Autorzy, studenci lubelskich uczelni, w swoim projekcie uwzględnili założenia systemu identyfikacji wizualnej marki miasta oraz, jak twierdzą, elementy projektów Systemów Informacji Miejskiej z Warszawy i Łodzi. Przedstawione założenia są interesujące i sprawiają wrażenie poprawnych. Należy jednak pamiętać, że System Informacji Miejskiej to kosztowna inwestycja, w której projekt stanowi jedynie ułamek kosztów wdrożenia. Dlatego też należy poddać przedstawioną propozycję analizie czytelności, przeprowadzając testy czytelności na makietach. Dodatkowo warto pamiętać, że system taki musi zostać także zaprojektowany z uwzględnieniem materiałów i technologii wykonania, gwarantujących trwałość i estetykę. Dlatego rekomenduje się analizę i dopracowanie istniejących pomysłów przez specjalistów, mających doświadczenie w projektowaniu Systemów Informacji Miejskiej. Warto także zastanowić się czy przedstawiona propozycja jest najlepszą z możliwych, czy nie warto byłoby przygotować propozycji alternatywnych, np. czarne tło z białymi znakami, co byłoby bliższe założeniom marki oraz bardziej wyróżnikowe w skali kraju. System z czarnym tłem stosowany jest między innymi w Londynie, a z tłem ciemnogrnatowym w Bristolu.

Podsumowanie eksperckie i wskazania dotyczące możliwości rozwoju SIT w Lublinie

Informacja Turystyczna w Lublinie nie jest jeszcze realizowana w sposób systemowy. Pozytywnym przejawem integracji i wprowadzania wysokich standardów w świadczonej informacji jest działalność LOITiK-u. Należy dołożyć wszelkich starań żeby w nowo opracowanym serwisie turystycznym znalazły się wszelkie użyteczne informacje nt. oferty turystycznej miasta.

Konieczne jest jednak aktywowanie działań systemowych, obejmujących cały obszar recepcji turystycznej miasta spójnym systemem znaków informacji turystycznej, nawiązującym do marki miasta. Elementy SIT w formie znaków powinny być częścią większej całości, jaką jest System Informacji Miejskiej (SIM). W zakresie turystycznym elementami SIM są:

- Znaki kierunkowe prowadzące ruch pieszy do najważniejszych atrakcji turystycznych i budynków użyteczności publicznej, lokalizowane w punktach węzłowych dla ruchu turystycznego. Znaki takie najczęściej umieszczane są na specjalnie projektowanych słupach i nazywają się totemami.
- Tak zwane koła ratunkowe, zawierające mapę obszaru turystycznej eksploracji z oznaczeniem najważniejszych zabytków. Nośniki pełniące opisaną funkcję znajdują się już w śródmieściu Lublina.
- Opisy atrakcji turystycznych na specjalnych, dyskretnych nośnikach montowanych na fasadach budynków lub na słupkach własnych. Nośniki takie najczęściej nazywane są kartusiami.

Istotną sprawą jest także stworzenie założeń spójnej serii wydawniczej, odpowiadającej na zapotrzebowanie współczesnego turysty. W wydawnictwach takich podstawą narracji turystycznej powinna być mapa. Na jej kanwie prezentowane będą różnorodne szlaki i produkty turystyczne.

Opisane powyżej działania powinny znaleźć koordynatora z ramienia Urzędu Miasta w Lublinie, w postaci Wydziału Sportu i Turystyki, który odpowiadałby za merytoryczne przygotowanie zadań i nadzór nad ich realizacją.

3.5. Działania marketingowe Miasta Lublin

Od 2007 roku wszelkie działania marketingowe podejmowane przez Miasto Lublin wynikają z obowiązującej strategii marki „Lublin. Miasto Inspiracji”. Zrealizowane dotychczas projekty promocyjne przyczyniają się w dużym stopniu do budowania pozytywnego wizerunku Lublina jako atrakcyjnej destynacji turystycznej. Zdefiniowana w strategii marki wizja:

- punkt widzenia: Lublin jest miastem, w którym świadomość bogactwa przeszłości powinna inspirować przyszłość. Przyszłość kulturalną, akademicką i biznesową;
- obietnica: Chcemy by Lublin wyzwalał w ludziach zmianę oraz odkrywcze i twórcze myślenie;
- sposób działania: Aby zrozumieć Lublin trzeba go poczuć. Lublin należy doświadczać a nie jedynie oglądać

odnosi się praktycznie do każdej dziedziny życia, w tym w bardzo widoczny i bezpośredni sposób do turystyki. Marka Lublina jest ciekawa, intrygująca, ambitna i bardzo dobrze odzwierciedla tożsamość miasta. Jednocześnie idealnie wpisuje się ona we współczesny nurt turystyki poznawczej (3E).

Z założeń przyjętych w strategii marki wynika Koncepcja Programu „Miejsce Inspiracji”, którego cele obejmują:

- budowę spójnego, trwałego wizerunku Lublina wśród mieszkańców oraz odwiedzających,
- zwiększenie dostępności wiedzy o Lublinie oraz atrakcjach dostępnych w mieście,
- sprzedaż unikalnych usług mieszkańcom oraz odwiedzającym,
- wyróżnienie Podmiotów, które poprzez swoją działalność najpełniej wpisują się w ideę marki Lublin.

Z punktu widzenia programowania rozwoju turystyki, w tym doboru kluczowych elementów atrakcyjności turystycznej Lublina do budowania koncepcji produktowej, ogromne znaczenie ma hasło promocyjne – „Lublin. Miasto Inspiracji”. Doskonale wpisuje się ono w potrzeby współczesnych turystów, którzy od miejsca wypoczynku wymagają takiej oferty, która pozwoli im na przeżycie czegoś niezapomnianego. „Miasto Inspiracji” niesie taką obietnicę, tak więc jest warte rozważenia podczas dokonywania wyboru destynacji turystycznej. Hasło samo w sobie jest coraz bardziej rozpoznawalne, pozytywnie należy ocenić, iż jest ono konsekwentnie stosowane prawie od 6 lat.

Kampanie promocyjne Lublina wspierają w dużym stopniu rozwój turystyki, często bowiem ich cele odnoszą się do wzrostu rozpoznawalności miasta i zachęcenia do odwiedzenia Lublina. Podkreślają historyczny charakter miasta, który stanowi o jego atrakcyjności i jest wykorzystywany w budowaniu oferty kulturalnej. Widoczne jest dążenie miasta do poszukiwania i realizowania działań spójnych oraz niestandardowych w swojej formule, co pozytywnie wpływa na budowanie ciekawej marki turystycznej.

Inicjatywy promocyjne Lublina były niejednokrotnie nagradzane i doceniane przez ekspertów marketingu miejsc. Ich wpływ na wizerunek Lublina wśród turystów nie został jeszcze zbadany, ale można niewątpliwie stwierdzić, iż prowadzone przez Miasto działania marketingowe konsekwentnie budują markę Lublina jako intrygującej, inspirującej destynacji turystycznej, w której przeszłość harmonijnie łączy się z teraźniejszością, a pomysłów na ciekawe spędzenie czasu wolnego nie zabraknie dla nikogo. Realizowane działania marketingowe wywierają pozytywny wpływ na mieszkańców Lublina. Według wyników badań przeprowadzonych w 2011 roku marka i elementy strategii „Miasto Inspiracji” stają się istotnym czynnikiem postrzegania miasta, chociaż droga do pełnego sukcesu jest jeszcze z pewnością daleka.

3.6. Syntetyczna ocena ekspercka atrakcyjności turystycznej miasta Lublin

Przedstawione poniżej podsumowanie ma służyć skrótovej ocenie zawartych w rozdziale dotyczącym atrakcyjności turystycznej danych. Ocena atrakcyjności turystycznej Lublina A.D. 2013, nie jest jednoznaczna.

Największy progres miasto poczyniło, w ostatnich kilku latach, w zakresie dostępności komunikacyjnej. Przyczyniło się do tego głównie otwarcie Portu Lotniczego Lublin. Dzięki niemu w niedługim czasie nastąpić może znaczne poszerzenie liczby potencjalnych turystów, odwiedzających miasto, w ofercie tak zwanych city breaks (krótkich wypadów do miasta). Do tej pory rynek ten ograniczony był w zasadzie do aglomeracji warszawskiej, obecnie poszerzył się aglomeracje Londynu, Liverpoolu, Oslo i Dublina. Stwarza to możliwości przyciągnięcia turystów o znacznych mocach nabywczych i wysokich kompetencjach poznawczych. Dostęp do rynku aglomeracji europejskich stawia jednak wyższe wymagania w kwestii zagospodarowania turystycznego, oferty produktowej i promocji funkcji turystycznej miasta. Należy jednak założyć, że wynikające z faktu utworzenia sieci połączeń lotniczych szanse, są najistotniejszym katalizatorem rozwoju turystyki jaki pojawił się w Lublinie w ostatnich latach.

Atrakcyjność turystyczną Lublina w zakresie walorów przyrodniczych można uznać za ponadprzeciętną, jak na tej skali miasto. W jego granicach bowiem funkcjonuje zarówno zalew umożliwiający rekreację oraz uprawiane żeglarstwa, spławna rzeka, która służyć może kajakarstwu, jak i wzniesienie umożliwiające naukę narciarstwa zjazdowego. Dodatkowo ze względu na liczne przewyższenia i wąwozy, Lublin jest atrakcyjnym obszarem do uprawiania turystyki rowerowej i pieszej. Istotny potencjał turystyczny związany jest także ze zlokalizowanymi w obrębie miasta obszarami parkowymi. Mogą one stworzyć przestrzeń turystyczną o zupełnie nowej jakości. W parkach tych powstaną przemyślane i wielofunkcyjne miejsca recepcji turystycznej. Ich rewitalizacja przyczyni się także do poszerzenia obszaru konsumpcji turystycznej w mieście. Szczególnie istotne pod tym względem są Ogród Saski, Park Ludowy i Park Rusalka. Wykorzystanie tego drugiego podczas Konwencji Żonglerów w 2012 roku pokazuje, jak istotną rolę dla obsługi ruchu turystycznego i organizacji wydarzeń mogą pełnić przestrzenie parkowe. Jeśli uda się zrealizować plany rewitalizacyjne wymienionych 3 obszarów, będą one stanowiły istotny potencjał do stworzenia całkowicie nowego produktu turystycznego Lublina w obszarze turystyki aktywnej i rekreacji oraz wzmocnienia produktów turystyki kulturowej.

Najpoważniejszym potencjałem turystycznym Lublina są atrakcje kulturowe. Mowa tutaj zarówno o zabytkach materialnych, w tym muzeach i obiektach zabytkowych, jak również bardzo

rozbudowanym i awangardowym kalendarium wydarzeń. Lublin posiada urokliwą zabytkową zabudowę Starego Miasta, instytucje muzealne, które generują ruch turystyczny na poziomie 500 tys. odwiedzających rocznie. Tyle samo uczestników gromadzą, według danych GUS, wydarzenia organizowane przez instytucje kultury w mieście. Pod względem propozycji wydarzeń ofertę miasta należy ocenić jako niezwykle bogatą i unikatową. O jej sile świadczy fakt, że w mieście nie są realizowane zakupione z zewnątrz formaty festiwalowe, ale prowadzone są projekty autorskie, pionierskie i często współgrające z założeniami ich marek.

Lublin A.D. 2013 jest jednak miastem o nie w pełni wykorzystanym potencjale turystycznym. Turysta nie odkrywa bowiem wszystkich, ani nawet najważniejszych, walorów i atrakcji turystycznych miasta. Najczęstszym powodem takiego stanu rzeczy jest brak informacji skierowanej do turysty o istniejących:

- szlakach turystycznych,
- nowoczesnych muzeach,
- festiwalach i wydarzeniach,
- nowoczesnych narzędziach, w tym aplikacjach, wykorzystujących rozszerzoną rzeczywistość.

Istniejąca oferta produktowa miasta, poza wydarzeniami festiwalowymi, składa się z elementów statycznych, takich jak: wizyta na Zamku Lubelskim, spacer po Starym Mieście, odwiedzenie Muzeum na Majdanku. Trudno określić Lublin przez pryzmat takiej oferty produktowej jako „miasto inspiracji”. Brakuje rozwiązań systemowych, które odpowiednio poinformowałyby o już istniejących elementach angażującej narracji turystycznej, do których zaliczyć można:

- Podziemną Trasę Turystyczną,
- wystawę „Lublin. Pamięć Miejsca” w Bramie Grodzkiej,
- Piwnicę pod Fortuną,
- ofertę przewodników szeptanych i wykorzystujących aplikacje mobilne.

Syntetyczna ocena ekspercka zagospodarowania turystycznego miasta Lublin

Obecny stan zagospodarowania turystycznego Lublina jest mocno zróżnicowany, w zależności od rozpatrywanego elementu. Najistotniejsze braki występują w bazie noclegowej. Brakuje przede wszystkim tzw. obiektów ekonomicznych, takich jak:

- hostele,
- pensjonaty,
- apartamenty,
- hotele w standardzie * i **,
- pokoje gościnne.

Obecnie w mieście jest niewiele miejsc, w których turysta o mniejszych zasobach finansowych może znaleźć niedrogi, lecz porządny nocleg. Zaliczyć do nich można przede wszystkim: Hostel Lublin, Hostel i Apartamenty Królewska, Willa Wanda oraz Pokoje Gościnne CDN. W Lublinie stosunkowo niewiele jest też obiektów noclegowych wyższej klasy – do dyspozycji są dwa hotele 4-gwiazdkowe, lecz nie ma żadnego 5-gwiazdkowego. Większa liczba tego typu miejsc może być niezbędna dla

planowanych w przyszłości wydarzeń, organizowanych w nowym Centrum Kongresowym oraz rozwijających się Targach Lubelskich. Baza noclegowa w Lublinie jest stosunkowo droga¹³¹. W mieście znajduje się niewiele miejsc noclegowych w przeliczeniu na mieszkańca. Pokazuje to wciąż jeszcze niewykształconą jego funkcję turystyczną.

Bardziej rozwinięta i konkurencyjna cenowo¹³² jest baza gastronomiczna Lublina – znaczna liczba lokali, głównie w okolicach Starego Miasta i na Krakowskim Przedmieściu oraz różnorodna kuchnia, z pewnością stanowią niezbędne zaplecze obsługi ruchu turystycznego. Turysta odwiedzający Lublin nie będzie miał problemu z wyborem restauracji odpowiadającej jego potrzebom, jednakże znalezienie miejsca z kuchnią charakterystyczną dla obszaru, może już stanowić pewne wyzwanie. Mimo szerokiej oferty w mieście nie czuć, iż znajdujemy się w stolicy regionu, którego główną domeną są żywe gleby oraz bogactwa rolne. Niewiele miejsc serwuje takie przysmaki jak forszmak czy pierogi z kaszą, częściej w menu można znaleźć pizzę czy też spaghetti. Przy odpowiedniej współpracy z regionalnymi przedsiębiorstwami z branży FMCG oraz szerszym wykorzystaniu i promocji lubelskich tradycji kulinarnych, Lublin jest w stanie stworzyć rozpoznawalną w kraju ofertę gastronomiczną.

Baza sportowo-rekreacyjna Lublina jest stosunkowo nowa i wciąż wzbogacana o nowe elementy. Jej głównymi atutami obecnie są Hala Sportowo-Widowiskowa Globus, wyciąg nart wodnych Reland, wyciąg orczykowy Globus Ski, lodowisko Icemania, BikePark Lublin. W niedługim zostanie ona wzbogacona przez pełnowymiarowy basen olimpijski, halę lodową i stadion piłkarski. Opisaną infrastrukturę stwarza dogodne warunki dla rozwoju turystyki aktywnej oraz widowisk sportowych, które również mogą generować ruch turystyczny.

W zakresie bazy towarzyszącej na uwagę zasługuje niezliczona liczba tematycznych szlaków turystycznych, stworzonych w Lublinie. Mimo, iż w przestrzeni miasta oznakowane zostało zaledwie 5 szlaków kulturowych, to ilość ogólnie dostępnych jest wielokrotnie większa – warto wspomnieć chociażby o szlakach audio nazywanych szeptanymi lub tych opracowanych przez Ośrodek Brama Grodzka - Teatr NN. Ponadto miasto leży na trasie istotnych szlaków turystycznych o charakterze regionalnym i ponadregionalnych. Niestety istniejące szlaki wydają się być niedostępne dla turystów, ze względu na brak kompleksowej informacji na ich temat. W LOITiK-u brakuje atrakcyjnych wydawnictw przedstawiających ofertę pięciu szlaków miejskich, z kolei pozostałe szlaki, których opisy można znaleźć w Internecie istnieją jedynie wirtualnie, a przeciętny turysta nie ma szansy z nich skorzystać. Z pewnością w tym aspekcie można wiele zmienić, poprzez jakościowe i kompleksowe działania, mające na celu selekcję oraz promocję najatrakcyjniejszych szlaków. Multimedialne formy prezentacji w przestrzeni miejskiej, rzeczywistość rozszerzona oraz aplikacje mobilne, wsparte atrakcyjnymi graficznie folderami, to narzędzia, dzięki którym Lublin będzie mógł skutecznie wykorzystać już wykonane prace koncepcyjne w zakresie pomysłów na szlaki turystyczne oraz znacznie podnieść jakość oferty turystycznej.

¹³¹ Źródło: „Turystyczna konkurencyjność cenowa Poznania na tle największych miast Polski” Studenckie Centrum Badań Turystycznych EXPLORERS, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, 2012.

¹³² Tamże.

W mieście nie funkcjonuje zintegrowany system informacji turystycznej. Jako konieczne elementy systemu informacji turystycznej, który w powinien spinać całościowo atrakcyjność i ofertę turystyczną miasta należy wskazać:

- serwis www skupiający całość oferty turystycznej miasta,
- informatory z mapami miasta, wskazujące na możliwość skorzystania ze szlaków turystycznych istniejących w mieście,
- system Informacji Miejskiej z elementami informacji turystycznej,
- dostępność informacji o ofercie produktowej w miejscach recepcji turystycznej.

Zakłada się, że tylko poprzez wprowadzenie kompleksowego systemu informacji turystycznej, jakoś przeżycia turystycznego i zakres eksplorowanej przez turystę przestrzeni miejskiej wzrośnie.

Miasto zaskakuje ilością i zróżnicowaniem udostępnianych sal konferencyjnych i przestrzeni targowych, które w zdecydowanej większości, są nowoczesne i wielofunkcyjne. Ten fakt, w połączeniu z nowo otwartym lotniskiem oraz rozwijającą się funkcją targową predestynuje Lublin do rozwoju turystyki biznesowej. Możliwie szybkie powołanie Lublin Convention Bureau, które wspomogłoby działanie lokalnego sektora targowo-konferencyjnego, wydaje się być niezbędne dla sprawnego rozwoju tej formy turystyki przyjazdowej.

3.7. Analiza obecnego produktu turystycznego miasta Lublin

Chcąc przeanalizować obecny produkt turystyczny miasta Lublina należy ustalić jak rozumieć będziemy pojęcie produktu turystycznego. Z uwagi na wielość definicji i częste nadużywanie pojęcia produktu turystycznego, należy możliwie precyzyjnie określić zakres pojęcia po to, aby w najlepszym stopniu służyło ono zarówno diagnozie stanu obecnego jak i programowaniu rozwoju turystyki w mieście.

Produkt turystyczny – „To zbiór dóbr i usług, z których turyści korzystają, i które są dla nich szczególnym przedmiotem zainteresowania”¹³³.

Podkreślenie pojęcia „zbiór” wprowadza konieczność rozumienia produktu turystycznego jako pewnej złożonej całości. W jego skład mogą wchodzić wszelkiego rodzaju dobra materialne i niematerialne oraz usługi, które wykorzystywane są przez turystów i co ważne, są dla nich przedmiotem szczególnego zainteresowania. Produktem nie będzie zatem sama usługa noclegowa lub gastronomiczna, czy nawet odwiedzenie pojedynczej atrakcji turystycznej.

„Szczególne zainteresowanie turysty” może być rozumiane, jako rola produktu turystycznego, służąca zaspokojeniu konkretnych, specyficznych potrzeb i motywacji.

Uwzględniając powyższą definicję należałoby przeprowadzić badania na reprezentatywnej grupie turystów, które odpowiedziałyby, co jest przedmiotem ich szczególnego zainteresowania podczas podróży do Lublina oraz z jakich dóbr i usług korzystają podczas wizyty w mieście. Badania takie miałyby w pełni reprezentatywny charakter, gdyż odnosiłyby się do strony popytowej. Turyści sami wskazyliby, jakie zbiory usług i dóbr turystycznych są przez nich wykorzystywane i czy stanowią dla nich one przedmiot szczególnego zainteresowania.

¹³³ Aleksander Panasiuk, *Ekonomika Turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Z uwagi na brak dostępnych badań w przywołanej formule, poniżej przeprowadzono ekspercką analizę obecnie funkcjonujących w mieście produktów turystycznych. Jej podstawą były dane źródłowe zebrane przez operatorów poszczególnych atrakcji oraz infrastruktury turystycznej. W analizie uwzględniono w szczególności: frekwencję w obiektach muzealnych¹³⁴, frekwencję podczas wydarzeń¹³⁵, frekwencję na imprezach targowych¹³⁶, liczbę osób korzystających z przewodników mobilnych¹³⁷, strukturę narodowościową obsługiwanych gości¹³⁸, frekwencję w centrach handlowych¹³⁹.

Poniżej przedstawiono te produkty turystyczne, które spełniają założenia formalne definicji oraz, w przypadku których istniała możliwość oszacowania strumienia osób korzystających z dóbr i usług, w ich ramach.

- **Produkt Zwiedzanie Starego Miasta i oferty Muzeum Lubelskiego** (muzeum, Kaplica Trójcy świętej, donżon, filie muzeum).

Należy przyjąć, że osoby odwiedzające Muzeum Lubelskie, odwiedzają także znajdujące się w pobliżu Stare Miasto. Dodatkowo usługami, z których często korzystają wybierający ten produkt, będzie przewodnictwo turystyczne oraz usługa gastronomiczna. Odbiorcami tego produktu są zarówno uczestnicy wycieczek zorganizowanych jak i turyści indywidualni. Produkt ten należy do najpopularniejszych obecnie funkcjonujących w Lublinie, o czym świadczy frekwencja notowana w obiektach muzealnych.

W ramach produktu wskazać można atrakcje turystyczne, w których frekwencja została podana poniżej:

- Muzeum Lubelskie (muzeum, Kaplica św. Trójcy, donżon) – ponad 128 tys.
- Trasa Podziemna – 21 tys.
- Muzeum Martyrologii „Pod Zegarem” – 3 tys.
- Muzeum Archidiecezjalne – Brama Trynatarska – 12 tys.
- **Produkt Uczestnictwo w imprezach kulturalnych i wydarzeniach** (głównie festiwale, jarmarki)

Jak wynika z ostrożnych szacunków podawanych przez organizatorów wydarzeń festiwalowych, frekwencja podczas imprez sięga od kilkuset do nawet kilkuset tysięcy uczestników. Nie ma możliwości szczegółowego określenia, ilu z nich pochodzi z Lublina, a ilu z poza miasta. Poniżej podano szacunkowe estymacje ilości uczestników wydarzeń, udostępnione przez ich organizatorów. Można jednak z całą odpowiedzialnością przyjąć, że w przypadku kilkudniowych wydarzeń kulturalnych, w mieście znajdują się odbiorcy produktu turystycznego, na który składają się następujące dobra i usługi: nocleg w hotelu lub hostelu, uczestnictwo w imprezie kulturalnej,

¹³⁴ Frekwencja w obiektach muzealnych w Lublinie w 2012 roku, LOITiK 2013.

¹³⁵ Dane organizatorów wydarzeń uzyskane w rozmowach bezpośrednich i dane GUS.

¹³⁶ Dane przekazane przez Targi Lublin S.A.

¹³⁷ Dane przekazane przez Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN.

¹³⁸ Dane przekazane przez Państwowe Muzeum na Majdanku.

¹³⁹ Dane ze strony internetowej www.galeriehandlowe.pl

korzystanie z oferty restauracji lub pubów, zakup pamiątek z Lublina, uczestnictwo w warsztatach kulturowych.

Z danych GUS wynika, że w Lublinie w 2012 roku w imprezach organizowanych przez instytucje kultury, muzea i obiekty działalności wystawienniczej, wzięło udział ponad 542 tys. osób. Jest to liczba, w której znajduje się także strumień turystów odwiedzających Lublin w tym celu.

Poniżej przybliżono frekwencje podczas wybranych wydarzeń kulturalnych, odbywających się w Lublinie. Zakładając nawet, że turyści stanowili tylko 20% ich uczestników, produkt oparty o wydarzenia kulturalne zaliczyć należy do wiodących produktów turystycznych miasta.

Wskazane jest przeprowadzenie badania ankietowego wśród gości najpopularniejszych wydarzeń, które umożliwi dokładną odpowiedź na pytanie, jaki procent uczestników eventu pochodzi spoza Lublina.

- Jarmark Jagielloński – według szacunków organizatorów od 100 do 150 tysięcy uczestników¹⁴⁰
- Festiwal Tradycji i Awangardy Muzycznej „Kody” - według szacunków organizatorów od 500 do 1500 uczestników
- „Otwarte Miasto – Open City”. Brak możliwości oszacowania frekwencji ze względu na otwarty charakter festiwalu
- „Najstarsze pieśni Europy” – około 200 osób specjalnie przyjeżdżających na to wydarzenie do Lublina
- **Produkt turystyki miejskiej – wizyty w galeriach handlowych, odwiedzanie kawiarni, pubów i klubów, korzystanie z oferty kin i turystyki zdrowotnej**

W mieście, które stanowi centrum regionalne, administracyjne jak również istotny ośrodek handlowy, istnieje oferta turystyczna, która oparta jest na selekcji tych dóbr i usług, które nie są dostępne dla mieszkańców mniejszych miejscowości w regionie. Analizując możliwości spędzenia w Lublinie popołudnia lub dnia wolnego przez mieszkańców regionu, można wskazać na kompozycję następujących usług i dóbr, będących przedmiotem szczególnego zainteresowania turystów: wizyta w galerii handlowej, odwiedzenie kawiarni lub restauracji w centrum miasta, spacer do parku, skorzystanie z usług centrów rozrywki, wizyta u kosmetyczki, fryzjera.

Pomimo braku badań dotyczących rzeczywistej ilości turystów pośród odwiedzających centra handlowe, można z całą pewnością sądzić, że znaczący odsetek ich klientów pochodzi także spoza Lublina. W celu oszacowania wielkości tego strumienia należy wskazać jak wysoką frekwencją mogą pochwalić się lubelskie galerie handlowe. Dla przykładu Galeria Handlowa Olimp odwiedzana jest przez ponad 500 tys. klientów.¹⁴¹

Wskazane byłoby przeprowadzenie badania ankietowego wśród odwiedzających centra handlowe, mającego na celu określenie ilu z nich pochodzi z Lublina, a ilu spoza miasta.

¹⁴⁰ Z kolei badanie ruchu turystycznego „Jak Smakuje Lubelskie?” przeprowadzone przez LROT podczas Jarmarku Jagiellońskiego w 2011 roku mówi o dokładnie 10 210 osobach, które weszły na teren Starego Miasta (gdzie zlokalizowana jest duża część atrakcji Jarmarku) przez Bramę Grodzką lub Krakowską.

¹⁴¹ Źródło: www.galeriehandlowe.pl

- **Produkt turystyki biznesowej – uczestnictwo w targach, wystawach, konferencjach, kongresach, szkoleniach**

W Lublinie funkcjonuje produkt turystyki biznesowej, którego podstawowym składnikiem jest oferta świadczona przez Targi Lubelskie S.A. W ramach tego produktu można mówić o wykorzystaniu następujących dóbr i usług turystycznych: infrastruktura i usługi dostarczane przez Targi Lublin S.A., wykorzystanie bazy noclegowej oraz konferencyjnej lubelskich hoteli, posiłki i usługi cateringowe świadczone przez lubelskie restauracje, korzystanie z przewozów taksówkami, uczestnictwo w imprezach kulturalnych, organizowanych w lubelskich teatrach i centrach kultury.

Opisany produkt turystyczny znajduje licznych odbiorców. Pomimo tego, że nie są prowadzone statystyki wskazujące dokładną liczbę turystów wśród uczestników tego produktu, można przyjąć, że spora część gości targowych pochodzi spoza Lublina. W 2012 frekwencja w imprezach organizowanych przez Targi Lublin wynosiła ponad 120 tysięcy.

Wskazane byłoby przeprowadzenie badania ankietowego wśród gości targowych, mającego na celu określenie województwa lub kraju, z którego pochodzą.

- **Produkt turystyki sentymentalnej - powrót do miasta przodków**

W Lublinie obecnie funkcjonuje produkt turystyki sentymentalnej, skierowany do gości pochodzenia żydowskiego lub o żydowskich korzeniach. Część z nich odwiedza tylko Państwowe Muzeum na Majdanku, co nie oznacza jeszcze, że korzystają oni z produktu turystycznego, a jedynie, że odwiedzają atrakcję turystyczną. O produkcie turystycznym możemy mówić kiedy korzystają oni z szerszej oferty miasta, obejmującej między np: odwiedzanie wystawy Lublin. Pamięć Miejsca i skorzystanie z usługi przewodnickiej w Ośrodku Brama Grodzka – Teatr NN, posiłek w restauracji z kuchnią żydowską Mandragora, wizytę na Starym Cmentarzu Żydowskim (Kirkucie), obejrzenie studni na ulicy Szerokiej, odwiedzenie Jesziwa Chachmej Lublin (Lubelska Szkoła Mędrców). Coraz popularniejszą usługą w ramach tego produktu jest także wykorzystanie multimedialnych przewodników, dostępnych na urządzenia mobilne, wykorzystujących technologię „Rozszerzonej Rzeczywistości”. W 2012 roku odnotowano ponad 450 pobrań tych przewodników (pomimo całkowitego braku promocji¹⁴²). Dodatkowym elementem produktu jest także oprowadzanie po Starym Mieście przez przewodnika miejskiego.

Z całą pewnością jest to jeden z wiodących produktów turystycznych Lublina. Na poparcie tego stwierdzenia można przedstawić dane dotyczące frekwencji w głównych atrakcjach turystycznych, w ramach tego produktu. Na rok 2012 frekwencja w Państwowym Muzeum na Majdanku wynosiła ponad 101 tys. osób. Warto zauważyć, że wśród turystów odwiedzających Państwowe Muzeum na Majdanku, około 50% stanowią Polacy, niemal równie liczna jest grupa turystów z zagranicy, co oznacza, że turyści ci musieli skorzystać z noclegu. W grupie turystów zagranicznych ponad 36 tys. osób pochodziło z Izraela, liczne grupy pochodzą także z USA, Francji, Niemiec, Belgii, Wielkiej Brytanii¹⁴³. W Ośrodku Brama Grodzka – Teatr NN – 6,5 tys. osób odwiedziło wystawę „Lublin. Pamięć Miejsca”. W wypadku wystawy Lublin. Pamięć Miejsca, zliczone zostały tylko odwiedziny w ramach grup zorganizowanych, których w 2012 roku było ponad 550. W głównej mierze osoby

¹⁴² Dane przekazane przez Ośrodek „Brama Grodzka Teatr-NN”.

¹⁴³ Za frekwencja od 1 stycznia do 31 grudnia 2012 r. Muzeum Państwowe na Majdanku.

odwiedzające wystawę pochodziły z Polski (2,5 tys.) i Izraela (2,1 tys.). Dodatkowo także z USA, Francji, Niemiec i innych krajów.

- **Produkt turystyki aktywnej - wykorzystanie infrastruktury oraz uczestnictwo w imprezach związanych z turystyką aktywną**

Lublin jest miastem, którego walory naturalne warunkują możliwość uprawiania turystyki aktywnej. W ramach produktu realizowanego w oparciu o atrakcje i infrastrukturę turystyki aktywnej, można wymienić różnorodne warianty. W każdym z nich, ze zmiennym natężeniem, wykorzystywane będą dobra i usługi z tego zakresu. Do przykładowych wariantów tego produktu będą należały między innymi: korzystanie z wyciągu nart wodnych „Reland”, przejazd ścieżką rowerową wokół Zalewu Zemborzyckiego, skorzystanie z basenów i zjeżdżali w kompleksie rekreacyjnym „Słoneczny Wrotków”. W wersji zimowej produkt turystyki aktywnej może występować w zmienionej formie np. skorzystanie z oferty lodowiska „Iceman”, nauka narciarstwa zjazdowego na stoku narciarskim „Globus Ski”. Kolejnym wariantem produktu turystyki aktywnej może być nauka i doskonalenie umiejętności jazdy na rowerze w „BikeParku Lublin” lub spływ rzeką Bystrzycą, połączony z przepłynięciem przez Zalew Zemborzycki.

Możliwości oszacowania aktualnego zainteresowania danym produktem turystycznym należy upatrywać w sprawozdawczości dotyczącej korzystających z wymienionej powyżej infrastruktury turystyki aktywnej, której operatorem jest Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji w Lublinie. Frekwencja w 2012 roku była następująca:¹⁴⁴

- ilość osób korzystających z kąpieliska „Słoneczny Wrotków” – ok. 63 tys.
- ilość osób uczestniczących w spływach kajakowych organizowanych przez MOSIR – ok. 600
- ilość osób uczestniczących w imprezach organizowanych w Hali Globus – 42 tys.
- ilość osób korzystających z lodowiska „Iceman” – ok. 115 tys.
- ilość przejeżdżających przez kołowrót na stoku narciarskim „Globus Ski” – ok. 41 tys.

Powyższe dane ilościowe niestety nie są źródłem, które mówiłoby jedynie o ruchu turystycznym w ramach produktu turystyki aktywnej. Wskazane byłoby przeprowadzenie badania ankietowego wśród korzystających z wymienionych atrakcji, szacującego jaki procent użytkowników pochodzi spoza Lublina.

¹⁴⁴ Źródło: Raport frekwencyjny za 2012 rok, MOSIR w Lublinie.

4. Pozycjonowanie oferty turystycznej Lublina na tle miast konkurencyjnych

Oferta turystyczna Lublina rozpatrywana jest przez potencjalnych turystów w kontekście miast konkurencyjnych. Relatywne postrzeganie Lublina, w odniesieniu do innych ośrodków miejskich podobnej wielkości, może wpływać na częstotliwość wyboru tego miasta, jako rzeczywistego celu podróży turystycznych. Zarówno dziś, jak i po zakończeniu wdrażania strategii, należy postawić sobie pytanie: jaką pozycją na tle miast konkurencyjnych zajmuje Lublin? Określenie pozycji Lublina musi uwzględniać aspekty, w których możliwe jest przeprowadzenie analizy w oparciu o mierzalne wartości. Takie podejście zapewni możliwość monitorowania zmiany pozycji w czasie i przede wszystkim zagwarantuje obiektywność wskazań, dotyczących relatywnych przewag i słabości oferty turystycznej, wpływających na jej konkurencyjność.

Pozycjonowanie oferty turystycznej Lublina zostało przeprowadzone w porównaniu do koszyka miast o zbliżonej liczbie mieszkańców. W zestawieniu znalazły się więc miasta większe niż 300 tys. mieszkańców. Z uwagi na brak badań pierwotnych konieczne było oparcie pozycjonowania o dane wtórne. Do koszyka analizowanych miast zaliczono: Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Szczecin, Wrocław. W pozycjonowaniu celowo nie uwzględniono Warszawy z tego względu, iż miasto to posiada daleko bardziej rozwiniętą funkcję turystyczną i zaciemniałoby ocenę pozostałych. Analogiczne założenie można by przyjąć w stosunku do Krakowa, jednak stolica Małopolski została obrana za punkt odniesienia dla Lublina w strategii marki, powstałej w 2007 roku.

W procesie wskazania pozycji konkurencyjnej Lublina posłużono się aspektami umożliwiającymi określenie relatywnej pozycji miasta, uwzględniającej jego konkurencyjność na wymiarach dwóch z głównych funkcji turystycznych realizowanych w mieście – turystyki kulturalnej i turystyki biznesowej. Kolejnym analizowanym aspektem było określenie pozycji miasta pod względem dostępności komunikacyjnej i dostępności miejsc noclegowych. W następnym kroku porównano konkurencyjność cenową, która często ma wpływ na faktyczną wielkość ruchu turystycznego. Na podstawie zebranych danych opracowano trzy mapy konkurencyjności Lublina na tle innych miast Polski. Na każdej z nich wielkość okręgu symbolizującego dane miasto jest proporcjonalna do liczby mieszkańców. W ostatnim punkcie przeanalizowano realizowane inwestycje infrastrukturalne, które mają istotne znaczenie dla przyszłego wizerunku i oferty turystycznej miast konkurencyjnych.

4.1. Pozycja konkurencyjna Lublina pod względem liczby uczestników wydarzeń kulturalnych oraz turystów biznesowych

Strumień uczestników wydarzeń kulturalnych oraz gości korzystających z noclegu podczas spotkań biznesowych może stanowić istotny aspekt porównawczy pozycji konkurencyjnej Lublina na tle badanych miast. Takie zestawienie danych miało na celu zweryfikować hipotezę o ponadprzeciętnie rozbudowanej ofercie wydarzeń kulturalnych w Lublinie. Pozwoliło ono również ocenić perspektywę relatywnego wzrostu pozycji Lublina na tle miast konkurencyjnych w zakresie obsługi gości biznesowych, w szczególności po zakończeniu inwestycji w infrastrukturę przemysłu spotkań w Lublinie.

Tabela 10 Uczestnicy wydarzeń biznesowych (2010) oraz imprez organizowanych przez instytucje kultury (2011) w wybranych miastach Polski

Miasto	Uczestnicy wydarzeń biznesowych korzystający z noclegu (2010)	Uczestnicy imprez organizowanych przez instytucje kultury (2011)	Wielkość miasta (w tys. osób)
Bydgoszcz	7 165	122 190	363
Gdańsk	195 700	162 860	460
Katowice	49 850	268 413	310
Kraków	258 000	1 030 011	759
Lublin	44 362*	542 984	349
Łódź	78 408*	248 645	729
Poznań	221 800	315 021	553
Szczecin	59 450	110 816	409
Wrocław	74 600	313 853	631

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS oraz Poland Convention Bureau, Raport „Przemysł Spotkań i Wydarzeń w Polsce 2011”.

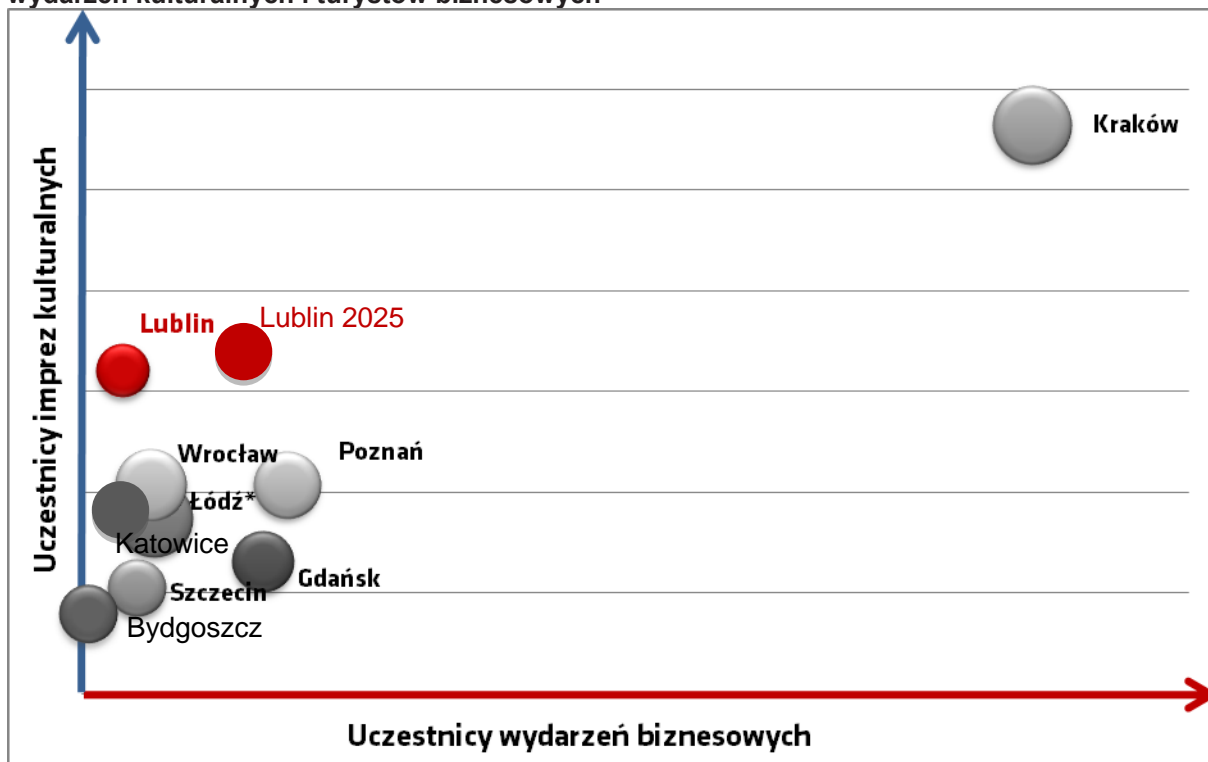
*Dane szacunkowe obliczone na podstawie danej liczby sal konferencyjnych w każdym z miast (według GUS 2009) oraz wartości średnich dla pozostałych miast.

W zakresie turystyki biznesowej dane dotyczące konferencji, kongresów i innych wydarzeń zaliczanych do sektora MICE publikuje Poland Convention Bureau, które zrzesza podmioty tego rodzaju z poszczególnych miast. Jako że w Lublinie oraz Łodzi podobne biura w 2012 roku nie funkcjonowały, konieczne było oszacowanie danych dla tych dwóch badanych ośrodków¹⁴⁵.

Dane dotyczące uczestników oferty eventów kulturalnych publikowane przez Główny Urząd Statystyczny, obejmują uczestników imprez organizowanych przez domy i ośrodki kultury, a także kluby i świetlice. Należy mieć na uwadze, iż w podawanych liczbach bez wątpienia sporą część stanowią mieszkańcy.

¹⁴⁵ Posłużono się w tym celu danymi GUS-u, mówiącymi o liczbie sal konferencyjnych w Lublinie i Łodzi (2009), a także średnią liczbą wydarzeń przypadających na jedną salę konferencyjną i średnią liczbą uczestników przypadających na jedno wydarzenie dla pozostałych miast ujętych w porównaniu. Otrzymano w ten sposób porównywalne dane, które wskazują na potencjalny rząd wielkości ruchu turystyki biznesowej w Lublinie i Łodzi. Wyniki te należy jednak traktować wyłącznie orientacyjnie.

Wykres 4 Mapa konkurencyjności wybranych miast Polski w zakresie liczby uczestników wydarzeń kulturalnych i turystów biznesowych

Źródło: opracowanie własne landbrand.

W przywołanym zestawieniu zaskakuje wysoka pozycja Lublina pod względem uczestników imprez kulturalnych. Ich liczba przekracza niemal dwukrotnie wartości dla miast takich jak Poznań, Wrocław, Łódź czy Katowice. Warto podkreślić, że są to miasta często dwa razy większe od Lublina. Jedynie Kraków, drugie największe miasto w kraju, pod względem wielkości angażuje w aktywność podczas imprez kulturalnych dwukrotnie więcej uczestników. Liczba uczestników imprez kulturalnych w Lublinie w roku 2025 może jeszcze wzrosnąć. Pod warunkiem jednak, że ich poziom jakościowy również będzie wzrastał z roku na rok i zachowają one swój autorski charakter. Żeby liczba uczestników wydarzeń mogła się powiększać, zakłada się konieczność skuteczniejszej komunikacji oferty tych wydarzeń odbiorcy zewnętrznemu.

W zakresie gości odwiedzających miasto w ramach oferty turystyki biznesowej można przyjąć, że obecna pozycja Lublina ulegnie znacznej poprawie. Będzie to miało miejsce dzięki oddaniu do użytku nowych powierzchni konferencyjnych związanych z realizacją takich inwestycji jak Centrum Spotkania Kultur i Lubelskie Centrum Konferencyjne. Jednak w chwili obecnej pozycja Lublina należy do najmniej konkurencyjnych w grupie badanych miast, mniejsza liczba uczestników wydarzeń biznesowych notowana jest jedynie w Bydgoszczy.

4.2. Pozycja konkurencyjna Lublina w aspekcie oferty bazy noclegowej i dostępności komunikacji lotniczej

Zakłada się, że niezbędnym kryterium wyznaczenia pozycji konkurencyjnej miasta jest dostępność miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego. Wartość ta jest z jednej strony miernikiem podaży na rynku turystycznym w mieście, z drugiej strony silnie wpływa na popyt warunkując jego wielkość.

Możliwość dotarcia do miasta drogą lotniczą umożliwia skorzystanie z oferty miasta turystom z wielu odległych regionów europejskich. Atrakcyjność turystyczna Lublina może być promowana na rynkach docelowych, dotychczas nie dostępnych. Połączenia lotnicze również mogą istotnie wpłynąć na zainteresowanie ośrodkiem turystów biznesowych.

Analiza dwóch przywołanych wartości ma kluczowe znaczenie dla określenia pozycji miasta pod względem możliwości zainteresowania turystów zagranicznych. Oni to bowiem najczęściej korzystają z transportu lotniczego, a na nocleg wybierają obiekty zakwaterowania zbiorowego. Aby więc oferta miasta była dla niego konkurencyjna, musi mieć odpowiednio szeroki wybór miejsc noclegowych o zróżnicowanym standardzie i cenie, a także dogodne połączenie lotnicze. W przypadku turystów polskich częściej wykorzystywane będą możliwości noclegów u znajomych i rodziny oraz transport drogowy lub kolejowy.

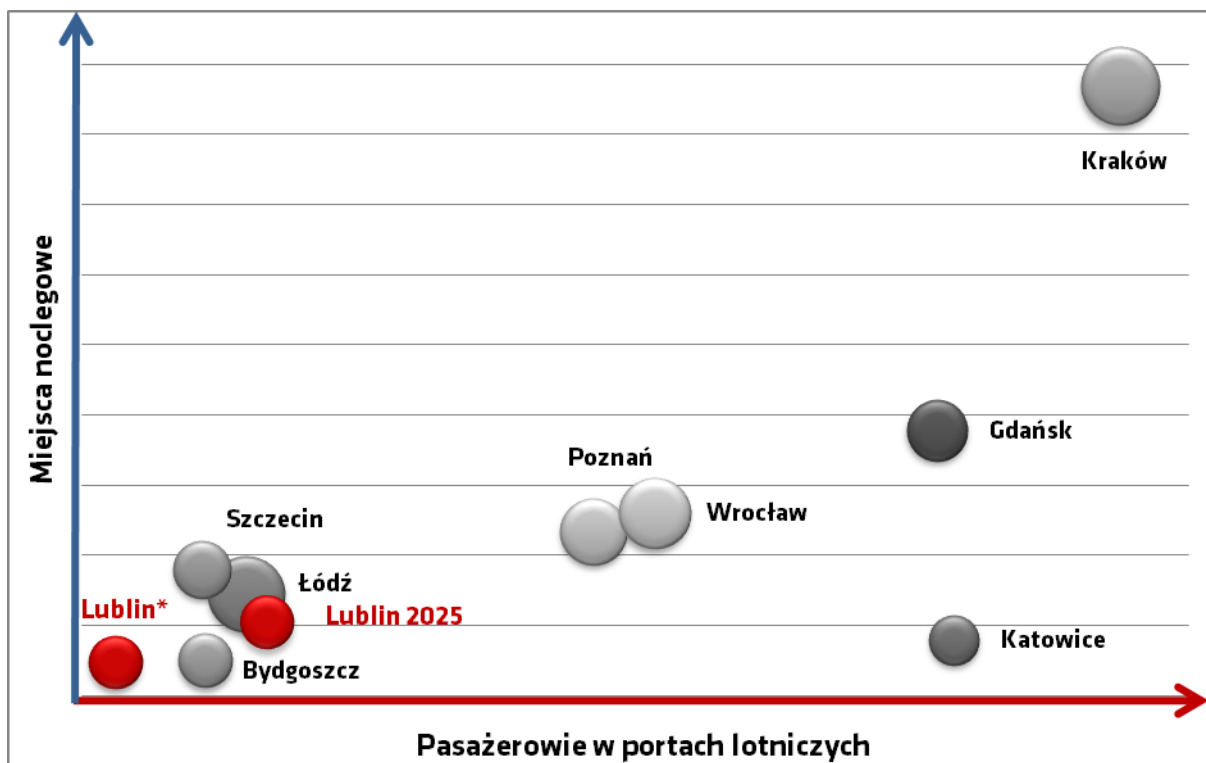
Tabela 11 Konkurencyjność wybranych miast Polski w zakresie dostępnych miejsc noclegowych oraz obsłużonych pasażerów w portach lotniczych (2011)

Miasto	Miejsca noclegowe w obiektach zakwaterowania zbiorowego	Pasażerowie portach lotniczych (w tys. osób)	Wielkość miasta (w tys. osób)
Bydgoszcz	2 513	268	363
Gdańsk	12 344	2 449	460
Katowice	3 372	2 500	310
Kraków	27 062	2 994	759
Lublin	2 447	0*	349
Łódź	5 343	390	729
Poznań	8 021	1 425	553
Szczecin	6 394	258	409
Wrocław	8 807	1 606	631

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS oraz dane Urzędu Lotnictwa Cywilnego.

* Port Lotniczy w Lublinie otwarto pod koniec 2012 roku.

Wykres 5 Mapa konkurencyjności wybranych miast Polski dla turystów zagranicznych

Źródło: opracowanie własne landbrand.

Liczba pasażerów obsługiwanych na lotniskach w ciągu roku oddaje wielkość strumienia zarówno wylatujących mieszkańców miasta, jak i przylatujących turystów. Trudno mówić z pełną odpowiedzialnością o procencie turystów ukrytym w tej liczbie. Można jednak założyć, że stanem normalnym jest to, że im więcej obsługiwanych pasażerów, tym więcej turystów w danym porcie lotniczym. W momencie opracowania dokumentu Port Lotniczy w Lublinie był najnowszym lotniskiem w Polsce i Europie, działającym od niespełna kilku miesięcy, nie istniały z tego powodu jeszcze statystyki ukazujące wielkość strumienia podróżnych obsługiwanych na lotnisku. Powołując się jednak na prognozy, którymi posługuje się operator Portu Lotniczego Lublin można przyjąć, że osiągnięcie wielkości obsługi ruchu powyżej 500 tys. podróżnych do roku 2025 wydaje się bardzo realną prognozą. Lublin ma szansę obsługiwać większą liczbę turystów niż Łódź, paradoksalnie ze względu na mniej dogodne połączenia drogowe i kolejowe ze stolicą.

W drugim badanym wymiarze – ilości miejsc noclegowych wykorzystano dane GUS-u mówiące o liczbie miejsc noclegowych dostępnych w obiektach zbiorowego zakwaterowania w mieście. W tym aspekcie pozycja konkurencyjna Lublina przedstawiała się najslabiej ze wszystkich badanych ośrodków miejskich. Liczba miejsc noclegowych była mniejsza niż w porównywalnych pod względem wielkości Katowicach czy Bydgoszczy. Zakłada się, że do roku 2025 ilość miejsc noclegowych w mieście może się podwoić. Prognoza opiera się na kilku założeniach. Po pierwsze w Lublinie bardzo dynamicznie rozwijać się będzie rynek hosteli, których w momencie powstawania dokumentu w mieście było tylko 3. Będzie to spowodowane faktem zwiększenia się zainteresowania miastem młodych turystów z kraju i Europy. Dostępność oferty turystycznej miasta wzrośnie, poprzez rozwój sieci połączeń niskobudżetowych linii lotniczych. Lublin posiada również bardzo interesującą dla odbiorcy w przedziale 18-35 lat ofertę wydarzeń. Po drugie w mieście przybędzie też hoteli

ekonomicznych i o wyższym standardzie. Będzie to następstwem rozwoju oferty turystyki biznesowej w mieście, co spowoduje wzrost popytu na tego typu ofertę noclegową.

4.3. Pozycja Lublina pod względem turystycznej konkurencyjności cenowej

Pod pojęciem konkurencyjności cenowej destynacji turystycznej rozumie się skłonność turystów do obierania za cel podróży określonej lokalizacji, w której łączna wartość kupowanych dóbr i usług będzie w ich ocenie najkorzystniejsza pod względem ceny. W miejscowości bardziej konkurencyjnej cenowo siła nabywczą turysty będzie relatywnie większa, tak więc miejscowość ta będzie wybierana częściej od pozostałych. Zgodnie z założeniami mikroekonomii, jeśli dwa dobra spełniają takie same lub podobne potrzeby konsumenta, gdy wzrośnie sprzedaż jednego z nich (tańszego), to zmaleć musi sprzedaż drugiego (droższego). W rzeczywistości cena obu dóbr jest nie jedynym, ale jednym z najistotniejszych kryteriów wyboru. Przykładem dobrze obrazującym to zjawisko we współczesnej turystyce jest ogromna w ostatnich latach popularność kurortów w Egipcie, Tunezji czy Chorwacji, które przejęły znaczną część konsumentów od tradycyjnych destynacji europejskich, takich jak Włochy, Francja i Hiszpania. Zmiana ta zaszła w ogromnej mierze ze względu na przystępniejsze ceny w tych pierwszych.

W badaniach przeprowadzonych na początku 2010 roku na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu, zbadano turystyczną konkurencyjność cenową największych miast Polski, wśród których znalazł się także Lublin. Porównano 5 kategorii produktów nabywanych przez uczestników ruchu turystycznego. Były to: noclegi, wyżywienie, transport, zakupy na potrzeby własne oraz usługi rekreacyjne. Poniżej przedstawiono wyniki tych badań dla Lublina oraz ośmiu porównywalnych miast w zakresie dwóch najistotniejszych grup wydatków ponoszonych przez turystów – usług noclegowych i gastronomicznych.

Tabela 12 Konkurencyjność cenowa wybranych miast Polski w zakresie wyżywienia oraz noclegów (2010)

Miasto	Cena noclegu w hotelu (zł)	Cena wyżywienia (zł)	Wielkość miasta (w tys. osób)
Bydgoszcz	266,42	22,87	363
Gdańsk	239,85	31,10	460
Katowice	284,71	26,03	310
Kraków	161,32	40,59	759
Lublin	273,34	26,43	349
Łódź	250,75	26,94	729
Poznań	248,34	34,87	553
Szczecin	200,79	28,91	409
Wrocław	257,69	33,16	631

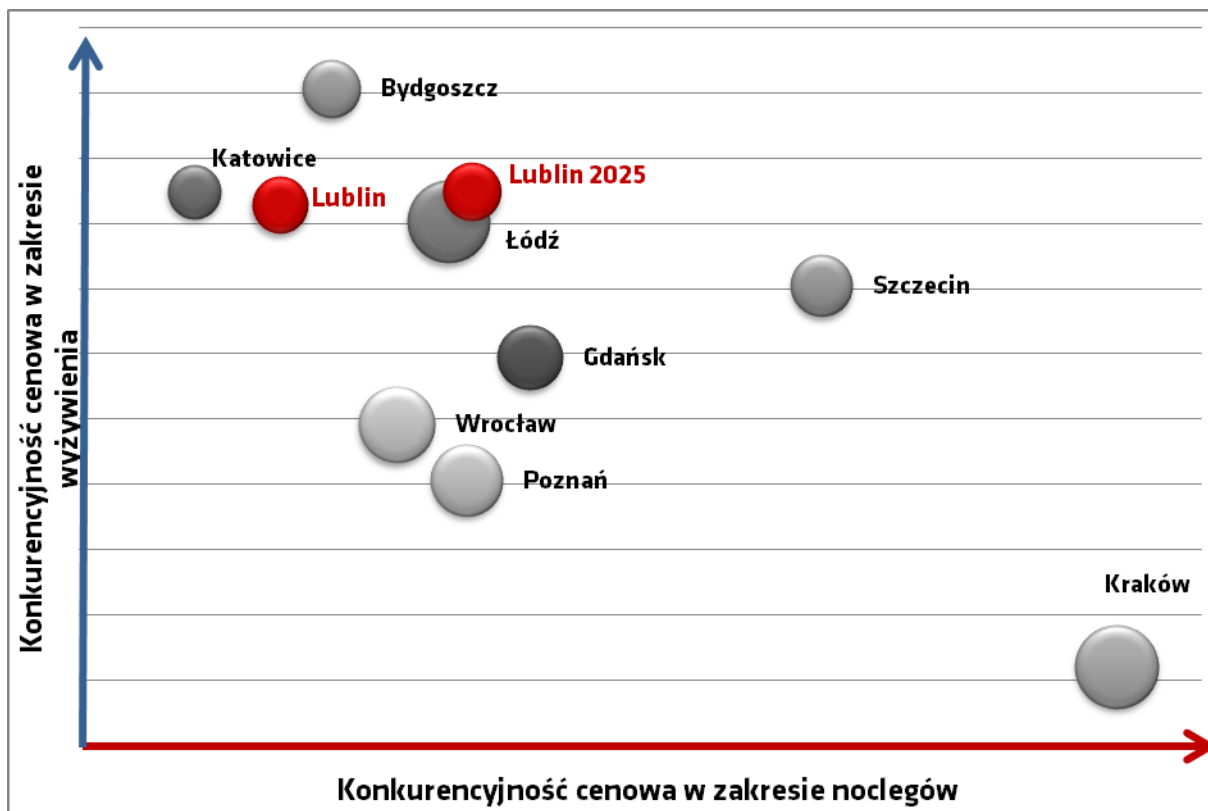
Źródło: „Turystyczna konkurencyjność cenowa Poznania na tle największych miast Polski”, Studenckie Centrum Badań Turystycznych EXPLORERS, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, 2010.

Zaprezentowane dane posłużyły do wyznaczenia pozycji konkurencyjnej Lublina na tle porównywalnych miast, w zakresie wyżywienia oraz noclegów. Im dane miasto znajduje się dalej od

początku układu współrzędnych, tym jest bardziej konkurencyjne pod względem oferowanych cen, a jego siła przyciągania turystów większa. Wielkości kół symbolizujących miasta są proporcjonalne do ich liczby mieszkańców.

Wykres 6 Mapa konkurencyjności cenowej wybranych miast Polski w zakresie żywienia oraz noclegów

Źródło: opracowanie własne landbrand.

Przeprowadzone pozycjonowanie pokazuje, iż oferta Lublina jest bardzo konkurencyjna cenowo pod względem gastronomii. Lepszą pozycję ma jedynie Bydgoszcz, a Katowice i Łódź prezentują niemalże identyczny poziom cen w tym zakresie. Znacznie większe wydatki na wyżywienie turysta poniesie odwiedzając miasta większe, o bardziej rozwiniętej funkcji turystycznej. Widać to doskonale na przykładzie Poznania, Wrocławia, Gdańska oraz przede wszystkim Krakowa. Warto należycie wypromować ofertę gastronomiczną miasta, gdyż jej cena i relatywnie duże zróżnicowanie stanowią spore atuty miasta.

Z kolei w przypadku usług noclegowych Lublin plasuje się na przedostatniej pozycji, wyprzedzając tylko stolicę Górnego Śląska. Najbardziej konkurencyjną ofertą w tym aspekcie może pochwalić się Kraków, który posiada wysoce rozbudowaną bazę noclegową, podobnie jak całe województwo małopolskie.

W tym wymiarze konkurencyjności widać silną zależność między obowiązującymi cenami, a dostępnością obiektów hotelowych. Trzy najmniejsze z porównywanych miast dysponują najsłabiej rozwiniętą ofertą noclegową i to właśnie one okazują się być najmniej korzystne cenowo dla turystów. Jako że cena noclegu w odwiedzanym miejscu jest jednym z głównych składników całego kosztu, jaki

ponosi turysta, można ocenić, że pozycja konkurencyjna Lublina w badanym koszyku jest niska. Bez zwiększenia liczby oferowanych miejsc noclegowych, zwłaszcza w zakresie hosteli i hoteli typu low cost, Lublin nie będzie w stanie skutecznie konkurować o turystę z innymi miastami.

4.4. Pozycja konkurencyjna Lublina pod względem wizerunku wśród turystów zagranicznych

Oferta turystyczna Lublina nie jest powszechnie znana ani także dobrze promowana wśród odbiorców zagranicznych. W zestawieniach najbardziej znanych portali ułatwiających planowanie podróży, Lublin nie jest uwzględniony wśród najpopularniejszych miejsc podróży w Polsce.

W portalu społecznościowym Trip Advisor prezentowanych jest 10 najpopularniejszych destynacji turystycznych z Polski. Są to kolejno: Kraków, Warszawa, Gdańsk, Wrocław, Poznań, Łódź, Zakopane, Toruń, Szczecin, Sopot.

Przy wpisie dotyczącym naszego kraju na tym portalu znajduje się mapa, która z obszaru województwa lubelskiego obejmuje jedynie Zamość.

Ilustracja 43 Mapa Polski na portalu Trip Advisor

Źródło: www.tripadvisor.com.

W kolejnej kategorii Trip Adwisoru jaką jest „Things to do in Poland” zaprezentowano najciekawsze destynacje w kraju. Ranking powstał na podstawie popularności wpisów z ocenami użytkowników serwisu. W tym zestawieniu Lublin znajduje się na 17 pozycji wśród atrakcji. Dobrą informacją jest to, że w tej kategorii prezentowanych automatycznie jest 20 atrakcji. Przed Lublinem poza 10 miastami wymienionymi powyżej znalazły się. Radom, Katowice, Gliwice, Gdynia, Mrągowo i Bydgoszcz, w drugiej dziesiątce znalazły się także Zielona Góra, Zabrze i Białowieża. W Lublinie wskazano na 7 atrakcji do odwiedzenia. Są to według kolejności wynikającej z liczby ocen internautów: Muzeum na Majdanku, Stare Miasto w Lublinie, Muzeum Wsi Lubelskiej, Muzeum Lubelskie, Trybunał Koronny, Centrum Sportowo-Rekreacyjne Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Stary Cmentarz Żydowski w Lublinie.

Można zatem wysunąć wniosek, że Lublin należy do drugiej dziesiątki miejsc, które stanowią atrakcje turystyczne dla turysty zagranicznego w Polsce. Co ciekawe, najważniejszą atrakcją miasta dla turysty zagranicznego wydaje się być nie Stare Miasto, tylko Muzeum na Majdanku.

Do roku 2025 istnieje realna szansa na zmianę tej pozycji i wzrost oceny atrakcyjności Lublina co najmniej do miasta znajdującego się wśród dziesięciu najwyższ ocenianych w Polsce przez turystów zagranicznych. Okolicznościami sprzyjającymi w tym zakresie są powstanie i rozwój Portu Lotniczego Lublin, unikatowa w skali europejskiej oferta wydarzeń i festiwali, wzrost integracji oferty kulturalnej Lublina i ukierunkowanie oferty kulturalnej Lublina na turystów, oznakowanie turystyczne miasta oraz realizacja innych zadań zapisanych w strategii.

4.5. Pozycjonowanie ze względu na realizowane wizje rozwoju wyróżnikowej funkcji turystycznej

Obecnie w większości miast konkurencyjnych do Lublina, ujętych w porównaniu, zostały zrealizowane lub właśnie są w fazie realizacji wizerunkowe inwestycje, które na trwałe zmieniają atrakcyjność turystyczną wymienionych miast. W większości profil realizowanych inwestycji wzmacnia obrany przez dane miasta strategiczny kierunek rozwoju funkcji turystycznej. Należy założyć, że w roku 2025 konkurencyjne do Lublina ośrodki będą w znacznej mierze postrzegane przez pryzmat tych inwestycji.

Tabela 13 Porównanie strategicznych kierunków rozwoju funkcji turystycznej miast konkurencyjnych względem Lublina

Miasto / strategiczny kierunek rozwoju funkcji turystycznej	Pozycjonowania na turystycznej mapie kraju	Kluczowe inwestycje przyczyniające się do zbudowania przewagi konkurencyjnej
Bydgoszcz Turystyka wodna - śródlądowa	Brama wodna otwierająca Polskę na wody śródlądowe Europy Zachodniej. Miasto z najładniejszym waterfrontem w kraju.	W samym centrum miasta zrewitalizowano Wyspę Młyńską, która do 2004 roku popadała w ruinę. Na wyspie znajdują się między innymi Muzea, wodny pasaż, restauracje. W jej pobliżu wybudowano infrastrukturę dla turystów wodnych, w tym marinę. Jest to z całą pewnością najładniejsza marina w kraju i jedna z najładniejszych w Europie. Miasto prężnie rozwija także inicjatywę Bydgoskiego Węzła Wodnego.
Gdańsk Turystyka kulturowa - historyczna	Miasto wolności i Solidarności. Gdańsk, odegrał wyjątkową rolę w kształtowaniu ładu globalnego. Swoimi doświadczeniami chce w przyszłości dzielić się z Polską i ze światem. Dwie najważniejsze karty, po jakie sięga Gdańsk w budowaniu swojej nowej pozycji turystycznej to Solidarność i II wojna światowa.	W Gdańsku powstaje Europejskie Centrum Solidarności, które znajdzie siedzibę w nowoczesnym, monumentalnym budynku. Jego forma czerpie z symboliki upadku Muru berlińskiego, żelaznej kurtyny i przemysłu stocznioowego. W mieście realizowany jest również projekt pierwszego na świecie Muzeum Drugiej Wojny Światowej. Wybrano już lokalizację i projekt gmachu. Opracowano koncepcje programowe działalności Muzeum.
Katowice Turystyka biznesowa oraz kulturowa w przestrzeniach	Nowe centrum konferencyjno-kongresowe, Muzeum Śląskie, siedziba Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia, położone w najbardziej dynamicznie rozwijającym się	W oparciu o istniejącą infrastrukturę katowickiego Spodka rozwijana jest funkcja obsługi turystyki biznesowej – przemysłu spotkań. Powstaje między innymi Międzynarodowe Centrum Kongresowe (MCK) z salą na 12 000 osób. W centrum miasta tworzona jest nowa strefa

Miasto / strategiczny kierunek rozwoju funkcji turystycznej	Pozycjonowania na turystycznej mapie kraju	Kluczowe inwestycje przyczyniające się do zbudowania przewagi konkurencyjnej
postindustrialnych	gospodarczo regionie w kraju.	atrakcyjności turystycznej, która połączy MCK z nową siedzibą Muzeum Śląskiego oraz z nową siedzibą Narodowej Orkiestry Polskiego Radia. W mieście powstał nowy dworzec PKP, w jego sąsiedztwie powstaje reprezentacyjna galeria handlowa. W rewitalizowanej przestrzeni kopalni Katowice powstaje Muzeum Śląskie. Wspólnie z gmachem MCK oraz siedzibą Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach Muzeum Śląskie utworzy nową prestiżową przestrzeń w stolicy Śląska nazwaną – Oś kultury.
Łódź Turystyka związana z przemysłami kreatywnymi w tym - modą, sztuką, designem, filmem, komiksem	Miasto mody i designu. Słynące z rewitalizacji, sztuki współczesnej, loftów. Kreatywne i otwarte na przemysł kraci.	Realizujące na największą skalę w kraju i w tej części Europy imprezy z kategorii design i moda. W tym od 2005 roku Fashion Week Poland oraz od 2008 roku LDZIGN czyli Międzynarodowy Festiwal Designu. W mieście miała miejsce jedna z największych na skalę europejską rewitalizacji. Powstała Manufaktura to największe centrum handlowo-rozrywkowe w Polsce. W Manufakturze mieści się także Muzeum Sztuki z największą w Polsce kolekcją sztuki XIX i XX wieku.
Poznań Turystyka biznesowa – historyczna - początki państwa polskiego	Miasto targowe i handlowe. Wymarzona destynacja na spotkania biznesowe, konferencje, targi i zakupy. Dobrze rozwinięta oferta gastronomiczna. W mieście odtworzono Zamek Przemysła – najstarszą rezydencję królewską w kraju. W 2013 roku zostanie otwarte Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego (ICHOT) prezentujące historię Polski z okresu pierwszych Piastów.	Rozbudowa i modernizacja Międzynarodowych Targów Poznańskich (MTP), w tym powstanie nowych pawilonów i Sali Ziemi mogącej pomieścić 2000 osób w układzie kinowym. Modernizacja dworca PKP i PKS i stworzenie centrum intermodalnego w samym sercu miasta w sąsiedztwie MTP, wraz z galerią handlową. Rewitalizacja Starego Browaru, uznanego za najlepsze centrum handlowe na świecie w kategorii obiektów średniej wielkości. Stary Browar połączony jest z Parkiem, pod którym powstać ma Muzeum Sztuki Współczesnej projektu wybitnego japońskiego architekta Tadao Ando. Obecnie obiekt realizuje funkcję 50/50, która postuluje 50% biznesu i 50% sztuki. Budowa ICHOT – interaktywne ekspozycje przeniosą zwiedzających w czasie do realiów X wieku, kiedy to Polska przyjmowała chrzest, a jej władcą był Mieszko I.
Szczecin Turystyka wodna	Miasto na wyspach ze sporym udziałem terenów zielonych, czyli wizja Szczecin Floating Garden 2050. Szczecin słynący z rozwoju sportów wodnych i ich infrastruktury, jako jedyne miasto w Polsce ma posiadać nowoczesne dzielnice śródmiejskie usytuowane na opasanych rzecznyimi wodami wyspach.	Zagospodarowanie obszarów nadodrzańskich i nad jeziorem Dąbie – budowa największego waterfrontu w Polsce, który w Szczecinie będzie strefą: turystyki, kultury i handlu. Budowa fontann na bazie zbiorników przeciwpożarowych.
Wrocław Przemysł spotkań	Nowoczesne miasto spotkań, zarówno tych odbywających się na Starym Rynku, ale także w okolicach Hali Stulecia oraz nowego stadionu. Przebudowa miasta	Trzy główne centra miasta zlokalizowane na Rynku, w okolicach stadionu piłkarskiego na Myślicach oraz w Hali Stulecia. Najważniejsza zaplanowana inwestycja to budowa wielkiej galerii handlowej Śląska Wrocław przy stadionie oraz prestiżowego osiedla mieszkaniowego

Miasto / strategiczny kierunek rozwoju funkcji turystycznej	Pozycjonowania na turystycznej mapie kraju	Kluczowe inwestycje przyczyniające się do zbudowania przewagi konkurencyjnej
	do modelu policentrycznego.	WUWA II nawiązującego do perły architektury – osiedla WUWA. W okolicy Hali Stulecia, która została wyremontowana i wzbogacona o centrum poznawcze, fontannę multimedialną, rozbudowane ZOO.
Kraków	<p>Uznany ośrodek, numer jeden pod względem atrakcyjności zabytków i muzeów. Miasto poszerza stale zakres oferty ekspozycyjnej, opierając ją na multimedialnych i nowoczesnych formach ekspozycji także w zastosowaniu do tematyki historycznej.</p> <p>Świadomie i konsekwentnie budujący wizerunek najważniejszego miejsca w kraju na mapie wydarzeń kulturalnych skierowanych do turystów i mieszkańców.</p>	<p>Kraków powołał Krakowskie Biuro Festiwalowe – instytucję, która spacja całość oferty festiwalowej miasta, zajmując się jej promocją, upublicznianiem a także organizując szereg wydarzeń. Biuro prowadzi między innymi projekt 6 zmysłów – polegający na nieszablonej promocji Krakowa poprzez wydarzenia kulturalne skierowane do turystów i mieszkańców. Założenia, termin, galeria fotografii i program kolejnej edycji większości festiwali w Krakowie dostępne są w jednym miejscu. Strona Krakowskiego Biura Festiwalowego opisuje także szereg projektów turystycznych realizowanych w mieście i przez miasto w tym np. CORT – czyli Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego.</p> <p>W 2010 roku w Krakowie udostępniono zwiedzającym oddział Muzeum Historycznego miasta Krakowa pod Rynkiem Głównym. Na ponad 6000 m kw. Powierzchni ekspozycyjnej prezentowane są między innymi tradycje kupieckie miasta. Muzeum znajduje się pod Sukiennicami i wykorzystuje multimedia jako formę prezentacji. Jego ekspozycję wykonała firma Trias, która wcześniej zrealizowała między innymi prace dla Muzeum Powstania Warszawskiego.</p> <p>Ogród Doświadczeń im. Stanisława Lema – to park, w którym można doświadczalnie poznać prawa fizyki. Służą temu umieszczone w przestrzeni parku urządzenia i instrumenty plenerowe.</p>

Źródło: opracowanie własne landbrand.

4.6. Podsumowanie pozycjonowania

Jak pokazuje powyższe zestawienie większość miast konkurencyjnych określiła profil swojej docelowej oferty turystycznej przez pryzmat wizerunkowych inwestycji infrastrukturalnych. W szczególności miasta takie jak: Gdańsk, Bydgoszcz, Szczecin i Katowice silnie wzbogacą ofertę turystyczną na skutek nowych inwestycji. Pozwolą one wymienionym miastom zakomunikować istotną zmianę w profilu świadczonej oferty turystycznej (Gdańsk, Katowice) lub pojawić się po raz pierwszy z ofertą o ogólnokrajowej skali atrakcyjności (Bydgoszcz, Szczecin).

Interesującym benchmarkiem dla Lublina są działania Krakowa. Miasto o atrakcyjności budowanej na podobnych do Lublina podstawach – festiwalach i jagiellońskiej przeszłości. Kraków zdaje się raczej integrować ofertę wydarzeń i umiejętnie wzmacniać najsilniejsze wątki niż budować nowe wielomilionowe atrakcje turystyczne. Jest to zrozumiałe, gdyż miasto to posiada uznaną markę turystyczną zarówno w skali kraju, jak i Europy. W odróżnieniu od Bydgoszczy, Katowic czy Szczecina oferta Krakowa budzi w odbiorcach silne skojarzenia i wyobrażenia. Dodatkowo

skojarzenia te są pozytywne i ich podtrzymanie jest pożądanym zjawiskiem. Dlatego też miasto nie musi zadawać sobie trudu budowy oferty turystycznej opartej na nowych atrakcjach.

W przypadku Lublina mamy do czynienia z sytuacją, w której:

- analogicznie do Krakowa miasto posiada bardzo bogatą ofertę wydarzeń kulturalnych,
- analogicznie do Krakowa Lublin posiada autentyczne Stare Miasto i tradycje sięgające okresu Jagiellonów,
- odmiennie niż w Krakowie Lublin zaczyna być kojarzony z jedną tematyką – nowego cyrku,
- odmiennie niż w przypadku Krakowa miasto nie posiada silnej marki turystycznej na rynku krajowym i międzynarodowym,
- odmiennie niż w Krakowie miasto nie posiada silnie rozwiniętej oferty bazy noclegowej,
- miasto posiada konkurencyjną cenowo i zróżnicowaną ofertę kulinariów,
- miasto silnie rozwija infrastrukturę przemysłu spotkań,
- w mieście obecnie brak wyróżnikowej atrakcji turystycznej, która może być podstawą postrzegania oferty turystycznej Lublina w przyszłości,
- miasto podobnie jak Gdańsk ma wystarczające podstawy do rozwoju produktu w oparciu o drogi do wolności – w odróżnieniu od Gdańska atutem Lublina jest jego przygraniczne położenie i ukierunkowanie na Wschód, także pod względem transferu kultury i ruchów wolnościowych.

Na podstawie przeprowadzonego porównania pozycji konkurencyjnej oferty turystycznej Lublina na tle miast o zbliżonej wielkości i potencjale, istnieje kilka kluczowych działań, które warunkują sukces. Sukces rozumiany jako repositionowanie miasta na turystycznej mapie Polski. Pozycja jaką zajmie Lublin po wdrożeniu zapisów strategii, powinna być określona jako konkurencyjna destynacja turystyczna, znajdująca się w pierwszej dziesiątce miast uważanych za najatrakcyjniejsze turystycznie przez odwiedzających zagranicznych i w pierwszej piątce najatrakcyjniejszych turystycznie miast zdaniem turystów krajowych. Żeby osiągnąć tak określoną pozycję należy przede wszystkim:

- zintegrować i wspólnie promować ofertę wydarzeń kulturalnych miasta, nie zapominając o stałym rozwoju ich formuły,
- wykorzystać należycie potencjał i genius loci zdeponowany w Starym Mieście Lublina,
- zintegrować ofertę turystyczną bazującą na okresie Jagiellonów oraz wesprzeć ją ekspozycjami multimedialnymi i angażującymi turystę,
- osadzić w mieście na stałe tematykę związaną z nowym cyrkiem, stwarzając realne podstawy do całorocznego wykorzystania turystycznego atrakcyjności tego zjawiska,
- rozpocząć budowę turystycznej marki Lublina i jej spójną komunikację,
- stymulować rozwój bazy noclegowej, zwiększając jej konkurencyjność cenową i dostępność,
- zadbać o integrację wysiłków kierowanych w ramach rozwoju przemysłu spotkań w Lublinie,
- położyć nacisk na promocję i rozwój jakościowej oferty kulinarnej.

Opisane powyżej wskazania zostaną rozwinięte w formie przewidzianych do realizacji zadań w ramach propozycji produktów turystycznych miasta Lublina zawartych w części II SRT.

5. Analiza zaplecza instytucjonalno-organizacyjnego o istotnym znaczeniu dla rozwoju turystyki

W poniższym rozdziale wskazano na te podmioty, instytucje i NGO-sy, które współtworzą ofertę turystyczną miasta, takie jak LOT, ROT czy PTTK. Ponadto wzięto pod uwagę te, w których działalności obecne są elementy o istotnym dla rozwoju turystyki w Lublinie potencjale, m.in. instytucje kultury, stowarzyszenia i klastry branżowe lub też ośrodki akademickie, podejmujące w swej działalności zagadnienia z zakresu turystyki.

Zestawienie to ma na celu określenie potencjalnych kluczowych partnerów i liderów wdrożenia Strategii Rozwoju Turystyki w Lublinie.

Tabela 14 Instytucje o istotnym znaczeniu dla rozwoju turystyki

INSTYTUCJA	DZIAŁALNOŚĆ
Urząd Miasta Lublin Plac Króla Władysława Łokietka 1 20-109 Lublin www.lublin.eu	Funkcjonujący w ramach Departamentu Kultury, Sportu i Relacji Zewnętrznych Urzędu Miasta Lublin Wydział Sportu i Turystyki, realizuje zadania związane m.in. z przygotowaniem i realizacją projektów w zakresie turystyki i jej promocji, oraz pozyskiwania na ten cel środków finansowych. Ponadto odpowiada za politykę miasta w zakresie turystyki, sportu i wypoczynku, prowadzi ewidencję obiektów noclegowych oraz nadzoruje planowanie i wykonywanie budżetu na cele związane z turystyką, sportem i wypoczynkiem. Wydział jest organizatorem i koordynatorem tygodniowej akcji Sezon Lublin, podczas której kilkadziesiąt podmiotów bezpłatnie świadczy usługi na rzecz mieszkańców i turystów. W trakcie wydarzenia można m.in. wziąć udział w spływie kajakowym, zwiedzić lubelskie obiekty muzealne, czy poznać miasto podczas spaceru z przewodnikiem. Samorząd Miasta Lublin jest także członkiem Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz Organizacji Turystycznej „Szlak Jagielloński”. Powołanie i współfinansowanie LOITiK-u jest efektem udanej współpracy miasta Lublin z województwem lubelskim.
Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego ul. Spokojna 4 20-074 Lublin www.lubelskie.pl	Urząd Marszałkowski dostrzega potencjał w turystyce i silnie stymuluje jej rozwój. Dzięki inicjatywie Urzędu, w 2004 roku do życia powołano Lubelską Regionalną Organizację Turystyczną, a w 2010 roku uruchomiono Centrum Promocji Województwa Lubelskiego. W ramach Urzędu funkcjonuje Departament Promocji i Turystyki, który m.in. nadzoruje prace Centrum Promocji Województwa. Rozpoznawalna i konsekwentnie wdrażana marka Lubelskie, stanowi dużą wartość w procesie promowania atrakcji regionu.
Centrum Promocji Województwa Lubelskiego ul. Krakowskie Przedmieście 41 20-002 Lublin www.lubelskie.pl/index.php?pid=2110 centrum.promocji@lubelskie.pl	Centrum Promocji Województwa Lubelskiego to jednostka Departamentu Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, powołana w celu promocji walorów turystycznych, kulturalnych i kulinarnych regionu. To także multimedialny punkt informacyjny, w którym turyści oraz mieszkańcy Lublina i województwa dowiedzą się o

	wydarzeniach oraz możliwościach wypoczynku na Lubelszczyźnie. Centrum kieruje swoją ofertę także do powiatów, gmin, instytucji kultury, stowarzyszeń społeczno-kulturalnych i organizacji turystycznych działających w regionie; chętnych aby np. zorganizować konferencję prasową, wystawę, warsztaty czy degustację regionalnych potraw.
Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna (LROT) ul. Jezuicka 1/3 20-113 Lublin www.lrot.pl info@lrot.pl	Jedna z 16 regionalnych organizacji turystycznych w kraju, prowadząca swoją działalność jako stowarzyszenie. Utrzymuje się ze składek członkowskich oraz dotacji z Polskiej Organizacji Turystycznej oraz Ministerstwa Sportu i Turystyki. LROT integruje środowiska związane z branżą turystyczną i zrzesza prawie 100 członków: Województwo Lubelskie, Miasto Lublin oraz 12 innych samorządów, Lokalne Organizacje Turystyczne i inne stowarzyszenia, uczelnie wyższe oraz firmy działające w branży turystycznej m.in. Port Lotniczy Lublin, hotele, restauracje i biura podróży. Misją LROT-u jest promowanie na terenie kraju i za granicą atrakcji turystycznych województwa lubelskiego. W tym celu stowarzyszenie prowadzi stronę internetową, poświęconą turystyce w regionie, promuje się na targach turystycznych oraz podejmuje różne inicjatywy, mające za zadanie podnieść stopień atrakcyjności Lubelszczyzny. Przykładem może być projekt „Lubelska Kuchnia”, w ramach którego najwyższej jakości produkty regionalne są znakowane marką Lubelskie. Istotną inicjatywą jest także cykl szkoleń, podnoszących kwalifikacje zawodowe dla osób pracujących lub planujących podjęcie pracy w turystyce. LROT jest także koordynatorem Szlaku Renesansu Lubelskiego, który został wytyczony i oznakowany w województwie lubelskim. Organizacja zarządza także najnowocześniejszym muzeum w Lublinie – Piwnicą Pod Fortuną.
Lubelski Ośrodek Informacji Turystycznej i Kulturalnej (LOITiK) ul. Jezuicka 1/3 20-113 Lublin www.loitik.eu info@loitik.eu	Działający od 2011 roku LOITiK to podmiot zainicjowany i utrzymywany niemal w 100% przez Prezydenta Miasta Lublin i Marszałka Województwa Lubelskiego (strukturalnie powiązany z LROT). Jego misją jest przede wszystkim prowadzenie stacjonarnego punktu informacji turystycznej, czemu sprzyja doskonała lokalizacja – na Starym Mieście, zaraz za Bramą Krakowską. W odnowionym lokalu przy ul. Jezuickiej, znajdują się dwa punkty udzielające bezpłatnej informacji – jeden poświęcony miastu, a drugi regionowi, a także kącik dla dzieci. LOITiK prowadzi również sprzedaż wydawnictw (map, albumów, przewodników, książek) i pamiątek, oraz uczestniczy w tworzeniu oferty turystycznej Lublina, organizując np. spacer „szlakiem legend lubelskich”. W siedzibie Ośrodka można także skorzystać z komputerów podłączonych do Internetu oraz wypożyczyć rowery.
Organizacja Turystyczna „Szlak Jagielloński” ul. Skłodowskiej 3 20-029 Lublin www.szlakjagiellonski.pl szlakjagiellonski@tlen.pl	Głównym celem działalności Organizacji jest reaktywowanie historycznego szlaku Kraków – Lublin – Wilno jako międzynarodowego szlaku turystycznego „Via Jagiellonica” (Szlak Jagielloński) oraz zapewnienie funkcjonowania na nim ruchu turystycznego. Organizacja prowadzi Międzynarodowy Park Turystyczno-Kulturowy „Via Jagiellonica” – Centrum

	Obsługi Turystycznej w Lublinie.
Oddział Miejski PTTK w Lublinie im. A. Janowskiego ul. Rynek 8 20-111 Lublin www.lublin.pttk.pl bort.pttk.lublin@wp.pl pttklublin@wp.pl	Lubelski PTTK prowadzi działalność Biura Obsługi Ruchu Turystycznego, które specjalizuje się w organizowaniu wycieczek oraz w obsłudze turystów odwiedzających Lubelszczyznę i jej stolicę. Doświadczona kadra pilotów wycieczek i przewodników PTTK, zapewnia fachową i kompetentną obsługę. W ramach lubelskiego oddziału PTTK zgromadzone są różne kluby i koła np. klub Imprez na Orientację „Inochodziec”, Koło Przewodników Miejskich i Terenowych, czy też Klub Turystyki Kajakowej „Ciernik”, które organizują różnego rodzaju imprezy turystyczne w Lublinie i na Lubelszczyźnie.
Klaster Restauratorów i Hotelarzy ul. Krótka 4 20-077 Lublin www.krih.pl biuro@krih.pl	Misją założonego w 2008 roku klastra jest promowanie dziedzictwa kulinarnego Lubelszczyzny. Jest to jedyne stowarzyszenie, skupiające przedstawicieli branży Horeca w regionie. Klaster realizuje projekty, mające na celu poprawę konkurencyjności i wzmocnienie potencjału ekonomicznego przedstawicieli branży, działających w województwie. Na przykład w ramach współpracy z Panią Marianną Baran z Adamowa poczyniono starania mające na celu popularyzację takich regionalnych przepisów jak: „wołowina po lubelsku, fusia (psiocha) oraz bandzwoły białe.”
Katedra Turystyki i Rekreacji Uniwersytet Przyrodniczy ul. Akademicka 15 20-950 Lublin www.up.lublin.pl/368 boguslaw.sawicki@up.lublin.pl	Katedra pod kierownictwem profesora Bogusława Sawickiego realizuje różnego rodzaju projekty badawcze, związane z turystyką w województwie lubelskim. Przykładowo: badania ruchu turystycznego i popytu na ofertę turystyczną województwa, badania nad kreacją markowych produktów turystycznych Lubelszczyzny, badania nad możliwościami realizacji na Lubelszczyźnie innowacyjnych rodzajów i form turystyki. Pracownicy katedry mogą stanowić istotne wsparcie przy kreowaniu oraz wdrażaniu oferty produktowej Lublina, a także w ramach badań gospodarki turystycznej miasta.
Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza im. W. Pola Wydział Turystyki i Wychowania Fizycznego ul. Choiny 2 / pok. 42 20-816 Lublin www.wssp.edu.pl wtiwf@wssp.edu.pl	Powstała w 2000 roku uczelnia realizuje program nauczania na studiach I i II stopnia, na kierunku Turystyka i Rekreacja. Może więc stanowić o dostępności wykształconych kadr do obsługi ruchu turystycznego w mieście. Kandydaci do wyboru mają atrakcyjne specjalności: Hotelarstwo i gastronomia, Eko- i agroturystyka, Organizacja i zarządzanie w turystyce i rekreacji, a na studiach licencjackich także Turystyka religijna i Turystyka zdrowotna. W ofercie uczelni znajdują się także studia podyplomowe, poświęcone tym zagadnieniom.
Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu, Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS al. Kraśnicka 2cd 20-718 Lublin www.geografia.umcs.lublin.pl/regionalna andrzej.swieca@umcs.pl	Największa uczelnia w Lublinie kandydatom na studia oferuje program nauczania m.in. na kierunku Turystyka i Rekreacja – zarówno na poziomie kształcenia licencjackim jak i magisterskim. Absolwenci kierunku mogą zasilić kadre lubelskich przedsiębiorstw turystycznych, a realizowane na uniwersytecie badania mogą stanowić źródło cennej wiedzy dot. turystyki w mieście i regionie. W zainteresowaniach naukowych

	pracowników Zakładu Geografii Regionalnej i Turyzmu znajdują się m.in. kwestie związane z marketingiem turystycznym oraz współpraca w turystyce na poziomie lokalnym i regionalnym oraz kreowanie produktów turystycznych.
Regionalna Izba Turystyki Branżowy Oddział Regionalnej Izby Gospodarczej ul. Dolna 3 Maja 8/9 20-079 Lublin www.rig.lublin.pl/rit.htm info@rig.lublin.pl	Jest organizacją samorządową podmiotów gospodarczych branży turystycznej, mających siedziby na terenie województwa lubelskiego. Zrzesza 33 podmioty (stan na 2012 rok) świadczące m.in. usługi hotelarskie, przewodnickie oraz z zakresu organizacji wyjazdów turystycznych. Izba reprezentuje interesy gospodarcze swoich członków oraz dba m.in. o podnoszenie jakości obsługi turystycznej, czy o tworzenie warunków do rozwoju przemysłu turystycznego.
Stowarzyszenie Homo Faber ul. Chopina 15/12 20-026 Lublin www.hf.org.pl info@hf.org.pl	Homo Faber to lubelska organizacja pozarządowa, działająca w obszarze praw człowieka, realizująca także projekty z zakresu innych dziedzin, np. turystyki. Najważniejszym przedsięwzięciem w tym zakresie było utworzenie szlaków „Lublin Szeptany” (www.szeptany.lublin.pl), które wytyczają nowe interaktywne ścieżki zwiedzania miasta. W projekt zaangażowano znane osobistości, takie jak pisarz kryminałów Marcin Wroński.

Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych poszczególnych instytucji.

6. Wyniki przeprowadzonych analiz

Przeprowadzona analiza atrakcyjności turystycznej miasta umożliwiła wskazanie tych form turystyki, których uprawianie możliwe jest obecnie w Lublinie. Próba ich zdiagnozowania jest pierwszym krokiem w kierunku określenia możliwych obszarów tematycznych, wokół których zbudowane zostaną propozycje markowych produktów turystycznych Lublina. W następnym kroku zostały opisane możliwości rozwoju poszczególnych form turystyki, uwzględniające takie założenia jak: sieciowanie poszczególnych elementów atrakcyjności turystycznej, ich wspólna promocja, możliwość zastosowania nowoczesnych narzędzi ekspozycyjnych i promocyjnych, działania lobbingsowe i inne.

Ponieważ Lublin jest stolicą regionu o istotnej atrakcyjności turystycznej, jego docelowa oferta turystyczna, w tym kompozycja markowych produktów turystycznych, powinna uwzględniać również aspekt wspólnych propozycji z Lubelszczyzną. Z tego powodu zostały przedstawione propozycje tematów, wokół których możliwe jest zbudowanie wspólnej oferty turystycznej. Możliwości te odnoszą się z jednej strony do wiodących form turystyki, wskazanych w Lublinie, z drugiej do potencjału i planów rozwoju, deklarowanych przez stowarzyszenia i organizacje turystyczne, działające na terenie Lubelszczyzny. Zawarte w tym podrozdziale wskazania zostaną przekute w propozycje produktów sieciowych i regionalnych, w ramach części strategicznej.

Kolejnym istotnym elementem diagnozy możliwości i przeszkód w rozwoju funkcji turystycznej miasta było przeprowadzenie analizy SWOT. Silne i słabe strony miasta Lublina, podobnie jak szanse i zagrożenia jakie stwarza otoczenie rynkowe, zostały zagregowane w ramach czterech obszarów analizy SWOT. Jako pierwsze przeanalizowano markę i wizerunek w kontekście istotnego dla turystyki postrzegania miasta, następnie analizie poddano elementy oferty turystycznej Lublina. Kolejnymi punktami analizy był obszar infrastruktury turystycznej oraz zasobów ludzkich i aktywności społecznej. Zawarte w analizie SWOT spostrzeżenia istotnie wpłyną na wskazania w zakresie misji i wizji rozwoju turystyki oraz konstrukcji struktury celowej części strategicznej dokumentu.

6.1. Analiza wiodących form turystyki w mieście

Lublin jest miastem, w którym turysta o różnych preferencjach spędzania czasu wolnego ma szansę znaleźć interesującą ofertę turystyczną. Niewątpliwie w Lublinie istnieje cały szereg atrakcji turystycznych, umożliwiających uprawianie wielu form turystyki. Jak zostało to przedstawione w analizie atrakcyjności turystycznej, w mieście znajduje się szereg atrakcji naturalnych i kulturalnych, które pozwoliły na wskazanie wiodących form turystyki, opartych na tych atrakcjach w Lublinie.

Możliwości rozwoju różnorodnych form turystyki w mieście warunkują zarówno jego historia, położenie geograficzne, jak również współczesna oferta wydarzeń o istotnym potencjalne generowania ruchu turystycznego. Mocno wpływa na nie silnie rozbudowana oferta festiwalowa, wynikająca z akademickiego charakteru miasta. Jako wiodąca metropolia Polski wschodniej, Lublin cechuje także rozwijająca się dynamicznie infrastruktura, mogąca służyć turystyce biznesowej. W granicach miasta znajdują się Zalew Zemborzycki, parki, tereny leśne oraz infrastruktura sportowa, umożliwiająca rozwój turystyki aktywnej.

Przyjmując jako punkt wyjścia analizę atrakcyjności turystycznej miasta, zaprezentowaną w ramach niniejszego dokumentu, wyróżnić można następujące wiodące formy turystyki:

- turystyka kulturowa – architektura, zabytki, muzea, kultura i sztuka współczesna, judaika, kulinaria,
- turystyka aktywna i kwalifikowana – turystyka rowerowa i piesza, kajakerstwo, żeglarstwo,
- turystyka miejska – wizyty w galeriach handlowych, odwiedzanie pubów i klubów, korzystanie z oferty kin i turystyki zdrowotnej,
- turystyka biznesowa – konferencje, kongresy, szkolenia,
- turystyka sentymentalna (turystyka korzeni) – powrót do miasta młodości, czasów studenckich, miasta przodków.

Opisane poniżej formy, wraz z oceną perspektyw ich rozwoju oraz przeprowadzonymi konsultacjami z branżą turystyczną, stanowić będą podstawę do propozycji koszyka markowych produktów turystycznych (zarówno wiodących jak i uzupełniających) w strategicznej części dokumentu. Zakłada się bowiem, iż w ramach każdej z przywołanych form powstać może więcej niż jedna propozycja kreacji markowego produktu turystycznego.

Dla każdej z form turystyki opisano profil odbiorcy, wskazując na preferencje dotyczące noclegu, środków komunikacji, a także preferowanych sposobów spędzania czasu wolnego w mieście. Wskazano także podstawowe elementy atrakcyjności miasta, które mogą stać się podstawą do kreacji produktów turystycznych, dla turystów zainteresowanych uprawianiem poszczególnej formy turystyki.

Tabela 15 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka kulturowa

Profil Odbiorcy	Wybrane istniejące elementy oferty
<p>Turysta ciekawy świata i otwarty na nowości. Poszukuje autentyczności i kontaktu z „innym”, rozumianym jako odmienna kultura, kuchnia. W turystyce widzi też szansę na realizację potrzeb poznawczych i edukacyjnych. Motywem podjęcia podróży przez niego może być zabytek skali europejskiej, poznanie ciekawej narracji historycznej lub festiwal o oryginalnym programie. Podróżuje indywidualnie, rodzinie, w grupach przyjaciół lub w sposób zorganizowany. Może pochodzić z kraju, jak i zagranicy. Preferowanym środkiem transportu będzie samochód osobowy lub kolej, choć coraz częściej także samolot.</p> <p>Czas trwania: W mieście spędzi od kilku godzin do 3 dni, w wypadku turysty festiwalowego długość pobytu równać się może długości trwania wydarzenia. Chętnie zostanie na nocleg i pozna miasto o każdej porze, szczególnie wieczorowej.</p> <p>Preferowany rodzaj noclegu: Nocleg także może być elementem przeżycia turystycznego - wtedy liczy się jego lokalizacja, wystrój i pomysł. Cała rozpiętość bazy noclegowej znajduje się w sferze zainteresowań tego turysty. Najczęściej jednak wybierze on hostel lub ekonomiczny hotel.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zabytki architektoniczne związane z okresem jagiellońskim w historii Lublina. Przede wszystkim: Zamek Lubelski wraz z Kaplicą Trójcy Świętej i Donżonem, inne obiekty na Starym Mieście w szczególności: Trybunał Koronny, Brama Grodzka, Brama Krakowska, Plac po Farze, Teatr Stary, Archikatedra, Wieża Trynitaraska, Kościół oo. Dominikanów. - Oferta muzeów, w szczególności: Muzeum Lubelskie wraz z oddziałami, Skansen – Muzeum Wsi Lubelskiej, Państwowe Muzeum na Majdanku, Muzeum Archidiecezjalne, Izba Drukarstwa, Piwnica Pod Fortuną. - Oferta festiwali i wydarzeń kulturalnych, których bogaty kalendarz i atrakcyjna forma mogą być magnesem turystycznym. - Obiekty sakralne w stylu renesansu lubelskiego, w tym kościół pw. św. Józefa, św. Wojciecha, Bernardynek. - Dziedzictwo kultury żydowskiej, w tym zebrane archiwalia związane z nieistniejącą już dzielnicą żydowską w Lublinie. - Sieć oznakowanych szlaków miejskich oraz nowych szlaków powstających w sferze audio i opisanych w zasobach sieci Internet. - Galerie sztuki – Galeria Biała, Galeria Labirynt - Oferta teatrów Lubelskich: Teatru Muzycznego, Teatru Starego, Teatru im. H. Ch. Andersena, Teatru im. J. Osterwy, teatrów alternatywnych

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku turystyki kulturowej można mówić o bardzo zróżnicowanym i niejednorodnym potencjale atrakcji turystycznych, które mogą zainteresować różne grupy odbiorców. Widoczny jest także bardzo istotny potencjał rozwoju różnorodnych obszarów tematycznych, w ramach tej formy. Zakłada się, że nawet kilka wiodących produktów turystycznych będzie opartych o przywołany powyżej katalog atrakcji turystyki kulturowej.

Tabela 16 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka aktywna i kwalifikowana

Profil Odbiorcy	Wybrane istniejące elementy oferty
<p>Podczas podróży turystycznej osoby te poszukują odmiany od codziennego biernego i siedzącego trybu funkcjonowania. W turystyce realizują swoją pasję, która często wiąże się z rekreacyjnym uprawianiem sportu: jazdą na rowerze, żeglarstwem, pieszym przemierzaniem szlaków. Dodatkowym segmentem poszukującym oferty miasta w tym zakresie mogą być profesjonalści trenujący np. pływanie, którzy w Lublinie już wkrótce mogą znaleźć dogodne warunki do treningu.</p> <p>Czas trwania: W mieście spędzi od jednego do 2 dni, jeśli podróżuje szlakiem tematycznym. Uczestnicząc w obozie sportowym czas pobytu może wydłużyć się nawet do 14 dni.</p> <p>Preferowany rodzaj noclegu: Idący lub podróżujący rowerem po szlaku tematycznym będzie szukał noclegu w niewygórowanej cenie, w hostelu, hotelu lub apartamencie. Uczestnik obozu sportowego zwróci uwagę na cenę i lokalizację noclegu, umożliwiającą uprawianie preferowanej aktywności. Zadowolony się standardem domku kempingowego czy ** hotelu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Położenie miasta na szlakach turystycznych o znaczeniu krajowym i europejskim w tym szlaki Via Regia – Szlak Jagielloński i Szlak Kupiecki oraz Droga Św. Jakuba. Szlaki te z czasem mogą być przemierzane zarówno przez turystę pieszego jak i rowerowego. - Żeglarstwo, kajakarstwo, rozwijające się na 280 ha akwenie jakim jest Zalew Zemborzycki. - Turystyka rowerowa ma szansę na rozwój w Lublinie w szczególności w formie MTB (kolarstwo górskie). W mieście, z uwagi na istniejące przewyższenia, może być rozgrywanych szereg konkurencji i wydarzeń z tej dyscypliny. Może być to dość widowiskowy sport dla publiczności z terenu miasta, czy turysty z regionu. Przykładem może być Festiwal Rowerowy. Niestety Lublin omijają szlaki rowerowe europejskiej sieci Eurovelo, co nie umożliwia w chwili obecnej rozwoju turystyki krajoznawczej długodystansowej w skali europejskiej. Lublin połączony jest jednak szlakiem rowerowym z Kazimierzem Dolnym (szlak czerwony, Szlak Lublin - Nałęczów - Kazimierz Dolny, 62 km) czy Wolą Uhruską (szlak czerwony Lublin - Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie - Wola Uhruska, 110 km). - Wyciąg nart wodnych „Reland” nad Zalewem Zemborzyckim. - „Słoneczny Wrotków” kompleks sportowo-rekreacyjny nad Zalewem Zemborzyckim, - BikePark Lublin - Trasy do nart biegowych zlokalizowane m.in. wokół Zalewu Zemborzyckiego. - Położone przy al. Zygmuntońskich lodowisko „Iceman” jest najnowocześniejszym obiektem tego typu w regionie. - Narciarstwo zjazdowe można uprawiać na stoku Globus Ski. Jest to miejsce predestynowane do stawiania pierwszych kroków na nartach lub snowboardzie. Szczególnie dzieci i młodzież mogą nabrać tam pewności przed wyruszeniem w prawdziwe góry. Stok pełni też rolę centrum animacji sportów narciarskich i odbywają się na nim zawody narciarskie i snowboardowe, mogące być atrakcją turystyczną dla mieszkańców regionu. - Przestrzenie parkowe, w tym w szczególności Ogród Saski, Błonia pod Zamkiem, Park Ludowy, Park Rusałka

Źródło: opracowanie własne.

Możliwości uprawiania turystyki aktywnej w mieście Lublin są dość zróżnicowane. Co ciekawe, w mieście można zarówno rozpocząć swoją przygodę z żeglarstwem, jak i postawić pierwsze kroki na nartach zjazdowych czy biegowych. Przywołane atrakcje w większości będą składały się na produkty uzupełniające i sieciowe. Zdecydowana większość z nich nie będzie stanowiła magnes dla turysty z terenu Polski czy Europy. Wyjątkiem w przywołanym zestawieniu mogą stać się oferty tworzone wokół turystyki pieszej i rowerowej, rozwijanej wspólnie z regionem. Tego typu oferty mogą znaleźć z czasem nabywców zarówno wśród mieszkańców Polski jak i Europy.

Tabela 17 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka miejska

Profil Odbiorcy	Wybrane istniejące elementy oferty
<ul style="list-style-type: none"> - Turysta zaspokajający podczas pobytu w mieście różnorodne cele. Będzie realizował swoistą mieszankę potrzeb kulturalnych, wypoczynkowych, zakupowych, aktywności fizycznej, zdrowotnych. Z reguły w mieście poszukuje takich funkcji, których nie odnajduje w miejscu swojego zamieszkania (pochodząc z mniejszych miast czy wsi). - Czas trwania: - W mieście spędzi od kilku godzin do jednego dnia. Nocleg możliwy tylko pod warunkiem zaaranżowania specjalnej oferty np. wyprzedażowej, kulturalnej lub akcji promocyjnej jak np. Poznań za pół ceny czy Sezon Lublin. - Preferowany rodzaj noclegu: - Raczej nie występuje. Jeśli już, będą to hotele ekonomiczne lub hostele. 	<ul style="list-style-type: none"> - Galerie handlowe np. Galeria Olimp czy Lublin Plaza - Kina np. Cinema City, Bajka, Akademickie Centrum Kultury Chatka Żaka - Oferta lubelskich teatrów - Pojedyncze atrakcje kulturowe typu „Must See” np. Muzeum Wsi Lubelskiej lub Zamek Lubelski - Restauracje, kluby, puby, zlokalizowane w śródmieściu Lublina. - Parki miejskie w tym Ogród Saski, Park Ludowy czy Ogród Botaniczny UMCS - Baseny - Liczne atrakcje Zalewu Zemborzyckiego - Usługi spa, wellness i beauty

Źródło: opracowanie własne.

Turystyka miejska w Lublinie obecnie może stanowić często wybraną formę wypoczynku wśród mieszkańców regionu. Można przyjąć, że istniejąca infrastruktura galerii handlowych, kin, restauracji jest obecnie w stadium dynamicznego rozwoju. Analizując istniejącą ofertę, w ramach tej formy turystyki, stopień jej rozwoju może być określony jako poniżej przeciętnej w porównaniu z innymi miastami Polski o wielkości powyżej 300 tys (w szczególności Łódź, Poznań, Warszawa). W mieście brak jest wizerunkowej galerii handlowej, która łączyłaby w sobie funkcje handlowe, rozrywkowe i kulturalne, która mogłaby być magnesem dla ruchu turystycznego oraz wizytówką miasta. Analizując jednak strumień realizowanych inwestycji można przyjąć, że już wkrótce nastąpi znaczny wzrost potencjału w tym zakresie.

Tabela 18 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka biznesowa

Profil Odbiorcy	Wybrane istniejące elementy oferty
<ul style="list-style-type: none"> - Turysta, dla którego liczy się czas i jakość, a nie najniższa cena. Podróżuje najczęściej samolotem, koleją w standardzie intercity lub szybkimi drogami. Podczas pobytu służbowego korzysta z 	<ul style="list-style-type: none"> - Nowopowstały międzynarodowy port lotniczy Lublin z rozwijającą się siecią połączeń. - Targi Lublin, które obecnie dysponujące powierzchnią wystawienniczą 2,5 tys. m² w jednej nowoczesnej hali.

Profil Odbiorcy

- oferty restauracyjnej, wypożyczalni samochodów. Często z delegacji przywozi inspiracje gdzie udać się na rodzinne wakacje czy trzydniowy wypad. Podróżuje często samolotem, gdyż dla niego liczy się czas nie pieniądze lub samochodem jeśli pochodzi np. z Warszawy.
- Czas trwania:
- W mieście spędzi od kilku godzin do 2 dni.
- Preferowany rodzaj noclegu:
- Koniecznie w ofercie bed & breakfast. W wyborze hotelu będzie kierował się obecnością parkingu i dogodną lokalizacją (łatwa dostępność samochodem, położenie w centrum miasta). Interesują go hotele w standardzie od ** do ****.

Wybrane istniejące elementy oferty

- Centra konferencyjno-wystawiennicze, które posiadają istotny potencjał goszczenia wszelkiego typu wydarzeń biznesowych w mieście (np. Centrum Etiuda, które posiadało największe sale konferencyjne w momencie powstawania dokumentu)
- Hala Globus, która może być miejscem wydarzeń biznesowych i konwencji liczących nawet do 4000 osób.
- Zaplecze konferencyjno-kongresowe uniwersytetów w tym: Aula Collegium Maius Uniwersytetu Medycznego, Centrum Kongresowe Uniwersytetu Przyrodniczego
- Hotele klasy biznes w tym posiadające zaplecze konferencyjne (łącznie to w sumie około 90 sal z miejscami dla około 10 tysięcy osób) lub oferujące usługi hotelowe w standardzie *** lub **** gwiazdek (np. Locomotiva czy Europa).

Źródło: opracowanie własne.

Turystyka biznesowa jest obecnie słabo rozwiniętą formą aktywności turystycznej w Lublinie. Mowa tutaj nie tylko o przeciętnym jak na tej wielkości miasto potencjale infrastrukturalnym, ale przede wszystkim o braku koordynacji i promocji turystyki biznesowej. Mając jednak na uwadze prowadzone lub planowane inwestycje w centra konferencyjne oraz nowo wybudowany Port Lotniczy Lublin, należy założyć, że miasto powinno dołożyć wszelkich starań do wsparcia jej rozwoju i promocji, gdyż w przyszłości ma ona szansę odegrać istotną rolę w rozwoju gospodarki turystycznej Lublina.

Tabela 19 Wiodące formy turystyki w Lublinie - Turystyka sentymalna (turystyka korzeni)

Profil Odbiorcy

- W Lublinie grupę tę będą stanowić potomkowie ponad 43 tys. mniejszości żydowskiej, zamieszkującej miasto przed II Wojną Światową. Można również przyjąć, że miasto ma szczególne znaczenie dla całego narodu żydowskiego. Lublin i jego przedwojenni mieszkańcy wnieśli bowiem ogromny wkład w rozwój kultury żydowskiej. W okresie II wojny światowej na Majdanku zlokalizowano nazistowski obóz koncentracyjny, obecnie miejsce często odwiedzane przez turystów z Izraela.
- Ponadto istotną część turystów wracających do miasta z sentymentem, będą stanowić studenci, którzy w Lublinie wkraczali w dorosłość i tu spędzili jedno z najlepszych lat swojego życia. Ze względu na fakt, iż co roku lubelskie uczelnie kończy kilkanaście bądź kilkadziesiąt tysięcy osób, z czego znaczna część to przyjezdni, strumień ten może być bardzo istotny.
- Dodatkową grupą w tym segmencie turystów będą osoby niegdyś mieszkające w Lublinie, chcące

Wybrane istniejące elementy oferty

- Dla społeczności żydowskiej:
- Państwowe Muzeum na Majdanku – miejsce upamiętniające straszną zbrodnię hitlerowską, jest jednym z najliczniej odwiedzanych muzeów w Lublinie.
  - Jesziwa Chachmej Lublin – miejsce niegdyś mieszczące szkołę Mędrców, obecnie odzyskane przez Gminę Żydowską w Warszawie. Mieści się tam synagoga oraz hotel Ilan, dysponujący 44 pokojami.
  - Pamiątki po dawnej dzielnicy żydowskiej w Lublinie gromadzone przez Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, w tym wystawa „Lublin. Pamięć Miejsca” poświęcona historii Lublina i Lubelszczyzny, w tym dzielnicy żydowskiej w Lublinie.
  - Stary cmentarz żydowski z nagrobkiem Widzącego z Lublina.
  - Miejsca na Szlaku Pamięci Żydów Lubelskich są nielicznymi pozostałościami po kulturze żydowskiej, która była nierozłączną częścią Lublina
- Dla byłych mieszkańców Lublina:
- Lokale gastronomiczne, serwujące tradycyjną kuchnię

Profil Odbiorcy	Wybrane istniejące elementy oferty
<p>odwiedzić swoje dawne miejsce zamieszkania, np. górnicy, którzy przed wieloma laty wyjechali do pracy na Śląsk i tam osiedli na stałe.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Czas trwania: - W mieście spędzi od jednego do 2 dni. Mógłby dłużej, ale wyłącznie pod warunkiem przygotowania dedykowanej oferty np. szlaku pamięci, warsztatów, oferty przewodnickiej. - Preferowany rodzaj noclegu: - Nocleg w standardzie 3 *** hotelu, możliwe także skorzystanie z oferty hosteli przez turystów indywidualnych. 	<p>regionalną – wielu turystów powracających do Lublina po latach może chcieć odnaleźć swoje „smaki z dzieciństwa”</p> <ul style="list-style-type: none"> - Budynki należące do lubelskich uczelni – są miejscami, do których chętnie powrócą byli żacy „przenosząc się w czasie” do okresu studenckiego. - Studenckie miejsca spotkań np. puby, kluby czy obiekty kultury zawsze stanowiły istotną część studenckiego życia – byli lubelscy żacy będą mieli wiele wspomnień z nimi związanych, które będą chcieli odświeżyć.

Źródło: opracowanie własne.

Obecnie w mieście występuje jedynie zorganizowany ruch turystyczny w ramach strumienia odwiedzających pochodzących z Izraela. Ich eksploracja turystyczna miasta, jak wynika z rozmów z przewodnikami miejskimi, ogranicza się w dużej mierze do wizyty w Państwowym Muzeum na Majdanku i odwiedzenia Starego Miasta. Zakłada się możliwość zbudowania szerszej zakrojonej oferty dla tego segmentu odwiedzających, obejmującej również poznanie tradycji i kultury ludności żydowskiej, zamieszkującej niegdyś Lublin. Dodatkowo w ramach tej formy turystyki można także zaadresować ofertę do grupy osób, które mieszkaly lub studiowały w Lublinie, co pozwoli wprowadzić do oferty turystycznej nowe atrakcje.

6.2. Możliwości rozwoju wiodących form turystyki w mieście, w obszarach tematycznych

Poniżej przedstawiono możliwości rozwoju poszczególnych form turystyki wokół pewnych obszarów tematycznych wynikających z bogactwa atrakcji turystycznych oraz potencjału wykreowania wartości dodanej, wokół poszczególnych tematów. W ramach formy turystyki kulturowej wskazano najwięcej możliwości rozwoju w obszarach tematycznych takich jak:

- Lublin Jagielloński
- Lublin Festiwalowy i Kultury Współczesnej
- Lublin Bramą na Wschód
- Lublin Kulinarny
- Lublin Historyczny
- Lublin Renesansowy

W pozostałych formach turystyki wskazano również możliwości rozwoju, które przedstawiono poniżej.

- Rozwój turystyki aktywnej w mieście wiąże się z podkreśleniem obecności Lublina na szlakach rowerowych, kajakowych i pieszych. W szczególności w odniesieniu do szlaków tematycznych silnie związanych z Lublinem i Lubelszczyzną. Nową jakością turystyki aktywnej w mieście mają szansę stać się również rewitalizowane: Park Ludowy, Park Rusalka i Ogród Saski.

- Rozważając możliwości rozwoju turystyki miejskiej warto zasygnalizować możliwości zbudowania pakietów ofertowych, które pozwolą wypromować ofertę krótkich pobytów w mieście dla mieszkańców regionu.
- W odniesieniu do turystyki biznesowej największe możliwości upatruje się w stworzeniu platformy koordynacji i promocji nowej infrastruktury konferencyjno-kongresowej, która pojawi się wraz z zakończeniem prowadzonych obecnie inwestycji.
- W ramach turystyki sentymentalnej możliwość rozwoju wskazano w dwóch równoległych kierunkach. Rozróżniono ofertę dla potomków żydowskich mieszkańców Lublina, jak również dla byłych studentów czy mieszkańców miasta, którzy byli z nim związani w latach powojennych.

Każda z wymienionych form turystyki posiada wystarczający potencjał do kreacji markowego produktu turystycznego. Należy jednak założyć, że w interesie turysty jest dokonanie selekcji i agregacji poszczególnych obszarów, aby w ramach oferty turystycznej miasta funkcjonowało kilka wiodących markowych produktów turystycznych. Pozostałe obszary tematyczne mogą wspólnie tworzyć jeden wiodący produkt markowy lub stanowić silną propozycję w ramach produktów uzupełniających.

Poniżej przedstawiono wskazania do rozwoju poszczególnych form turystyki, w oparciu o obszary tematyczne, spajające istotne atrakcje turystyczne. Zaprezentowany katalog nie wyczerpuje istniejących i możliwych działań, mających na celu budowę markowych produktów turystycznych w ramach obszarów tematycznych, a jedynie stanowi wstępną wersję możliwych do podjęcia działań proponowanych przez zespół autorów strategii.

Perspektywy rozwoju wiodących form turystyki w Lublinie

TURYSTYKA KULTUROWA

- **Lublin Jagielloński**
  - Opracowanie nowej interaktywnej atrakcji muzealnej, prezentującej Jagiellońskie karty historii Lublina oraz ten okres w historii Rzeczypospolitej i Europy.
  - Aktywna animacja wydarzeń związanych z Jagiellonami w Lublinie.
  - Wykorzystanie Jarmarku Jagiellońskiego do silniejszej promocji tego okresu historii Lublina.
  - Aktywna postawa Lublina na Szlaku Jagiellońskim, jako lidera inicjatyw.
  - Osadzenie w Lublinie atrakcji punktowych pozwalających turyście przenieść się w epokę Jagiellonów i zapoznanie z funkcją, jaką pełnił Lublin na Szlaku.
  - Aplikacja mobilna prezentująca inscenizacje historyczne.
  - Wykorzystanie legendy o Czarnej Łapie.
  - Gry miejskie przenoszące w realia średniowiecza i renesansu.
  - Przewodnictwo wcieleniowe.
- **Lublin Festiwalowy i sztuki współczesnej**
  - Osadzenie w mieście wizerunkowych atrakcji, czerpiących z tematyki najpopularniejszych festiwali np. interaktywne rzeźby sztukmistrzów z Lublina, obiekty powstające w ramach festiwalu Open City.
  - Dążenie do przedłużenia życia pofestiwalowego i przed festiwalowego – program before i after the event.
  - Lublin – miasto otwarte na poezję, zwiedzanie Lublina szlakiem wierszy zapisanych na ścianach, chodnikach.

- Festiwale w aplikacjach mobilnych, wykorzystujących rozszerzoną rzeczywistość (Augmented Reality).
- Open Lublin – program turystyki społecznościowej, obejmujący miejsca noclegowe, wydarzenia, a nawet kulinaria.
- Aplikacje mobilne oraz augmented reality, oparte na przestrzeni miejskiej Lublina, prezentujące najatrakcyjniejsze fragmenty wideo z lubelskich wydarzeń.
- Utworzenie infrastruktury klubowej, która żyje minionymi i kolejnymi festiwalami;
- Zakładka na portalu turystycznym, pokazująca w intrygującej formie kalendarium lubelskich festiwali.
- Stworzenie programu lojalnościowego dla uczestników festiwali np. narastających zniżek, informowania o nadchodzących wydarzeniach.
- Jedna strona internetowa umożliwiająca oglądanie na żywo jak największej ilości lubelskich wydarzeń.
- Większy nacisk na promocję wydarzeń i festiwali, których organizatorom często brakuje funduszy i doświadczenia, aby to robić skutecznie.
- Szkoła i warsztaty sztukmistrzów.
- Stworzenie portalu ze wspólnym repertuarem i opisem działalności wszystkich teatrów offowych Lublina.
- Opracowanie wspólnych pakietów turystycznych np. bilet w teatrze i zniżka na hotel i restaurację.
- Stworzenie miejsc w przestrzeni miejskiej indoor i outdoor, dedykowanych teatrom i stanowiących element marketingu miasta.
- Budowa planowanego Centrum Zabawy Wiedzą „Poznawalnia”.

● **Lublin Bramą na Wschód**

- Stworzenie oddzielnej strony internetowej, poświęconej wszystkim inicjatywom i wydarzeniom lubelsko-wschodnim.
- Dalsze zacieśnianie współpracy Lublina ze Lwowem np. promocja krzyżowa w obu miastach.
- Organizacja festiwalu kultury wschodniej w Lublinie (np. kultury ukraińskiej i białoruskiej), który będzie jednym z głównych wydarzeń w kalendarzu miasta. Impreza może bazować na istniejącym Festiwalu „Sąsiedzi”, który w założeniu miał promować sztukę krajów Europy środkowo-wschodniej.
- Organizacja wydarzeń kongresowych z obszarów biznes i kultura, zorientowanych na wymianę doświadczeń i kompetencji z krajami Europy Wschodniej.
- Okna na wschód – stała wystawa w Lublinie zdjęć z partnerskich miast wschodnich lub interaktywne okna, przez które można zobaczyć jak wygląda oferta turystyczna wschodu.

● **Lublin Kulinaryny**

- Promowanie wraz z LROT-em kulinarnego dziedzictwa Lublina i Lubelszczyzny
- Opracowanie we współpracy z LROT-em kanonu kulinarnych specjałów i zebranie przepisów na tradycyjne dania Lublina i Lubelszczyzny.
- Promowanie tradycyjnych lubelskich dań wśród restauratorów – próba szerszego ich wprowadzenia do stałego menu.
- Stworzenie zakładki na portalu turystycznym, poświęconej kulinariom.
- Współpraca miasta i LROT-u z Kłostrem „Dolina Ekologicznej Żywności” i Stowarzyszeniem „EkoLubelszczyzna”.
- Opracowanie produktów z marką miasta we współpracy z lokalnymi producentami, takimi jak Lubella, Apis, Herbapol, Polmos, Solidarność czy Perła.
- Utworzenie produktu „Szlak Kulinaryny Lublina”, który skupi najlepsze restauracje serwujące najlepszą kuchnię i tradycyjne lubelskie przysmaki.
- Rozwój Europejskiego Festiwalu Smaków w Lublinie i jego promocja na arenie krajowej, a z czasem także europejskiej (np. we współpracy z tanimi przewoźnikami lotniczymi latającymi do Lublina).

- Stworzenie całorocznej oferty kulinarnej Lublina w oparciu o dorobek wypracowany przez Europejski Festiwal Smaków w Lublinie.
- **Lublin – droga do Wolności**
  - Punkty na Szlaku Lubelskiego Lipca opracowanym przez Teatr NN, jak np.: Fabryka Samochodów Ciężarowych, Tablica pamiątkowa na Dworcu PKP ze słowami Jana Pawła II.
  - Izba Drukarstwa – w przyszłości Dom Wolnego Słowa.
  - Historyczna gra planszowa „W Zakładzie. Lubelski Lipiec ’80”.
  - Mural przy ul. Mełgiewskiej z okazji 30-lecia LL.
  - Szeptany Lublin (anarchistów, drukarzy, opozycji).
  - Dom Wolnego Słowa.
  - Animowane obchody Lubelskiego Lipca (rekonstrukcja wcieleniowa).
  - Gra miejska – droga do wolności.
  - Hostel tematyczny.
  - Żuki wolności – mini ekspozycje mobilne z rzeczami z epoki.
- **Lublin Historyczny**
  - Wyznaczenie w mieście trasy historycznej, obejmującej okresy od jego lokacji do okresu powstania III RP, ze szczególnym uwzględnieniem okresu II RP, kiedy to Lublin był miastem znajdującym się niemal w środku Polski.
  - Na takiej trasie mogłyby znaleźć się zróżnicowane przykłady architektoniczno-urbanistyczne. Między innymi: Wzgórze Czwartek, jako miejsce najstarszego osadnictwa w mieście. Zabudowania Muzeum Wsi Lubelskiej, ilustrujące rozwój wsi i miasteczek Lubelszczyzny w epoce przedindustrialnej, wybrany obiekt w stylu Renesansu Lubelskiego, Pałace Czartoryskich, Lubomirskich, Potockich jako przykłady architektury XVII i XVIII wieku, fabryki i zabudowania przemysłowe Lublina z przełomu XIX i XX w, Osiedle Słowackiego, projektu Oscara Hansena jako przykład mieszkalnego budownictwa powojennego.
  - Muzeum II Rzeczypospolitej – prezentujące Polskę w granicach z lat 1921-1939 wraz z jej dorobkiem kulturalnym, społecznym.
- **Lublin Renesansowy**
  - Promocja renesansu.
  - Starania o wpisanie Lubelskiego Starego Miasta na listę dziedzictwa UNESCO.
  - Oznakowanie i wyróżnienie w ramach Szlaku Renesansu Lubelskiego zabytków wpisujących się w ten nurt architektoniczny.

TURYSTYKA AKTYWNA I KWALIFIKOWANA

- **Lublin Aktywny**
  - Lobbowanie wraz z województwem lubelskim na rzecz włączenia Lublina w sieć rowerowych szlaków Eurovelo – idea połączenia Warszawy z Lwowem przez Lublin, poprzez wytyczenie dodatkowej nitki szlaku Eurovelo, łączącej już istniejące drogi numer 11 i 4 lub 2 i 4.
  - Starania na rzecz organizacji międzynarodowych zawodów pływackich, na nowo wybudowanym basenie olimpijskim.
  - Starania w Polskim Związku Motorowodnym o organizację Mistrzostw Polski w nartach wodnych i wakeboardingu na wyciągu „Reland” nad Zalewem Zemborzyckim
  - Organizacja Lubelskiego Spływu Kajakowego – wydarzenia, którego celem będzie podziwianie Lublina z perspektywy rzeki Bystrzycy.
  - Starania o organizację spotkań międzynarodowych młodzieżowych reprezentacji Polski w piłce nożnej (np. do lat 21) na nowym stadionie miejskim.
  - Organizacja wycieczek szkolnych i obozów żeglarskich dla młodzieży z regionu nad Zalewem Zemborzyckim.

- Przygotowanie oraz oznakowanie zimą tras dla narciarzy biegowych, w okolicach Zalewu Zemborzyckiego (np. po letnich ścieżkach rowerowych) oraz organizacja wypożyczalni nart biegowych, mogą przyciągnąć miłośników tego sportu z całego regionu Lubelszczyzny i nie tylko.
- Stworzenie oferty dla turystów pieszych pochodzących z Polski i z terenu całej Europy w oparciu o Szlak Jagielloński i Szlak Kupiecki. Możliwy renesans turystyki pieszej na terenach innych niż górskie. Przekonuje o tym także przykład popularności Szlaków Jakubowych w Polsce i Europie.
- Stworzenie kompleksowego produktu w oparciu o rewitalizowane parki w przestrzeni miejskiej.

Inwestycje:

- Olimpijski basen pływacki będzie 4. tego typu obiektem w kraju. Umożliwi to przyciągnięcie do Lublina zawodowych sportowców oraz pasjonatów na obozy treningowe. W oparciu o ten obiekt mogą być również realizowane widowiskowe zawody szczebla międzynarodowego, co może stać się atrakcją turystyczną.
- Nowy stadion miejski pomieści 15,5 tysiąca widzów i da miastu możliwość organizacji atrakcyjnych wydarzeń sportowych np. meczy młodzieżowych reprezentacji piłkarskich.
- Powstająca nad Zalewem Zemborzyckim Akademia Golfa z 6-dołkowym polem może stanowić miejsce rozrywki dla turystów biznesowych odwiedzających Lublin.
- Rewitalizacja Ogrodu Saskiego, Parku Ludowego i Parku Rusalka.

TURYSTYKA MIEJSKA

• **Lublin weekendowy**

- Stworzenie jednodniowych i weekendowych ofert spędzenia czasu w Lublinie, uwzględniających urozmaicone formy spędzania czasu wolnego np. zwiedzanie, zakupy, teatr i rekreację.
- Promocja Lublina, jako turystycznej bramy Lubelszczyzny – miejsca, od którego trzeba zacząć poznawanie regionu.
- Promocja Zalewu Zemborzyckiego i jego atrakcji jako miejsc weekendowego wypoczynku, wśród mieszkańców regionu.

Inwestycje:

- Nowopowstające lub planowane centra handlowe: Tarasy Zamkowe, Centrum Handlowe IKEA, Atrium Felicity oraz rozbudowa Galerii Olimp.
- Planowana rewitalizacja Podzamcza – dzielnicy położonej w bezpośrednim sąsiedztwie Starego Miasta, które przyciąga najcenniejszymi zabytkami i bogatą ofertą gastronomiczną. Ta kosztochłonna inwestycja pozwoliłaby utworzyć nową atrakcyjną i prestiżową część miasta.

TURYSTYKA BIZNESOWA

• **Lublin turystyki biznesowej**

- Powołanie Lublin Convention Bureau, którego zadaniem będzie zapewnienie odpowiedniego wykorzystania lubelskich obiektów szkoleniowych, konferencyjnych i kongresowych.
- Promocja Lublina i jego oferty na targach turystyki biznesowej za granicą, np. IMEX we Frankfurcie, Confex w Londynie, International MICE Forum w Moskwie, EIBTM w Barcelonie czy Convene w Wilnie (poświęcone krajom bałtyckim).
- Rozwój infrastruktury konferencyjnej i bankietowej.
- Rozwój ekonomicznej bazy noclegowej np. hosteli i prywatnych apartamentów.
- Wykorzystanie lokalizacji najdalej wysuniętej na wschód metropolii Polski, do organizacji międzynarodowych spotkań i kongresów poświęconych partnerstwu wschodniemu.

- Organizacja Forum Promocji Regionów Polski Wschodniej – kilkudniowej konferencji, która będzie polem wymiany doświadczeń i pomysłów między działaczami samorządowymi.
- Wydanie katalogu dla planerów konferencji.

Inwestycje:

- Modernizowane Targi Lublin mogą w przyszłości pełnić rolę wiodącego ośrodka targowo-wystawienniczego Polski Wschodniej (obok Targów Kielce). Nowa hala targowa ma mieć powierzchnię 8 tys. m² i mieścić m.in. 2 nowoczesne sale konferencyjne, a cały zmodernizowany kompleks będzie nosił nazwę Regionalnego Centrum Targowo-Wystawienniczego w Lublinie.
- W budowanym Centrum Spotkania Kultur znajdują się m.in. sale konferencyjne, seminaryjne oraz przestrzeń wystawiennicza, która mogą być także zapleczem dla wydarzeń biznesowych w Lublinie. Wielofunkcyjna sala, która będzie miejscem centralnym CSK, oprócz przedstawień teatralnych, operowych i koncertów, będzie służyła także, jako sala kongresowa.
- Lubelskie Centrum Konferencyjne, które pomieści halę wystawienniczą (2500 m²) oraz salę konferencyjną (2200 m²) będzie mogło stanowić zaplecze dla największych wydarzeń z zakresu turystyki biznesowej.

TURYSTYKA SENTYMENTALNA (KORZENI)

• Lublin korzeni

- Stworzenie i promocja kompleksowej oferty kilkudniowego pobytu w Lublinie, skierowanej do turystów żydowskich
- Utworzenie w oparciu o dorobek Ośrodka Brama Grodzka - Teatru NN aplikacji multimedialnych i augmented reality, zawierających mapy miasta i modele 3D budynków z czasów przedwojennych oraz z XIV, XVI i XVIII wieku. Aplikacje z czasem można rozbudować o zdjęcia i pocztówki z okresu XX wieku. Cały system stworzy interaktywną mapę, pozwalającą się przenieść w wybrany okres historii miasta za pomocą urządzenia mobilnego.
- Stworzenie oferty sentymentalnego Lublina dla byłych mieszkańców i studentów pokazującej jak Lublin wyglądał w czasach, kiedy zamieszkiwali oni miasto np. wydanie foldera a la czas PRL, z miejscami, które w najmniejszym stopniu zmieniły się od tego okresu.

Inwestycje:

- Planowana rewitalizacja zabytkowego cmentarza żydowskiego na Kalinowszczyźnie, będąca efektem działań Fundacji „Chrońmy cmentarze żydowskie w Lublinie”. Prace mają trwać przez kilka lat, a ich koszt szacowany jest na 7-10 mln złotych. W planach jest utworzenie m.in. ścieżki edukacyjnej dla uczniów szkół i turystów.

6.3. Możliwości kreacji wspólnej oferty turystycznej miasta i regionu

Lubelszczyzna i Lublin są uzupełniającymi się wzajemnie obszarami recepcji turystycznej. Ze względu na położenie regionu i jego stolicy, często w planach podróży turystycznej uwzględniane są atrakcje zarówno z Lubelskiego, jak i Lublina. Pozwala to optymalnie zorganizować podróż, czy to turyście rodzinnemu, grupowemu, czy wycieczce szkolnej.

Poniżej przeanalizowano te obszary tematyczne, wokół których możliwe jest zbudowanie wspólnej oferty turystycznej miasta i regionu.

W większości korespondują one z wymienionymi głównymi formami turystyki, które mogą być realizowane na terenie miasta Lublina. Ich wybór podyktowany jest zdiagnozowaną atrakcyjnością

turystyczną, zarówno po stronie miasta jak i regionu. Ich realizacja umożliwi osiągnięcie korzyści synergicznych z potencjału marki Lubelszczyzny i Lublina.

Jedną z podstaw do utworzenia poniższego zestawienia była analiza kart turystycznych, wydawanych przez LROT, a udostępnianych turystom m.in. w LOITiK-u, czy podczas targów turystycznych. Zawierają one różne propozycje gotowych do zakupu ofert kilkudniowych pobytów na Lubelszczyźnie. W wielu z nich Lublin jest jednym z punktów na trasie, podczas poznawania regionu. Analiza polecanych atrakcji turystycznych na tych kartach, dała podstawy do zaproponowania wspólnej oferty w ramach tematów Judaiki i Wielokulturowości. Propozycje dwóch kolejnych obszarów tematycznych powstały w oparciu o rozmowy w LROT, dotyczące planów rozwojowych w obszarze Renesansu Lubelskiego i Legend Lubelskich. Propozycja utworzenia oferty wokół tematu Szlaku Jagiellońskiego i Kupieckiego oparta została o analizę planów i działań Organizacji Turystycznej Szlak Jagielloński i Organizacji Turystycznej Szlak Kupiecki, prowadzonych na terenie Lublina i Lubelszczyzny. Tematem, wokół którego możliwa jest także współpraca regionu i jego stolicy są Judaica, jedną z podstaw wskazania elementów atrakcyjności turystycznej wokół tego tematu była analiza działań Ośrodka Brama Grodzka - Teatr NN. Kulinaria i ekorolnictwo to temat, którego elementy atrakcyjności wynikają z dotychczasowych działań, realizowanych między innymi przez Stowarzyszenie EkoLubelszczyzna czy Europejski Festiwal Smaku.

Poniżej znajduje się lista tematów, wokół których możliwe jest zbudowanie wspólnej oferty turystycznej z krótkim uzasadnieniem dotyczącym wskazania każdego z nich:

- **Renesans Lubelski** – kluczowy styl architektoniczny reprezentowany zarówno w regionie jak i w mieście. W mieście i na Lubelszczyźnie funkcjonuje od niedawna stworzony przez LROT Szlak Renesansu Lubelskiego, który obejmuje 6 powiatów i 25 obiektów.
- **Kulinaria i ekorolnictwo** – Lublin i Lubelszczyzna są blisko powiązane poprzez produkty rolne, które powstają w Lubelskich zakładach przetwórstwa z surowców pochodzących z regionu.
- **Turystyka aktywna** – miasto w naturalny sposób łączy się z regionem poprzez sieć szlaków pieszych, rowerowych oraz możliwości zorganizowania spływów kajakowych.
- **Judaica** – prezentacja dziedzictwa żydowskiego w Lublinie i na Lubelszczyźnie może być podstawą do zbudowania oferty turystyki kulturowej, w ramach, której turysta będzie w stanie poznać realia życia i rozwoju ludności żydowskiej na terenie przedwojennej Polski.
- **Na Szlaku Jagiellońskim i Kupieckim** – tematy szlaków historycznych, które przebiegały przez region mogą stać się podstawą do zbudowania wspólnej oferty turystycznej z miastem, w szczególności w momencie zakończenia realizacji inwestycji Via Jagiellonica w miejscowościach Lubelszczyzny.
- **Legends Lubelskie** – wokół tego tematu zarówno w mieście jak i w regionie można zbudować interesującą ofertę dla turysty rodzinnego. W szczególności w oparciu Szlak Legend Lubelskich, którego koncepcja została opracowana jest przez LROT.
- **Wielokulturowość** – odwołując się do wielokulturowej i wieloreligijnej historii regionu, można stworzyć ofertę turystyczną, w ramach której turysta zapozna się ze zróżnicowaną architekturą świątyn, różnymi zwyczajami i wierzeniami charakterystycznymi dla prawosławia czy Tatarów.

W tabeli wskazano na wybrane elementy atrakcyjności turystycznej, zarówno miasta jak i regionu, na bazie których możliwy jest rozwój ofert turystycznych wokół wskazanych tematów. Dla każdego z tematów wskazano również wiodącą formę turystyki w mieście, z którą koresponduje oraz wstępne

możliwości rozwoju. Temat Legend oraz Wielokulturowości nie został wskazany w Lublinie, jako możliwość rozwoju w ramach wiodących form turystyki. Z tego powodu, iż jego potencjalna konkurencyjność rynkowa, w wypadku kreowania oferty wyłącznie w oparciu o elementy atrakcyjności turystycznej występujące w mieście, nie wydaje się wystarczająca.

Tabela 20 Tematy wspólnej oferty turystycznej miasta i regionu

Temat oferty turystycznej forma turystyki w mieście wskazanie możliwości rozwoju	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Miasta, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Regionu, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej
Renesans Lubelski Turystyka kulturowa Lublin renesansowy Możliwości stworzenia i oznakowania szlaku a na jego podstawie oferty produktowej wokół Renesansu Lubelskiego.	Kościół Karmelitów Bosych (pw. św. Józefa w Lublinie) Bazylika oo. Dominikanów (pw. św. Stanisława w Lublinie) Kościół pw. św. Mikołaja na Czwartku Kościół pw. św. Wojciecha Kościół Bernardynów (pw. Nawrócenia św. Pawła w Lublinie) Kościół pw. św. Agnieszki na Kalinowszczyźnie Kościół Salezjanów (pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych) Kościół Świętego Ducha Kościół Matki Bożej Zwycięskiej (kościół wizytok)	Katedra w Zamościu Uchanie – kościół pw. Wniebowzięcia NMP Radzyń Podlaski – Kościół pw. św. Trójcy Kodeń – Bazylika pw. św. Anny Łęczna – Kościół pw. św. Marii Magdaleny Stężycza Czemierniki – kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika Kazimierz Dolny – kościół farny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Bartłomieja, Spichlerz Kobiałki Turobin – kościół pw. św. Dominika Szczebrzeszyn – kościół pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej
Kulinararia i ekoturystyka Kulinarne Zbudowanie pierwszej w kraju połączonej oferty kulinarnej regionu i miasta	Kulinarne dziedzictwo Lublina Cafe Trybunalska Europejski Festiwal Smaków Produkty pod marką miasta i regionu współtworzone z lokalnymi przedsiębiorstwami z branży FMCG takimi jak Perła, Apis, Herbapol, Polmos Lublin, Lubella czy Soldarność	Kulinarne dziedzictwo Lubelszczyzny Działalność klastra EkoDolina i Stowarzyszenia EkoLubelszczyzna – producenci rolniczych eko-produktów Europejski Festiwal Smaków Produkty pod marką regionu współtworzone z lokalnymi przedsiębiorstwami z branży FMCG takimi jak Perła, Apis, Herbapol, Polmos Lublin, Lubella czy Soldarność
Turystyka aktywna Aktywna i kwalifikowana Wpisanie Lublina w kontekst międzynarodowych szlaków rowerowych, przechodzących przez	Spływ kajakowy Bystrzycą przez Lublin. Zalew Zemborzycki jako punkt startowy lub końcowy dla szlaków turystycznych, spływów kajakowych oraz pozostałych turystów aktywnych. Możliwość rozwoju tras narciarstwa biegowego z Lublina do innych miejscowości, np. Nałęczowa.	Szlaki rowerowe łączące Lublin z dalszymi zakątkami regionu: Szlak wyżynny Lublin – Nałęczów – Kazimierz Dolny (szlak czerwony) Szlak Lublin – Wola Uhruska (czerwony) Szlaki rowerowe rozpoczynające się w Lublinie lub na jego obrzeżach i prowadzące po terenach nieodległych od miasta:

Temat oferty turystycznej forma turystyki w mieście wskazanie możliwości rozwoju	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Miasta, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Regionu, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej
Lubelszczyznę. Budowanie wspólnych ofert dla turysty polskiego, zagranicznego i pochodzącego z regionu.		Szlak po Gminie Konopnica (czarny, 30 km) Szlak Doliną Nędznicy (zielony – 18 km, niebieski – 12 km). Szlaki piesze, na których Lublin jest jednym z punktów na dłuższej trasie na obszarze województwa: Szlak Szastarka - Lublin – Kaniwola (żółty, ok. 101 km) Czerwony szlak pieszy po regionie prowadzący z Kazimierza Dolnego przez Lublin do Chełma. Szlaki piesze w bliższych okolicach Lublina: Szlak Doliny Ciemięgi (niebieski, 31 km) Szlak Lasów Podlubelskich (zielony, 43 km) Spływy kajakowe Bystrzycą, Wieprzem i Wisłą.
Sentymalna / Kulturowa Judaica Zrozumienie charakteru osadnictwa i kultury żydowskiej w Polsce przed II wojną światową wymaga uwzględnienia specyfiki zarówno wielkomiejskiego ośrodka tamtych czasów jakim był Lublin jak i miasteczek, tak ważnych dla	Przed wojną około 30% mieszkańców Lublina stanowili Żydzi. Pozostałości ich dziedzictwa można podziwiać w mieście do dziś. Przykładowo: Synagoga Chewra Nosim Stary Kirkut Jeszywas Chachmej Lublin Akademia Talmudyczna z XVI w. Majdanek – niemiecki obóz koncentracyjny Sztetl – Lublin	Synagogi i kirkuty znajdują się w wielu miejscowościach regionu Lubelszczyzny, np. we Włodawie, Szczepieszynie czy Zamościu. Ponadto: Bełzec – Niemiecki Obóz Zagłady Sobibor – Niemiecki Obóz Zagłady Sztetle – m.in. Biłgoraj, Frampol, Janów Lubelski, Opole Lubelskie, Piaski, Izbica. Festiwal Śladami Singera Dawne sztetl146: Bełżyce, Biłgoraj, Bychawa, Janów Lubelski, Tyszowce, Turobin

¹⁴⁶ Za <http://tnn.pl/Sztetl>

Temat oferty turystycznej forma turystyki w mieście wskazanie możliwości rozwoju	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Miasta, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Regionu, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej
kultury żydowskiej tzw. sztetl.		
Na Szlaku Jagiellońskim i Kupieckim Kulturowa Zbudowanie regionalnej oferty turystycznej wokół szlaku tematycznego ze szczególnym uwzględnieniem Lublina jako lidera inicjatyw.	Pomnik Unii Lubelskiej Park Turystyczno-Kulturowy „Via Jagiellonica” Wydarzenie – Jarmark Jagielloński	Parki Miejsowe "Via Jagiellonica" (w budowie): Park Nadwiślańskich Przepaw w Kosinie - Annopolu Park Łanów w Łanach - Gmina Gościeradów Park Tradycji Bitwy pod Warną w Bełżycach Wydarzenia – Jarmarki Jagiellońskie w Piszczacu i Kocku
Legends Lubelskie – oferta turystyki rodzinnej Kulturowa Stworzenie wspólnej oferty turystycznej dla rodzin z dziećmi odwiedzających region.	Przykładowe legendy: „Sąd Diabelski” (Legenda o Czarnej Łapie) "Kamień nieszczęścia" "O wielkiej lubości Zofii Filipowiczowej czary czyniącej i za czary skazanej" "Podanie o Drzewie Krzyża Św. u Dominikanów" "Sen Leszka Czarnego" "Herb Lublina z koziołkiem" "Tajemniczy skarb" "Podanie o ojcu Ruszlu" "Nieszczęsna Rusalka" "Piękna złotniczanka" "Na początku był lin" "Jak Boczański na młynie" "Piękna Rosjanka: Tamara Kondratiewowa" „Legenda o relikwiarzu i złodzieju” „Duch z zegara” Źródła: Zbigniew Włodzimierz Fronczek, „Encyklopedia lubelskich legend, sensacji i anegdot” cz. I, II i III; Magdalena Mazur-Ciseł, „Legends Lublina dla dzieci”; Józef Czechowicz, "Legends lubelskie" WYDARZENIE – Anioły I Diabły - Zaczarowany Lublin. Festiwal Legend Lubelszczyzny organizowany przez Ośrodek „Brama Grodzka-Teatr-NN” –	Istnieją liczne legendy dla wielu miejscowości w województwie. Na tej podstawie powstała koncepcja Szlaku Legend Lubelskich opracowana przez LROT. Przykładowe legendy woj. lubelskiego: Legendy z cyklu „skąd ta nazwa?” – o rzekach (Wieprz, Huczwa) i wielu miejscowościach (m.in. Niemce, Dorohusk, Końskowola, Młynki, Murzynowa Górka) Tajemniczy kamień koło Wohynia Zamek na Bugu Herb na bramie wjazdowej do Muzeum w Kozłowie Legends Polesia: „Skąd jestem i dokąd zmierzam”, „Jak Bieda szukała człowieka” Tajemnice Zamkowej Góry w Motyczu

Temat oferty turystycznej forma turystyki w mieście wskazanie możliwości rozwoju	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Miasta, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Regionu, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej
	podczas dwudniowego festiwalu odbywają się m.in. animacje legend lubelskich w Podziemiach oraz turniej gier planszowych opracowanych w oparciu o lubelskie legendy.	
Wielokulturowość Kulturowa Stworzenie wspólnej z regionem oferty poznania wielokulturowości historycznie i współcześnie wpisanej w Lubelszczyznę i Lublin.	Miejsca na Szlaku Wielokulturowym wytyczonym w Lublinie: 1. Pomnik Unii Lubelskiej na Placu Litewskim 2. Kościół ewangelicko-augsburski pw. Trójcy Świętej 3. Pałac Lubomirskich przy Placu Litewskim 4. Dawna cerkiew grecka 5. Zespół Szkół Ekonomicznych im. Augusta i Juliusza Vetterów 6. Plac Katedralny 7. Rynek Starego Miasta 8. Brama Grodzka 9. Wzgórze Zamkowe 10. Miejsce, gdzie wznosił się duży zespół synagogałny 11. Cerkiew prawosławna pw. Przemienienia Pańskiego 12. Wzgórze Czwartek	Dzisiejszy region Lubelszczyzny od wieków był obszarem, gdzie spotykały się różne narody, kultury i wyznania. Ze względu na swoje położenie był pograniczem etniczno-religijnym i politycznym, gdzie mieszały się różne wpływy. Słowianie wschodni i zachodni, katolicy, grekokatolicy, prawosławni, wyznawcy judaizmu czy też muzułmanie współżyli na tych ziemiach, tworząc unikatowe wielokulturowe społeczeństwo. Do dzisiejszych czasów przetrwało wiele miejsc przypominających te czasy – w znacznej większości są to zabytkowe obiekty sakralne. Na obszarze całego regionu znajdują się synagogi, cerkwie prawosławne, czy stare cmentarze, które świadczą o nie tak dawnej wielokulturowej historii. Poniżej wymieniono wybrane miejscowości: Zamość – cerkiew, synagoga Włodawa – cerkiew, Wielka Synagoga; odbywa się tu Festiwal Trzech Kultur Lebiedzew i Studzianka – to dawne osady Tatarów, z których do dnia dzisiejszego ostały się jedynie cmentarze muzułmańskie (tzw. mizary) Szczepieszyń – synagoga, cerkiew cmentarz żydowski Dodatkowo w regionie funkcjonuje także „Szlak Przenikania Kultur”, który według mapy dostępnej na stronie internetowej Województwa Lubelskiego także przechodzi przez Lublin. Zgodnie ze wspomnianą mapą przebieg szlaku jest następujący: Lublin – Studzianka – Ortel Królewski – Biała Podlaska – Lebiedzew – Kostomłoty –

Temat oferty turystycznej forma turystyki w mieście wskazanie możliwości rozwoju	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Miasta, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej	Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Regionu, stanowiące podstawę wspólnej oferty turystycznej
		Kodeń – Jableczna – Włodawa – Chełm – Zamość.

Źródło: opracowanie własne.

6.4. Analiza SWOT

Analiza SWOT jest jedną z podstawowych technik analizy strategicznej, zarówno w przypadku określania aktualnej kondycji i możliwości rozwojowych przedsiębiorstw, jak również jednostek samorządu terytorialnego. Jej zastosowanie polega na przypisaniu poszczególnych atrybutów do jednej z czterech kategorii:

- **SILNE STRONY** (Strengths) – obejmują wszystkie cechy i atuty badanej jednostki, które mogą stanowić o jej przewadze;
- **SŁABE STRONY** (Weaknesses) – wskazują na te właściwości i wartości, których badana jednostka nie posiada lub te, które osłabiają jej pozycję;
- **SZANSE** (Opportunities) – są to sprzyjające czynniki zewnętrzne, które mogą spowodować pozytywną zmianę dla badanej jednostki;
- **ZAGROŻENIA** (Threats) – obejmują zmiany mogące zajść w otoczeniu, które wpłyną na jednostkę ujemnie.

Odpowiednia analiza zebranych w ten sposób danych, daje silne podstawy do planowania strategicznych działań rozwojowych. Ze względu na wielkość miasta Lublin i co za tym idzie złożoność zagadnień wpływających na możliwości rozwoju turystyki, w mieście zdecydowano się przeprowadzić analizę SWOT w podziale na cztery kategorie, które są zgodne z priorytetowymi obszarami rozwoju turystyki wskazanymi w „Kierunkach rozwoju turystyki w Polsce do 2015 roku”.

Jako pierwsze przeanalizowano markę i wizerunek w kontekście istotnego dla turystyki postrzegania miasta, następnie analizie poddano elementy oferty turystycznej Lublina. Kolejnymi punktami analizy był obszar infrastruktury turystycznej oraz zasobów ludzkich i aktywności społecznej. Zawarte w analizie SWOT spostrzeżenia istotnie wpłyną na wskazania w zakresie określenia misji i wizji rozwoju turystyki oraz konstrukcji struktury celowej części strategicznej dokumentu.

Poniższa analiza odnosi się do szeregu czynników środowiska zewnętrznego oraz innych istotnych dziedzin aktywności miasta, które mają istotny wpływ na rozwój turystyki, w perspektywie do roku 2025. Z tego powodu nie wszystkie przytoczone w niej wskazania i oceny mają swoje źródło w przedstawionych w poprzednich rozdziałach stwierdzeniach ze strategii. W celu zobrazowania w ramach analizy możliwie szerokiego spektrum informacji, została ona przeprowadzona wspólnie z przedstawicielami Urzędu Miasta Lublin, wchodzącymi w skład Zespołu ds. Strategii Rozwoju Turystyki, podczas spotkania roboczego w dniu 18.01.2013.

Tabela 21 Analiza SWOT: Marka i wizerunek Lublina

S – SILNE STRONY	W – SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • konsekwentnie wdrażana marka • wyrazisty System Identyfikacji Wizualnej marki • marka ciekawa, intrygująca i ambitna, świadoma, dobrze oddająca tożsamość Lublina • wizerunek liczącego się ośrodka uniwersyteckiego w Polsce Wschodniej • rozpoznawalne w skali kraju marki z branży FMCG związane z Lublinem – Perła, Apis, Solidarność, Polmos, Lubella, Herbapol • Prowadzony projekt miejsc inspiracji sygnowanych widoczną marką Lublina • Powiązanie największego wydarzenia w mieście z jego marką (Carnaval Sztuk-Mistrzów). • marka pro turystyczna – tj. jej wizerunek nie stoi w sprzeczności z rozwojem turystyki w mieście, wręcz wpisuje się idealnie we współczesny nurt turystyki poznawczej 3E (Enertainment, Excitement, Education, Rozrywka, Emocje, Edukacja) • Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznany miastu Lublin (obok Wzgórza Lecha w Gnieźnie, Bazyliki archikatedralnej św. Stanisława i św. Wacława w Krakowie oraz Stocznii Gdańskiej) 	<ul style="list-style-type: none"> • brak szeroko rozpoznawalnego symbolu architektonicznego miasta (tak zwanego landmarku) np. Ratusz z koziołkami w Poznaniu, Pałac Kultury i Nauki w Warszawie, Kościół Mariacki w Krakowie. • niska rozpoznawalność marki Lublin na arenie krajowej • bardzo słaba rozpoznawalność marki Lublin na arenie europejskiej • przekonanie o peryferyjności i trudnej dostępności komunikacyjnej Lublina • Lublin nie jest w powszechnej świadomości postrzegany jako atrakcyjny turystycznie • brak objęcia marką miasta wizerunkowych produktów spożywczych, pochodzących z Lublina • brak systemu informacji miejskiej nawiązującego w formie graficznej do marki • zmiana orientacji głównych obszarów zainteresowania marki z kultury na biznes, przed osiągnięciem należytej rozpoznawalności marki miasta w skali kraju • przesycenie kasetonami „Miejsce Inspiracji” na Starym Mieście (ul. Grodzka i okolice Trybunału Koronnego)
O – SZANSE	T – ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystanie pozytywnego szumu medialnego związanego z kandydowaniem do ESK 2016 do wykreowania wizerunku • promowanie marki Lublin poza granicami kraju – w miastach, z którymi Lublin ma połączenie lotnicze • możliwość osiągnięcia korzyści synergicznych z silnej marki Lubelszczyzny i innych miejscowości (Kazimierz, Nałęczów, Zamość, Roztocze) • wspólna kampania promocyjna oferty turystycznej marek Lublin i Lubelskie • możliwość powiązania marki Lublina z Lubelszczyzną, poprzez element ekologiczny przetwórstwa rolnego, renesansu, judaistów itp. • marka jeszcze nie najlepiej znana w skali kraju, z dużym potencjałem rozwojowym • wysoka aktywność i możliwa do osiągnięcia rozpoznawalność miasta we Lwowie oraz na Ukrainie • możliwości zaplanowania działań wizerunkowych, opartych o finansowanie ze środków RPO województwa lubelskiego w nowej perspektywie finansowania 2014-2020 	<ul style="list-style-type: none"> • zdominowanie przez silną markę regionu – marka Lubelskie wchłania inne marki, które mogłyby być pod-markami miasta np. Browary Perła • ekspansywne kampanie marketingowe innych miast i regionów Polski Wschodniej m.in. Rzeszowa, woj. podlaskiego, warmińsko-mazurskiego w największych aglomeracjach w kraju • rozminięcie się i nie nawiązanie dialogu w promocji regionu lubelskiego i miasta Lublin. Budowanie wizerunku ofert turystycznych nie posiadających punktów wspólnych, a nawet wzajemnie się wykluczających.

Wskazania w zakresie obszaru marka i wizerunek

Założenia marki Lublin, a także jej wizerunek i podejmowane działania w kierunku jej rozwoju, są zbieżne z budowaniem obrazu Lublina jako miasta otwartego i przyjaznego turystom. Największa impreza wizerunkowa miasta, oparta o założeniach marki – Carnaval Sztuk-Mistrzów ma istotny potencjał generowania ruchu turystycznego, a także budowania oferty turystycznej miasta Lublina.

Istniejące braki w objęciu marką miasta konkretnej oferty turystycznej, mogą i powinny być w szybkim tempie nadrobione. Podstawą ku temu jest określenie takiej wiązanki produktów turystycznych miasta, która pozostanie w spójności z założeniami marki oraz uwzględnienie w wizji misji i celach rozwoju turystyki założeń marki miasta.

Koniecznym wydaje się opracowanie i wdrożenie, opartego o założenia graficzne marki, Systemu Informacji Miejskiej i Turystycznej, obejmującego strefę śródmieścia.

Wskazane jest także rozważenie wykorzystania założeń marki „Lublin – miasto inspiracji” do zbudowania horyzontalnego produktu turystycznego. Produkt taki byłby płynnym przejściem między płaszczyzną marki i konkretnymi produktami turystycznymi. W ramach takiego produktu znalazłby się wybrane elementy innych produktów turystycznych, wspólnie tworzące ofertę turystyczną o kluczowym znaczeniu dla poznania złożonej i wielowątkowej oferty turystycznej miasta Lublin. Alternatywnym rozwiązaniem pozwalającym na osadzenie marki miasta w ofercie turystycznej jest realizacja programu horyzontalnego, który miałby uwzględniać implementację założeń marki miasta w wiodących produktach turystycznych miasta.

Możliwym i koniecznym krokiem jest także zaangażowanie do współpracy w ramach prac nad produktami turystycznymi przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, odpowiedzialnych za rozwój turystyki i promocję. Umożliwi to osiągnięcie korzyści synergicznych także na poziomie marki regionu i miasta.

Tabela 22 Analiza SWOT: Produkt turystyczny – oferta turystyczna Lublina

S – SILNE STRONY	W – SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Stare Miasto – autentycznie zachowane - Trybunał Koronny, Bramy Grodzka i Krakowska, Kamienice, Kościół Dominikanów • skupienie najcenniejszych zabytków w mieście w zasięgu spaceru pieszego • unikatowe zabytki architektury – Kaplica Trójcy Św., Donżon, • bogata oferta festiwalowa – skierowana do różnych grup odbiorców, zarówno amatorów kultury wyższej jak i turysty masowego • bogate dziedzictwo kultury żydowskiej – najstarszy kirkut w Polsce, Jesziwa, informacje gromadzone przez Teatr NN (Lublin – miejsca pamięci) • silny związek Lublina z chasydyzmem i jednym z głównych jego przedstawicieli – Widzącym z Lublina • unikatowa trasa podziemna Lublina • bogata oferta muzeów – m. in. Państwowe Muzeum na Majdanku, Skansen – Muzeum Wsi Lubelskiej, Muzeum Lubelskie, Izba Drukarstwa i inne • Piwnica pod Fortuną – muzeum 	<ul style="list-style-type: none"> • brak rozpoznawalnych w skali kraju atrakcji turystycznych • brak należytego wsparcia promocyjnego, bogatego kalendarza wydarzeń • niewielka ilość nowoczesnych form ekspozycji i multimediiów w obiektach muzealnych i kulturalnych • słaba dostępność komunikacyjna Lublina (niskiej jakości drogi kołowe oraz lotnisko z niewielką liczbą połączeń) • brak wydawnictw i folderów turystycznych o mieście, brak mapek po szlakach • niewystarczające informowanie o dostępnych produktach i atrakcjach turystycznych przez ich operatorów • brak portalu integrującego całościową ofertę turystyczną Lublina. • brak systemu informacji miejskiej uwzględniającego potrzeby turysty • niekompletny system szlaków turystycznych – brak wsparcia wydawniczego, niekompletne oznakowanie • brak koordynacji generowanej w mieście przez różne ośrodki oferty turystycznej (np.

- z nowoczesną ekspozycją multimedialną
- dobra współpraca samorządu miejskiego i wojewódzkiego w ramach Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej
- profesjonalnie prowadzony, nowoczesny i dogodnie położony Lubelski Ośrodek Informacji Turystycznej i Kulturowej przy ul. Jezuickiej 1-3
- oferta szlaków turystycznych i narzędzi wykorzystujących elementy multimedialne i rozszerzonej rzeczywistości np. szlaki turystyczne w wersji audio „Lublin Szeptany”.
- bogate dziedzictwo historyczne – Unia Lubelska, Trybunał Koronny, uatrakcyjnijające program zwiedzania miasta
- silne tradycje kupieckie – Jarmark Jagielloński, szlaki kupieckie, Wzgórze Czwartek
- Zalew Zemborzycki o istotnym potencjale rozwoju turystyki aktywnej, w szczególności wodnej
- istniejący w granicach miasta unikatowy Skansen – Muzeum Wsi Lubelskiej - prezentujący założenia urbanistyczne i kulturę epoki przed przemysłowej.
- wyjątkowe tradycje kulinarne miasta i regionu, obecne w niektórych lokalach gastronomicznych
- współpraca ze Lwowem – liczne wydarzenia i przedsięwzięcia, wspierające integrację dwóch państw oraz tworzące podstawę oferty dla turysty zagranicznego
- wyróżniająca się w skali europejskiej impreza oparta na nowym cyrku, żonglerach, buskerach i kuglarzach

- Teatr NN, Rozdroża, MOSiR itp.)
- trudnodostępna oferta pakietów turystycznych integrujących wiele atrakcji turystycznych w mieście
- brak rozwiązań systemowych takich jak: karta turysty, sieć wypożyczalni rowerów miejskich, wspólna prezentacja ofert turystycznych w Lublinie w hotelach

O – SZANSE

- wykorzystanie lotniska do przyciągnięcia większej liczby turystów z nowych rynków emisyjnych
- rozwój sieci połączeń kolejowych i drogowych – możliwość poprawy dostępności komunikacyjnej miasta, skrócenie czasu podróży do Lublina
- finansowanie zewnętrzne rozwoju oferty turystycznej – fundusze unijne (m.in. Polska Wschodnia) oraz z funduszu szwajcarskiego
- rosnąca popularność turystyki miejskiej – city break-ów wśród Polaków i Europejczyków
- rosnąca popularność turystyki kulturowej oraz eventowej
- możliwość utworzenia atrakcyjnej wspólnej oferty z innymi miastami Lubelszczyzny
- możliwość wykorzystania wschodnich kompetencji Lublina dla rozwoju unikatowego produktu turystycznego

T – ZAGROŻENIA

- postępująca degradacja zabytkowych obiektów, głównie kamienic Starego Miasta.
- Brak uregulowanych spraw własnościowych w przypadku cennych zabytków architektury, w szczególności kamienic w obrębie Starego Miasta.
- zdominowanie społeczeństwa przez kulturę masową, „niskich lotów” może skutkować mniejszym zainteresowaniem ofertą wydarzeń kulturalnych w miastach
- rosnąca atrakcyjność turystyczna innych miast regionu (Zamościa, Kazimierza Dolnego), powodowana wzrostem strumienia inwestycyjnego z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
- Pogłębiający się kryzys ekonomiczny w Polsce i Europie może spowodować redukcję wydatków mieszkańców na turystykę

- ogólnoeuropejska fala zainteresowania młodzieży nowymi formami sztuki ulicznej i nowego cyrku np. diablo, żonglowanie, slacklining itp.
- wykorzystanie narzędzi rozszerzonej rzeczywistości i aplikacji mobilnych w tworzeniu oferty turystycznej miasta.
- możliwość zdobycia miana lidera polskich miast w dziedzinie narzędzi turystycznych opartych na aplikacjach mobilnych i rozszerzonej rzeczywistości.
- efekt Euro 2012 – wzrost zainteresowania Polską wśród mieszkańców krajów starej Unii Europejskiej
- zbudowanie produktu dla nowych odbiorców pochodzenia żydowskiego – osób chcących odkryć swoje korzenie, wnuków Żydów mieszkających w Lublinie przed wojną
- wykorzystanie zasobów oferty festiwalowej miasta do utworzenia stałej oferty turystycznej Lublina
- Spadek atrakcyjności cenowej przewozów lotniczych oraz wzrost cen transportu, spowodowany wzrostem cen paliw

Wskazania w zakresie obszaru produkt turystyczny – oferta turystyczna miasta

Podstawowym katalizatorem i szansą dla rozwoju funkcji turystycznej miasta w najbliższych latach, stać się może poprawa dostępności komunikacyjnej Lublina, głównie poprzez rozwój sieci połączeń lotniczych z Portu Lotniczego Lublin. Może to być istotny impuls dla branży turystycznej i operatorów atrakcji turystycznych w kierunku budowy wspólnych produktów turystycznych.

W mieście w chwili powstawania dokumentu nie funkcjonowały markowe produkty turystyczne. Posiada ono za to bardzo konkurencyjny potencjał atrakcji kulturowych, zarówno w zakresie zabytków, muzeów, oferty sztuki współczesnej jak i przede wszystkim wydarzeń. W mieście jednak nie funkcjonuje sprawna platforma współpracy i promocji wielorakich działań o potencjale generowania ruchu turystycznego, podejmowanych przez różne instytucje. Ten stan rzeczy prowadzi do tego, że bardzo wartościowa i mająca szansę szerokiego powodzenia rynkowego oferta, często nie istnieje w świadomości potencjalnego, czy nawet odwiedzającego właśnie miasto, turysty. Mowa tutaj między innymi o tych atrakcjach, które funkcjonują w mieście, ale o ich istnieniu turyści nie mają szans się dowiedzieć, gdyż nie są one opisane w materiałach turystycznych czy nie posiadają oznakowania w ramach SIM (np. Brama Grodzka, Izba Drukarska, murale, Piwnica pod Fortuną).

W mieście zostały opracowane także niezwykle innowacyjne szlaki turystyczne audio i prezentowane w ramach aplikacji mobilnych, co stawia je w awangardzie polskich ośrodków miejskich. Jednak brak informacji o ich istnieniu wyklucza je z obszaru zainteresowania turystów. W Lublinie przeprowadzono także digitalizację zasobów archiwalnych, dotyczących przedwojennej historii miasta, co może stanowić również podstawę budowy innowacyjnych w skali kraju i Europy narzędzi wspierających aktywność turystyczną.

Przykładem wzorcowej współpracy miasta i regionu w zakresie dostarczania informacji turystycznej jest działający przy ul. Jezuickiej LOITiK. Zakłada się, że może to być idealne miejsce informujące także, o nowej ofercie produktów turystycznych i szlaków w Lublinie. Dobrym punktem odniesienia do tego jak może wyglądać komercjalizacja produktów turystycznych wytworzonych w ramach części

strategicznej dokumentu, są karty z gotowymi ofertami turystycznymi z regionu, ze wskazaniem na miejsce ich zakupu, dostępne między innymi w LOITiK-u oraz w hotelach.

Istnieje realna szansa na zbudowanie produktów turystycznych obejmujących atrakcje turystyczne z regionu i miasta. Produkty takie mogą odwoływać się do tematów takich jak kulinaria, renesans lubelski, legendy lubelskie, szlaki tematyczne, judaica, wielokulturowość, a miasto Lublin może stać się ich naturalnym liderem.

Lublin dysponuje również istotnym potencjałem do rozwoju turystyki aktywnej. W oparciu o atrakcje takie jak parki miejskie, rzeka przepływająca przez miasto czy przewyższenia pozwalające na uprawianie kolarstwa górskiego, w mieście może powstać wysoce atrakcyjny produkt uzupełniający jego podstawową ofertę turystyczną. W jego ramach można będzie otrzymać sporą dawkę adrenaliny i różnorodnej aktywności nie opuszczając granic miasta.

W Lublinie turysta odwiedza „wyspy” atrakcyjności turystycznej, które nie są w istotny sposób powiązane ze sobą i także nie tworzą spójnej całości tematycznej, w ramach oferty czy produktu turystycznego, z innymi atrakcjami. Obszary te można wskazać zarówno na obrzeżach miasta, mowa tutaj głównie o Państwowym Muzeum na Majdanku oraz Muzeum Wsi Lubelskiej, jak również w centralnych częściach miast np. Targi Lublin zlokalizowane w Parku Ludowym czy Hala sportowo-widowiskowa Globus położona przy ul. Kazimierza Wielkiego. Przywołane atrakcje generują bardzo istotny ruch turystyczny. Przykładowo około 100 000 turystów rocznie odwiedza muzeum na Majdanku, 60 000 turystów co roku zwiedza ekspozycje zlokalizowane w Skansenie. Brak powiązania tych obszarów w ramach produktów turystycznych z innymi tematycznie zbliżonymi atrakcjami w mieście może oznaczać, że około 33% turystów odwiedzających Lublin nie musi w chwili obecnej zapoznać się z atrakcyjnością obszarów zlokalizowanych w centrum miasta. Przywołane obszary powinny być traktowane jako kluczowe punkty recepcji turystycznej, a przestrzeń publiczna w ich otoczeniu powinna być obiektem szczególnego zainteresowania. Wszystkie one powinny zostać wyposażone między innymi w informację o produktach turystycznych Lublina oraz o kluczowych atrakcjach turystycznych i szlakach turystycznych w mieście. Całość zasobów multimedialnych dotyczących turystyki w mieście (w tym szlaki i aplikacje mobilne) powinna być zaprezentowana oraz możliwa do bezpłatnego i bezproblemowego pobrania.

Do kluczowych miejsc recepcji turystycznej zaliczyć można:

- Zamek Lubelski z Muzeum Lubelskim,
- Państwowe Muzeum na Majdanku,
- Muzeum Wsi Lubelskiej,
- Ogród Saski,
- Dworzec PKP,
- Port Lotniczy Lublin,
- Park Ludowy,
- Okolice Hali sportowo-widowiskowej Globus,
- Plac Litewski i pałace zlokalizowane tuż przy nim,
- Stare Miasto,
- Trakt Królewski.

W części strategicznej dokumentu zostanie zaproponowany cel strategiczny i szereg działań, mających na celu należyte wykorzystanie wymienionych miejsc dla obsługi i rozwoju ruchu turystycznego w Lublinie.

Tabela 23 Analiza SWOT: Infrastruktura turystyczna

S – SILNE STRONY	W – SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • znaczna liczba szlaków miejskich, tematycznych i kulturowych • nowy, nowoczesny port lotniczy • znaczna ilość restauracji i lokali gastronomicznych oraz stosunkowo konkurencyjne ceny w restauracjach • szereg działań modernizacyjnych, realizowanych na terenie Starego Miasta i nie tylko (modernizacja Klasztoru Dominikanów, rewitalizacja Podzamcza, rewitalizacja przejścia łączącego dawną dzielnicę żydowską ze Starym Miastem) • silnie rozbudowana infrastruktura turystyki aktywnej ,w tym żeglarstwa, hale sportowe, stok narciarski, MTB. 	<ul style="list-style-type: none"> • słabe oznakowanie oferty, nieczytelne oznakowanie • słabo rozwinięta baza noclegowa – bardzo mała ilość obiektów o standardzie ekonomicznym (hosteli, apartamentów, hoteli jednogwiazdkowych). • niewielkie zróżnicowanie oferty gastronomicznej w mieście. Sporo restauracji typu „karczma” lub „stara piwnica” • brak lokali reprezentujących nowoczesne podejście do interpretacji tradycji kulinarnych regionu, organizujących kursy kulinarne i promujących lokalną żywność • brak kompleksowego oznakowania turystycznego dla turysty pieszego • brak dostosowania infrastruktury dla potrzeb osób niepełnosprawnych • dość wysokie ceny usług noclegowych w stosunku do ich jakości • brak obiektów łączących funkcje konferencyjne i noclegowe
O – SZANSE	T – ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • finansowanie zewnętrzne – fundusze unijne (m.in. Polska Wschodnia) oraz z programu szwajcarskiego • możliwość wykorzystania nowoczesnych technologii do promocji i rozpowszechniania elementów obszernej oferty turystycznej • możliwość rozwoju ekonomicznej bazy noclegowej (np. hostele); ten segment jest stosunkowo nisko kapitałochłonny 	<ul style="list-style-type: none"> • brak inwestorów zewnętrznych ze względu na kryzys ekonomiczny • brak zachęt dla inwestorów z branży hotelowej • wysoka konkurencja i skuteczność innych miejscowości z regionu Lubelszczyzny w pozyskiwaniu funduszy z RPO 2014-2020

Wskazania w zakresie obszaru Infrastruktura turystyczna

Infrastruktura turystyczna w momencie powstawania dokumentu nie stanowiła atutu Lublina. Jej najmocniejszą stroną była konkurencyjna cenowo oferta gastronomiczna, zaś najsłabszą mało zróżnicowana i stosunkowo droga baza noclegowa. Zakłada się, że opracowanie i realizacja Strategii Rozwoju Turystyki przez Urząd Miasta Lublin, będzie odczytane jako silne wskazanie o perspektywiczności inwestycji w ten obszar gospodarki w mieście. Branża turystyczna i inwestorzy powinni odpowiedzieć na ten sygnał zwiększeniem strumienia inwestycji w szczególności w ekonomiczną bazę noclegową.

Istotną przeszkodą w odbiorze przestrzeni miejskiej przez turystów krajowych i zagranicznych może być brak Systemu Informacji Miejskiej przeznaczonego dla turystów. Wdrożenie kompleksowego oznakowania turystycznego umożliwi aktywizację dla potrzeb turystyki tych atrakcji turystycznych, które wciąż pozostają w mieście nieodkryte przez potencjalnych turystów.

Tabela 24 Analiza SWOT: Zasoby ludzkie – aktywność społeczna i kapitał społeczny dla turystyki

S – SILNE STRONY	W – SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> współpraca przedstawicieli samorządu wojewódzkiego i miejskiego, o w ramach LROT-u i LOITIK-u próba integracji branży turystycznej podejmowana przez Wydział Sportu i Turystyki Urzędu Miasta Lublin otwartość na budowanie wspólnych ofert produktowych przez branżę z regionu i miasta (potwierdzona wydanymi kartami produktowymi przez LROT) integracja branży turystycznej z Regionu i Miasta w ramach Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej istotny kapitał społeczny zgromadzony podczas walki o tytuł ESK 2016 chęć współpracy mającej na celu rozwój turystyki przejawiana przez przedstawicieli urzędu miasta, w ramach prac nad Strategią Rozwoju Turystyki otwartość miasta i jego mieszkańców na nowe pomysły i nietypowe przedsięwzięcia Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, który zgromadził olbrzymi potencjał możliwy do wykorzystania w ramach rozwoju oferty turystycznej liczne oddolne inicjatywy – galerie, centra sztuki, miejsca animacji kultury silny ośrodek uniwersytecki (inicjatywy kulturalne studentów np. Akademickie Centrum Kultury „Chatka Żaka”) liczne środowisko przewodników miejskich, trzymające rękę na pulsie rozwoju turystyki w mieście istniejące biura podróży zajmujące się organizacją turystyki przyjazdowej do miasta i regionu (np. Perkoz, Lider Tour, Watra Travel i inne) 	<ul style="list-style-type: none"> wieloletnie braki w koordynacji polityki turystycznej miasta zdiagnozowane w ramach struktur Urzędu Miasta niska aktywność w dziedzinie rozwoju turystyki i skupiania inicjatyw oddolnych Lokalnej Organizacji Turystycznej w Lublinie brak umiejętności zarabiania na turystyce przez młodych ludzi np. jako przewodnicy, właściciele hosteli czy stowarzyszeń generujących ofertę turystyczną brak umiejętności uspołeczniania efektów prac, które mogłyby służyć turystom. niedostateczne komercjalizowanie podejmowanych przedsięwzięć (Instytucje Kultury)
O – SZANSE	T – ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> wykreowanie ambasadorów oferty turystycznej miasta, wśród mieszkańców Lublina przyniesie pozytywne efekty marketingu szeptanego zaangażowanie środowiska studenckiego i naukowego do procesu tworzenia nowej oferty turystycznej miasta Dostrzeganie turystyki, jako szansy rozwojowej przez polskie samorządy 	<ul style="list-style-type: none"> odpływ młodych wykształconych ludzi z Lublina z powodu braku miejsc pracy – nie przekuwania wypracowanego kapitału na korzyści wzrost stopy bezrobocia w kraju spowodowany kryzysem ekonomicznym, co może powodować atmosferę marazmu, przekładającą się na nastroje w branży turystycznej i tendencje dezintegracyjne

Wskazania w zakresie obszaru Zasoby ludzkie – aktywność społeczna i kapitał społeczny dla turystyki

W dziedzinie rozwoju i sieciowania współpracy zasobów ludzkich wokół tematu turystyki w Lublinie widoczne są wieloletnie zaniechania. Ich obrazem jest brak aktywnej lokalnej organizacji turystycznej,

ogniskującej uwagę i kierunkującej rozwój funkcji turystycznej miasta. Formalnie działająca Lubelska Lokalna Organizacja Turystyczna sprawiła wrażenie struktury organizacyjnej, której wpływ na branżę turystyczną nie jest mierzalny. Brak organizacji-lidera, skupiającego przedstawicieli branży, spowodował uczucie niemocy i niechęć do angażowania się we wspólne prace przez część przedstawicieli środowiska turystycznego.

Zagadnieniem o istotnej wadze jest zaangażowanie jak najszerszego środowiska turystycznego w ramach prac warsztatowych, dotyczących rozwoju turystyki, prowadzonych w trakcie opracowania dokumentu strategicznego, a także po jego zakończeniu. W ramach tych prac powinny powstać grupy współpracujące w tematach konkretnych produktów turystycznych. Grupy takie mają kluczowe znaczenie dla powodzenia procesu wdrożenia strategii.

W ramach istniejącej struktury Urzędu Miasta należy zapewnić należyte miejsce tematowi rozwoju produktów turystycznych i ich promocji. Jest to koniecznym krokiem w celu realizacji założeń i wskazań wynikających ze strategii. Osoby oddelegowane do opisanych zadań powinny posiadać środki i możliwości skutecznego i stałego działania, mającego na celu inicjowanie i realizację zadań służących szeroko pojętemu rozwojowi i promocji turystyki w mieście.

Sam proces tworzenia strategii rozwoju turystyki ma istotne znaczenie dla aktywizacji potencjału oddolnego. Możliwie szerokie zakreślenie perspektyw rozwoju turystyki, może przyczynić się do wykorzystania potencjału aktywowanego w ramach ubiegania się o tytuł ESK 2016.

7. Analiza istniejących dokumentów strategicznych, istotnych dla rozwoju turystyki miasta

W ramach analizy zapoznano się z potencjałem rozwoju turystyki Lublina oraz kierunkami rozwoju realizowanymi przez miasto na mocy obowiązujących dokumentów strategicznych, w tym przyjętą 28 lutego 2013 roku Strategią Rozwoju Lublina na lata 2013-2020.

STRATEGIA ROZWOJU MIASTA LUBLIN 2020 (SRL)

Najważniejszy i najaktualniejszy dokument, który ukierunkowuje rozwój miasta na kolejne 7 lat. W nowoczesny sposób nakreśla obszary rozwojowe miasta oraz obszary inspiracji. Nie koresponduje to w pełni ze znaną z dotychczasowych dokumentów strukturą celową. Zawarte w nim zapisy są deklaracją rozwoju miasta w określonych kierunkach. Istotnym przesłaniem dokumentu jest otwartość na przyszłość i jej różnorodne scenariusze, które mogą się spełnić lub nie. Siła podejścia realizowanego w strategii to uspołecznienie i zaproszenie do realizacji jej zapisów szerokiego grona partnerów. Podkreśla się w niej konieczność budowy dobrych partnerstw, wokół priorytetów i działań, gdyż dopiero one mogą zagwarantować sukces wdrożeniowy. Takie podejście jest nie tylko istotnym warunkiem realizacji Strategii Rozwoju Lublina, ale również Strategii Rozwoju Turystyki – jako multidyscyplinarnej gałęzi gospodarki. Choć w strategii do 2020 roku nie zapisano wprost celów strategicznych i operacyjnych, które wiązałyby się z turystyką, można odnaleźć ukierunkowanie na rozwój tej właśnie dziedziny gospodarczej w wielu działaniach i fragmentach dokumentu. Dla porównania, w dokumencie Strategia Rozwoju Miasta Lublin z 2008 roku, w ramach celu strategicznego 1 – wzmocnienie dynamiki gospodarczej zapisano Cel operacyjny 1.4. Rozwój sektora turystyki.

Można przyjąć, że wraz ze zmianą myślenia strategicznego, w nowej SRL, rozwój funkcji turystycznej miasta zajmuje jeszcze ważniejsze miejsce niż w dokumencie z 2008 roku. Nierozdzielnie z rozwojem funkcji turystycznej wiążą się takie cechy jak otwartość (np. na gości, nowe trendy), przyjazność (np. przestrzeni miejskiej, instytucji kultury) czy przedsiębiorczość (chęć podejmowania ryzyka biznesowego przy tworzeniu elementów bazy turystycznej).

Sam sposób wyrażenia misji Lublina na łamach Strategii Rozwoju, pokazuje zbieżność myślenia z najnowszymi trendami w turystyce. Lublin jako miasto inspiracji, otwarte na inspiracje zewnętrzne i wewnętrzne, a także samo miasto stanowiące inspiracje dla innych ma istotne szanse na trwałe zaistnienie na rynku turystycznym. Obecnie turystyka kulturowa jest coraz bardziej otwarta, angażująca i wykorzystująca nowe technologie i formy przekazu. Można śmiało powiedzieć, że inspiracja weszła na stałe do kanonu relacji pomiędzy miastem, a turystą we współczesnym rozumieniu tego zjawiska.

Poniżej przedstawiono analizę SRL pod kątem zapisanych w niej działań i postulatów wpływających bezpośrednio lub pośrednio na rozwój funkcji turystycznej miasta. Jest to podstawa do kreacji wizji i projektów, które zostaną zaprogramowane w ramach Strategii Rozwoju Turystyki do roku 2025. Analizie poddano kolejno obszary rozwojowe i obszary inspiracji zapisane w SRL.

A. Otwartość

Dotyczy zarówno otwartości na przeszłość, jak i na przyszłość mieszkańców na siebie nawzajem oraz na relacje międzynarodowe. To podstawa stworzenia unikatowego produktu turystycznego, miasta świadomego swojej wyjątkowej historii i mówiącego o niej w sposób odważny i nowoczesny, wykorzystując technologie przyszłości.

Ten obszar rozwoju kładzie silny nacisk na poprawę dostępności komunikacyjnej Lublina, zarówno lotniczej, jak i drogowej. Jest to niezbędny czynnik rozwoju turystyki.

W ramach Otwartości wskazuje się w SRL w punkcie A.2. na rozwój relacji zewnętrznych, w szczególności w aspekcie cyberprzestrzeni i turystyki. Cyberprzestrzeń traktowana jest tutaj jako wirtualna forma poznania miasta, niekoniecznie zakładająca podróż do niego. Wskazuje to również na sporą pracę jaką instytucje miejskie, głównie Teatr NN, włożyły w digitalizację zasobów archiwalnych związanych z dziedzictwem i tożsamością miasta.

W ramach otwartości podkreśla się również istotne znaczenie rozwoju kompetencji wschodnich, które są również wyjątkowym wyróżnikiem Lublina na turystycznej mapie kraju. Można dość szeroko potraktować to zagadnienie widząc w Lublinie możliwość utworzenia „ambasady turystycznej” wschodu, w tym w szczególności miast takich jak Lwów, Grodno i Wilno.

W ramach działania A 2.3 Wzmocnienie atrakcyjności turystycznej Lublina wskazuje się na:

- Stworzenie i wdrożenie programu „Lublin gościnny” (wg aplikacji ESK 2016).
- Ustalenie i wdrożenie programu zintegrowanego zarządzania dziedzictwem kulturowym.
- Budowanie oferty turystycznej zróżnicowanej ze względu na potrzeby różnych odbiorców oraz integrującej walory miasta i regionu powiązanie z e-dostępem do jej usług.

W działaniu A 2.2. obejmującym Lublin 2.0 można także zauważyć istotną szansę na zbudowanie przewagi konkurencyjnej miasta, wokół nowoczesnych prezentacji w przestrzeni cyfrowej.

Z kolei Działanie A 2.4. - Promowanie Lublina w kraju i za granicą, ma kluczowe znaczenie dla wzrostu rozpoznawalności marki Lublin oraz osiągnięć miasta, co bezpośrednio przekładać się będzie na popularność wśród turystów.

Jedną z najistotniejszych podstaw kreacji produktu turystycznego miasta Lublina, będzie kultura. Dlatego działania zapisane w ramach A.3. – Wzmacnianie otwartości kulturowej, mają znaczenie także dla rozwoju turystyki. Miasta otwarte na inne kultury mają znacznie większy potencjał przyciągania strumienia turystów kulturowych (np. Berlin, Nowy Jork). W wypadku Lublina mowa tutaj o naturalnej otwartości na stykające się w tym miejscu kultury wschodu i zachodu oraz diasporę żydowską.

W ramach działań zapisanych w punkcie A.4. - Budowanie więzi regionalnych i metropolitalnych wskazuje się na silną potrzebę integracji oferty turystycznej regionu i Lublina. Wspólna oferta turystyczna stwarza szanse zwielokrotnienia zysków z obsługi ruchu turystycznego, który może i powinien coraz częściej dostrzegać Lublin i Lubelszczyznę.

B. Przyjazność

To niezwykle ważna również dla turystyki cecha, tworząca niepowtarzalną atmosferę miasta, w którym chce się przebywać i do którego chce się wracać. Dotyczy ona zarówno przestrzeni miejskiej, jak i sprawności funkcjonowania usług miejskich oraz dostępności atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego.

W ramach tego obszaru rozwojowego wskazano w szczególności na:

B 1. Poprawa infrastruktury technicznej – realizacja tego postulatu wpłynie także na poprawę jakości przeżyć turystycznych w Lublinie.

B 2. Zwiększenie komfortu życia

B.3. Dbłość o kulturę przestrzeni – niezwykle ważna dla uatrakcyjnienia produktu turystycznego miasta. Szczególnie w zakresie poszanowania historycznych i estetycznych walorów przestrzeni miejskiej. Zgodnie z zapisami SRL miasto ma szansę zaoferować turystyce w nieodległej perspektywie wysokiej jakości przeżycia estetyczne, związane z mądrym obcowaniem z miastem. „Wysoka kultura przestrzeni oznacza przyjazne otoczenie harmonijnie zaspokajające ludzkie potrzeby z priorytetowym traktowaniem walorów historycznych, krajobrazowych, ekologicznych i estetycznych. Cechami takiego otoczenia są m.in.: dostępność pieszo i rowerem codziennych celów podróży, wygodna i estetyczna mała architektura, obecność sztuki publicznej, brak hałasu akustycznego i wizualnego, możliwość łatwego obcowania z naturą i historią, urozmaicone widoki i obecność panoram, dobre warunki do rekreacji, atrakcyjne miejsca spotkań, dbłość o estetykę w dużej i małej skali, czytelny układ urbanistyczny itd.”.

Niezwykle istotne znaczenie dla turystyki ma działanie B.3.1. Realizacja Programu Rewitalizacji dla Lublina, w tym Przebudowa Podzamcza.

B.3.2. Wzmacnianie wartości kulturowych przestrzeni miasta jest działaniem o silnym impencie dla rozwoju turystyki. Specyficzne postulaty tego działania mają szansę trwale zmienić oblicze stref użytkowania turystycznego miasta. Sam fakt nadania znaczenia tym zagadnieniom na poziomie SRL ma kluczowe znaczenie dla rozwoju turystyki:

- Dokończenie i realizacja programu zintegrowanego zarządzania dziedzictwem kulturowym.
- Długofalowe starania o wpis zabytkowego centrum Lublina na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
- Powiększanie stref ruchu pieszego dogodnych dla kontaktów społecznych, z dbałością o ich estetykę i jakość użytkową.
- Aktywna ochrona panoram i widoków miasta.
- Program wprowadzania sztuki w przestrzeń miasta.
- Stworzenie i wdrażanie Systemu Informacji Miejskiej służącego orientacji w mieście.

C. Przedsiębiorczość

Niezwykle istotna cecha w rozwoju turystyki. Na łamach Strategii Rozwoju Turystyki uważamy, że przedsiębiorczość właśnie może w znaczący sposób wzmocnić potencjał bazy turystycznej i oferty turystycznej miasta (hostele, apartamenty, galerie sztuki, usługi przewodnickie, kawiarenki itp.).

Dla rozwoju turystyki w mieście istotne jest także to, że: „Lublin jest jednym z najważniejszych ośrodków przemysłu spożywczego w kraju”. Lokalizacja miasta w rolniczym regionie, który jest spichlerzem Polski, stanowi doskonałą bazę surowcową, głównie dla produkcji roślinnej. W kilku powiatach dominują tradycyjne metody produkcji rolnej, które stanowią doskonały początek rolnictwa ekologicznego. W okolicach Lublina usytuowane są także gospodarstwa rolne o wysokim potencjale, produkujące na potrzeby przetwórstwa owocowo-warzywnego. Producentów wspiera dobrze rozwinięta sieć instytucji otoczenia rolnictwa. Wobec niewątpliwych atutów rozwojowych tej branży, miasto Lublin ma szansę stać się czołowym ośrodkiem certyfikacji i badań nad żywnością w Polsce”.

D. Akademyka.

Nie wpływa wprost na rozwój turystyki, ale znacząco modyfikuje atmosferę i działania kulturalne w mieście. Szczególnie rozumiana jako magnes do przyciągania młodzieży z Polski i ze świata, działa także jako impuls do podejmowania decyzji wyjazdowych w grupie wiekowej 18-25 lat. Jakość życia akademickiego procentuje także inicjatywami festiwalowymi, koncertowymi czy animacją kulturalną pojmowana szeroko. Atrakcyjność turystyczna miasta jest także istotna dla rozwoju funkcji akademickiej, im więcej młodych ludzi odwiedzi Lublin w celach turystycznych, tym więcej wybierze miasto jako miejsce studiów.

W dokumencie SRL wskazano również na najważniejsze obszary, które będą motorami rozwoju miasta nazywając je obszarami inspiracji. Do najbardziej istotnych z perspektywy rozwoju turystyki zaliczyć można w szczególności:

7.7. Miasto 2.0. – miasto jako dynamiczny sieciowy system informatyczny

7.8. Dziedzictwo jako szansa – dziedzictwo odczytane na nowo i przedstawione za pomocą nowoczesnych środków, jako czynnik atrakcyjności miasta dla mieszkańców i turystów.

7.9. 700-lecie lokacji Lublina – szczególny charakter roku 2017 można wykorzystać jako dodatkowy aspekt promocji turystycznej Lublina.

7.10. Eksperyment i zabawa – zabawa rozumiana jako nowoczesna metoda poznania, interakcji, dla której przeciwieństwo stanowi nie praca... lecz depresja. Zakłada ona możliwość skuteczniejszej komunikacji z nowymi, szczególnie młodymi odbiorcami.

7.17. Kompetencje wschodnie – niezbędne również do kreacji autentycznego i niepowtarzalnego w skali Europy produktu turystycznego, o wysokiej atrakcyjności rynkowej zarówno dla odbiorców ze wschodu jak i zachodu Europy.

LUBLIN. EUROPEJSKA STOLICA KULTURY 2016, APLIKACJA FINAŁOWA, UM LUBLIN 2011

Turystyka kulturowa jest w dzisiejszych czasach jednym z głównych nurtów turystyki miejskiej na świecie. Konkurs Europejska Stolica Kultury 2016 dał Lublinowi bezprecedensową szansę na silne zaznaczenie swojej obecności na turystycznej mapie Polski i Europy, jako miejsca żywego i wielokulturowego, które warto odwiedzić. Aplikacja finałowa Lublina do tytułu ESK 2016 zakłada realizację wielu innowacyjnych projektów, związanych z szeroko pojętą kulturą, które z pewnością przyciągnęłyby niejednego turystę. Wykonana praca jest także bogatym źródłem inspiracji dla autorów niniejszej Strategii Rozwoju Turystyki, którzy dostrzegają ogromny potencjał w rozwoju turystyki kulturowej w mieście, dlatego też zamierzają czerpać pomysły bezpośrednio z zapisów analizowanego dokumentu.

Po lekturze aplikacji finałowej Lublina do Europejskiej Stolicy Kultury 2016 nie sposób oprzeć się wrażeniu, iż kultura oraz fakt ubiegania się o tytuł ESK trwale odmieniły Lublin. Mimo przegranej rywalizacji z Wrocławiem, w mieście widać efekty podjętych już kroków, które objawiają się na wiele sposobów. Pozytywna energia do zmian, powszechne wykorzystywanie efektów synergicznych oraz holistyczny charakter prowadzonych działań są w Lublinie zauważalne i przede wszystkim odczuwalne. Nieodczynnym elementem obecnie wdrażanych projektów jest silne przywiązanie do roli konsultacji społecznych i międzysektorowej współpracy ponad podziałami, co z pewnością jest cenną

spuścizną „lubelskiej ESK-i”. Powstałe pracownie czy „myślarnie” oraz Społeczny Komitet Organizacyjny „SPOKO”, który zwany był „alternatywną radą miasta”, są tego najlepszym przykładem, gdyż Lublin czerpie z ich dorobku, wdrażając niektóre z projektów lub opracowując „Nową Strategię Rozwoju Kultury – Lublin 2020”. Klimat oraz zakres obecnie prowadzonych w mieście działań silnie koresponduje z zapisami zawartymi w aplikacji, a gdyby chciano określić je jednym, najlepiej charakteryzującym słowem, byłoby to słowo: OTWARTOŚĆ. Z całą pewnością prawdą są słowa zawarte we wstępie analizowanego dokumentu, mówiące, iż „Lublin dojrzał zarówno do udźwignięcia wygranej, jak i do przegranej”, gdyż przyjeżdżając do miasta człowiek odnosi nieodparte wrażenie, że Lublin już wygrał.

Aplikacja finałowa Lublina jest dokumentem tak śmiałym, innowacyjnym i pełnym ciekawych inicjatyw, iż nie sposób wymienić w tym miejscu wszystkich najważniejszych. W zamierzeniu autorów kultura ma stać się kołem zamachowym dla rozwoju społeczno-gospodarczego całego miasta, a rozwijający się i odważnie kroczący w przyszłość Lublin, stawia sobie za cel pociągnięcie za sobą nie tylko całego regionu, ale całej Polski Wschodniej – z Białymstokiem i Rzeszowem na czele – oraz zachodnich rubieży Ukrainy, współpracując aktywnie z Lwowem. W ten sposób w ramach działań skupionych w osi tematycznej „Wobec Wschodu” Lublin realizuje ogólnopolską aspirację do bycia mostem łączącym Europę Wschodnią z Zachodem, a zarazem podkreśla swoje wyjątkowe położenie na styku dwóch przenikających się światów – rozwiniętej Unii Europejskiej i trochę „egzotycznego” dla większości Europejczyków Wschodu. Zawiązane kontakty między ludźmi oraz wytworzone partnerstwa z innymi miastami, to efekt silnej współpracy, wymiany opinii oraz wielu podróży odbytych między Lublinem a innymi europejskimi miastami – Liverpooliem, Budapesztem, Linzem, Koszycami, Istambulem, Tbilisi, Baku i wieloma innymi. To imponuje oraz wskazuje, w jaki sposób Lublin planuje współtworzyć i wykorzystywać ideę zjednoczonej Europy, w której obecnie funkcjonujemy.

Mimo pewnego elementu „utopijności”, dokument zawiera ogromną liczbę pomysłów i planowanych do wdrożenia działań, które są śmiało realizowane. Przykładem może być chociażby Centrum Spotkania Kultur czy rozbudowa Ośrodka Praktyk Teatralnych w Gardzienicach. Jako iż autorzy za jeden z głównych celów stawiają sobie połączenie kultury z ekologią, turystyką i przedsiębiorczością, w dokumencie nie brakuje pomysłów na zainwestowanie w „turystykę kulturową, przez rozwój szlaków kulturowych, wiosek tematycznych, kultury tradycyjnej i rewitalizacji dziedzictwa duchowego”.

W ramach aplikacji do ESK przygotowano szereg projektów, które mogłyby znacząco podnieść atrakcyjność turystyczną miasta. Wśród nich wymienić można przede wszystkim:

- KULTURA KULINARNA – Eko-Kulinaria w Lublinie – prezentowana od maja do października wielka wystawa naturalnej żywności odbywająca się w Muzeum Wsi Lubelskiej.
- WJAZD SITARZY DO LUBLINA – niegdyś sitarze wędrowali po całej Europie, sprzedając swoje wyroby. Ich witanie oraz żegnanie przybrało formę uroczystego obrzędu. Projekt przewidywał odtworzenie drogi sitarzy z Biłgoraja do Lublina.
- Lubelska Karta Gościnności – miała skodyfikować zasady, które stałyby się podstawą do stworzenia europejskiego znaku „Miasto Gościnne”.
- Bramy Miasta – zapewnienie wszystkim odwiedzającym niezbędnych informacji w miejscach takich jak dworce, lotnisko, taksówki czy autobusy.
- Kwatery Kultury – „program udostępniania stacji, mieszkań studenckich i apartamentów prywatnych turystom.” Wdrożenie tego programu pozwoliłoby czasowo podnosić dostępność tańszej bazy noclegowej, która obecnie nie jest dostatecznie rozwinięta.

- **DŹWIĘKOWY ATLAS LUBELSZCZYZNY** – „stworzenie utworów muzyki współczesnej w oparciu o dźwięki i melodie nagrane w ciągu jednego dnia, o różnych porach, w miastach i wioskach województwa lubelskiego.” Multimedialny odtwarzacz znajdujący się w Lublinie może stać się swoistą bramą do odkrycia atrakcyjności turystycznej całego regionu.
- **TAJEMNICZY OGRÓD** – „położony w centrum Lublina Ogród Saski zamieniony zostanie w dziecięcą, magiczną krainę marzeń, przygody i przyjaźni”. Powstanie także scena, na której będą odbywały się plenerowe spektakle przygotowane przez Teatr Lalki i Aktora.
- **MIEJSKIE METAMORFOZY** – czyli festiwal światła i „mappingu”, pokazywania wielkoformatowych obrazów na fasadach budynków.
- **JUWENALIA EUROPEJSKIE** – przy odpowiednio atrakcyjnym programie mogą stać się wydarzeniem ogólnopolskim na miarę warszawskich „Ursynaliów”.
- **CENTRUM ZABAWY WIEDZĄ** – nowoczesne miejsce edukacji poprzez zabawę. Centrum wpisuje się w trend tworzenia interaktywnych muzeów mocno angażujących odbiorcę, który podczas poznawania może dowolnie „bawić się” ekspozycją.
- **KULTURA MIEJSKA** – realizowany przy udziale zagranicznych miast-partnerów program wspierania „sztuki ulicy” i wszelkich jej przejawów, takich jak graffiti, skateboarding, parkour, freerun, czy kultura klubowa. Street art potrafi być wyjątkowo atrakcyjny dla masowego odbiorcy, stąd też konieczność silnego promowania wydarzeń odbywających się w ramach programu.

STRATEGIA WSPIERANIA ROZWOJU SPORTU I REKREACJI W LUBLINIE DO ROKU 2015, UM LUBLIN, 2011

Przyjęta w połowie roku 2012 przez Radę Miasta Strategia określa priorytety z zakresu wspierania sportu i rekreacji w mieście Lublin. Realizacja zapisów Strategii ma się przyczynić do upowszechnienia sportu i rekreacji wśród młodzieży i mieszkańców Lublina, a także umożliwić im podziwianie widowisk sportowych na wysokim poziomie krajowym i europejskim. Poza sportem wyczynowym i młodzieżowym obszerna część dokumentu poświęcona jest zagadnieniu rekreacji, która uznawana jest za jeden z kluczy do zdrowia lubelskiego społeczeństwa. Określona misja przewiduje m.in. stwarzanie warunków do uprawiania różnych form rekreacji, równomierny rozwój oraz udostępnianie obiektów sportowych. Realizacja zamierzonych celów skupionych wokół rekreacji oraz sportu kwalifikowanego i młodzieżowego jest w dużej mierze związana z inwestycjami infrastrukturalnymi: w bazę przyszkolną, miejską i osiedlową oraz w obiekty sportowo-widowiskowe. Wraz z tymi inwestycjami przewidywana jest również: intensyfikacja działań w ramach szkolenia, promocja zdrowego trybu życia oraz współpraca między różnymi podmiotami, zajmującymi się sportem – Ministerstwem Sportu i Turystyki, klubami, szkołami czy MOSiR-em.

Z punktu widzenia autorów SRT Miasta Lublin zapisy tego dokumentu są istotne w zakresie inwestycji w infrastrukturę, z której korzystać będą mogli także turyści odwiedzający miasto. Miejsca odpoczynku i rekreacji dedykowane przede wszystkim mieszkańcom wpływają także na wizerunek i przyjazność miasta w oczach odwiedzających, którzy chętnie spędzą czas w atrakcyjnym parku, na basenie czy też lodowisku. Ponadto warto pamiętać, iż duże obiekty sportowe, takie jak hala czy stadion, stać się mogą miejscami kongresów, wystaw czy konferencji, co zwiększy liczbę turystów biznesowych w Lublinie.

Dodatkową korzyścią dla sektora turystyki może być fakt korzystniejszego wizerunku Lublina, będącego efektem skutecznej promocji miasta poprzez sport kwalifikowany na wysokim poziomie.

Zarówno imprezy sportowe wysokiej rangi, jak i kluby uczestniczące w rozgrywkach na najwyższych szczeblach krajowych i w rozgrywkach europejskich, mogą skutkować pozytywnymi informacjami na temat Lublina w mediach. Oprócz imprez, które relacjonowane są na całym świecie (jak EURO 2012) sport może sławić imię danego miasta w inny, nieco zaskakujący sposób. Przykładem może być popularność miasteczka Wisła w Beskidzie Śląskim, rozślawionego przez sukcesy Adama Małysza lub angielskie „robienie Poznania” (ang. „do the Poznan”) zapoczątkowane przez kibiców Lecha Poznań podczas meczu Ligi Europy w Manchesterze w październiku 2010.¹⁴⁷

Wydarzenia sportowe mogą mieć także wymierne korzyści dla lokalnej branży turystycznej. Przy odpowiednim wsparciu finansowym oraz wykorzystaniu marketingowego potencjału lokalnych klubów i organizowanych imprez, sport może stać się jednym z motywów podróży turystycznych do Lublina, zapewniając przy tym obiekty noclegowe w mieście. Jest to z pewnością możliwe, jeśli odbywające się wydarzenia będą rozgrywane na międzynarodowym szczeblu.

STRATEGIA MARKI LUBLIN – MIASTO INSPIRACJI, UM LUBLIN 2007

Strategia marki Miasta Lublin obejmuje pozycjonowanie oraz elementy strategii komunikacji. Jej zapisy są niezwykle istotne z punktu widzenia rozwoju turystyki i budowania wizerunkowych produktów turystycznych, będą one miały bowiem kapitalne znaczenie dla budowania wizerunku Lublina nie tylko jako destynacji turystycznej, ale również miasta jako takiego. Analiza założeń Strategii marki pokazuje, iż występuje pełna kompatybilność między dwoma dokumentami.

Strategia marki Miasta Lublin definiuje:

- elementy pozycjonowania - Dziedzictwo - Lublin to miasto o blisko 700 – letniej historii obfitującej w ważne i malownicze wydarzenia rodzące się na styku kultury polskiej i wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Nie można w pełni zrozumieć tego miasta bez poznania jego tradycji jagiellońskich, wielokulturowości i wieloreligijności, jak również przedwojennej wagi diaspory żydowskiej. Lublin to historycznie miejsce styku cywilizacji zachodniej z duchowością wschodnią. Dziedzictwo miasta jest jednym z bardziej znaczących na tle innych polskich miast;
- kluczowe wątki z historii marki ważne dla jej dzisiejszej tożsamości: świetność okresu jagiellońskiego, wielokulturowość i tradycja jarmarków, tolerancja religijna wspierająca wielowyznaniowość (żydzi, katolicy, ewangelicy i prawosławni), sztuka i literatura renesansowa, przedwojenna diaspora żydowska,
- wyjątkowość marki: bogactwo historyczne i kulturalne miasta w kameralnej, a przez to niepowtarzalnej, inspirującej odsłonie, potencjał kreatywny tkwiący w młodych ludziach,
- kompetencja „wschodnia” będąca pochodną bliskości geograficznej wschodu i specyficznej duchowości kresowej, potencjał ekologiczny produktów (organic food),

¹⁴⁷ Charakterystyczny sposób stadionowej zabawy podpatrzony został przez kibiców Manchesteru City i szybko rozprzestrzenił się po Wyspach Brytyjskich pod nazwą „Poznan”. Obecnie spotkać go można nie tylko na stadionach. 16 grudnia 2012 r. 15 tysięcy widzów wykonało „Poznan” podczas ceremonii wręczenia nagród Sportowych Osobistości Roku BBC (ang. BBC Sports Personality of the Year), w obecności między innymi brytyjskiej Księżnej Kate: <http://www.bbc.co.uk/sport/0/sports-personality/20749871>

- wizję marki: punkt widzenia - Lublin jest miastem, w którym świadomość bogactwa przeszłości powinna inspirować przyszłość. Przyszłość kulturalną, akademicką i biznesową; obietnica - Chcemy by Lublin wyzwalał w ludziach zmianę oraz odkrywcze i twórcze myślenie; sposób działania - Aby zrozumieć Lublin trzeba go poczuć. Lublin należy doświadczać a nie jedynie oglądać¹⁴⁸.

Przedstawione w części strategicznej SRT wizja oraz misja Lublina jako destynacji turystycznej w pełni oddają ideę marki Lublin – Miasto Inspiracji. Również zaproponowany program rozwoju produktów turystycznych odnosi się do wskazanych elementów pozycjonowania i tożsamości marki. Zdecydowanie więc wdrożenie Strategii rozwoju turystyki przyczyni się w dużej mierze do budowania marki miasta zgodnie z zapisami strategii marki.

* * *

Wśród dokumentów rozwojowych Lublina nie powstał dotychczas żaden, który ściśle odnosiłby się do zagadnień gospodarki turystycznej. W przeanalizowanych dokumentach pojawiają się co prawda nawiązania do turystyki, jednakże można odnieść wrażenie, iż jest to raczej wypadkowa podstawowej cechy turystyki – interdyscyplinarności. Turystyka czerpie bowiem z wielu różnych dziedzin życia, np. kultury, sportu i rekreacji. Dowodem na to są wskazane w tym rozdziale plany z aplikacji finałowej miasta do konkursu na Europejską Stolicę Kultury 2016. Ich realizacja z pewnością przyczyniłaby się do wzrostu atrakcyjności turystycznej Lublina, a co za tym idzie, zwiększenia intensywności ruchu turystycznego w mieście, jednak byłby to efekt osiągnięty niejako „przy okazji”, podczas rozwoju innego sektora. Z kolei na łamach Strategii Rozwoju Lublin 2020 elementy gospodarki turystycznej wskazywane są jako czynnik wspierający lub uzupełniający rozwój miasta, w ramach obszarów takich jak otwartość, przyjazność czy akademickość. Dokument ten ze względu na mnogość tematów, które zostały w nim podjęte, nie traktuje turystyki priorytetowo.

Zapisy przeanalizowanych dokumentów odnoszące się do turystyki stanowiły wielokrotnie inspirację dla autorów niniejszej Strategii. Plan w nich przygotowane zostały potraktowane jako cenny wkład do dalszych prac nad programowaniem turystycznego rozwoju Lublina. Wiele pomysłów na ten rozwój zostało zaczerpniętych właśnie z powyższych dokumentów. Kompleksowe ujęcie turystyki w ramach sektorowej strategii da ogromne możliwości rozwoju tej dziedziny gospodarki i pozwoli uczynić w przyszłości Lublin jednym z najatrakcyjniejszych turystycznie miast Polski, z wypracowaną silną i wyróżniającą się marką miejsca.

¹⁴⁸ Źródło: www.um.lublin.pl

Słowniczek pojęć

A. POJĘCIA PODSTAWOWE

Ze względu na mnogość definicji pojęcia „turystyka” (a co za tym idzie także terminu „turysta”), niezbędne jest przyjęcie jednolitej terminologii, na potrzeby niniejszego dokumentu.

Generalnie, w literaturze przedmiotu dla opisu zjawiska przyjmuje się, że:

Turystyka – zespół stosunków i zjawisk, które wynikają z dobrowolnej podróży i pobytu osób przyjezdnych, jeśli nie występuje w związku z tym osiedlenie i podjęcie pracy zarobkowej.¹⁴⁹ To aktywność czasu wolnego, zakładająca zmianę stałego miejsca pobytu. Więc to ruch, poruszanie się jest tym, co czyni turystę.¹⁵⁰

Jednakże obecnie najczęściej stosowanymi, są definicje przyjęte przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO), które precyzyjnie określają pojęcia turystyki i turysty. Jest to terminologia opracowana na potrzeby statystyczne, a jej wytyczne przyjmuje się jako wiążące na całym świecie, również w Polsce. Te definicje stosowane są przez Ministerstwo Sportu i Turystyki, Instytut Turystyki oraz Główny Urząd Statystyczny, tak więc autorzy dokumentu również przyjmują je za nadrzędne wobec wszelkich innych.

UNWTO przyjmuje co następuje:¹⁵¹

Turystyka – ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach prywatnych lub zawodowych, nie dłużej niż rok bez przerwy, poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest aktywność zarobkowa, wynagradzana w odwiedzanej miejscowości lub kraju.

Odwiedzający – każda osoba podróżująca do miejsca znajdującego się poza jej zwykłym otoczeniem, na czas nie dłuższy niż 12 miesięcy, jeśli podstawowy cel podróży jest inny niż podjęcie działalności zarobkowej, wynagradzanej w odwiedzanej miejscowości lub kraju. Odwiedzających dzielimy na turystów oraz odwiedzających jednodniowych (wycieczkowiczów).

Turysta – odwiedzający, który przynajmniej przez jedną noc korzysta z obiektów zakwaterowania zbiorowego lub kwater prywatnych w odwiedzanym kraju lub miejscowości.

Odwiedzający jednodniowy (wycieczkowicz) – odwiedzający, który spędza w odwiedzanym miejscu mniej niż 24 godziny i nie korzysta z obiektów zakwaterowania zbiorowego lub kwater prywatnych.

¹⁴⁹ Definicja wg Waltera Hunzikera. Za: A. Panasiuk, „Ekonomika Turystyki”, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

¹⁵⁰ Definicja wg Marca Boyera. Za: A. Panasiuk, „Ekonomika Turystyki”, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

¹⁵¹ Źródło: www.intur.com.pl, www.media.unwto.org oraz „Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku”, MSiT, Warszawa 2008.

Turystyka krajowa – podróże mieszkańców po własnym kraju.

Turystyka przyjazdowa – przyjazdy do kraju osób stale mieszkających poza nim.

Turystyka wyjazdowa – wyjazdy mieszkańców danego kraju do innych krajów.

B. RODZAJE TURYSTYKI

Podobnie jak w przypadku samej definicji turystyki, tak również w przypadku próby podziału mamy do czynienia z mnogością proponowanych definicji. Jednym z najczęściej stosowanych kryteriów jest podział ze względu na główny motyw podróży. Biorąc to pod uwagę, wyszczególniamy główne rodzaje turystyki:

Turystyka poznawcza (krajoznawcza) – turystyka krajoznawcza jest formą turystyki, której głównym celem podróży jest zwiedzanie określanego obiektu, miejsca, miejscowości czy regionu. Związana jest głównie z poznawaniem kraju ojczystego i jego różnorodnych walorów. Dominuje w niej motyw poznawczy, który połączony jest z celami edukacyjnymi i rekreacyjnym. Najsilniej rozwiniętą formą turystyki poznawczej na obszarach miejskich jest turystyka kulturowa.¹⁵²

Turystyka kwalifikowana (aktywna) – turystyka łącząca poznawanie świata z pewnym wysiłkiem fizycznym. Wymaga ona przygotowania kondycyjnego i zawodowo-turystycznego. Wiąże się z zaspokajaniem potrzeb ruchu i wysiłku fizycznego, przyrodniczych i kulturowych oraz potrzeb informacyjno-poznawczych. Przykładem takiej turystyki jest turystyka piesza, wodna, narciarska, kolarska, motorowa.¹⁵³

Turystyka zdrowotna – świadome i dobrowolne udanie się na pewien okres poza miejsce zamieszkania, w czasie wolnym od pracy, w celu regeneracji, dzięki aktywnemu wypoczynkowi fizycznemu i psychicznemu.¹⁵⁴

Turystyka biznesowa – obejmuje wszystkie podróże służbowe lub w celach zawodowych, które nie są wynagradzane w docelowym miejscu podróży. Przykładami turystyki biznesowej mogą być: turystyka kongresowa, motywacyjna, korporacyjna bądź targowa.¹⁵⁵

Turystyka religijna – turystyka, której głównym motywem są przede wszystkim aspekty religijno-poznawcze lub poznawcze. Wiąże się to z podróżami do miejsc związanymi z historią religii, obiektów sakralnych, miejsc kultu religijnego, czy też wydarzeń o charakterze religijnym.¹⁵⁶

Turystyka wypoczynkowa – turystyka, której głównym motywem jest odpoczynek. Nie wymaga ona specjalistycznego przygotowania lub wiedzy ze strony uczestników. Obejmuje wiele form spędzania czasu i zależy głównie od upodobań turysty. Przykładem tej formy turystyki może być odpoczynek nad morzem (zob. Zasada „3 S”) lub wyjazd w celu dokonania zakupów.¹⁵⁷

¹⁵² W. Kurek, „Turystyka”, PWN, Warszawa 2007.

¹⁵³ W.W. Gaworecki, „Turystyka”, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ R. Davidson, B. Cope, „Turystyka biznesowa”, POT, Warszawa 2003.

¹⁵⁶ T. Jędrzyak, „Turystyka kulturowa”, PWE, Warszawa 2008.

¹⁵⁷ A. Kowalczyk, „Geografia turystyki”, PWN, Warszawa 2002.

Z punktu widzenia turystyki w destynacji, jaką jest miasto, istotne jest zwrócenie uwagi i wyjaśnienie również innych rodzajów turystyki, wchodzących w skład opisanych wyżej.

Turystyka kulturowa – podrodzaj turystyki poznawczej, obejmujący podróże w celu zgłębiania kultury materialnej i niematerialnej odwiedzanego miejsca. Obejmuje zarówno wyjazdy turystyczne związane z dziedzictwem historycznym jak również kulturą współczesną (wysoką i popularną).¹⁵⁸

Turystyka etniczna (sentymentalna, „turystyka korzeni”) – podrodzaj turystyki poznawczej, której głównym celem jest poznawanie własnych „korzeni”, historii rodowych i narodowych, odwiedzanie miejsc pamięci. Uczestniczący w ruchu turystycznym tego typu, w dużej mierze odbywają podróże międzynarodowe.¹⁵⁹

Turystyka miejska – podróże, których głównym motywem jest korzystanie z bogatej i różnorodnej oferty miast, np. centrów handlowych, obiektów sportowych i rekreacyjnych, oferty kulturalnej oraz gastronomicznej miasta. Zakres aktywności podejmowanych przez uczestników tego typu ruchu turystycznego jest niezwykle szeroki i może stanowić różnorodne połączenie wcześniej wymienionych rodzajów np. turystyki aktywnej (aquapark), poznawczej (muzeum) i wypoczynkowej (centrum handlowe).

C. POZOSTAŁE POJĘCIA

Atrakcyjność turystyczna – składają się na nią właściwości destynacji turystycznej, które decydują o zainteresowaniu ze strony turystów. O stopniu atrakcyjności danej miejscowości, czy regionu stanowią: walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność turystyczna.¹⁶⁰

Destynacja turystyczna (ang. destination – cel, przeznaczenie) – docelowe miejsce podróży turysty, np. kraj, region lub miasto. Podczas jednej podróży turysta może zmierzać do wielu miejsc destynacji. Pojęcie jest często stosowane wymiennie z terminami: obszar recepcji turystycznej (przeciwność obszaru emisji turystycznej), miejscowość turystyczna lub region turystyczny.

Dostępność turystyczna (lub komunikacyjna) – określa możliwość dotarcia turysty do celu podjętej podróży, za pomocą środków komunikacji np. samochodowej, lotniczej, kolejowej, rowerowej, czy pieszej. Dostępność jest warunkiem koniecznym dla wykorzystania walorów turystycznych miejsca, recepcji przez turystów.¹⁶¹

Gospodarka turystyczna – dynamicznie rozwijająca się gałąź gospodarki, na którą składa się ogół środków i urządzeń oraz funkcji gospodarczych i społecznych, służących obsłudze ruchu turystycznego oraz ułatwiających zaspokojenie potrzeb turystów. Pojęcie gospodarki turystycznej jest czasami stosowane zamiennie z terminem „przemysł turystyczny”.¹⁶²

¹⁵⁸ T. Jędrzyak, „Turystyka kulturowa”, PWE, Warszawa 2008.

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ W. Kurek, „Turystyka”, PWN, Warszawa 2007.

¹⁶¹ A. Kowalczyk, „Geografia turystyki”, PWN, Warszawa 2002.

¹⁶² G. Gołębski, „Kompendium wiedzy o turystyce”, PWN Warszawa-Poznań 2009.

Markowy produkt turystyczny – produkt turystyczny posiadający atrybuty marki – produkt unikalny, mający coś, co wyróżnia go od innych. Marka pozwala na osiągnięcie przewagi nad konkurencją, wyróżnienie produktu na rynku i spowodowanie, że zostanie wybrany przez klientów. Posiada swoją tożsamość i wizerunek.

Produkt turystyczny – to zbiór dóbr i usług, z których turyści korzystają, i które są dla nich szczególnym przedmiotem zainteresowania.¹⁶³

Przemysł turystyczny – kompleks przedsiębiorstw oraz innych organizacji, których działalność związana jest z zaspokajaniem potrzeb uczestników ruchu turystycznego. Do głównych sektorów przemysłu turystycznego zaliczamy: sektor bazy noclegowej i gastronomii, sektor atrakcji turystycznych, sektor transportu, sektor biur podróży, sektor promocji i informacji turystycznej. Przemysł turystyczny czasami jest utożsamiany z pojęciem „gospodarka turystyczna”.¹⁶⁴

Rozszerzona Rzeczywistość (ang. Augmented Reality, AR) – to system integrujący ze sobą elementy świata rzeczywistego i wirtualnego. Umożliwia wzbogacenie fizycznego otoczenia o dodatkowe treści np. grafiki 2D lub 3D, dźwięk, tekst i wideo, które możliwe są do wyświetlenia za pomocą nowoczesnego urządzenia mobilnego takiego jak smartfon czy tablet. Do poprawnego funkcjonowania aplikacji wykorzystujących rozszerzoną rzeczywistość niezbędny jest wbudowany nadajnik GPS, kompas i często, choć nie zawsze dostęp do Internetu. Dzięki połączeniu systemu AR z technologią rozpoznawania obiektów, urządzenie mobilne może obecnie służyć turyście jako multimedialny i interaktywny przewodnik i informator turystyczny o odwiedzanym miejscu.

Ruch turystyczny – zjawisko społeczno-ekonomiczne, tworzone przez zbiór podróży (motywowanych różnymi celami prywatnymi lub zawodowymi), czasowo i dobrowolnie opuszczających stałe miejsce zamieszkania.¹⁶⁵

Szlak turystyczny – trasa naturalna lub specjalnie wytyczona, służąca celom turystycznym, którą najczęściej cechują: oznakowanie, linearność, zagospodarowanie dla potrzeb turystyki, wyodrębnienie w ramach przestrzeni turystycznej, przypisanie kryterium tematycznego. Najczęściej szlaki dzielone są ze względu na dominującą formę ruchu turystycznego, występującą na szlaku. Pod tym względem możemy wyróżnić przykładowo: szlaki piesze, rowerowe, wodne, narciarskie, konne oraz szczególnie ważne w miastach – szlaki kulturowe.¹⁶⁶

Tożsamość – zbiór podstawowych dla marki wartości. Z tożsamości wypływa esencja marki, jej identyfikacja graficzna. Tożsamość jest zbiorem pierwotnych wartości dla marki, które mogą być zdefiniowane poprzez odpowiedź na pytanie o wizję, misję, wartości marki, wyimaginowanego klienta, styl i język marki.

¹⁶³ Aleksander Panasiuk, *Ekonomika Turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

¹⁶⁴ W.W. Gaworecki, *„Turystyka”*, PWE, Warszawa 2003.

¹⁶⁵ Tamże.

¹⁶⁶ G. Gołębski, *„Kompendium wiedzy o turystyce”*, PWN Warszawa-Poznań 2009 oraz A. Mikos von Rohrscheidt, *„Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy”*, Gniezno, 2008.

Walory turystyczne – zespół elementów środowiska naturalnego oraz pozaprzyrodniczego (pochodzenia antropogenicznego), które wspólnie lub każde z osobna, są obiektem zainteresowania ze strony turystów. Decydują więc o atrakcyjności turystycznej miejsca recepcji. Mogą się na nie składać np. jeziora, lasy, rzeki, rzeźba terenu czy też zabytki architektoniczne, wydarzenia i zbiory muzealne. Walor turystyczny to kategoria subiektywna, zależna od postrzegania i preferencji każdego z turystów – nie wszystkie elementy będą stanowiły walory dla wszystkich.¹⁶⁷

Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego – jeden z najczęściej stosowanych wskaźników do mierzenia zjawiska ruchu turystycznego w miejscu recepcji, obliczany jako liczba turystów odwiedzających dane miejsce w ciągu roku w przeliczeniu na 1000 mieszkańców badanego obszaru. Używany m.in. przez GUS i Eurostat, które za liczbę turystów przyjmują osoby korzystające z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania.

Wskaźnik funkcji turystycznej – mówi o zagospodarowaniu turystycznym danego miejsca w zakresie oferowanych miejsc noclegowych. Jest to suma wszystkich dostępnych miejsc noclegowych, przypadająca na 1000 mieszkańców badanego obszaru. W ten sposób liczony wskaźnik stosowany jest m.in. przez GUS i Eurostat.

Wizerunek – pierwotnie odnosił się do marki produktu, określając jej zewnętrzną percepcję. Przyjmuje się, że na wizerunek składa się szeroko pojęty odbiór marki produktu. Wizerunek jest wartością, która funkcjonuje w opiniach, sądach, przekonaniach odbiorców produktu (osób świadomych jego istnienia). Wizerunek w przypadku terytoriów, jest synonimem reputacji. Na świecie i w Polsce prowadzone są badania wizerunkowe terytoriów (krajów, regionów, miast), dostarczające reprezentatywnych danych na temat konkurencyjnej pozycji terytoriów.

Zagospodarowanie turystyczne – składają się na nie te wszystkie elementy, które umożliwiają lub ułatwiają turystom poznawanie walorów turystycznych. Są to przede wszystkim składniki bazy noclegowej i gastronomicznej, a także sportowo-rekreacyjnej, specjalistycznej lub też oznakowanie turystyczne.¹⁶⁸

Zasada „3 E” – z języka angielskiego Entertainment (rozrywka), Excitement (emocje), Education (edukacja). Zgodnie z tą zasadą turysta jest zainteresowany autentycznymi przeżyciami, interakcją i zaspokojeniem potrzeb poznawczych podczas odbywania podróży turystycznej. Zasada „3 E” to współczesna przeciwność lub uzupełnienie dla tradycyjnego modelu „3 S”. Wymagający i bardzo świadomy turysta XXI wieku, oczekuje znacznie więcej niż słońce, morze i plaża – pragnie odkrywać, bawić się i poznawać inne kultury.

Zasada „3 S” – z języka angielskiego Sun (słońce), Sea (morze), Sand (plaża). To powszechny model odnoszący się do zjawiska turystyki masowej, którego rozwój zależy głównie od strefy klimatycznej danego miejsca recepcji turystycznej. Współcześnie, idea „3 S” jest coraz częściej wypierana lub uzupełniana przez model „3 E”, który w większym stopniu zaspokaja potrzeby coraz bardziej świadomych i wymagających turystów.

¹⁶⁷ A. Kowalczyk, „Geografia turystyki”, PWN, Warszawa 2002.

¹⁶⁸ Tamże.

Spis tabel, wykresów i ilustracji

Tabela 1 Dostępność komunikacyjna Lublina	12
Tabela 2 Frekwencja obiektów muzealnych w Lublinie w 2012 roku.....	35
Tabela 3 Oferta cyklicznych wydarzeń w Lublinie, o największym potencjale generowania ruchu turystycznego	50
Tabela 4 Oferta wydarzeń turystycznych w Lublinie	60
Tabela 5 Turystyczne obiekty zbiorowego zakwaterowania w Lublinie wg rodzajów (2012).....	65
Tabela 6 Obiekty hotelarskie w Lublinie w podziale na kategorie (sierpień 2013)	66
Tabela 7 Dane wskaźnikowe dla Lublina, województwa lubelskiego i Polski (2012)	67
Tabela 8 Wskaźniki turystyczne dla Lublina, województwa lubelskiego i Polski (2012)	67
Tabela 9 Obiekty szkoleniowe, konferencyjne i wystawiennicze w Lublinie.....	84
Tabela 10 Uczestnicy wydarzeń biznesowych (2010) oraz imprez organizowanych przez instytucje kultury (2011) w wybranych miastach Polski	105
Tabela 11 Konkurencyjność wybranych miast Polski w zakresie dostępnych miejsc noclegowych oraz obsługiwanych pasażerów w portach lotniczych (2011).....	107
Tabela 12 Konkurencyjność cenowa wybranych miast Polski w zakresie wyżywienia oraz noclegów (2010)	109
Tabela 13 Porównanie strategicznych kierunków rozwoju funkcji turystycznej miast konkurencyjnych względem Lublina	112
Tabela 14 Instytucje o istotnym znaczeniu dla rozwoju turystyki	116
Tabela 15 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka kulturowa.....	121
Tabela 16 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka aktywna i kwalifikowana	122
Tabela 17 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka miejska	123
Tabela 18 Wiodące formy turystyki w Lublinie – turystyka biznesowa	123
Tabela 19 Wiodące formy turystyki w Lublinie - Turystyka sentymentalna (turystyka korzeni).....	124
Tabela 20 Tematy wspólnej oferty turystycznej miasta i regionu.....	132
Tabela 21 Analiza SWOT: Marka i wizerunek Lublina.....	137
Tabela 22 Analiza SWOT: Produkt turystyczny – oferta turystyczna Lublina	138
Tabela 23 Analiza SWOT: Infrastruktura turystyczna	142
Tabela 24 Analiza SWOT: Zasoby ludzkie-aktywność społeczna i kapitał społeczny dla turystyki ..	143
Wykres 1 Międzynarodowe podróże turystyczne (mln) – prognoza do roku 2030	5
Wykres 2 Uczestnictwo Polaków w krajowych podróżach tur. (w mln) – prognoza do 2017 roku	8
Wykres 3 Przyjazdy cudzoziemców do Polski (w mln) – prognoza do 2017 roku.....	8
Wykres 4 Mapa konkurencyjności wybranych miast Polski w zakresie liczby uczestników wydarzeń kulturalnych i turystów biznesowych.....	106
Wykres 5 Mapa konkurencyjności wybranych miast Polski dla turystów zagranicznych	108
Wykres 6 Mapa konkurencyjności cenowej wybranych miast Polski w zakresie wyżywienia oraz noclegów	110
Ilustracja 1 Znaczenie sektora turystyki w światowej gospodarce.....	6
Ilustracja 2 Natężenie krajowego ruchu turystycznego w 2010 r. (mapka lewa) i 2012 r. (mapka prawa) według województw i liczby krajowych podróży turystycznych, ogółem w mln.....	7
Ilustracja 3 Liczby wizyt (w mln) turystów zagranicznych według województw w 2010 r.	7
Ilustracja 4 Udział turystyki w PKB Europy (%).....	9

Ilustracja 5 Sektor turystyki w gospodarce narodowej Polski (% udział w PKB)	9
Ilustracja 6 Prognoza zmian zatrudnienia w sektorach gospodarki w Europie na lata 2012-2022 (% wzrostu w stosunku do roku poprzedniego)	10
Ilustracja 7 Procent zatrudnienia w sektorze turystyki w Polsce w całości osób zatrudnionych	10
Ilustracja 8 Położenie Lublina na mapie Polski.	12
Ilustracja 9 Port Lotniczy Lublin.....	15
Ilustracja 10 Położenie Lublina na Wyżynie Lubelskiej.....	17
Ilustracja 11 Amfiteatr w Ogrodzie Saskim	20
Ilustracja 12 Freski z kaplicy Trójcy Świętej, Herb Władysława Jagiełły, króla Polski, Kaplica Trójcy Świętej.....	24
Ilustracja 13 Logo Szlaku Jagiellońskiego i Szlaku Kupieckiego.....	25
Ilustracja 14 Zamek Lubelski.	27
Ilustracja 15 Freski w Kaplicy Trójcy Św.	27
Ilustracja 16 Trybunał Koronny.	28
Ilustracja 17 Brama Grodzka.....	29
Ilustracja 18 Brama Krakowska.	29
Ilustracja 19 Pomnik Unii Lubelskiej na Placu Litewskim.	30
Ilustracja 20 Kościół pw. św. Agnieszki	34
Ilustracja 21 Muzeum na Majdanku.	36
Ilustracja 22 Muzeum Wsi Lubelskiej.....	37
Ilustracja 23 Izba Drukarstwa.....	37
Ilustracja 24 Piwnica pod Fortuną	38
Ilustracja 25 Zabytkowa studnia – pozostałość dzielnicy żydowskiej.	38
Ilustracja 26 Macewa Widzącego z Lublina na starym cmentarzu żydowskim.	38
Ilustracja 27 Okładka „Sztukmistrza z Lublina”	39
Ilustracja 28 Ulica Grodzka, wejście do siedziby Teatru NN.	40
Ilustracja 29 Projekt Centrum Spotkania Kultur.	45
Ilustracja 30 Klasztor powiżytkowski po renowacji.	45
Ilustracja 31 Restauracja Mandragora.	68
Ilustracja 32 Restauracja Sielsko Anielsko.	69
Ilustracja 33 W restauracji Grodzka 15.	69
Ilustracja 34 Tradycyjny lubelski cebularz i Forszmak lubelski.	71
Ilustracja 35 Schemat pięciu miejskich szlaków kulturowych	73
Ilustracja 36 Kajak przy pomoście.	82
Ilustracja 37 Sala konferencyjna.	83
Ilustracja 38 Wizualizacja Lubelskiego Centrum Konferencyjnego.....	86
Ilustracja 39 Hala sportowo-widowiskowa Globus.....	87
Ilustracja 40 Projekt nowego stadionu miejskiego.....	89
Ilustracja 41 Tabliczka w alfabecie Braille’a na dole tablicy informacyjnej na Szlaku Esperanto i Wielu Kultur w Białymstoku i Szlaku Modernizmu w Gdyni.	91
Ilustracja 42 Makietą na Ostrowie Tumskim w Poznaniu, Plan katedry na Ostrowie Tumskim w Poznaniu	92
Ilustracja 43 Mapa Polski na portalu Trip Advisor	111